MILE BUDAK

NA VULKANIMA

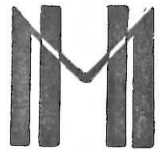

IZVANREDNO IZDANJE
SUVREMENE KNJIŽNICE „MATICE HRVATSKE“
KOLO VI.

MILE BUDAK

N A V U L K A N I M A

KNJIGA PRVA

DRUGO IZDANJE

TISAK »TIPOGRAFIJE« D. D. U ZAGREBU

MILE BUDAK

NA VULKANIMA

KNJIGA PRVA

DRUGO IZDANJE

ZAGREB 1942

IZDANJE „MATICE HRVATSKE“

UVEZ: KNJIGOVEŽNICA BOGUMIL ŠOBAN

— Doviđenja! — dovikivali su mu prijatelji sa stubišta, kao da odlazi na dalek put.

— Bježte, bježte u sobu! Prehladit ćete se — odgovarao je Janko, obziruć se prema njima i požurujući korake prema kućnim vratima. Na licu mu je lebdio zadovoljan smiješak, a oči gorjele vatrom, koja mu se je vazda gnijezdila u njima.

— Ako se ti ne ćeš prehladiti na ulici, kakva bi opasnost mogla postojati za nas u kući?! — odvrati mu prijatelj.

— E, dragi moj! — usklikne Janko, zastane i pogleda prema prijatelju i njegovoj ženi, koji su se bili nagnuli na ogradu stuba i s prvoga kata gledali za njim. — Ja sam vam nešto posve drugo! Ja sam Grabancijaš, ja sam mjesečnjak i čarobnjak, vazda na putu i vazda spreman na put, pa mi ništa ne može naškoditi ni na ovom ni na onom svijetu. Laku noć! — rekao je povišenim glasom, domahnuo rukom i naglo izišao.

U lice mu udari jak mlaz ledenoga zraka, a snijeg zaškripi pod nogama. Okrenuo je desno, prema Frankopanskoj ulici, pa nije mogao primijetiti, kako su se dvije ljudske sjene naglo povukle u Medulićevu ulicu očito, kada su opazile, da on stupa na pločnik.

Tijelom mu proletješe hladni trnci, kao kada čovjek osjeti, da mu se približuje vuk. Malko se strese, osjetivši svijesno tu struju, obazre se na kuću, iz koje je izišao, i pomisli, kako je taj večerašnji oproštaj bio nekako drugačiji negoli ostalih večeri prije toga. On dolazi skoro svaku večer na razgovor k tim istim ljudima, ostaje najdulje po jedan sat, onda odlazi, oni ga isprate i — ništa. Sastaju se i rastaju se kao izvrsni prijatelji, koji se viđaju svakoga dana. Večeras — kao da je nekako drugačije, ili se to njemu samo pričinja sada, kada je dospio na ulicu, a odrasla ga, zrela Veljača nemilosrdno ščepala uleđenim rukama za glavu?! Sigurno mu se samo pričinja tako.

— Mi uopće živimo u samim obmanama — pomisli on, da tako što bolje rastumači taj varavi osjećaj. — Zapravo: nije obmana ono, što vidimo. Obmana je, kada mislimo, da vidimo i znademo mnogo, a vidimo i znademo samo koliko je bilijuntni dio glave na šibici prema onome, što smatramo »cijelim svijetom«. A gdje je od toga Cijeli Svijet i Njegove Istine?! Kada bih ja imao oči — — —Kada bih ja imao sluh, bio bih mogao čuti, što mi je govorio tajnoviti glas mojih prijatelja. »Doviđenja!« je zvučalo i za volovska ušesa, a od volovskih do mojih je mnogo, a od mojih do — — — do — — do — —

Išao je desnim pločnikom, jer će na uglu okrenuti na desnu stranu, pa ispred sveučilišta prema svome stanu. Nenadano, bez ikakova razmišljanja i vidljiva povoda skrene na lijevo sa pločnika. Oko mu zape za nekoga čovjeka, koji je s protivnog pločnika bio već pošao prema njemu, na desnu stranu, a onda se naglo povratio na pločnik i žurno otišao naprijed, te kod predzadnjih vrata munjevito zakrenuo u dvorište i nestao, kao da ga je zid progutao. Janko je to vidio, no i zaboravio istoga časa, prelazeći dosta laganim korakom preko ulice. Stupivši na pločnik, zastane, podigne glavu i pogleda u nebo, kao da proučava zvijezde. Ulica je bila posve pusta, osim što je opazio dvojicu ljudi u Medulićevoj ulici, koji su stajali. Nije mogao razabrati uslijed noći i daljine, da li razgovaraju, kuda gledaju, pa niti da li stoje skupa ili svaki za sebe. Samo je letimično bio bacio pogled na njih, da ga opet uzdigne prema nebu.

— Kada bi htjelo progovoriti! — pomisli, naglo obori glavu i pođe laganim korakom. — — — Ili da nam je dano, da sve vidimo — — da na čas ostavimo meso i kosti, pa se vinemo bez međa i zapreka — — — Mogli bismo — — Neki su mogli — — — Možda i sada netko može. Sigurno netko može, netko — za koga ne postoje zapreke, za koga mi nismo slika i prilika Božija samo u svetim spisima i u propovijedima — — —

Nenadano mu, bez ikakova prijelaza i uzroka, skoči misao na djelo, koje je baš tih dana zamislio. Bit će to kratko razmatranje o biti i sadržaju našega zemnog bivovanja, a naslov će mu dati »Postaja« ili »Stajalište« ili »Odmor« ili »Blejanje« ili slično. Još se nije odlučio za taj prvi dio

naslova, no iza toga će svakako slijediti »— — na vulkanima«. Glasit će poprilici ovako: »Blejanje na vulkanima«. Mi živimo na samim živim vulkanima i samo se uljuljavamo u varave nade, da su vatrena ždrijela zamrla, pa u tome uljuljavanju i zaboravljamo, da se neprestano krećemo i vrtimo na živoj vatri. To je glavna misao: Živimo na vatri, koja nas svakoga časa može zasuti i pozobati kao sitne, male, najneznatnije mrvice i s nama sve naše nade, sve naše čežnje, sve naše ljubavi, sve naše bogatstvo, sve časti, sva odlikovanja, sve naslove — sve, sve, ali samo: sve, što je od ovoga svijeta! Samo i jedino ono, što je od ovoga svijeta — to je podloženo propasti i smrti. Međutim, kako većina ljudi živi samo za ovaj svijet i na ovome svijetu, propast će im sve, baš sve, što su sticali i stekli, jer — to sve ne vrijedi upravo ništa osim, možda, kao — strahovito opasan teret i nezgodna popudbinu na drugi svijet.

— »Blejanje na vulkanima«! — reče skoro glasno. — Tako će se zvati. To je izvrstan naslov! Blejanje, blejanje. Blejanje, koje se gdjekada izrodi u urlikanje, gdjekada u roktanje, gdjekada u revanje, gdjekada u — — Kad bi svaki pošteno odgovorio na pitanje: »Zašto smo na svijetu« — dobili bismo djelo, kakvo ljudska mašta nije bila u stanju stvoriti! Tu bi se najbolje vidjelo, koliko koja crkva imade vjernika! — — — Svakako bi najbolje odgovaralo »Blejanje«

— — — Većina je siromaha — — — koji bleje, i kada pasu i kada ih strigu i kada ih muzu. Zatim slijedi malen broj velikih l j u d i : tu spadaju veliki zločinci, veliki prevratnici, veliki nasilnici, samodršci, te vođe nepobjedivih vojska i možda još tkogod. Slijedi koji veliki u m : pravi umjetnici svake ruke, vođe, istinske vođe i preporoditelji naroda. Najzad dolazi nekoliko velikih d u h o v a : to su Sveci na zemlji, mučenici i žrtve uopće. — — —

— — — Svakako: blejanje prevladava — — — Ali to nije ni sramota ni grjehota, jer nije naša krivica. Naravno, mnogi su bezazleno i nevino blejanje zamijenili krvoločnim urlikanjem, mnogi grabežljivim režanjem, a nisu rijetki, koji u velikoj važnosti i mudrosti neumorno i ponosno revu, ali — nisu ni oni krivi, što su još na tome stupnju razvoja — — — To je, svakako, znak zaostalosti: urlikati, režati, revati, a htjeti

biti na najvišoj stepenici, kao što doista jesu oni s oštrijim jezikom ili pandžama — — — Oni, zapravo, nisu blejanje zamijenili tim nižim glasovima, već nisu još dospjeli na stupanj blejanja. Sve to ide svojim redom, sve ide lagano i po neumoljivim zakonima, koje mi nismo stvarali, pa ih ne možemo ni mijenjati — — —

Prošao je predzadnju kuću i išao kraj zida, koji ograđuje prazno gradilište, prije najzadnje kuće — gledajući pravcem, kojim je stupao. Kad je došao do vrata, na koja je nestao onaj neznanac čas prije, opet mu nenadano proletješe tijelom hladni trnci, pa i nehotice baci pogled na vrata i opazi, da se je između zida i vrata — u uglu — stiskao čovjek. Nije mu mogao vidjeti lica, jer je bilo okrenuto prema vratima, nije mogao vidjeti, da li što drži u rukama, a pogotovo nije mogao ni slutiti, zašto se je tu zbio u taj mračni ugao, iz kojega bi ga svaki redarstveni početnik izvukao i pobjedonosno odveo u zatvor kao opasna sumnjivca. Janku sijevne glavom pomisao, da se doista krije pred redarstvom, pa da ga ne poplaši — okrene glavu na desno, pretvarajući se, da ga nije ni primijetio.

— Brate moj, ne boj se mene! — reče skoro poluglasno i odstupi toliko, da je bio na krajnjem rubu pločnika. U istome času osjeti, kako ga strahovitom snagom udari nekakav oštar mlaz, nekakva struja, koja je munjevitom snagom i brzinom izletjela iz onoga neznanca u mraku i udarila u njega. Nekako slično moraju osjetiti oni, u koje udari grom, ali ih ne ubije. Janko je jasno osjetio tu poredbu, zadrhtao cijelim tijelom i bez razmišljanja zakoračio desno na ulicu, da se što više odaleči od tog neobičnog zakutka. Znao je nesumnjivo, da ga je ono nešto udarilo iz onoga zakutka, između zida i vrata, od onoga sumnjivca — od onoga siromaha, koji se je tako čudno i sumnjivo vladao ,da je pobudio svu Jankovu sućut i bratsku ljubav. Bio je svijestan najveće opasnosti i pomisli, kako se mora žurno, veoma žurno odalečiti, i u tim mislima baci zabrinut pogled uz ulicu niz ulicu i ponovno se uvjeri, da nema nigdje nikoga osim one dvojice u Medulićevoj ulici, koji su nepomično stajali na onome istome mjestu, na kojemu ih je i prije bio opazio.

Njemu se je to već češće desilo: živo je i nesumnjivo jasno osjetio jake prijateljske ili jake neprijateljske misli

svoje braće ljudi! Nijesu mu toliko jasne, da ih može čitati, ali im sigurno razabire boju, pozna im vrstu i ne može se prevariti u ocjenjivanju osjećaja brata čovjeka, s kojim se je tako susreo. Na taj je način pred nepuna tri tjedna u Dubrovniku izbjegao velikoj opasnosti. I tada se je bio u prvi čas uplašio, jer je neugodno osjetiti dodir takvih ubojničkih misli i jer se ne da svladati onaj prvi nalet straha i jeze, no ubrzo se je potpuno smirio, sabrao i vješto izbjegao postavljenoj zamci.

On inače nije osjećao, da ga tko progoni ili mrzi, no onaj ga je događaj uvjerio, da mu netko radi o glavi. Zašto?! Na to pitanje nije bilo lako dati odgovor, a ni on ga sam nije znao niti ga je mnogo tražio.

— Netko je donio sa sobom, da me mora, siromah, umlatiti, i tu mu sada nema pomoći — mislio je Janko, a da na sebe nije pri tome ni pomišljao. Čim je preletio prvi dojam, čim se stišao prvi nalet iznenađenja i straha, trgao se je i događaj promatrao iz tolike udaljenosti, da ga je mogao posve mirno prosuđivati. — Žao mi je siromaha, no ja mu ne mogu pomoći. — Donio je to prokletstvo sa sobom: mora ubiti, kao što riđovka mora ugristi, kao što tigar mora razderati i požderati, kao što ševa mora lepršati i pjesmom viti slavu nebesima ... Ja mu ne mogu pomoći, nego da mu izmaknem, dok budem mogao izmicati. Ali ni to ne će moći dugo trajati. Morat će me stići, ako je to u njemu, i tada je propao za... dugo i dugo i dugo ... I nema mu spasa ni pomoći. Ja mu praštam unaprijed, ali mu ni to ne će mnogo koristiti...

Te su misli i sada sijevnule Janku glavom, te osjeti, da je u blizini onoga, koji u sebi nosi prokletstvo — — — Pomisli, da žurno mora odmašiti od njega, naglo baci pogled natrag prema onom tamnom kutu i napne svu snagu, da vikne, no — ne dospje — — —

Opazio je iza sebe onu ljudsku prikazu s podignutim rukama i u istome trenu mu strahovit prasak zagluhnu sluh, a veliki svijetli kolobari prekriše vid — — — —

Jesu li se to rasprsnuli nebo i zemlja ili je to samo strahovita, užasna provala nekoga vulkana?! Ali, otkuda bi se u Zagrebu čula provala vulkana?! Vjerojatnije je, da se ruši nebeski svod, a možda u istome času puca i lice matere zemlje. Usprkos svim tim mogućnostima — ipak je najsličnije ricî strahovita vulkana — — —

1.

Doista: erupcija. Strahovit je prasak trgao Janka iz dubokog, mirnog sna, kao da bi ga odapeo iz praće, te je skočio bos, u samoj spavaćoj košulji na balkon, da vidi, što se to događa. Nema tu zime; u veljači je kao proljeće, no ipak je osjetio pod nogama hladne cementne ploče, a po leđima ledene struje mrzlog zraka, pa se sav strese.

U oči mu udari veličanstven, besprimjeran prizor: sav je vulkan Demens bio posut iskrama kao usijanim korijandolima, te se činilo, da je pokriven vatrenim zvonom, koje je koju stotinu metara više od vulkanskoga otoka, a siže sve do mora. Podzemni su udarci na mahove tutnjili, a eksplozije su u skoro pravilnim kratkim razmacima izbacivale užarene mase i podržavale čarobno zvono, praskajući kao topovi jakog ždrijela.

Zemlja je podrhtavala kao tanana limena ploča pod udarcima veoma oštrih i visokih zvukova; more se naglo uzbibalo u propanj i zapjenilo kao najbješnji ždrijepci na čvrstim uzdama, a bajoslovni se Demens kroz koprenu tamne noći približio na dohvat ruke, i ako ga nekoliko dobrih milja rastavlja od Mortuusa.

Grad je naglo oživio: na svim se prozorima pokazalo svijetlo, vrata se na svim balkonima razjapila, a ulice zažagorile. Stanovnicima je otoka Mortuusa taj prizor posve domaći, potpuno poznat i običan, jer se ponavlja skoro svako pol godine, sad u većem, sad u manjem sjaju, ali im je ipak — vazda nov, vazda strašan, vazda neopisivo i nedokučivo i neisporedivo divan i čaroban u noći, a tajanstven po danu. Manje, redovne se provale ponavljaju skoro matematskom točnošću svakih pet časaka tako, da im se niti ne obraća nikakva pažnja, a niti se ne čuju dalje od samoga otoka Demensa. Njegovi se stanovnici — svega nekoliko stotina duša! — nimalo ne obziru na te redovne pucnjave, jer su one kao dihanje njihova velikog

druga, koji ima na to ne samo pravo, nego kojemu je i dužnost, da odušuje i tako odstranjuje opasnost velikih provala. Stari iskusni stanovnici, isluženi vodići na krater, tvrde, da nesreće nastaju vazda poslije dugoga i posve neobičnog mirovanja, baš kao što vulkan nije ni malo opasan, kad redovito puca i izbacuje užarenu lavu iz svojih sedam osam otvorenih usta.

— Majko Božja, užasne ljepote! — javi se sa susjednog balkona Josip Agrikola, Jankov sustanar, drug i prijatelj.

— Jest ljepota! — potvrdi Janko, ne svrćući očiju s vulkana. — Sad je već malko rjeđa vatra.

— Jest, ali je svejedno još ima dosta — odvrati Josip. — Ja sve mislim, kad ovo gledam, da nekako tako mora izgledati Božja ljepota i Svemoć — — — Ne možeš je dokučiti.

— To je, moj Djede, samo mala, veoma mala i neznatna čestica Svemoći — reče Janko. Josipa su svi znanci i prijatelji zvali Djedom, jer je nosio golem brk, usprkos modi i svim novotarijama, pa ga je tako zvao i Janko.

— Jest, jest mala čestica, al nude se pohrvite s tom »malenkosti«, ako ste muško! A jaki ste i mudri ste, da vam je teško naći takmaca.

— E, da! Tu ne pomaže nikakva snaga niti ikakva mudrost. Jednaki smo crvima, kada se sukobimo s Prirodom.

— Nije to Priroda. To je Bog. Nema tu razgovora: to je sam Svevišnji, slava Mu i hvala, u svojoj slavi i moći. On to šalje i ravna, pa nitko ne može ništa protiv toga. Uprav je tako i more, kada se zavalja, pa da mu Bog samo malko popusti uzde, sva bi brda polokalo i prostrlo poda se. To samo Bog može i nitko drugi.

Janko nije pazio na Djedove riječi, već se je sav zadubio i zanio mislima, zaplovivši duboko u utrobu pobješnjela vulkana i tražeći u nepojmljivim dubinama odgonetku bivstvovanja i zbivanja.

— Jeste li vi vidjeli čuda i čudesa: mrtva zemlja, mrtvo kamenje, mrtvo sve, pa ipak — što radi?! — govorio je Djed.

— Ništa nije mrtvo! — odgovori Janko, ne dižući pogleda s užarenoga otoka.

— Bog bio s vama! — usprotivi se Djed. — Nije, sigurno, živo! Vi često tako rečete što bilo, samo da se našalite s nama, koji ne poznamo tih stvari. — — Jest, skače ono i leti nebu

pod oblake, ali se ipak ne može reći, da je živo, kao što smo živi mi ili kao što je živo, reći ćemo, pašče ili goveče ili paripče i tako — — —

Janko nije ništa odgovarao, već se nagnuo na ogradu balkona, uhvativši se objema rukama za potiljak, kao da želi pričvrstiti ili pridržati mali mozak. I Djed je zašutio, bacajući pogled sad na prijatelja, sad na veličanstveni vatromet, kao da je u neprilici, te smišlja, što bi.

— A vi večeras — poče nesigurnije — rano otidoste leći?!

Janko je šutio i sve jače i jače stiskao ruke oko potiljka.

— Na šetalištu pitaju za vas — nastavljao je Djed, promatrajući Janka — a ja sve tobože kao da znam, gdje ste i što radite, pa sve se smijuljim i odbijam, kao da ne ću da kažem, a ni sam nisam znao, gdje ste. Mislio sam, da pišete ili da ste gdje na sijelu — — —

— Nešto me je rano pognalo u krevet — odgovori Janko — i, čim sam legao, odmah sam zaspao.

— Pa vas ovo probudilo — — —

— I to i još nešto drugo. Netko me je udario željeznom motkom po glavi tako, da mi je odmah pukla lubanja. Užasno me tišti.

— Često čovjek sanja, pa mu se čini, da je sve bilo na javi.

— Uprav je tako i meni. — — Užasno me tišti.

— Naglo ste se probudili i skočili iz kreveta, pa je to onda stoga, ali — ipak vam je bolje nego onim kukavcima na prokletom Demensu

— Ne proklinji ga! On vrši svoju dužnost, a onima na njemu ne će ništa biti. Sada su se usplahirili i ustrčali kao bez glave, ali im ne će nikom ništa biti. Već se stišava vulkan, pa se smiruju i oni. Eno ih vidiš, kako se skupljaju na povisici pred crkvom.

— Bog s vama! Ne biste ih mogli vidjeti, ni da je bijeli dan, pa sa dobrim dalekozorom!

— A eno ih! Vidim ih! — odgovori Janko.

Djed se nasmije, počeše se po potiljku i reče, otežući:

— Dajte vi, dajte samo tako! Šalite se vi s Djedom, dogodi hoćete, a sutra ćemo čuti, kako je onima bilo.

— Nema, Djede, sutra, jučer i danas! To su obmane, to je varka naše slabosti, naših manjkavosti, našega nesavršenstva. Ima samo, jest samo, postoji samo — sada, vječno sada! Drugo su sve bajke za djecu, koja se zovu — kakogod hoćeš: učenjaci, čobani, pralje, filozofi!

Djed se je zadovoljno smijuljio, vjerujući, da je Janko dobre volje i dobra raspoloženja, kada se tako s njime tečno zabavlja.

— Ja sam možda i prije nekada bio ovdje s vama na ovim vulkanima — nastavljao je Janko posve ozbiljno — ali je to već davno bilo, te me već dugo nije bilo među vama, a vi svi vjerujete, da nisam ni odlazio između vas. A to je isto obmana, jer sam se čas prije tu stvorio.

— Mogli biste vi mene, kakvi ste, i o tome uvjeriti! — reče Djed i poče se glasno smijati. — Nego kako ćete uvjeriti sve ostale na otoku, da ste istom večeras došli, kada su i jučer bili s vama?!

Na te se prijateljeve riječi Janko naglo trgne, protare oči rukama i uspravi se, a zatim se poče obzirati oko sebe, kao da proučava okolicu.

— Imaš pravo, Djede — reče mu. — Sve ja to poznam, jer sam već dugo tu s vama — — — Samo sam se šalio, da čujem, što ćeš mi reći.

— Odmah sam ja to znao! Ne treba Djedu mnogo pripovijedati! Recite vi ovim našim vragovima, da ste večeras došli među nas, pa ćete čuti, što će vam oni reći! Lako vam je s Djedom!

— Čudno je, kako se ja volim šaliti — — — A sve bi čovjek rekao, da govorim ozbiljno — — — Često puta mora čovjek biti šaljiv i neozbiljan, da se približi — — — Ja se sada samo šalim, samo pripovijedam koješta — — — Ali onima na Demensu doista ne će ništa biti, jer se provala već slegla i stišala.

— Ne će, ne! Sada vidim i ja, da im ne će biti ništa. Nego: ozepsti ćete vi. Hajte u postelju.

— Nije mi ledeno — odgovori Janko, uspravi se, digne ruke u vis i protegne se iz petnih žila. — Nije mi zima, već mi se čini, kao da sam sav slomljen. I glava me, doista, boli — — — To me je probudilo više nego rika vulkana.

— Vas često glava boli. Uprav smo večeras, bazajući, govorili o tome. Bilo nas je desetak tu na obali, pa netko reče jednu, netko drugu, i tako se dospije na sve i sve se protrese, Kaže Filipin — a znate vi njega! —: »Moramo Janka oženiti«, a Velečasni će: »Pusti ti našeg Janka s mirom! Naš je Janko svetac!«, a Stožina veli, uprav ka' zabrinuto i tužno: »Najprije se Janko mora izliječiti. Njegova glavobolja nije obična i svagdanja bolest. To vama ja velim«. Uprav je to tako bilo, a ja sve slušam i u sebi potvrđujem, a ne miješam se u razgovor, jer mi nekako nije išlo od srca, već sam odmah pomislio, da moram s vama o tome govoriti. I morate se vi liječiti. Uprav je sve tako bilo! — potvrdi Djed i umuče, misleći, kako je bilo toga još mnogo, no on nije htio pripovijedati, jer nije nikada prenosio babarija. A i čemu bi isticao Janku, kako je Stožina govorio, kao da je Janko skoro lud, a Filipin je navio, da baš i nije lud, ali da je svakako bedast — čemu bi to pripovijedao Janku, kada i tako zna, da Janko ne voli brbljarija?! Najzad, da ih i voli — ne bi mu ih donosio Djed ni u kome slučaju, a pogotovo ne od svojih najbližih prijatelja, Filipina i Stožine. Časak je šutio, čekajući, da Janko štogod rekne, no kada je on uporno šutio, Djed će kao u neprilici:

— Pravi su to momci, al tako — svašta izvaljuju — — — Nego srećom se ne plaća za ono, što se lupa — — —

— A ipak, ništa ne odlazi u tutanj! Ništa ne propada — reče Janko.

—Kako ne, moj po Bogu brate! Kako ne bi propadale one bedastoće i svinjarije, koje ljudi natavrljaju i natrckeljaju, da ih ne bi u traljama povezao?! Naopako, kada se ono ne bi gubilo u magli!

— A ipak se ništa ne gubi! — ponovio je Janko tiho i odlučno. — Sve će biti na obračunu.

— Ima Bog, slava Mu i hvala, i drugoga posla, nego da se bavi ljudskim ludorijama.

— Bog je u nama. Svaki nas nosi svojega suca i spasitelja. Ne može Mu nikako uteći — — — Ništa ne propada, ništa ne prolazi uludo.

— Jest to: — potvrdi Djed — Bogu se ništa se sakri, al On ne gleda na svaku svakoj budali. Kad se dođe preda Nj, slava Mu i hvala, onda On samo poskorupi one glavne i najveće nezgode i tako — — Pred Njegovim se prijestoljem netrijebe buhe, a i medvjedi su pomalene životinjice — — —

— A gdje je to Njegovo prijestolje, Djede?! — upita Janko i lagano se nasmiješi.

— A gdje drugdje, neg na nebu, moj brate!?

— Nije!

— Bog s vama! A da gdje bi drugdje bilo?!

— Sada mi je malko hladno! — reče Janko, umjesto odgovora. — Bilo bi pametno, da idemo u sobu. Demens se je već i tako skoro smirio. Sada mu je lakše, kada je malko odušio — — — Taki smo i mi. Točno taki i podloženi potpuno istim zakonima, samo što ih mi ili uopće ne osjećamo ili ih drukčije procjenjujemo i ocjenjujemo, jer vazda mislimo, kako smo mi nešto izvan svega ostaloga stvorenoga.

Djed nije razumio prijateljevih riječi, osim, da smo i mi nekakvi vulkani, pa mu se je skoro u brk glasno nasmijao, pomišljajući, kako bi — ne daj, Bože! — ipak Stožina mogao imati pravo i pogađati, da u Jankovoj glavi nije sve u redu. Najzad — Stožina je učen čovjek. On mora znati, što tvrdi, kad se radi o ljudskome zdravlju. Nije uzalud sjedio nekoliko godina u školskim klupama i učio samo o tome i ni o čemu drugome nego o tome. Istina — svaki se čovjek može prevariti, pa i Stožina, ali Djed sam čuje, da Janko često govori, što nitko drugi među njima ne govori. Eto, i to sada! Veli, da smo i mi vulkani! Djed je samo vrtio glavom i ispod oka motrio prijatelja.

— Onako u razgovoru dođe riječ i na udovicu — reče Djed s očitom željom, da promijeni predmet razgovora.

— Teško muhe na med natjerati! — odgovori Janko, no po zvuku se i boji njegova glasa osjećalo, da je vrlo daleko i od toga mjesta i od toga razgovora. Pošao je u sobu, pozivajući Djeda, da dođe k njemu na sijelo.

— Ne ćete li opet u krevet?!

— To ne će smetati da ti ipak dođeš k meni na razgovor, kad smo se već zadivanili — odgovori mu Janko i zamače u sobu, zatvarajući za sobom vrata. Osjećao je, da mu nestaje iz glave one težine, šuma i bolova, pa je lagano pristupio k postelji i već htio leći, kad se naglo predomisli i stane se oblačiti. Utome Djed zakuca na vratima i uđe.

— Oho! Vi se oblačite! — vikne ulazeći, i počne se smijati. — Hoćemo li na prelo?!

— Možemo i to, ako hoćeš! — odgovori Janko. — Sada sam tako neobično lagan, čio i okretan, da bih mogao prhati, pa možemo, kudagod hoćeš. Ako ćeš, možemo zaplivati, pa ravno na Demens, da vidimo izbliza, što to stvara taj naš veliki brat.

— Nesretan je to brat! — reče Djed, smijuljeći se, i pomisli, da ni ta Jankova riječ nije posve na mjestu. Kako može reći, da nam je vulkan brat?!

2.

Bilo ih je dvanaestero djece, kada im je umrla majka u porođaju. Danas ih je još osmero živih: petero po svijetu, a njih tri na imanju. Ana je zaručena za nekoga pomorskog kapetana, Fila je već vrlo zrela žena, koja se nije namjerila na muža, a Alba je mlada udovica, koja već deset godina — od časa vjenčanja! — čeka povratak svojeg mladoženje.

Fila je najstarija, te ona vodi gospodarstvo i vlada se kao majka dviju mlađih sestara. Žena je od kojih četrdesetak godina, visoka i stasita, vazda ozbiljna, skoro namrgođena, držanja i vladanja strogo aristokratskoga i konzervativnog po svim propisima najstarijih običaja i uspomena. Ona nikada sama ne izlazi iz kuće, pa ako nema nikoga sa sobom, djevojka ide dva koraka iza nje, a kada odlazi s otoka, onda je prati stara tetka Ada. Neki šapćući pripovijedaju, da tetku vodi samo — jedan dan hoda, a onda da je ostavi i sama nastavi, dok se ne naužije mladosti i života. Tada, poslije kojega tjedna dana, dolazi natrag na otok smirena i spokojna za godinu dana. Možda ovo niti nije istina, već čisti plod ljudske zlobe i mašte, ali — tako se pripovijeda.

Za Anu se niti ne zna, da je živa, te da nedjeljom ne izlazi u crkvu, ljudi bi zaboravili i kako izgleda. Ona je oniska, okruglasta i debeljušna, te ni po čemu ne sliči sestrama. Lice joj je pravilno, okruglo kao jabuka i prevučeno trajnom tugom. Vele, da je takva od rođenja i da joj je taj pečat žalosti Svevišnji udario na lice onog časa, kojega je svojim dolaskom na svijet ubila majku. To je bilo pred dvadeset

i dvije godine. Ona toga, naravno, ne pamti, ali se s njom ne mogu izmijeniti nekolike riječi, a da ona, na bilo koji način, ne bi navrnula razgovor na majku uopće, a onda i na svoju majku. To je možda neke vrsti prokletstvo, a možda i osobiti dar Božji — no, bilo što mu drago, tako jest. S toga i jest vazda tužna.

— Ja ne žalim svoje majčice — češće kaže — jer mi je nepoznat osjećaj ljubavi prema njoj, nego žalim sebe s toga gubitka i neizrecivo sam nesretna, kada vidim one, koji imadu majku.

Za takva se razgovora još više rastuži i oči joj se vazda napune suzama. S Filom se ne slaže, jer su posve protivnih i nazora i osjećaja i značaja, ali se ipak nikada — otkad je ona odrasla — ne posvadiše, jer je ona sluša i pokorava se svim njezinim odredbama i uputama.

Marija Alba je osam godina starija od Ane — a nešto više od toga mlađa od File! — dok je po svome licu i obličju još poljepšano, profinjeno izdanje Filine ljepote i stasitosti, a po svojoj naravi posve slična Ani. Kad joj je bilo dvadeset godina, udala se je za svog susjeda, mladog inženjera Ivana. To je bila silna ljubav i strahovita nejednakost društvenog položaja: ona aristokratkinja, doduše — u imućstvenom opadanju kao i ostala aristokracija, no još uvijek veoma bogata, a on sin lučkog radnika, doduše — nadaren sin, koji je svršio škole vladinom potporom i s velikim uspjehom, te stekao najviši akademski stupanj, ali ipak — sirotinja i bijeda. Njih su oboje osjećali tu razliku, no nije ih smela u njihovim osnovama niti su klonuli pod tuđim opomenama i savjetima, već su promišljeno i bezobzirno stupali k cilju. Fila se nije mnogo protivila sestrinoj ljubavi, jer joj je Ivan bio odvajkada veoma mio zbog svoga pristojnog vladanja i zbog osobite naklonosti, koju je vazda pokazivao prema njoj, a ona — osim toga — voli pučane, koji nastoje da se svojim radom i sposobnostima što više popnu. Neka se raja penje, jer tako i tako ne može nikada postići ono, što nema u krvi, niti stići rođene velikaše i plemiće, a ipak se množi broj onih, s kojima se čovjek može pametno i pristojno porazgovoriti. To su bile Filine misli, kad je gledala Ivana, kako se penje i napreduje, to su bili osjećaji, s kojima je primila prve vijesti o sestrinoj i njegovoj ljubavi.

— Mogla bi naći prema sebi! — rekla je Mariji Albi.

— Ja vjerujem, da bolje ne bih mogla naći — odgovori sestra.

— Ti vjeruješ?!

— Ja tako osjećam.

— Ako se kada budeš kajala, nemoj mi doći da se izjadaš.

— Ne ću se nikad jadati.

Kad se je približio rok vjenčanja, Fila je odlučila povesti Mariju Albu sa sobom u grad, da pogledaju pokućstvo, no tada se predomisli.

— Nismo ni ribarska ni radnička djeca! — reče i uzdigne glavu. — Sa mnom ćeš na kontinenat, i tamo ćemo izabrati pokućstvo, dostojno naše porodice.

— Nije potrebno — odgovori Marija Alba.

Fila je začuđeno pogleda.

— Čim se vjenčamo — rastumači Alba — Ivan odlazi u Ameriku.

— U Ameriku?! — iznenadi se Fila.

— Molim te, nemoj o tome ni s kim. Mi ne ćemo, da se to zna.

— U Ameriku?!

— Da. Ovdje nema što raditi. Za neko ću vrijeme ja k njemu ili će možda on ovamo. To će vidjeti, kad se tamo smjesti.

— U Ameriku?!

— Da. On tako hoće.

— To nije razborito. Za vrijedne i sposobne ima i kod kuće dovoljno posla i prilike, da se razviju i podignu.

— On tako hoće. Tako je odlučio.

Fila je zamukla, a preko lica joj se navukao oblak tmurnih misli i neodređenih slutnja, dok je Marija Alba zadovoljno pjevušila pjesmicu, koja se Ivanu neobično sviđa — —

Ni Ivan ni Marija Alba nisu odavali svoje tajne, ali se je ona ipak i otkrila i pročula mnogo prije vjenčanja, pa stoga nije bilo više ni za koga tajna, da će njih dvoje odmah poslije vjenčanja otputovati na kopno i da će se Marija Alba povratiti sama, a Ivan otputovati u Ameriku.

Tako je i bilo. Ona se je povratila kući već slijedećeg dana, prvim parobrodom, te su ljudi pripovijedali, da nije

ni noćila s mužem, jer da je on otputovao prekomorskim parobrodom već na dan vjenčanja. Da li je bilo tako ili drugačije, nije nitko sigurno znao, jer je Marija Alba šutjela, a drugoga nije bilo, tko bi mogao znati istinu.

Ivan se je javljao vrlo često, a svako je njegovo pismo bilo zanosna pjesma životu, ljubavi i radu. Namještenje je našao kod jednog velikog rudokopa i oduševljeno se bacio na posao, računajući, obračunavajući i proračunavajući, koliko će vremena trebati, da zaradi i prištedi željkovanu svotu.

Marija Alba je međutim ostala u kući sa sestrama i živjela istim životom, kakav je provodila i za svojega djevojaštva. Ništa se, baš ništa nije promijenilo ni u njoj ni na njoj ni oko nje osim jedinoga njezina prezimena. Ništa drugo. Nije ni k Ivanovim roditeljima išla, nego nekoliko puta u godini dana. Ispričala se je, da joj je nezgodno dolaziti samoj, a pratioca nije imala, te je stoga molila, da oni radije posjećuju nju. Oni su to i činili. Dolazila je često majka, dolazile su dvije odrasle sestre, a dolazila su i mala braća i sestre. Alba je svakoga primala neobično ljubazno i veselo, osjećajući, da je to posjećuju oni, koji su najmiliji njezinu Ivanu — najmiliji poslije nje! — i vazda bi ih pogostila i dala, da štogod i kući ponesu. Filu nije oduševljavao taj sestrin postupak, ali joj ipak nije nikad ni prigovorila, a kamoli zabranila, da to čini. Šutjela je i pustila, neka radi, kako joj donosi srce i raspoloženje.

Godinu i tri mjeseca poslije Ivanova odlaska stiže vijest o užasnoj nesreći u rudniku, u kome je Ivan bio zaposlen. Novine su javile, da je nesreća nastala uslijed eksplozije plina i da imade više od stotine mrtvih što radnika što inženjera.

Marija Alba je na tu vijest protrnula, problijedila, zamrla i zanijemila: u prvi čas nije ni pomislila, da bi se bila mogla i njezinu Ivanu dogoditi kakva nesreća, jer on redovno ne silazi u rudokop. Ona to zna, jer joj je on ponovno opisao svoj rad i svoje dužnosti. U toj ju je nadi uzdrmala vijest, da među mrtvima imade i inženjera, pa što je dalje razmišljala, to je više zapadala u zaprepaštenje, užas i očajanje. Brzojavila je, a kada stiže odgovor ne od Ivana već od uprave rudokopa, da se za njegovu sudbinu još sigurno ne zna, no da postoji nada, da je u životu i da će biti spasen, ona zamrije.

Usprkos njezinoj ljubavi i želji, usprkos njezinoj nadi, usprkos njezinim molitvama, da ga spasu i izvedu živa iz podzemlja, neki joj je tajanstveni glas uporno i neumoljivo šaptao, da je sve svršeno. On je mrtav i nikad ga više ne će vidjeti — — —

Povukla se je u svoju sobu i strepila nad časovima, koji bi joj morali donijeti razjašnjenje i — konačni udarac. I donesoše i jedno i drugo: Ivan je poginuo u rudokopu. U času nesreće se je nalazio baš u onome dijelu rudnika, gdje je nastala eksplozija. Bio je sašao, da nadzire neke radnje, koje stručno nije mogao ni voditi ni nadzirati drugi nego inženjer, a kako je baš on bio napose vješt u tim radovima, odrediše njega, da ih vodi.

Marija Alba je sjedila kraj stola, držeći u rukama svoju vjenčanu sliku i nijemo zurila u nju. Od časa do časa su je jecaji svu stresli kao udarci munjine, a onda bi ponovno zapala u nijemo buljenje, bez misli i treptaja, dok su joj suze same curkom curile niz obraze. Sestre su uzalud kušale da je rastresu, da je odvedu u drugu sobu ili da je navedu, da štogod pojede. Niti je odgovarala, niti se je micala. Tako ju je i noć zatekla. Sestre su je pitale, da li bi zapalile svijetlo, no nije im ni odgovorila; nukale su je, da se svuče i legne u krevet, ali se ona nije ni pomakla, a kad su one htjele da je same svuku, oprla se je tome i ostala u dotadanjem položaju, nijema i nepomična.

Ona se ne može dosjetiti, da li ju je bio svladao umor, pa da je zaspala, niti se sjeća, koje je doba noći bilo, kad je opazila u sobi neku tajanstvenu svjetlost, a zatim vidjela, kako se ispod njezinih ruku, s njezine vjenčane slike izvija i diže lik njezina Ivana. Lagano se je stvorio pred njom u svoj svojoj veličini, neobično joj se toplo smiješio, pružajući joj obje raskriljene ruke, a zatim je pomilovao po licu i šanuo:

— Nemoj se predati, Albo! Ja sam tu, tvoj Ivan, tvoj — —

Ona je kriknula i skočila na noge.

— Vidiš, kako si nesabrana! — reče on prijekorno. — Zaboravila si, da sam ti na rastanku rekao, da ću ti sigurno doći. Evo me: izvršio sam naš zavjet. Došao sam ti i više te ne ću ostavljati.

Na te riječi osjeti Marija Alba smirenje u duši, pa se smionije zagleda u divnu prikazu. Nije moglo biti nikakve

sumnje: bio je Ivan baš onakav, kakva ga je vidjela i cjelivala na rastanku. Poželi, da mu padne oko vrata, no toga ipak ne učini, a da nikad nije mogla razumjeti, zašto nije popustila toj silnoj, munjevitoj i posve prirodnoj želji. Lagano se i nekako oprezno opet spusti na stolac, na kome je provela taj cijeli strahoviti dan, i zagleda se u Ivana, a oči joj sijevnuše vatrom sreće i blaženstva. Htjela mu je nešto reći, nešto toplo, neobično nježno i slatko, no ne učini ni to. Samo ga je promatrala, samo ga je gutala svojim velikim očima i sva se prenosila svojim bićem u njega. Sjeo je spram nje na stol tako, da mu je lijeva noga ticala pod, a desna visjela u zraku. I ona to sve opaža, sve vidi, sve joj je posve jasno i nezaboravno, samo — ne može progovoriti, ne može ga zagrliti, ne može ga poljubiti. A on joj se blaženo smiješi i miluje ju po obrazima desnom rukom, dok joj lijevu drži na ramenu, kao da se njome podbača, da lakše i udobnije sjedi.

— Nemoj tugovati — nastavio je on veoma zvonkim i jasnim glasom. — Ja nisam umro, Albo. Ja sam življi sada, negoli sam ikad prije bio. I divno mi je, Albo. Ako budeš za mnom tugovala, to će mi veoma smetati i mutit će moj mir. Budi jaka i budi pametna, pa se veseli, što mi je tako lijepo! I ti ćeš već jednom doći za mnom. Samo budi strpljiva i ustrajna. Ja ću na te paziti i čuvat ću te — — —

Poslije tih riječi uzeo joj je lice među svoje ruke, zagledao joj se u oči i poljubio je u čelo. Ona je živo osjetila taj cjelov, trgla se, ustala i raširila ruke, da ga zagrli, šapćući:

— Ljubavi moja! Ljubavi moja! — — —

Stajala je kraj stola, pritišćući Ivanovu sliku na usne i šapćući: — Ljubavi moja! — — — Ljubavi moja! — — —

Marija Alba zna, da nije sanjala. Možda ju je bio san svladao prije toga, te joj je nebeska prikaza došla, dok je još bila u laganome polusnu, ali je tim sigurnija, da je posve budnim očima gledala kraj sebe svojega divnoga Ivana i da je svojim posve zdravim ušima slušala njegov glas. I kako je prepoznala njegov lik, isto je tako posve sigurno i nedvojbeno prepoznala i njegov glas.

Iščeznuo je, kad ga je htjela ogrliti i posuti svojim toplim cjelovima; iščeznuo je, ali samo za njezine oči, dok je svojom

dušom neprekidno osjećala njegovu dragu blizinu. Zrak je mirisao njime, ispunjao je cijelu sobu, obuzimao je njezino biće i razapinjao ga neizmjernim čeznućem. Sjela je opet na stolac, spustila glavu na podvijene ruke i briznula u rodan, tih plač. Međutim, ona je svijesno opazila, da to više nije onaj prijašnji plač očajne i osamljene žene, koja rida i umire od tuge nad ponorima svoje mladosti, svojih sanja i osnova i svoje cijele sreće. Ne. To više nije bio takav plač. Osjećala je, kako joj suze teku niz obraze, i sve joj se činilo, da joj klize preko cijeloga tijela kao blaga kupelj i čudotvorni balzam, koji liječi i odnosi rane i bolove. Dugo je tako plakala i plačući zaspala.

Istom je zora bila zabijelila, kada su vrata njezine sobe zaškripala, a Marija Alba se trgla iz sna i podigla glavu.

— Jesi ti to, Mala?! — upitala je, zovući Anu uobičajenim nadimkom. — Uđi, uđi. Ne spavam. Već je sve u redu. Sve je dobro.

Anu je iznenadio taj meki, mirni zvuk sestrina glasa, a upravo ju je zaprepastio sadržaj njezinih riječi. Pomislila je, da je sigurno šenula umom, pa joj se oprezno, tiho, bez riječi približi i zagrli je, ne usuđujući se da joj se zagleda u oči, jer je vjerovala, da bi u njima pročitala užasnu tragediju, koju je Marija Alba doživjela te noći.

— Sve je dobro — ponovi Alba, zagrli sestru i nasloni joj glavu na rame. Ana je čvrsto stisne k sebi i brizne u plač.

— Ne plači! — tješila ju je Alba. — Ja sam se već naplakala, i sada mi je sve jasno.

Glas joj je podrhtavao kao prenapeta struna, a od časa do časa joj se je oteo iz grudi uzdah kao isprekidani jecaj i stresao joj cijelo tijelo. Svaki je takav poriv zraka osjetila kao udarac u grlo i očutjela dosta osjetljivu bol.

— Moj Ivica nije mrtav — šaptala je Marija Alba toplo i uvjerljivo. — On je samo promijenio boravište. I sada je potpuno sa mnom. On nije mrtav, pa stoga ni ne smijem za njim plakati. To mi je on sam rekao. Ne smiješ ni ti plakati.

Te su riječi u Ani izazvale još veću bol i tugu, pa je sve jače i jače ridala, kao da odvaljuje komade utrobe. Bilo joj je posve jasno, da joj je siromašna sestra poludjela. Alba nagonski osjeti, što Mala misli, pa se naglo ispravi, odmakne

se malko, da joj se može zagledati u oči, uzme joj lice među svoje dlanove i podigne joj glavu.

— Pogledaj me, Mala — reče joj i strese joj glavu među dlanovima. — Pogledaj me, pa ćeš vidjeti, da nisam poludjela. Ja sam samo našla istinu! Pogledaj me!

Što je ona više govorila, to je Ana više vjerovala, da se ne vara u svojim zaključcima, no kad Alba nije popuštala, sestra joj se pomalo otrijezni, otrese prve dojmove i poče je promatrati. Prva joj je pomisao bilo pitanje, da li lud čovjek može govoriti tako razborito i uvjerljivo?! Može. Može sigurno, jer upilji sebi u glavu bilo što i bilo kako, vjeruje u to i tako ga ispovijeda svom svojom snagom i svom sposobnošću svojega bića. Zagleda se u sestrine oči, da i u njima nađe potvrdu svojega uvjerenja, no tu doživi neočekivan udarac, jer je opazila oči, doduše, izmučene plačem i besanicom kroz nekoliko dugih dana i neprolaznih, nezaboravnih noći, ali inače — neobično zdrave oči, kakve odvajkad pozna. Štoviše, učini joj se, da te divne Albine oči imadu neki novi veličanstveni pečat besmrtnog sjaja i ljepote, pa se još življe u njih zagleda, i u tome joj se pogledu usredotoči sva duša, da tako pogleda u sestrinu dušu i da dokuči i razumije, što se u njoj odigrava.

— Dobro me pogledaj! — obodri je Alba, a na licu joj se pokaza prvi zračak lagašnog smiješka. — Samo gledaj, pak ćeš vidjeti, da ti govorim istinu.

— Vidim, ali ne razumijem — prošapće Mala. — Što se je dogodilo?! — — — Što se događa?! — —

— Ništa nenaravno. Na rastanku mi je moj Ivica rekao, da će mi se svakako vratiti, i noćas se je povratio. Došao mi je i sve mi je rekao — — — I milovao me je po licu i poljubio me je u čelo — — —

Govorila je u zanosu, s tolikim mirom i uvjerenjem, da Mala više nije mogla ostati kod svojega prijašnjega uvjerenja i bojazni, no nije mogla ni slijediti sestru u njezinu zanosu i vjeri. Ostala je na pola puta — ni na nebu ni na zemlji, ne znajući, kuda bi se priklonila.

— Ti si sanjala, Alba — reče nesigurno i neodlučno.

— Možeš to zvati i snom, ali ja osjećam i znam, da je bila najstvarnija java, kao što sada s tobom razgovaram.

— To je samo utvara — — —

— Vjeruj, da je utvara, no Ivica je živ i življi je negoli je ikad dosad bio, i ja ga osjećam uza se, više nego ikada prije.

— Živ je kao i naša majka — — —

— Uprav tako! I sada su njih dvoje, sigurno, neprestano skupa i uz nas. Ja to osjećam.

Obukla je crninu i s neobičnim se mirom i snagom latila svojih prijašnjih kućnih poslova i zanimanja. Susjedi i znanci nisu mogli razumjeti njezina držanja, pa ih je većina vjerovala, da se malko makla u glavi. Jednostavno: od velike joj tuge i boli pukla neka važna žilica u mozgu! Ostali dio mozga i dalje vrši svoj posao i obavlja svoje dužnosti, a — što je puklo, puklo je, i više ga nema.

Ni Fila nije bila daleko od takvog mišljenja, ali ju je razoružavalo opažanje, da je Alba u svemu svojem i radu i vladanju više nego normalna i zdrava, pa nije mogla vjerovati, da bi bila luda samo u jednom jedinom pitanju. Stoga se je pomirila s njom takvom, kakva jest i kakvu ju je neprestano imala uza se, a da se uopće nije upuštala u rasuđivanje i umovanje.

Prolazili su dani, tjedni i mjeseci, a ona uvijek ista, kao da joj se je lice uledilo: zamišljena, mirna, s neprolaznim tračkom tuge na obrazima i očima kao svećenica Gospe od sedam žalosti. Nije redovno plakala, jer je vazda smagala snage, da suze suzbije na izvoru, no kad bi joj se ipak svrtile na očima i pokazale na obrazima u prisutnosti bilo koga, u velikoj bi se neprilici mašila za rupčićem, da se obriše, i tiho rekla:

— Znam, da ne smijem plakati i da to njega boli, ali sam preslaba, pa se ne mogu vazda svladati. Često sam preslaba — — —

Ljudi su se malo po malo naučili na njezino držanje i mišljenje, pa je bilo sve manje i manje onih, koji su je smatrali suludom ili uopće i samo nenormalnom. Eto, ona tuguje na taj način, ona nosi svoju nesreću s takvom vjerom, pa — kad je ona s tim zadovoljna, drugi nemaju što prigovarati ili se u to pačati! Tako je mišljenje prevladalo to lakše, što su svi opazili, da je Albino vladanje visoko iznad obična prosjeka. Glas joj se pronio po svim otocima, pa dospio i na samo

kopno, a sve na krilima priče o — udovici djevici! Tako su je prozvali s obzirom na činjenicu, da je Ivan otputovao, takoreći, ispred žrtvenika odmah poslije vjenčanja.

Taj joj je njezin veliki glas prouzročio mnogo neprilika, jer je mnoge naveo, da se njome pobliže pozabave, da je upoznaju i zaprose, a ona je svakog odbijala. Nije nikada nikome rekla, da se ne će udavati, ali nije ipak htjela pristati ni na jednu ponudu, tvrdeći jednostavno, da ona — ima svojega muža!

— Barem se ne smiješ izvrgavati smijehu prostaka! — opomene je jednom Fila, kada je čula tu njezinu tvrdnju.

— Njihov me smijeh ništa ne smeta — odgovori Alba mirno. — Samo sam jednom učinila nešto iz obzira na mišljenje okolice, ali više ne ću — — — Nisam smjela obući crnine!

— Svuci je, ako misliš, da je ne smiješ nositi.

— Ne! Kad sam je jednom obukla, sada je više uopće ne ću skidati.

— Bez obzira na bilo što i na bilo koga, ne smiješ se igrati svojom srećom — nastavljala je Fila savjetima. — I ja sam tako odbijala sve prosce, dok sam ih imala, jer mi ni jedan nije bio dosta dobar, a sada, kad ih uopće nema, bio bi mi dobar i — — — Da — — ako ja i sada izbiram, moje je držanje u tome pitanju posve razumljivo, jer sam ja još odvajkada tvrdila, da se uopće ne ću udavati — — — Ti nisi nikada došla do te odluke, pa se onda moraš i držati drugačije. Ovo ovako, kako sada postupaš, nije pametno.

— Ne mogu drugačije.

— Bit će ti žao, ali će ti biti kasno.

— Ne! Ne će mi ništa biti žao. Ja sam načistu — — —

— Moram ti reći iskreno, da sam ja ponosna sa svojom prečistom djevicom udovicom, ali me srce boli, kad pomislim, u što ti prolazi mladost i snaga — govorila je Fila s materinskom nježnošću i samosviješću, te nije mogla nastati sumnja, da li govori iskreno.

— I Ivan je zadovoljan! — reče Alba odlučno i sigurno. — Te su mi dvije činjenice dovoljan sadržaj života na zemlji. Molim te, Filo, nemoj mi o tome govoriti. Mnogo mi je lakše, nekako mi je jednostavnije i naravnije, kad se o tome pitanju

uopće ne govori. Dosta mi ga spominju ovi, koji mi dosađuju svojim ponudama — — —

— Bojim se, da ćeš se pokajati i — — Vidjet ćeš — — —

3.

Stupali su laganim, odmjerenim koracima u skupinama po desetak petnaest ljudi, u razmacima od nekoliko stotina koračaja, da se ne bi činilo, da stupaju odjeli vojske.

Janko je išao među najzadnjima, razgovarajući s Filipinom i Velečasnim. Nije obraćao velike pažnje onome, što su govorili, jer ih je Filipin zabavljao svojim šalama i doskočicama, bez ikakove želje, da mu odgovaraju. Češće bi bacio pogled daleko preda se na skupine, koje su odmicale uz brdo, pa mu se činilo, da ih je nepregledno mnoštvo, desetci i desetci tisuća, a možda i više. Skupili su se svi ovdje na tom komadiću užarene, nemirne zemlje, slijedeći svaki svoju misao vodilju — — — Skupili se i sada stupaju naprijed, vazda naprijed i vazda u visinu, dok se ne popnu na vrhunac svoje Golgote — — —

— Ja ljude dijelim samo u dvije vrste: u jednoj su oni, koji znaju živjeti, a u drugoj su oni, koji toga ne znaju — govorio je Filipin i vragometno se, izazovno smiješio, promatrajući ispod oka prijatelje.

— A koji su to, po vašem mišljenju, koji znadu živjeti? — upita ga Velečasni.

— Znadu živjeti samo oni, koji ne propuštaju ni jedne zgode, da zadovolje svoje želje i željice.

— Tjelesne želje?! — opet će Velečasni.

— Zar postoje još kakve drugačije osim tjelesnih?! — upita Filipin očito izazovno i podrugljivo. — Ja znam, da to ne ide u vašu velečasnu glavu, ali vam ja ne mogu pomoći, pa da ste me prozvali uprav Pitagorom, a ne samo običnim »Filozofom«.

— Nije važno, moj brate, što ide, a što ne ide u moju glavu! Važno je, što je Istina, a što je bolesno sanjarenje.

— I baš Istina došla u vašu glavu i tu savila gnijezdo!

— Malena je moja glava za veliku Istinu, ali znam, kako je naučava Onaj, koji je sama Istina i Život.

— E, stanite, stanite, pobratime! Nemojte mi sada početi tu držati propovijed! Ja ne kušam da vas zavedem na svoje stramputice, pa ne kušajte ni vi da mene vodite po svojim stazama. Uostalom — ni vi ne prezirete dobre čašice i pune zdjelice.

— Čovjek je slab — odgovori Velečasni blaže. — Čovjek je slab, pa može i teško pogriješiti, ali ne smije vjerovati, da je grijeh Istina, pa u njemu ustrajati.

— To je točno: ne treba ustrajati dulje, negoli je potrebno, da se zasitiš. Eto, uzmimo na primjer: ja želim lijepu udovicu samo, dok je se zasitim, a poslije — ako hoćete, mogu se i pokajati! Ne želim ustrajati u tome dobru i blaženstvu, jer — kakovo bi čudovište nastalo iz toga stanja?!

— Tu ćete, ako Bog da, polomiti svoje vučje zube! — odgovori mu Velečasni pobjedonosno i zadovoljno se nasmiješi.

I Janko se je trgnuo iz svojih snatrenja na Filipinovu primjedbu, pa stao pozorno pratiti razgovor.

— Hoćete li se sa mnom kladiti samo za pet litara vina i za dobru večeru?! — upita Filipin odlučno i stane, zakrčivši put i ostalima. — Kladimo se, da je za mjesec dana pobijeđena! Ali, što za mjesec dana?! Za osam dana! Za osam dana je na ledini! Kladimo se! Hajte, gospodine Janko, pristupite okladi i vi s drugih pet litara, da gospodski proslavimo.

— Ne ludujte! Jer — to više nije ni filozofija, pa ni bolesna filozofija, već obično griješno ludovanje! — reče Velečasni. — Pomolite se vi Svemogućemu, da vas obrati na pravi put kršćanski.

— Vi mislite, da je Svemogući čobanin, pa da suzbija ovnove, kada im snaga udari u žile! Zašto bi je bio dao, kada bi je bio kanio suzbijati, a — svakako, ne ćete se usuditi ustvrditi, da Svemogući nije znao, što je radio, kada nam je dijelio sposobnosti i nagone! — — Hajte, gospodine Janko: kladimo se! Baš mi sline cure i na udovicu i na dobru večeru.

— Ja vas ne bih okladama nagonio ni na dobra djela, a kamoli na takvu strahotu! — odgovori Janko veoma ozbiljno, naglasujući svaku riječ.

— A, molim vas, u čemu je tu strahota?!

— U tome, što kanite odvesti ženu s pravoga puta! U tome je i strahota i rugoba.

— A koji je put pravi?!

— Onaj, na kojega čovjek dospije, kad se svlada, kad se oslobodi svih osobnih želja i požuda ovoga svijeta. To je pravi put.

— — — koji vodi u ludnicu! — dometne Filipin.

— O ne, brate! Uostalom: tko vam kaže, da je ludnica niže, gore, odvratnije mjesto od mnogih naših ustanova, koje ne samo trpi, nego i promiče naše i pametno i pošteno društvo?!

— Ja ću vas tužiti gospođi! — reče Velečasni kao više u šali negoli ozbiljno.

— Vama je popovima sve slično. Vi ste vazda spremni, da metnete svoje prste u svačiju bračnu ložnicu i da raskopavate ljudsku sreću i mir! — odvrati Filipin nabusito.

— Kod vas se, doista, nema što raskopati, a svakako mi je za dušu, da pomognem onoj vašoj žrtvi i mučenici.

— Samo pokušajte, pa ćete vidjeti, kako ćete se provesti! Zna moja Kaja, kakav sam ja, jer je ona mene ovakva zavoljela i ovakva me voli! Gdjekad malko grakne, kao svako žensko, al' onda opet — mir i ljepota kao u raju.

— Siromašna žena s vama takvim i jadna ona vaša ženska dječica! — govorio je Velečasni s iskrenim i toplim osjećajem.

— Nemojte vi njih žaliti, nego radije žalite dragoga Spasitelja — odvrati Filipin alčački i pobjedonosno se zagleda u Velečasnoga.

— A jer bih ja žalio Spasitelja?!

— A, eto, tako — — Pogledajte malko na sebe, pak ćete odmah razumjeti!

— Pogana, bezbožna jezičino! — odvrati Velečasni, nasmije se i podigne ruku, da će ga udariti. Nasmije se i Filipin i odmakne se, govoreći:

— Nego: kako bilo da bilo, udovica je moja kao pilešce!

Kad su njih trojica stigla na vrh brda, opaziše pred sobom i pod sobom ogromno mnoštvo ljudi u dolini kao u kakvoj posve pravilnoj dubokoj zdjeli. Neki su bili posjedali,

neki su se gonali i igrali kao djeca, dok su neki stajali i gledali prema Janku, očito, da čuju, da li će im što reći.

I njih trojica sađoše u dolinu, široku preko pet stotina metara u polumjeru, pa kad u njoj vidiš hiljadu ljudi, čini ti se kao da vidiš šaku mravi u ogromnoj dvorani.

To je mrtvo ždrijelo toga vulkana, koji je zamuknuo još prije, negoli je čovjek dospio da to gdje zapiše ili inače, bilo kojim načinom, zabilježi i prenese od koljena na koljeno. Okamenjena je lava prekrivena slojem zemlje, koji bi već bio veoma debeo, da ga stalni vjetrovi ne ruju i ne raznose na sve četiri strane doline. Rub je okolo naokolo potpuno pravilan kao na zdjeli, a provaljen je samo na jednoj strani, i to tako, da s malko mašte možeš i sada vidjeti, kako je posljednji mlaz užarene lave lagano gmizao prema moru i sve zastajkivao, sustajući, dok se najzad nije i ukočio, ostavivši provaljena vrata na vijencu, koji okružuje ta tajanstvena ždrijela.

— Recite nam štogod, kad smo već tu! — povikaše neki prema Janku.

— Što bih vam ja govorio, braćo moja, kad smo mi svi jednaki: svi mi imademo oči, svi mi imademo uši i svi imademo mozak u glavi.

— To sve ima i magarac! — dobaci neki, a ostali prasnuše u veseo smijeh.

— Jednaki se mi ni ne rađamo ni ne umiremo! — dobaci neki drugi.

— Nemoj ti tako! — usprotivi se netko treći. — Mi smo za demokraciju, a to znači, da smo svi jednaki i ravnopravni.

— Neka smo mi, neka, svi jednaki, ali neka nam ipak samo gospodin Janko reče koju, a svi drugi neka muče i slušaju!

— Tako je bilo i bit će, dok je svijeta i vijeka!

— Znate, kako ćemo?! — reče Janko, smiješeći se. — Neka svatko reče po koju, koju ima najpametniju, pa ćemo čuti mnogo dobrih stvari!

— Počnite vi, pa dokle dospijemo! — povikaše mnogi, smijući se.

— Ja sam mislio, idući ovamo gore — govorio je Janko jasno i odmjereno — zašto mi to idemo u staro, mrtvo vulkansko ždrijelo, kad nas nitko na to ne sili i kad nemamo od toga nikakve koristi?!

— Idemo. Tako — da bazamo! — reče Filipin. — Besposlen pop i jariće krsti, pa tako i mi.

— A mi ipak nismo besposleni! — odgovori Janko. — Ni jedno živo biće nije nikada bez posla. Ni jedan časak našeg života nije bez svoje oznake, bez svoje boje i bez svoje bilješke. Mi ne načinimo uludo ni jednog koraka, niti činimo išta bez uzroka, jer je sve nečega posljedica i nečemu uzrok.

Čas zašuti, baci pogled po ljudima, pa preko njih na rubove doline, a zatim podiže oči prema nebesima i nenadano upita:

— Gdje smo mi, braćo?!

— Na vulkanima! — odgovori neki, a drugi govorahu različito: — Na najvišem vrhuncu otoka Mortuusa! — Na brijegu! — Na mrtvome vulkanskome ždrijelu! — U dolini! — U jami!

— Dosta, braćo! — poviče Janko, smijući se. — Svi su odgovori pomalo točni i pomalo netočni. Recite mi, što mi odavle vidimo?

— Ništa! — Vidimo zemlju pod sobom i brijeg oko sebe! — Ne vidimo dalje od nosa!

— I ovi su odgovori kao i oni prvašnji: pomalo točni i pomalo netočni. Mi smo na najvišem brdu ovoga otoka, ali smo u dolini i ne vidimo ništa oko sebe. Prenisko smo. U jami smo. Ipak, i iz jame vidimo nebo. Ono se vazda i odsvuda vidi. Vidimo nebo — — komadićak svemira, vidimo mali dijelak naše domovine.

Svi su veoma pozorno slušali njegove riječi i primali ih već svaki prema svome raspoloženju i mišljenju. Filipin se je skoro podrugljivo smiješio, no nije se usudio javno, pred toliko ljudi, prigovoriti i narugati se toj »našoj domovini«, u kojoj nema ni gostionica ni zabavišta; Velečasni je zadovoljno kimao glavom u znak povlađivanja, dok je mladi poletni Mataja Teknić uperio pogled preko ljudi, nekamo na rub ždrijela, žmirkao očima, kao da jedva suzdržava smijeh,

i naškubljivao usnice u značajan smiješak. On je inače veoma odan Jankov prijatelj, ali mu ne idu u glavu sva ta shvaćanja i tumačenja, ne će da im prigovara, pa se pred ostalima suzdržava. On osjeća, da je daleko iznad svega tog društva, s Jankom na čelu, pa jednostavno — prelazi preko svega sa smiješkom, a da se niti ne izjavljuje. On i piše, piše izvrsno, piše mudro i učeno o političkim, gospodarstvenim i društvenim pitanjima, no ne može se odlučiti, da koji svoj umotvor pošalje u svijet jednostavno s toga razloga, što je sam prema sebi prestrog, pa se ne zadovoljava ni s kojim radom dulje negoli — dok ga stvara i dotjeruje. Kad bi ga svršio, kad bi ga drugi poslao u tisak, Mataja bi osjetio sve njegove nedostatke i slabosti, premotao ga nekoliko puta, zatim ga opet odmotao, pročitao najužem krugu svojih najbližih prijatelja i malo poslije — bacio u vatru, tumačeći prijateljima, kako to ipak nije dostojno ni njegova uma ni njegova pera. Prijatelji ga ne razumiju, oni uopće ne shvaćaju, o čemu je on to zapravo pisao, dive se njegovoj neobičnoj strogosti prema samu sebi, te šaptom pričaju svojim znancima o tome neobičnom umu i neumoljivom kritičaru. Njima je stoga sve kao Sveto Pismo, što im on o kome reče, jer kad vide, kako je strog i neumoljiv prema svojim radovima, onda lako pojme, zašto je i zašto mora biti strog i u ocjenjivanju ostalih ljudi. On ne govori mnogo u širem krugu, on se nikada ne izjavljuje javno ni o komu ni povoljno ni nepovoljno, već se zadovolji time, da svome malome društvancu samo natukne svoje mišljenje, a oni ga dalje sami prenose tajanstveno kao proročanstva, razrađuju ga i prerađuju, svaki prema svome shvaćanju, prema svojoj snazi i pameti.

Nepomično je zurio u istu točku, a pri tome su mu se oči neobično iskrile i žarile, a naškubljene usnice potitravale u grču.

— Prenisko smo, pa oko sebe ne vidimo — nastavljao je Janko, ali ipak vidimo komadić onoga, što obično nazivljemo nebom. Tko želi i drugo, oko sebe, vidjeti, mora se odmaknuti. Kokoši je i crv ogroman stvor, jer ga gleda iz udaljenosti od dva centimetra, a orlu je i slon neznatna životinja, jer ga gleda ispod oblaka. A vidite, braćo: da orla uhvatimo, podre-

žemo mu krila i prisilimo ga, da s kokošima čeprka po dvorištu — što bi on učinio i što bi vidio?!

— Podavio bi kokoši! — odgovoriše mnogi u jedan glas.

— Ne bi ništa vidio kao ni kokoši! — javi se neki osamljeni nesigurni glas.

— Tako je! — potvrdi Janko zadovoljno. — Kokoš i orao bi vidjeli skoro jednako.

— Eto: to bi bila demokracija i jednakost! — dobaci Djed i zadovoljno se nasmiješi svojoj izjavi.

— To ja nisam kanio zaključiti — odgovori Janko. — Htio sam samo reći, da nesretne prilike često mogu navesti i prisiliti i velike duhove, da love crve i da u mravinjaku vide Himalaju, naime — neizmjerno gorje. Međutim — dosta, braćo moja, o tome. Sada možemo polako ići na vijenac ove doline, da vidimo, kakav će nam se vidik odonuda pružiti. Kad smo već ovdje, onda je vrijedno, da sve promotrimo. Vidite, kako mi samosvijesno hodamo po ovoj dolini, a pred nekoliko tisuća godina — a to nije ništa, kao da bi rekao: Sada! — ovdalen je izvirala živa vatra i gutala sve, na što je naišla. Sigurno su ondašnji stanovnici ovoga otoka — ako ih je bilo! — vjerovali, da su ovdje paklenska vrata. Mi vidimo, da je to bila obmana. Vidite: najpitomiji komadić matere zemlje i ništa više. Nije od velikog značaja, što je jučer tu izvirala žarka lava ili bistra voda, a danas je samo suhi kamen. I lava i voda i kamen — sve je to jedno, sve je to posve isto u vječnosti postojanja i u jedinstvu Duha. Kao što je vječnost jedna, tako je isto i Duh jedan i svuda i u svemu i na svakom mjestu, jer za njega je u svakom pogledu, u svakom pitanju — sve samo Jedno.

Išli su polako, i što su se više uspinjali, to im se je vidokrug sve više i više širio. Kako je uzbrdica dosta velika i naglo se diže, Janko je zašutio i odmjereno koračao među ostalim prijateljima. Nenapadno mu se posve primakne Filipin i šane mu:

— Šteta, što nije i udovica ovdje, da vas čuje! Ona bi se sigurno s vama u svemu složila!

— Nepopravljivi ste! — odgovori mu Janko isto tako ispod glasa. — Uostalom, ja niti ne mislim, da biste se vi mogli popraviti, ali ipak morate nastojati, da se previše ne otiskujete nizbrdice.

— Ja vjerujem u selenje duša — šane Filipin — pa sam ovaj sadašnji dolazak na ovaj svijet odredio za bančenje i lumpovanje, a kada se ponovno ovamo vratim, onda ću svakako nastojati, da udarim posve drugim tračnicama.

— Ako tako vjerujete, onda morate vjerovati i ostalo: naime, da svojim sadašnjim životom udarate tračnice za novi život. A tu ste onda žestoko na krivome putu. Zakon uzročnosti je neumoljiv i nepromjenjiv. Ne možete mu izbjeći.

— Nemojte, gospodine Janko, tako! — reče Filipin, kao da moli. — Nemojte me plašiti, barem dok ne svršim ovo posla s našom Marialbom, a poslije toga mi onda držite propovijedi i vi i Velečasni, kolikogod hoćete.

Međutim su već bili na vrhu, na rubu doline, koji se je na protivnim stranama strmo rušio niz obronak, na jednom mjestu ravno u more, a na ostalim dijelovima na male visoravni, u vinograde, maslinike i vrtove, sve tamo do u samo mjesto. Na tri strane otoka su rasute seljačke kuće, osim grada i dvaju velikih sela, pa se iz te visine čini, kao da je cijeli otok posut kućama.

— Valaj, ovo penjanje i veranje nije za mene! — reče Skijaš, primaknuvši se Janku, da mu se potuži. — Ovo može biti za seljake, može biti i za koze, ali za mene nije.

— Šteta, što ste se mučili, da iziđete ovamo! — odgovori mu Janko. — Niste morali ići s nama, kad znate, da niste za takve izlete.

— Eto, sada sam se prevario, ali drugi put, valaj, ne ću. Neka se vere, tko je za veranja, a ja ću svojim putom, potenane.

— Žao mi je, što ste pošli s nama! — opet će Janko i s velikom se sućuti zagleda u prijatelja. — Velika je nesreća, kada je čovjek slab, a hoće da bude jači od sebe sama. Svaki takav pokušaj mora posve nužno svršiti tragično.

— Ma, eto, ja mislio, da mogu, kada mogu drugi, i, kao — rekoh: Neka je netko i iz moje kuće u tom kolu — — —

— E, moj Skijašu, nema ovdje kruha za tvoje gospodske zube! — dobaci mu Filipin zlobno i pomalo ujedljivo. — Vulkani su kuća čudnovata! Nije to voda baš ni za moje škrge. ali ipak — ja nekako plivam, jer se ništa ne bojim, ali tebi se crno piše.

— Nikome se ne piše drugačije, negoli on sam nosi u svojoj duši! — reče Janko odlučno. — Naš se Skijaš brzo umori, pa prema toj svojoj sposobnosti mora i postupati. Tada će sve dobro svršiti.

— Ne može dobro svršiti, tko pođe sa skijama, da se penje na vulkane! — usprotivi se Filipin.

— E, pa jeste, došao sam sa skijama, pa što je onda?! — uzbuni se Skijaš. — Što je u tome?! Ne će mi svaka šuša prigovarati!

— Ništa nije u tome osim to, da si ostao — Skijaš!

— Dok smo dobre volje i snošljivi, sve nam je dopušteno, no čim se počnemo uzrujavati i ljutito raspravljati, treba mijenjati predmet razgovora! — opomene ih Janko vrlo blago i prijateljski, ali i veoma odlučno. Skijaš ga ljutito ošine pogledom, ali ne reče ništa, već — naprotiv — na silu mu se nasmiješi i poslije dulje stanke progovori:

— Imate pravo! Vi se kao otac brinete za nas i pazite na svaku malenkost. Imate pravo i oprostite. Ja sam nagle ćudi, pa se zaboravim. A, valaj, i gospodin bi Filipin mogao paziti, što govori!

— Mani! — reče Filipin posprdno. — Nije medvjedija šapa, da trijebi buhe! Ne mogu ja paziti na gluposti, a pogotovo ne na tuđe gluposti. Uostalom — mi živimo u nadimcima, pa svaki mora biti svijestan i značenja svojega nadimka. Da si donio automobil na leđima, ne bismo te bili prozvali Skijašem.

— Pogledajte, braćo — reče Janko, zaokruživši rukom široko prema obzorju. — Mi smo na vulkanu, usred nepregledne morske pučine i još zaokruženi živim vulkanima. Ovaj je naš, posve slučajno, prividno mrtav, jer ovaj čas ne izbacuje lave na površinu. Međutim, može početi izbacivati, još prije nego ja dovršim misao, koju vam želim izreći. Mi smo u središtu vulkanskoga kruga: pred nama je Demens sa svojom neobičnom i neumornom živahnošću, koja je neiscrpljiva i nepojmljiva kao i vječnost. Malo nadesno je silni Terribilis kao vječni dimnjak, koji svake noći razbijeli užasne količine lave i razmješta ih u svojoj paklenskoj dolini, koja se prostire naširoko oko njegova ždrijela. Tu je, odmah kraj nas, tajanstveni Insidiosus, koji je zatrpao svoje ždrijelo, a na rubovima

otvorio uske, neprekidne dimnjake, na koje izlaze dim i sumporne pare kao opomena onima, koji bi se zavaravali nadama, da je on mrtav i neopasan. Takav je već stoljećima, no pred nekih je četrdesetak godina progutao ogromno stado blaga, koje je bezbrižno blejalo i mukalo po dolini njegova ždrijela. — »Ne može se tu nekažnjeno blejati!« — riknuo je Insidiosus i grunuo u nebesa svu ogromnu količinu lave i zemlje, koja mu je bila zabrzdala bezdana usta, a za njom ispalio rastaljeno željezo, kamenje i ostalu čarobnu smjesu. — Malo dalje je — nastavljao je Janko tumačenje — veličanstveni Gravis, koji se penje, doslovno, nebu pod oblake. On diže glavu visoko u snježne sfere svemira i samo tjeme drži na toplini svojega užarenoga ždrijela, pa izdaleka izgleda — Zar ne?! Pogledajte ga! — izgleda kao bijeli fratar sa crnom kapicom navrh tjemena. On rijetko izbacuje užarenu kašu, a kada se strese i probudi, tada udari kao najbogatiji izvor i lagano pokljuka u dolinu, valjajući pred sobom ne samo drvlje i kamenje, već i bregove. Stoga i vidite na svim stranama njegova brijega udaljene rijeke lave, koje na gdjekojem mjestu dosižu do samoga mora.

Ljudi su pozorno slušali svaku Jankovu riječ i promatrali, što im je pokazivao, kao da to sve prvi put vide.

— Rađamo se iz vulkanskoga vrijenja, živimo u žarištu vulkanskih ždrijela i, umirući, odlazimo u vulkanske tajne.

— Znademo, kuda odlazimo! — ispravi ga Velečasni.

— Da, da, Velečasni! — potvrdi Janko i lagano se nasmiješi. — Mi znademo, jer nas uči naša vjera. Zapravo, tu se sve vjere slažu, jer i tako — Istina može biti samo jedna. Zar ne?!

— I znade se, gdje je ta jedina Istina! — odvrati Velečasni.

— Točno, točno, Velečasni. Istina je jedna, kao što je i Duh jedan, uslijed česa smo, dosljedno, i mi svi — jedno! Samo, koliko i koliko nam treba razvoja, dok dođemo na tu polaznu točku?! Ljudstvo je, nažalost, uopće skoro i zaboravilo, da je čovjek i duh, pa tim teže može osjetiti, da je čovjek — samo duh. Stoga se i vladamo jedan prema drugome kao divlje zvijeri. Moramo doživjeti i proživjeti još mnogo bolova i poniženja, da se pročistimo, da oduhovimo i tako dozorimo za viši život. Mi, koji vidimo i osjećamo vatru i snagu ovih vulkana,

koji smo svijesni neizmjernosti Božije snage u svim Njegovim pojavama, počam od ovih bezobzirnih vatrenih izvora i bijesne sile ovoga beskrajnoga mora, pa do čarobne životne sposobnosti kristala i organizacije savršenih predivnih snježnih pahuljica — mi smo, koji to sve osjećamo, ja se nadam, na dobrome putu, jer smo preboljeli i prerasli osobnost: za sebe ne tražimo ništa, idemo po svijetu posve bezimeni, sa nadimcima, po kojima ne razaznajemo ni sami sebe, na svojoj zastavi nosimo svoju dušu, a na kocki nosimo vječno život za spas i sreću svoje braće ljudi. Mi stoga možemo mnogo, što drugi ne mogu, ali o tome nikada ne govorimo, niti ikada išta osobito učinimo za svoju ličnu korist ili samo udobnost ili olakšanje. Mi o sebi ne smijemo niti govoriti, jer ne postojimo za sebe kao osobe. Osobnost pobijedismo! Ali mi pobjeđujemo još i više: mi pobijedismo strah i požude. Mi se ničesa i nikoga ne bojimo, jer nemamo što izgubiti, kad nam našega Duha svetoga ne može nitko ni ozlijediti, a kamo li i posve uzeti. A drugo?! Što je to drugo onima, koji znadu, koji osjećaju, da su tu samo na prolazu?! Riješismo se mnogih požuda samo i jedino zato, da se jačamo, da se vježbamo, da koračamo k savršenstvu i vječnosti: mi ne trebamo pića osim vode; mi ne trebamo duhana, hašiša ni opiuma; mi ne poznamo igara na dobitak; mi poznamo žene samo kao majke naše djece! Naša je dužnost, da ni međusobno ne govorimo o našem duhovnome životu, pa se vježbamo, da uopće govorimo samo najnužnije i najobičnije riječi i rečenice, koje su potrebne za škrto održanje tijela. Riječi odalečuju duh od vječnosti, s njima dolazi svako zlo, jer su kao naoštren dvosjekli mač u rukama lude snage. Sve, što dosada postigosmo, nije mnogo, ali je važno, što ne stojimo na jednom mjestu, već se ipak pomičemo prema cilju. Još moramo uništiti u sebi i želje, jer su one izvor svih naših nesreća. Kada i to postignemo, biti ćemo nepobjedivi.

— Ja znam — govorio je Janko poslije kratke stanke — da i među nama imade mnogo slabih i nejakih, ali nas to ne smije zabrinjavati, jer je posve prirodna pojava. Čim je dalji i teži put, tim je više šepavih, tim je više oronulih, tim je više otpadaka. To je posve naravno i dobro: ne ovisi o našoj volji, kakovo će biti razlučivanje, jer je to prirodni zakon, a svaki je prirodni zakon neumoljiv i bezobziran. U prirodi ne postoji

ni milosrđe ni povlašćivanje. Naš život, način života i rada, naše misli i nastojanja nisu ništa drugo nego proizvod Prirode kao jabuka ili cvijeće ili kiša ili provala ovih vulkana, među kojima živimo i radimo. Prema tome su i naši zakoni čisti, nepatvoreni proizvod Prirode: ravni, savršeno pravedni, to jest neumoljivi.

Sve su oči bile netrenimice privezane za Jankove usne, a koji ga nisu mogli dobro vidjeti i udobno promatrati, ti su se mjestoljili, tražeći zgodniji položaj, uslijed česa je vladalo lagano talasanje te velike skupine ljudskih tjelesa.

Janko je neumorno klizio svojim pogledom preko očiju svojih prijatelja, hvatajući im svaki treptaj, svaki trzaj i bljesak, koji bi izazvala kakova neočekivana njegova tvrdnja. Na mnogo je mjesta sretao bistrinu duha u svoj njegovoj staloženoj i mirnoj veličini, ali je isto tako u velikom broju očiju vidio čedno životarenje bića, koje je za ovu grudicu zemlje prikovano i privezano svim slabostima i svim nerazumijevanjima svega, što se ne može opipati. Nije se iznenadio niti je poželio, da tima još više tumači i razjasni, što im je već jednom rekao. — — — Tko ima uši, neka čuje — — —

Tik iza Matajinih leđa uhvati malu skupinu pogleda, koji su mu bili posve neprijazni, te čim primijetiše, da je on na njima ustavio svoj mirni, pronicavi i blagi pogled, uznemiriše se, maknuše se, navukoše na lica sjenke prijateljskoga zadovoljnoga smiješka, a dvojica se nagnuše k Mataji, kao da mu žele reći koju vrlo ugodnu opasku o onome, što su čuli iz Jankovih usta. I Mataja je razvukao usne u neprirodan posmijeh. Malko priklopi vjeđe i vidje nad cijelom skupinom tmaste, nečiste boje misli straha, samoživstva i uopće slabosti ljudskoga tijela, dok je općenito nad cijelim tim kraterom toga časa plovio oblak najdivnijega oduševljenja, najboljih odluka i požrtvovnosti tako, da su one neodoljivo savladavale svako srce i dušu, koja se svijesno nije opirala takome raspoloženju.

— Ja mislim, braćo — opet će Janko — da sam vam ja dosta govorio. Sada neka svaki vas reče toliko ili malko više, pa će nam biti svima dosta.

— Svojom dušom otkupiste i nas ostale! — dobaci neki.

— Još samo nešto: Nikoga ne možemo silom voditi putom usavršavanja. To nije moguće. Stoga mi vazda pitamo: »Hoćemo li, braćo, to i to?« — pa kada svi ili barem velika većina

reknu, da hoćemo, onda istom to postaje našim zakonom. Tu, nažalost, ne može onda biti iznimke osim u posve, posve neobičnim slučajevima. Inače — u kakvo si kolo stupio, onakvu i igru moraš igrati.

— Pa dušu ispustio?! — upade neki tako, da se nije jasno osjetilo, da li tvrdi ili pita.

— Nikada nije ni tako opasno ni tako neizdrživo! — odgovori Janko. — Ne činimo ništa, što ne bi mogle podnijeti sile svakoga običnoga čovjeka, koji se je svojim mislima i osjećajima digao nad životinju. A naša je dužnost, da se dižemo visoko, visoko i nad najplemenitiju životinju, jer smo svojim duhom i svojim umom daleko odmašili. Pa ipak, nažalost, koliko bi se nas moralo zasramiti pred svakim domaćim psom?!

Na to pitanje se Velečasni naglo trgne, kao da ga je netko uštinuo, i raskolači oči.

— Da, da, Velečasni! — potvrdi Janko, smiješeći se i uzvraćajući mu pogled. — Poredba je dobra i ne protivi se ni jednom vašem, ni mom, nazoru.

— U prvi čas — — — reče Velečasni u maloj neprilici, a lice mu obli mlaz rumenila.

— Čovjek često zaboravi — odgovori Janko — da ne može biti neumjesnih poredaba, kada se zna, da je Bog svagdje! — — Uostalom, za danas sam pripovijedao i previše, pa ne će ništa ostati za vas ostale.

— Sve mi vama poklanjamo i veselo slušamo! — vikne neki između onih, koji su se vrpoljili iza Mataje, nastojeći svim silama, da svom glasu dade zvuk i boju beskrajnoga zadovoljstva i skladnosti s mislima velike većine svojega društva.

— Onda možemo tu posjedati i zabavljati se u skupinama, dok ne počnemo velike zajedničke igre. Jeste li, braćo, za to? — — Lijepo! Tko što ima, može i pojesti, ako je gladan. A imamo svi — — —

4.

— Čuli ste, što govori Janko! — reče Filipin. — Kao da čita.

— Naš je Janko svetac! — odgovori Velečasni.

— Svetac, koji je pao iz oblaka. Nije to nauk za ovoga svijeta.

— A ipak ga se držite — bocne ga Velečasni i zlobno se podsmijehne, pripremajući sve nužno, da skuha kavu. — Meni kava nadomješćuje i vino i duhan.

—I meni! — reče Filipin, izvadi iz džepa cigaretu i zapali je.

Mataja i Stožina se pogledaju i prasnu u grohotan smijeh.

— To mi se sviđa! — vikne Stožina i udari Filipina po ramenu. — Tako valja! Što tu — — — Dajte i meni cigaretu!

— Pa, vi uopće ne pušite! — usprotivi se Filipin. — I nemam ja cigareta za takve paradne pušače.

— Dajte i meni! — vikne Mataja. — Ni ja nisam pušač, ali sam za slogu.

— E, kad je tako, evo vam, pa pušite! — reče Filipin veselo i pred svakoga stavi cigaretu.

— Ipak se ne usuđujete da nam pružite kutiju! — bocne Stožina.

— Ne biste znali uzeti cigaretu. Stoga vam je moram ja izvaditi.

Velečasni se je veoma iznenadio, kad je vidio, što se događa, uspravio se, ukočio se i netrenimice se zagledao u prijatelje i sve je želio, da štogod reče, ali se nije nikako mogao namjeriti na pravu riječ ili mu je možda u tome času bio uzet dar govora.

— Krsti se, pope, zemlja se trese! — vikne Filipin, ustane od stola, priđe mu i nenadano mu metne cigaretu pod nos. Stožina i Mataja puste karte iz ruku i zacenu se smijehom, udarajući rukama o koljena.

— Zapalite, Velečasni! Budite čovjek! — vikao je Mataja, a Stožina ga samo gledao i neprestano se smijao, dok je Filipin nastojao da mu metne svoju zapaljenu cigaretu među usne, a Velečasni se branio, omahujući glavom.

— Ne budite bedasti, Velečasni! — reče mu veoma ozbiljno, odmakne cigaretu i mirno se zagleda u njega. — Sve vam sline cure na nju, a ne ćete da je uzmete. Sigurno o tome ne ovisi ni spas čovječanstva ni naše carstvo nebesko.

— Apage, Satanas! — vikne, najzad, Velečasni, ali se je po zvuku glasa čulo, da nije srdit. — Nemojte me napastovati, kad mi je i bez toga teško.

— Samo vi zapalite, a grijeh na moju dušu! — odgovori mu Filipin, paleći šibicu i pružajući mu cijelu cigaretu.

Velečasni je očito kolebao i u svojoj se slabosti već prigibao da popusti, pa poče tražiti, tko bi ga još malko porinuo, da tim lakše preskoči zapreku, i upita:

— A što vi velite, Stožina?

— Ništa ja ne govorim! — odvrati onaj, podrugljivo se nasmiješi i izazovno odbije nekoliko dimova, pokazujući savršenu nespretnost potpunog nepušača. — Ja imam svoju glavu, a vi imate svoju — — —

— Jest ovo malenkost — poče Velečasni umovati — i ne radi se o tome, ali smo mi sami to htjeli i to je važno, jer smo htjeli.

— Što je važno na vulkanima?! — upita Stožina. — Ja vama velim: Dobar je i pošten naš Janko, al' on, siromah, nije kriv, što mu Bog nije dao, da mnogo vidi — — —

— Svetac je naš Janko! — reče Velečasni svoju uobičajenu i poznatu misao.

— Jest! — potvrdi Stožina. — I Spasitelj je rekao, da je kraljevstvo nebesko onih, koji su siromašni duhom.

— Oprostite, dragi moj! — usprotivi se Velečasni, dok su se Mataja i Filipin značajno pogledali i Mataja se jedva primjetljivo nasmiješio.

— Razumije se — rastumači Stožina: — Ja govorim u smislu Svetoga Pisma i zaviđam mu na Božjem daru — — —

— Samo vi zapalite i ne brinite se! — osokoli ga Filipin. — Nitko ne će znati, a vi se ne ćete mučiti, pa sve u carskome redu. Ako je to dobro i pametno — eno ih hiljade, koji vrše, pa ne će svijet propasti, što nas nekoliko griješi. Pogledajte ove sokolove, koji inače niti nisu pušači! Ali sada — nejunačkom vremenu uprkos!

— Što vi velite, Mataja? — obrati se Velečasni njemu, e da bi ga on gurnuo preko grabe.

— Ja sam zapalio samo stoga, što me zub boli — odgovori on posve mirno i ozbiljno, pogledavši ispod oka Stožinu, koji primi taj pogled sa zadovoljnim smiješkom.

— Uprav, nekako i mene bole zubi — odgovori on, uze cigaretu iz Filipinove ruke i zapali je. — Ne smijem reći, da je ovo pošteno i savjesno —

— Ali je ugodno! — upade mu Filipin u riječ.

— Da. Ugodno je i Bog će oprostiti, kad se čovjek iskreno pokaje. I tako, kukavac, nemam ništa od ovoga jadnoga života.

— Oženite se! — reče Filipin, a ostala dvojica prihvatiše.

— Ne napastujte me! — branio se on. — Nije meni, do čega je vama.

— Mi vam se ne ćemo iznevjeriti, kad se oženite — nastavljao je Filipin — već ćemo vam dolaziti u stan baš kao i dosad, a — — možda i češće.

— Molim vas, ne tupite jezika, nego sjedite, pa se kartajte, a ja ću vam kavu skuhati. Ako se već ne bojite Boga i ne sramite mene, stidite se pred tom dvojicom gospode, koji su stariji od vas.

— Nije moja krivnja, što mi je Stvoritelj u brzini stvaranja zaboravio dati i osjećaj stidljivosti. To Njemu prigovorite, a ne meni.

Kad su popili kavu, sjeo je i Velečasni.

— Ne kartamo se na novac, pa mogu i ja.

— Da je novaca, ja bih i na novac — reče Filipin.

— Vi to govorite, samo da govorite.

— Bit će i novaca! Vidjet ćete — reče Stožina, ne podižući očiju s karata.

— Oho, oho! Da čujemo! — povika Filipin i spusti karte na stol. — To je vrlo važna riječ: »Bit će i novaca!« Govorite!

Stožina se je samo značajno smijuljio i lupkao prstima po stolu. Svi su se zagledali u njega, da čuju, što on to misli.

— Naprijed! — reče on, mašući kartama.

— Nema ništa, dok ne čujemo, što mislite o novcima, otkud će biti novaca?! — odgovori Filipin.

— Ma bježte, jadni! Kartajmo se — reče Stožina kao mrzovoljno. — Eno vam gospodina Janka, pa neka vam on pribavi novaca, a ja ću znati, što ću, kada dođe moje vrijeme.

— Umovi se nikada ne nameću, već čekaju svoje vrijeme — govorio je Velečasni polako i veoma važno — ali kad dođe njihovo vrijeme, tada ne oklijevaju.

— To je točno! — potvrdi Stožina i veselo ga pogleda, kao da mu tim pogledom želi iskazati sve svoje priznanje za tu mudru misao. —Niti ja ne ću časiti ni jednog časa! To vam ja velim.

— Ako ništa drugo, jedno je sigurno: Janko nije zakupio svu pamet ovog svijeta! — reče Filipin.

— A nije ni svetac, kako svetački tvrdi naš dobri i pošteni Velečasni — dometne Stožina, gledajući Velečasnoga s osobitom ljubavlju i poštovanjem.

— Ja to tako govorim, jer je doista veoma plemenit i pošten, ali da je baš svetac — to ni ja ne mislim posve ozbiljno — tumačio je Velečasni, odbijajući duge, tmaste dimove s tolikim užitkom, da su mu se sve caklile oči, promatrajući velike kolobare dima.

— Ja njega, znate, vrlo cijenim i volim — nastavljao je Stožina — i mi smo već preko jednog desetljeća najintimniji prijatelji, ali ipak gledam kritički i njega i sav njegov rad. On nije nikakav pisac. Vi me čudno gledate, a ipak je ovako. Uzmite u ruke bilo koju njegovu stvar, pa je čitajte s mozgom, kao što ja čitam, te ćete odmah vidjeti, da sve skupa nije ništa.

— To sam i ja donekle — — — Tako — govorio je Mataja veoma neodlučno i nesigurno, no očito je bilo, da je htio da se čuje i njegov glas, a da se ipak ne može točno reći, što je tvrdio.

Velečasni i Filipin su šutjeli, jer ih je ta tvrdnja previše iznenadila.

— Pod dojmom pripovijedanja, pod utjecajem općega mišljenja, pa i u blizini prijateljskih odnošaja, čovjek se neobično lako prevari i dade se vući za nos od neke općenarodne zaslijepljenosti i opčinjenosti. Međutim, kad se čovjek snažno strese i odbaci svu tu staru, otrcanu robu, pa počne gledati svojim očima i prosuđivati svojim razborom — tada mu istom pukne pred očima i on se u čudu pita: »Pa što sam ja prije gledao, što sam slušao, što li sam čitao i prosuđivao?!« Ja sam to, braćo moja, doživio s našim dragim Jankom — tu-

mačio je Stožina, gledajući neprestano u karte, a kad bi slučajno podigao oči, ne bi ustavio pogleda ni na jednom od prijatelja, već bi ga bacio na strop ili na koji neodređeni predmet na zidu. Njegova je odlika, da nikada ne gleda u oči onome, s kim govori. Nikada!

Časak je zašutio, da vidi, da li će njih koji što reći, a kada se oni ne javiše, on nastavi polako i otegnuto:

— Moj dragi, slatki Janko! — — — Nitko njega ne pozna kao ja — — —

Nastao je neugodan tajac, kao da su se sva četvorica preplašila jeke tih riječi; kao da ih je pritisnuo neki novi, neobični dojam, koji su izazvale ne samo Stožinove riječi, nego sve to, što se je dogodilo u toj sobi u prošlo pola sata. Tu tešku, potmulu šutnju prekide prvi Filipin:

— Ja sam već nekima svojima šanuo, da bi vulkanima pjevale posve druge ptice, da je Stožina na kormilu događaja!

— E! — reče Stožina kao početak neke misli, ali je ne nastavi, već samo podiže glavu i baci pogled na strop, otvorivši malko usta, te mu se je lice razvuklo, kao da će zaplakati.

— Nije teško izazvati općinske izbore, pa neka narod odluči! — reče Mataja posve bezazleno. — Ne može se reći, da je upereno bilo proti komu, a narod će reći svoju.

— Ja sam već davno rekao, Mataja, da ste vi čovjek budućnosti! — usklikne Filipin. — Treba odmah početi na tome raditi.

Velečasni je šutio i uznemirio se, jer je osjećao, da taj posao nije u redu. Imaju oni svoje dužnosti i svoja prava, o kojima se ne može ni raspravljati, a kamoli glasovati, pa kako bi se sada mogli upuštati u takove vratolomije, i to da iskra poleti baš iz njegova poštenoga stana! Što će mu reći Janko, što će mu reći narod, što će mu reći — Svemogući?! Mučio se je, da bi progovorio i prigovorio, no nikako nije mogao naći ni prave riječi ni dovoljno daha, da izgovori spasonosnu misao.

— Treba tu stvar dobro promozgati — reče Stožina. — Ja svakako znam, što znam! I ne trebam nikakvih izbora — —

— Što vi velite o tome, Velečasni? — upita Filipin.

— Došlo mi je prenaglo, pa se ne mogu snaći — odgovori

on u istinskoj neprilici, ali je u njemu već bila nastala bura i vitlanje, da se je sav previjao. Filipin mu pruži cigaretu i odmah zapali šibicu, nukajući ga:

— Nikotin razbistruje misli!

— Sve mi je to kao grom iz vedra neba — ponavljao je u najvećoj smetnji i neprilici. — Tko bi meni bio mogao reći, da je naš Janko takav!

Na te ga riječi Stožina značajno pogleda i zakima glavom, kao da mu kaže: — A ipak je, dragi moj, tako i nikako drugačije.

— Ja bih bio za njega stavio ruku u vatru, ja bih bio pred njegovom slikom služio svetu misu, a vi meni tako velite — —

Stožina je neprekidno gledao u Velečasnoga i ulijevao u njega strah i zaprepaštenje, Filipin neodlučno promatrao njih dvojicu, dok se je Mataja ozbiljno čudio, što to nagna Velečasnoga u toliko čudo i zaprepaštenje, ali mu nije bilo ni nakraj pameti, da ga osvijesti i izvede iz toga mračnog tjesnaca. Promatrao ga i smiješio se, kao da ga veseli tolika slabost i odsutnost i zadnjeg trunka vlastitog rasuđivanja i razbora. Međutim, i samom je Velečasnom bilo jasno, da nisu pale riječi, koje bi ga bile trebale zaprepastiti, već da je on nagonski osjetio neodoljivom snagom duh, koji je provijavao cijeli taj razgovor. I taj je duh ono, na što on odgovara s tolikim čuđenjem, strahom i zaprepaštenjem.

— I velite, Stožina: »Biti će i novaca«?! — prekide Filipin šutnju, spustivši pogled na prijateljeve ukočene sive oči. On mu ne uzvrati pogleda, već samo odmahne glavom kao u znak potvrđivanja, upre oči u jedan kut stropa i reče:

— Moja porodica ima dokazanu prošlost od osam vjekova — — — i to, braćo moja, i sa očeve i sa materine strane — — jer su se te dvije porodice izmjenjivale na vlasti — — — To su iskustva, koja leže u krvi, koja ne varaju, koja dobro znadu, kuda teže — — — Mi smo rođeni, da vladamo, da vodimo — — — Al, znate: meni nije do toga i ne ću da se miješam u trice i kučine, iako mi ljudi ne dadu mira — — —

— Čudnovato — šane Velečasni.

— Veličanstveno! — odgovori Filipin. — Treba samo oprezno sve pripremiti, pa ćete vidjeti čuda i ljepote.

— Oko mene se vrti cijeli svijet, pa mi se sve čini, da ću poludjeti ili propasti u zemlju — govorio je tiho Velečasni.

— Međutim, braćo moja — reče Stožina i ustade — ja moram ići, a o ovome kao da nismo ni divanili.

— A kuda se žurite? — usprotivi se Velečasni, koji je iskreno želio, da još ostane, e da bi mu sva ta načeta pitanja postala jasna ili barem jasnija.

— Moram ići raditi, vrijedni moj Velečasni — odgovori Stožina veoma ljubazno i nježno. — Ja ne ističem svoj čedni rad, ali radim neprestano.

— Dopustite mi, da vas pratim — reče Filipin i ustade i on.

— Vjerujte mi, da se ne mogu nikako snaći — opet će Velečasni kao iza sna.

— Već ćete se snaći! Pametnu i poštenu čovjeku ne treba mnogo dokazivati! — utješi ga i osokoli Filipin, dok se je Stožina smiješio i zadovoljno ga potapšao po ramenu, govoreći veoma važno i sigurno:

— Ništa se ne brinite, vrijedni moj Velečasni. Na sve ja mislim.

Mataja i Velečasni su dugo sjedili jedan spram drugoga i mramorkom šutjeli.

— Morat ću i ja! — progovori prvi Mataja.

— Ako ste mislili tako, onda ste mogli odmah s njima.

— Tako. Zaostao sam malko s vama, da vas ne ostavim sama iza svega onoga, što ste čuli. Sada smo se dosta nasjedili, pa idem.

— Zar ste zaostali iza njih, samo da sjedite ili da razgovaramo? — pitao je Velečasni i smiješio se, računajući, da se Mataja samo šali, govoreći, da će otići.

— Što ćemo razgovarati? Ja vam i tako ne znam ništa. Ja vam samo slušam, što ljudi govore, šutim i stvaram svoje mišljenje.

— O tome, o tome možemo.

— Ja stvaram svoje mišljenje samo za sebe, jer ne želim ni na koga utjecati.

— Kad se vi i Stožina pomiriste? — upita Velečasni kao iz neba pa ravno među oči. To ga je pitanje mučilo od prvoga časa, kad je opazio na svome pragu njih dvojicu skupa u posve

prijateljskom razgovoru, no nije mu bilo zgodno, da ih pita, čim su došli, a poslije nije dospio, jer su ga zatrpale izjave, koje nije mogao ni u snu očekivati.

— Zašto bismo se bili trebali miriti? — odgovori Mataja pitanjem i laganim smiješkom, da tako prekrije veliku smetnju, u koju ga je metnulo to pitanje.

— Jer ste bili posvađeni.

— To su, Velečasni, bile djetinjarije, na koje ozbiljni ljudi ne gledaju, kada nastupe ozbiljna vremena.

— Bog bio s vama! Zar je djetinjarija, kad čovjek tvrdi za čovjeka, da je najveća ništarija i nitkov pod kapom nebeskom?! Zar je, po vašem mišljenju, djetinjarija, kad čovjek tvrdi za čovjeka, da se je toliko ogriješio o dužnosti bratstva i prijateljstva, da zaslužuje ne vješala ili šaku olova, — jer bi mu time bila iskazana prevelika čast! — nego da bude bačen pred pse, da ga živa rastrgaju i raznesu?! Zar su to djetinjarije, a vi znate, da ste to za Stožina javno ustvrdili?!

— Što znači javno?! — upita Mataja i zatitra očima, kao da su ga saletjele bezbrojne mušice, pa ih razgoni trepavicama.

— Sigurno je javnost nesumnjiva, kad se nešto napiše u dopisu, koji ide u javni ured.

— Sve su to, Velečasni, djetinjarije, kada su na mezevu velika pitanja i velika vremena.

— Kakva su vas napala velika vremena?!

— Zar ne vidite, da su se vulkani uzbunili, a more pobjesnilo bijesom, kakvoga ne pamte ni naši pradjedovi?!

— I to vas nagna, da se pomirite?!

— Vi ste, Velečasni, kršćanski svećenik, pa zar je onda potrebno vama tumačiti, da je praštanje najprva dužnost i najveća krepost?!

— On vam je oprostio?!

— Ne znam, da li on meni ima što opraštati, a ja sam njemu oprostio barem prividno, onoliko, koliko je nužno radi ostalih ljudi, koji se vazda rado zanimaju za tuđe poslove, koji na njih uopće ne spadaju.

— Oprostite mi, ja nisam htio ulaziti u pitanja, koja se mene ne tiču! Mene se i te kako tiče, što sam vas pitao, da mogu bolje razumjeti, što vas je sada spojilo skupa.

— Opća dobrobit, Velečasni — odgovori Mataja veoma srdačno i zagleda se prijatelju u oči. — Vi znadete, da sam ja veoma osjetljiv i da lako ne sudim, ali kad osudim, da onda imam i razloga. To vi dobro znadete, jer me poznate već od malih mojih nogu. Međutim, kad ja zaboravim na koju svoju osudu, onda možete biti tim sigurniji, da su me makli s prijašnjega položaja i te kako važni razlozi. Je li ovo rečeno s mozgom?! Je li me dobro razumijete? Ima li rupa u tome mome umovanju?! Recite mi, Velečasni, je li me sada razumijete, iako vam nisam pojedinačno odgovorio na vaša pitanja?!

— Imate pravo, Mataja! — odgovori Velečasni posve razoružan i uvjeren. — Ja sada pojimljem vaše držanje, jer znam, da ste i vi bili uvijek odani našem Janku.

— Ja sam njemu i sada odan kao svojem ocu. Ja njega i volim i volit ću ga, ali iz toga ne slijedi, da ću išta učiniti, što bi bilo na štetu općenitosti. Znam ja dobro, tko je gospodin Stožina i što znači osam stoljeća povijesti njegove porodice! Razumijem ja to dobro, ali me ne smeta, jer sam ja za narod, pa ako narod izabere bika, da nad njim vlada, meni je posve pravo. Meni ne će i ne može biti gore ni u jednom slučaju nego li svima onima, koji su od mene bilo gluplji, bilo zaostaliji, bilo nespretniji, bilo nesposobniji. A takvih će ipak biti priličan broj.

— Kako, kako?!

— Vrlo jednostavno, Velečasni. Svaki narod imade vladu, kakovu zaslužuje. Ja sam veoma daleko od toga — oprostite mi, Velečasni! — da bih primao nauku, da je svaka vlada od Boga, ali znam, da je svaka vlada plod prošlosti i proizvod narodnih sposobnosti i volje. Ne mnoštvo, nego pojedinci stvaraju čudesa, ali ih ne stvoriše, gdje nema građe za ta čudesa. Sa stadom ovaca ne možete udariti ni na čopor lisica, ali sa stadom goveda. sa dobrim, oštrim rogovima, možete i na čopor lavova, pa da nipošto nije unaprijed sigurno, da morate stradati. Eto, tako! — — Ako narod hoće, nije loše, da se malko otvore prozori i pusti mala promaha, da prostruji i našim prostorijama. Janko je divan čovjek, izabrana, uzvišena duša, ali nije još ni za ovoga svijeta, a kamo li za ovoga naraštaja — — —

— I vi mislite —

— Ništa ja ne mislim, Velečasni! Ja samo gledam i pratim, što se događa. Istina je, da ja imadem o svemu tome i svoje određeno mišljenje, al ga držim za sebe. Ja se ne miješam u trice i kučine, jer za to nemam ni volje ni vremena ni sposobnosti. Više je nego jasno, da ni Janko nije za ovu žabariju. — Znate, da vam pravo kažem: jest on slabić i dobričina, ali nije zao. Da je zao, bio bi bolji vođa i zapovjednik. To bi bilo nužno svojstvo napose ovdje na vulkanima, gdje smo mi svijet za sebe i posve izvan dohvata bilo čijih požuda i halapljivosti.

— I mislite, da bi Stožina — —

— Ni tu ja ništa ne mislim — prekide ga Mataja i ovoga puta. — Ja i tu imam svoje određeno mišljenje i uvjeren sam, da se ne varam, ali — držim ga za sebe.

— Ali vi niste promijenili svojeg mišljenja o Stožini?

— Ni to, Velečasni, nije ovdje važno. Važno je samo za mene, dok je s druge strane najvažnije znati, da ni jedan veliki vladar nije imao velike savjesti. »Veliki vladar« mislim u onom značenju, kako to naučavaju današnji povjesničari za današnje ljudsko društvo. Inače — tu se redovno radi o čistokrvnim harambašama velikoga razmjera!

— Znate, Mataja, da se oko mene vrti cijeli svijet.

— Postali ste stožer svijeta!

— Ne šalite se, kad meni glava puca — — — Al, eto: što mogu, nego se pokoriti činjenicama, koje sam čuo?! — — — Kad dobro promislim, onda i sam vidim, da je naš vrijedni Janko sanjar i pjesnik. Treba biti pravedan, pa svakoj stvari dati njezino pravo ime. On živi u oblacima, on je već sada posve na drugom svijetu, njegovi su nazori daleko, daleko pred nazorima svih nas ostalih i najistančanijih.

— A držite li, da je vazda u skladu s vjerskom naukom?! — ubaci Mataja vrlo nenapadno i kao nehajno.

— Da, da, moj dragi gospodine Mataja! Vi ste postavili ono pravo pitanje, koje mene već davno posve nesvijesno muči, ali se nikako nije moglo roditi ni u mojoj glavi, a kamo li na mojim usnama. To je pravo pitanje, o kojemu treba mnogo mozgati. A što vi o tome mislite?

— Ja sam tu već davno na čistu! — odgovori Mataja sa velikim, širokim smiješkom. — Ja se ne varam u svojim opažanjima, i ako ih nikom ne kazujem. Ja se ne varam, pa sam

vam stoga i postavio ovo pitanje. Istina, moram vam pošteno priznati: Meni su njegovi nazori veoma mili i blizi, no nije važno, što ja mislim i osjećam u tome pogledu, jer — ja ne značim ništa u našem javnome životu.

— Jest, jest, jest! — zaintači Velečasni zadovoljno. — Uprav je tako, kao da čitate iz Svetoga Pisma: Tko se ne miješa u javne poslove, ne spada pod javna prosuđivanja i ocjenjivanja. O moj Janko, žalosna te porodila majka — — — Bolje bi joj bilo, da je rodila klupko konca, nego što je rodila tebe. Bila bi se barem mogla okrpati, a ovako joj ostade samo sramota i nevolja — — —

— Znate, ne smijemo uzimati stvar odveć tugaljivo i plačljivo. Svatko mora stupati svojom stazom i tu ne pomaže ni plakanje ni moljakanje. Treba ići. Tako je i s našim Jankom. Uostalome: tu se ne radi ni o njemu ni o kojem nama pojedincu. Po srijedi su opći narodni računi i narodni boljitak.

— Jeste li vi, gospodine Mataja, uvjereni, da bi te poslove bolje obavljao Stožina?

— Nije važno, što ja o tome mislim, Velečasni. Važno je, da mi ne možemo i ne smijemo sprečavati prirodni tok događaja. Neka se valja, neka voda teče niz brdo, kad je to prirodni zakon. Ako Stožina ne da iz sebe ono i onoliko, što i koliko obećava, on će otići za našim dragim Jankom, a narod će na njegovo mjesto postaviti nekoga trećega i — tako redom.

— I tako redom dolazi vitica i do vas mlađih! — reče Velečasni, služeći se slikom iz neke narodne igre.

Mataja odmahne rukom, nasmiješivši se skoro prijezirno, pa reče:

— Ja sam vam već rekao, da se ne miješam u kučine, Velečasni. Nije to moje polje rada. Doduše: ja se narodnoj volji nisam još nikada opirao, te to ne ću činiti ni ubuduće, pa se od mene tražile ne znam kakve lične žrtve.

— Znam ja, dragi moj Mataja, da je vama teško naći premca!

— Ne laskajte, Velečasni! — odbi Mataja tu pohvalu sa zadovoljnim smiješkom. — Taj zanat ne dolikuje Kristovu svećeniku.

— Govoriti istinu ne znači laskati. Nego, molim vas, nešto me drugo zanima: slutite li vi, što je Stožinu izazvalo proti našemu nesretnom Janku?!

— Ja ne znam, što bi drugo moglo biti nego Jankov javni rad.

— I sada, nenadano?! On ne radi od jučer. Tu mora biti nešto drugo. Vi sigurno znadete?!

— Ja mislim, da nije ništa drugo. Od samoga Stožine nisam čuo ništa više negoli ste čuli i vi.

— Nije li po srijedi ona prokletnica?!

Mataja se značajno nasmiješi, kao da potvrđuje prijateljevo nagađanje, no riječima reče drugo:

— Ja o njoj uopće ništa ne znam, jer me se ne tiče.

— Vi ste rođeni diplomata i nikada se ne date baciti iz svoje kolotečine! Najzad: imate pravo. Niti ste na mjestu nesretnoga Janka, niti ste odgovorni za duhovni život svojih bližnjih kao ja, pa se i ne trebate češati po tuđim leđima! — — Možda je i radi one kukavice, jadna joj njezina majka?!

— Mislite: radi »prisege«?!

— Da. Ja mislim, da bi mogao i tu ležati razlog ovakoga Stožinova držanja. Znate, kako kaže narod: »Ne ćeš ljubiti, dok ne prisegneš.« Toga se je posve opravdano držao i Janko i tražio od Stožine, da se sirotom oženi, jer je ljubio i previše, a on to nije htio niti hoće.

— Veli, da on ni Bogu Ocu ne prisiže! — rastumači Mataja, smiješeći se.

— I jadnicu ostavio, a svezao se s onom prokletnicom. Ja ne znam, ali sam siguran, da ga je nesretni Janko pograbio i oprao mu glavu, pa je Stožina stoga na njega bijesan.

— I sami ste vidjeli, da nije na njega ni ljut, a kamoli, da bi bio bijesan, kako vi velite! Tu se ne radi ni o kakvoj odmazdi, ni o kakvoj ljutnji, već samo i jedino o vršenju nužnog i dužnog prosuđivanja i ocjenjivanja, a — po potrebi! — i osuđivanja javnoga rada gospodina Janka. Doduše, možda se ne varate, držeći, da bi se moglo raditi baš i o pitanju »prisege«, jer inače Janko nije nikada ništa osobno imao sa Stožinom. Razumije se: ovo ja uzimljem samo za slučaj, da se doista radi sa Stožinove strane i još o čemu

osim samo o dužnom procjenjivanju Jankova djelovanja. Ipak, ja u to ne vjerujem. Zar niste i sami vidjeli, s kolikim je mirom Stožina razgovarao o ovim pitanjima?!

— To je istina. I nigdje se nije osjećao žalac proti nesretnome Janku.

— Posve naravno, jer ga niti nema.

Velečasni se je zamislio, ustao od stola i ushodao se po sobi, dok je Mataja obočio laktove o stol, metnuo glavu na dlanove i pogledom pratio svaku prijateljevu kretnju. Osjećao je u duši veliku užurbanost osjećaja kao u mravinjaku, a u glavi mu je varilo i kipjelo od preobilja novih misli, koje su navirale i sustizale se u kovitlacu.

Naglo se trže i ustade.

— Sada mogu ići, je l'te, Velečasni?! Podivanili jesmo, sve razjasnili jesmo, pa je za danas dosta.

— Jad smo i nevolju razjasnili! U glavi mi sve bruji i zuji, kao da se je u njoj ugnijezdio roj bumbara. Poludjet ću, ako se ovo brzo ne razjasni.

— Morate onda i sami nastojati, da se događaji brzo razvijaju, da se tako čim prije riješite te muke — govorio je Mataja i smiješio se, kao da se samo šali, ne vjerujući ni sam u svoje riječi.

— Neka nam Svemogući bude milostiv i vodi nas pravim kršćanskim putom!

— Bez naše dobre volje i nastojanja — ne će Svemogući ni pogledati na našu bijedu. Međutim, Velečasni — do slijedećeg puta!

— Jedva čekam, da čujem, što će dalje biti, i sve strepim.

— Tko strepi, taj gubi bitku!

5.

Janko se je dugo borio, dok se je najzad odlučio, da svakako upozori Mariju Albu na opasnost, koja joj prijeti, a kada je došao do toga zaključka, smišljao je, kako bi i gdje bi joj to rekao. Poznati su oni i dobri su prijatelji, pa može lako do nje, no za ovaj mu je razgovor nužno mnogo mira, dobro raspoloženje i mnogo vremena, jer je ne želi uplašiti

kratkom i prenagljenom opomenom. Golom, suhoparnom i maglovitom nejasnošću bi mogao ubaciti u njezinu dušu neodređene slutnje, koje bi je samo mučile, a da joj ipak ne bi izoštrile snage za otpor u času, u kome će joj biti najpotrebnija.

Najzad se odluči, da će biti najpametnije, da je posjeti u kući. Tamo može nesmetano pripovijedati bar utoliko, što je siguran, da ih ne će slušati nitko strani, a sestara će se već nekako riješiti, da budu mogli na samu pripovijedati.

Čim je dospio od svojih posala, spremi se i pođe. Do njezine je kuće imao dobar komadić puta. Išao je lagano, razmišljajući, što joj smije reći, što joj mora reći i o čemu se ne može otvoreno govoriti ni sa ženom njezinih sposobnosti i njezine zrelosti i staloženosti.

U gradu srete Filu. Ljubazno mu je uzvratila pozdrav i zastala, da izmijene nekoliko riječi.

— Ja pošao upravo k vama na crnu kavu — reče joj Janko.

— Bit ćete srdačno posluženi! — odvrati ona veselo. — Ja ću se još samo malo zadržati u gradu, a vi međutim idite kući k sestrama na razgovor. Bit će im vrlo milo, što ste se poslije tolikog vremena opet jednom odlučili, da posjetite i naš — samostan.

— I ja spadam u samostan, pa se slažemo!

— Ne dangubimo! — reče Fila i pruži mu ruku.

Taj ga je susretaj ohrabrio, pa požuri korake, da bude čim dulje sa Marijom Albom, prije nego se Fila povrati kući.

— Ne vjerujem svojim očima! — reče Marija Alba, stišćući mu srdačno desnicu. — Odučili smo se, da vas viđamo pod našim krovom, otkad je brat otišao.

— Prezaposlen sam, Marialbo, sestro moja prelijepa! — reče joj on, kako je običavao govoriti, dok je bila još malena djevojčica, a on već odrastao mladić. — I kada me rijetko kada vidite na ulici, vidite, da sam vazda u trku i na skoku, pa me sigurno ne možete ni zamisliti, nego kako trčim.

— Morala bih vas pitati, po što ste došli, kada to ne bi bila uvreda i za onoga, tko bi nam bio daleko dalji nego li ste nam vi, pa stoga — samo poštovanje, udivljenje i

oduševljenje nad vašim dolaskom! — govorila je ona, klanjajući se po propisima srednjega vijeka i smiješeći se mnogo ljubaznije i veselije, negoli je to inače njezin običaj u posljednjih desetak godina.

— Primate me previše svečano, pa se bojim, da nisam dobro došao. Prijatelji se primaju jednostavno.

— Ja biram način, kojim bih izrazila svoje oduševljenje, pa mi je žao, ako sam izabrala onaj, koji se vama najmanje sviđa. Doista mi je milo, da ste nas posjetili, i samo ne mogu prežaliti, što nema kod kuće File ni Male.

— Zar me se bojite?! — upita on izazovno.

— Ne! Zaista ne! — odgovori Alba uvjerljivo i veselo.

— Već se dugo spremam, da dođem k vama, baš k vama osobno, da se napripovijedamo, no nikada ne dospijevam od poslova i briga.

— I baš k meni?!

— Vi znate, Marialbo, da ste vi moja ljubav već odavna, još iz vaših prvih, a mojih mlađih dana, a taka se ljubav ne zaboravlja.

Sjeli su u naslonjače jedno prema drugome. Ona se je, poslije prvog naleta radosti, uozbiljila i smirila, te joj je lice opet dobilo njezin svagdanji, redoviti izraz tihe, neprolazne tuge i sjete. Nije odgovorila na njegove zadnje riječi, kao da ih je prečula.

— Baš smo danas kod stola govorile o vama — reče ona, samo da prekine šutnju i da prijeđe na drugi predmet razgovora.

— Možda mi ne biste vjerovali, kada bih vam ustvrdio, da sam to posve svijesno osjetio. A ipak je tako.

— Ja vam to vjerujem, jer i sama imadem sličnih iskustava u svome životu. Sigurno vam je nešto i poznato — — —

— Da, Marialbo. Poznato mi je mnogo toga o vama. Ni sam ne znam, zbog česa sam se vazda živo zanimao za sve, što se je vas ticalo, ali sam, doista, vazda sve pratio i onda, kad ste vi mislili, da na vas niti ne pomišljam.

— A ipak — — reče ona, naglasujući značajno svaku riječ: — možda je bio neki odsjek vremena, kad se niste sjećali, ni da sam živa?! Istina, ja sam tada bila još mlada, a možda i zaposlena drugim mislima.

— Znam, na što mislite! — reče on, obori pogled i zamisli se, no začas opet podiže glavu, zagleda se u nju i reče veoma ćutljivo: — Svaka duša ima svoj mali žrtvenik — mali ili veliki, već prema žrtvi, koja je na njemu prikazana.

— Vaš je velik, je l'te, gospodine Janko?! Vrlo velik i krvav?! Meni se barem tako čini, ali nikada još nisam ni od koga čula prave istine, pa je ni ne znam, tek naslućujem.

— A željeli biste je znati?!

— Da vam pošteno kažem: ako ne bi bilo ponavljanje previše bolno — — —

— Rane su se već pretvorile u duboke brazgotine. A da ih treba i povrijediti, ako bi to vama godilo, ne bi mi bilo teško.

— Ne, ne, gospodine Janko! Ne bi mi godilo, što vas boli, već što mi se čini, da smo mi veoma srodne duše, pa bih sigurno u vašim utjehama i pregaranjima našla i ja okrepe i snage za moje nesreće i bolove.

— To vam je, dijete moje, teška tuga i velika žalost — reče on neizrecivo toplo i nježno, nagne se u naslonjač, zabaci glavu i priklopi vjeđe. — Ja sam svršavao sveučilišne nauke, a njoj je bilo osamnaest godina.

— I bila je divna — je li?!

— Jest. Doista je bila divna. Tako kao vi — ne: skoro kao vi.

— Nemojte mi, molim vas, laskati, već pripovijedajte, a nemojte se obazirati na moje primjedbe.

— Ja volim primjedbe i rado se na njih osvrćem. Vjerujte mi. Isto mi tako vjerujte i to, da je vaša ljepota osobite vrsti, posve neobične boje i sjaja, a osim toga je vi znadete nositi na besprimjerno jednostavan način, što znači — na neodoljiv način.

— Otići ću i ostaviti vas sama, ako budete govorili o meni, i k tome još, ako budete tako govorili.

— Oprostite mi, Marialbo. To je bila samo mala stramputica, na koju ću se poslije povratiti, a sada nastavljam.

— Kako joj je bilo ime?

— Ljubica. Tako su je zvali roditelji i braća i znanci, a ja sam je zvao »Malom«.

— Bila je lijepa i mirisava kao ljubica — — —

— Jest, Marialbo. Bila je kao ljubica, i ja sam se opajao mirisima i ljepotama njezine mladosti kao hašišem i u toj sam ljubavi prvi put u svome životu osjetio, da mi nosimo u sebi Boga. Uzalud sam dotada učio vjeronauk, slušao propovijedi i pobožne upute moje drage majke — sve je to bilo uzalud, jer nije doprlo do dna moje duše niti mi je znalo otkriti neizmjernu tajnu našega bića. Jednoga sam dana, držeći Ljubicu u zagrljaju i gledajući pobožno u njezine oči, osjetio, da mi nismo smrtnici, da mi uopće nismo od ovoga svijeta više, negoli svaki prolaznik pripada konačištu jedne ljetne noći — — —

— U njezinu ste zagrljaju osjetili Svemogućega — — —

— Osjetio sam, da je On u nama, da smo mi — — al pustimo to, pa prijeđimo na samu povijest.

— Vrlo ste se ljubili?!

— Ne bih vam mogao reći nikakve poredbe, jer se bojim, da ne bi bila dovoljno jaka i velika, da dade samo približnu sliku ljubavi, koja je vezala nas dvoje. Možda — — Al' ne smijem vam spomenuti — — —

Ona je oborila pogled, zagledala se u svoje krilo i u njemu kopkala, kao da nešto traži. Iza odulje šutnje šane:

— Možete mi spominjati, što god hoćete — — —

— Naša je ljubav bila, ona jest kao i vaša ljubav. Obje nose na sebi pečat vječnosti. Sad me razumijete, Marialba, koliko smo se ljubili?!

— Da. Razumijem vas. Ja sam već slutila, da je tako.

— Toliko smo se ljubili — reče on i zagleda se u neku naodređenu točku, podigne ruke, ukrsti prste iza potiljka i tako se ukoči kao mramor, ne pomičući niti vjeđa.

Marialba je neprekidno gledala u svoje krilo i čekala, kad će on nastaviti pripovijedanje. A on je šutio — — —

— A onda?! — — šane ona.

— A onda smo sanjali — — — I vjerovali smo, da će taj san trajati dovijeka.

— I traje.

— Da. On traje, ali ne onako, kako smo mi to onda zamišljali — odgovori Janko, trgne se, nagne se naprijed, naslonivši nadlaktice na noge, opet skrsti prste i zagleda se

u njih. — Mi smo, sestro moja jedina, vjerovali, da će taj naš tjelesni san vječno trajati i da će preživjeti i naša tjelesa. Odlučili smo, da se vjenčamo, čim ja svršim nauke i nekako se smjestim, da možemo imati svoj šator nad glavom. Samo toliko — — —

— I bili ste presretni u tome čekanju?

— Da, Marialbo. Bili smo presretni.

— I vazda ste se slagali?

Na to se pitanje Janko naglo uspravi, nasmiješi se i veselije se zagleda u prijateljicu, koja je taj pogled prihvatila i nije razumjela tu njegovu naglu promjenu.

— Vi se smiješite tome mome neumjesnome pitanju?!

— Zahvalan sam vam za njega, jer ste taknuli šaljivu stranu moje tužne priče. Nas se dvoje naime nismo osobito slagali u nekim važnim pitanjima. I to je bilo u bitnosti — samo šaljivo, ali smo se prepirali.

— A toliko ste se voljeli?!

— Možda baš stoga! U velikoj ljubavi i male stvari, i mala pitanja dobivaju na važnosti i obujmu, baš kao što gumeni kotači u munjevitoj jurnjavi veoma jako osjete i najmanji kamečak i od njega odskoče, dok za laganoga hoda bez potresa prelaze i preko ogredaka.

— Razumijem vas.

— I vi ste to iskusili?!

— Jesam. Iskusila sam, ali sam već i smetnula s uma sve, što nije bilo najugodnije i najsvjetlije — — — Pričajte mi dalje, gospodine Janko. Što je dalje bilo? Odvajkada sam željela da doznam pojedinosti, a nisam nikada imala zgode da vas pitam. Pred drugima nisam htjela pitati, jer sam znala, da ne biste mogli pripovijedati, a ni ja ne bih mogla ovako slušati — — A sami nismo nikada bili — — Hoćete li mi reći, u čemu se niste slagali?

— Evo, slušajte, Marialbo, jedno pitanje: za mene je žena potpun čovjek baš kao i muškarac, ali svako od njih imade svoju posve određenu zadaću života i drugo ga u njenu izvršivanju ne može nikad, ni pod kojim uvjetima nadomjestiti. Zadaća muža i zadaća žene, spojene u jednu cjelinu, sadržavaju nedjeljivu zadaću ljudskoga roda na ovom prolaznom bavljenju na ovom planetu. Prema tome su muž

i žena jedno, veliko, uzvišeno, božansko jedno, ali nisu jednaki, jer ne mogu i ne smiju biti jednaki. Da su jednaki, imali bi i jednake zadaće, a svaki čovjek zna i svaka životinja osjeća, da te zadaće nisu jednake i da se ne dadu ni zamijeniti ni pomiješati ni podijeliti. Prema tome mora teći i cijeli život: jedno, ali ne jednaki. Je li razumijete tu razliku?!

— Osjećam je, gospodine Janko.

— Bez osjećaja nema ni razumijevanja. To je pravi put: najprije osjetiti, da tako dođemo do razumijevanja. Moja Ljubica to nije mogla ili nije htjela osjetiti. Često puta mi se je činilo, da je samo iz pukoga jogunluka zastupala mnijenje, koje sam ja pobijao, jer takvo joj je bilo držanje: sve kao u šali. A ipak nije bila šala.

— Jeste li sigurni, da nije bila šala?!

— Posve sam siguran, jer sam se o tome uvjerio naknadnim događajima. Znate, to pitanje niti nije važno u životu dvoje ljudi, koji se vole. Dobiva veliku važnost i težinu, kada se počne načelno raspravljati i rješavati, a baš je tako bilo kod nas dvoga.

— I vi tvrdite, da nismo jednaki?

— Tvrdim, ali ne dokazujem, jer bi bilo smiješno, kao što bi bilo smiješno dokazivati, da vatra peče. Razumije se: duh je, koji je u nama, posve jednak, jer nema spola, ali nisu jednaki strojevi, kojima se koji duh služi. Što je god tjelesnoga na nama, posve je različno, ali se ne smije govoriti o prednosti, o većim sposobnostima ovoga ili onoga, jer je svako stvoreno za svoju zadaću i u tome je neisporedivo. Tko ima na sebi samo cipele, ne može u tako duboku vodu kao onaj, koji ima na sebi čizme, a može i jedan i drugi imati na sebi najbolju obuću, — svoje vrsti. Može se načiniti poredba i s radiom: jedan može hvatati više, a drugi manje valova, iako su i jedan i drugi sprave za hvatanje valova.

— Razumijevam vas.

— I ne slažete se?! — upita on i nasmiješi se.

— Drugi ćemo put o tome — odvrati i ona sa smiješkom. — Sada vas ne ću zadržavati, jer je šteta vremena.

Janko se zamisli i ušuti.

— Samo se u tome niste slagali? — trže ga Marialba iz snatrenja.

— To je bilo jedno pitanje, na kome smo se vazda sukobljavali, kada smo bili raspoloženi za prepiranje, a iz toga je izlazilo mnogo drugih, manjih pitanja i sukoba. Naravno: krivo ja kažem »sukob«, jer to doista nisu nikada bili sukobi u potpunom značenju te riječi. Bila su mala keckanja, mala trvenja, koja su ugodna, koja draže i izazivlju na još življe raspravljanje. Prvo takvo slijedeće pitanje je nastalo uslijed naše nedosljednosti: i ona i ja smo bili nedosljedni. Evo, o čemu se je radilo: ja sam tvrdio, da joj mora biti samo do onoga, što se meni sviđa, te da se prema tome mora i oblačiti i vladati se; ona je, naprotiv, tvrdila, da žena mora misliti i na ostale ljude i nastojati, da se sviđa svima ili, možda ne baš da se sviđa, nego da svi vide, da je ona lijepa, zanimljiva i zamamna. Ona je svoju tvrdnju zastupala vrlo jednostavnim pitanjem: Nije li glupan bez ukusa, kojemu se sviđa žena, koja se ne sviđa nikome drugome?!

— To je dobro pitanje! — reče Marija Alba i nasmiješi se.

— Točno, točno, sestro moja prelijepa — potvrdi Janko, pa se i sam nasmiješi — ali protivno pitanje glasi ovako: — U koju se svrhu žena želi svidjeti i drugim ljudima osim svojemu mužu?! Zar samo zato, da dokaže, kako njezina sretna bračna polovica nije — glupan bez ukusa?!

— I to je pitanje izvrsno.

— Točno! Izvrsno, a najizvrsnije je na cijelom tome pitanju to, da smo i ja i moja Ljubica imali i pravo i krivo!

— Tako?!

— Baš tako i nikako drugačije. Poslušajte me: da sam bio dosljedan i povukao posve nužne zaključke iz svoje točne tvrdnje, da muškarac i žena nisu jednaki, nego jedno, bio bih došao do drugoga isto tako točnoga zaključka, da se njih svako mora služiti sposobnim sredstvima, sposobnim oružjem, da uzmogne postići svoj cilj, da uzmogne uspješno izvršiti zadaću svojega života. Ženino je prirodno oružje — ljepota, zamamnost, zavodljivost, sviđanje muškarcima. To je njezino oružje i ona ga se ne može odreći, a niti ga se

odriče! Da, odriču ga se samo one žene, koje se odriču i same zadaće svojega života, pa — čak se i u njima, na mahove, nesvijesno, nehotice, kao napastovanje, pojavi — žena! — — Ja sam, vidite, tu činjenicu poricao uslijed nedosljednosti i samoživosti, a Ljubica ju je kao prava i potpuna žena osjećala i vojevala za njezino pravo opstojanja. Međutim i Ljubica je bila nedosljedna, jer — ako smo jednaki, onda žena nema nekih posebnih prava, kojih ne bi imao i muškarac. Ona ih je osjećala i branila ih jednostavno i priprosto: — Imam i pravo i dužnost, da se sviđam i drugima, a ne samo tebi! — Ovo, u ovom ruhu nije ni točno ni zdravo, jer ako je prirodno, da se moja žena sviđa i drugim ljudima, nije u redu, da ona svijesno nastoji, da se kraj mene sviđa i drugima, jer to sada više nema one prirodne, zdrave zadaće. Može i mora ostati u ženi nagon, da se uredi i dotjera i da joj godi osjećaj, da je lijepa i da se ljudima sviđa, no što je preko toga — na rubu je strahovite provalije. To sam opet ja osjećao i taj osjećaj pojačao osjetljivošću, samoživošću i, svakako, malko i ljubomorom, dok ga nisam iznakazio u tvrdnju, da joj mora biti stalo samo i jedino do toga, da se meni sviđa. Ovo, stvarno, odgovara svrsi i zdravo je, ali — nije prirodno, a neprirodne zahtjeve stavljati na slabe ljudske stvorove — nije pametno, jer ih nikako ne mogu podnijeti.

Naglo je zašutio, kao da prikuplja misli.

— To su bile te vaše nesuglasice?! — prekine šutnju Marija Alba svojim pitanjem, samo da ga pokrene naprijed.

— Da, Marialbo. To su bile naše nesuglasice, i još neke, no sada sam razmišljao, zašto ja to vama uopće pripovijedam?! — — Da: vi ste me pitali, da li smo se vazda slagali, pa vam odgovaram i tumačim, ali vam to pripovijedam i zbog drugog razloga.

— To su sve take malenkosti — — —

— Svaka je malenkost opeka u zgradi života i ni jedna nije toliko neznatna, da ne bi mogla izazvati lom cijele zgrade, ako se izvuče iz zida na nezgodan način ili u nezgodnom času. Uostalom, Marialbo: vi vjerojatno znadete, da se život sastoji iz još manjih i neznatnijih čestica, od

kojih je svaka životne važnosti: iz malih, neznatnih titraja! Sve je titraj, sestro moja!

— Razmišljali ste, zbog česa mi to pripovijedate?!

— Da. Razmišljao sam o tome i dosjetio sam se. Pripovijedam vam, da vam pokažem, kako su u životu neznatne stvari vrlo važne, dok čovjek duhovno ne doraste, da može preko njih prijeći. Sada je, vidite, od neznatne i nikakove važnosti za moju sreću sve ono, što se događa izvan mene, ali nekada to nije bilo tako.

— Zar ste vas dvoje bili nesretni zbog tih nesuglasica?!

— Ne. Nismo bili nesretni zbog njih, nego su nas one unesrećile. Zapravo: iz različitog shvaćanja onoga pitanja o sviđanju potiče naš strahoviti slom.

— Iz toga?! A ja mislim, da je ona bila tako divna, velika duša — — Inače se vi ne biste bili u nju zaljubili — — —

— Istina je, da je ona bila i divna i velika duša, ali nije točna tvrdnja, da se ja u nju ne bih bio zaljubio, da ona nije bila takva. Ljubav je strahovito ćudljiva i strahovito slijepa živinica! Redovno se tu ne radi ni o kakvu izboru, nego o najprostijem slučaju. Nas smo se dvoje slučajno namjerili jedno na drugo. Posve slučajno.

— Slučajan je susretaj, ali nije slučajna i vaša ljubav.

— Znate, Marialbo: ja bih vam tu nešto rekao, no ne smijete se preplašiti.

— Samo mi recite. Vi mene ne želite plašiti, a ja se od vas ni ne mogu preplašiti.

— Jeste li sigurni o tome, što govorite?! — upita on, zapevši i na sadržaju njezinih riječi i na načinu, kako ih je izrekla.

— Posve sigurna! — odgovori ona čvrsto i izdrži njegov pogled.

— Vi ste veoma srčana mlada žena! To mi se neobično sviđa.

— Onda mi recite!

— Ja mislim, da mi svoje ljubavi donosimo sa sobom na ovu našu grudicu, koja nije nipošto dolina suza, nego ogromna radionica duša, naime: ne stvaranje, nego glačanje, istančavanje, oduhovljivanje duša — — — Kad se onda namjerimo na svoju ljubav — na svoju sigurnu i neizbježivu ljubav! — mi

govorimo o pukom slučaju, jer smo mnogo toga pozaboravili. Sada razumijete, zašto sam vam prije rekao, da se redovno ne radi o izboru, nego o najprostijem slučaju. Nama se, s ovim našim znanjem, čini, da je po srijedi slučaj, jer ne znamo, što se iza toga krije. Razumijete li me?!

— Savršeno vas razumijem, jer sam i sama došla do toga zaključka. A što je dalje bilo, gospodine Janko?

— Ljubili smo se i keckali smo se, a ja sam uz to veoma marljivo radio. To nije protuslovlje: istinska je ljubav najsnažnije poticalo na rad, jer čovjek žudi, da što prije dođe do cilja, a do njega može samo preko stanovitih zapreka, koje mora prebroditi, ako želi u željkovanu luku. Doista je tako i tako je bilo i sa mnom. Radio sam neobičnim marom i neobičnim uspjehom. Kad sam svršio, opazismo, da smo od cilja još strahovito daleko.

— Strahovito daleko?! A vi ste bili već svršili — — —

— Da, da, Marialbo! Strahovito daleko. To smo vidjeli, kad sam se morao odlučiti, kojim ću putom udariti za koricom kruha našeg svagdanjega. A samo se je o tom radilo. Trebalo je prodati, unovčiti ono, što sam u sebi sabrao kroz dugi niz školskih godina, no kako je god dug niz izgubljenih godina, tako je bila malena cijena sakupljene robe.

— Pa, vi ste bili najbolji đak!

— Da, Marialbo. Jesam. Bio sam najbolji đak i najlošiji trgovac. Pogledajte, pak ćete me razumjeti: kad okretan, »sposoban« čovjek uzme u ruku obični kamen, on vidi u njemu toliku i toliku novčanu vrijednost i on će njega prodati, ali ne onako nasumce, slijepo, rastrošnički. Bože, sačuvaj! On će dobro pogledati, gdje je kamen najpotrebniji, tko ne može bez njega, tko je spreman dati za njega i oko iz glave, pa će pokupovati sve kamenje u okolici, i onoga, koji kamen treba, pritisnuti o zid toliko, da mu ne plati za njega samo jedno, nego oba oka iz glave.

— To je istina.

— Tu istinu vidite na svakome koraku. S druge strane, znate li, prelijepa, premila moja Marialbo, što ja mislim, ćutim i osjećam, kad držim kamen u ruci?! Ja gledam djelo Misli Božje, ja gledam i u tome kamenu Svemogućega, jer znam, da je svuda, pa meni taj kamen pjeva, on meni plače,

on meni pripovijeda tajanstvene priče i nedokučive povjesnice propale Atlantide i Noemove barke, a onda i ja njemu šapćem svoje bojazni, svoje tlapnje, svoja nagađanja i svoje bolove — — — Kad me vide u takvom poslu ljudi pametni, sposobni za život, koji misle na svoje poslove, na svoje porodice i na njihovu budućnost — tada ti pošteni ljudi vjeruju i pripovijedaju, da sam ja poludio. A zar nemaju pravo, sestro moja?! Zar je to mišljenje i vladanje za ovoga svijeta i ovoga naraštaja?! A ja sam pomalo bio takav već iz svojega djetinjstva, samo što to onda nisam znao. Pokazalo se je ,kada se je trebalo početi brinuti za kruh i krov. Izabrao sam najlošiji put, najdulji cilj: znanost. A znate li vi, Marialbo, što je to znanost?! Nemojte, molim vas, ni pokušati, da mi odgovorite, jer na to pitanje nema odgovora, no ja ću vam reći samo u nekoliko riječi: znanost je polje, na kojemu mudri i savjesni dolaze do spoznaje, da ne znaju ništa, a glupi i preuzetni visoko dižu nos i nose visoke tvrde šešire. Međutim, oprostite mi, što vas ovim umaram.

— Ne umarate me. Rado vas slušam, gospodine Janko.

—Bit ću kratak. Kada čovjek dođe do spoznaje, da ne zna ništa, onda nema što ni prodati. Ja nisam bio došao do ovoga zaključka, ali sam bio zaključio, da ću se dati na put znanosti, jer mi se nije sviđalo, nije mi odgovaralo, nisam bio sposoban ni za koje svagdanje zanimanje. Taj me je izbor odveo u inozemstvo.

— Šteta, što se niste prije odlaska vjenčali!

— To nije bilo moguće iz više razloga, a najvažniji je bio u tome, što je njezin otac — bankovni ravnatelj! — uopće bio protiv našega braka, tvrdeći — možda posve opravdano! — da sam ja uopće nesposoban za život i za bilo kakvo praktično zanimanje, a on da nije spreman uzdržavati i svoju kćer i njezina probisvijeta, kojega Bog drži, samo da se množe dangube. Naravno, uz takvo njegovo raspoloženje nismo mogli ni misliti na vjenčanje, jer Ljubica nije bila dorasla teretu kakva sukoba s roditeljima, iz kojega bismo mi bili izišli kao pobjednici i bosjaci. Za to ona nije bila, pak smo se morali pomiriti sa sudbinom i čekati, dok ja još jednom — svršim.

— I tada ste se rastali?

— Da. I bili dugo rastavljeni.

— Sjećam se. To sam znala, ali ne razumijem, zašto niste dolazili, zašto se niste sastajali.

— Nije bilo moguće iz više razloga, a najvažniji je bio u tome, što je put bio predalek i preskup, a moji dohoci premaleni. Dopisivali smo se veoma marljivo. Ja sam bio zadovoljan i s time.

— A ona?!

— Mislio sam, da je zadovoljna i ona, jer sam to morao zaključivati iz njezinih pisama.

— A nije bila?

— Teško je odgovoriti, a ne biti nepravedan. Ja mislim, da je i ona bila zadovoljna i sretna u svojoj ljubavi, ali je u njoj kopkao i napastovao je onaj nezasitni, odvratni, bezdušni tjelesni čovjek, koji s tom našom divnom ljubavlju nije imao nikakove veze, jer nije udarala na njegova čutila. Ona nije podlegla tim napastovanjima, ali su ipak ona — izvor i uzrok našega sloma!

— Sloma? Vi ste, vas ste dvoje doživjeli slom?!

— O da, Marialbo: točno tako. Ja sam doživio silan, užasan slom, a sve se bojim, da ga je doživjela i ona moja sirota. A nije bila kriva. Bila je samo žena, slaba žena.

Nastao je tajac kao iza vihora. Janko je obočio glavu na ruke i šutio, a Marija Alba ga je zamišljeno promatrala. Dugo su šutjeli. Nenadano se pojavi Ana.

— Nastavit ću drugom zgodom — reče Janko tiho.

— Možete pred Malom. Ona je tako zlatna. Ona će vas točno i lijepo razumjeti.

— Ne, ne, Marialbo! Ja ne razumijem ni zašto sam ni kako sam počeo i vama pripovijedati!

— Ali ćete svršiti pripovijedanje?! — šane ona jedva čujno i usrdno.

— Prvom dobrom prilikom.

Za neko je vrijeme stigla i Fila, pa su svih četvero dugo i ugodno čavrljali.

— Vas ste se dvoje napripovijedali?! — pitala je Fila dosta značajno i izazovno.

— Tek počeli! — odgovori Janko i zadovoljno se nasmiješi.

— Očito niste zadovoljni, iako se smiješite! — odgovori ona. — Osjeća se na smijehu, da ga stvarate nasilu.

— Imate dobro uho, gospođice Filo! Nisam zadovoljan s ovom svojom sestricom. Nadao sam se, da će se barem sa mnom malko razigrati i razveseliti, a ona neprestano kao mramor.

— To uprav nije točno! — usprotivi se Marija Alba i lagaško se nasmiješi. — Ja osjećam, da sam posve druga, otkad ste vi pod našim krovom, pa mi i vi morate priznati, da sam bila vesela i da smo lijepo razgovarali.

— Ne slažemo se! Nikako se ne slažemo, Marialbo! Ja tvrdim jedno i gospođica mi Fila svjedoči svojim divnim opažanjem, a vi tvrdite drugo. Da nađemo istinu, moramo ponoviti pokus u cijelosti, pa neka gospođice sestre prosuđuju!

— To je jedini izlaz — potvrdi i Ana — jer se i meni čini, da je Marialba vazda ista, vazda tužna, tužna ovoga časa kao i inače.

— Ponavljam pokus, čim ja dospijem, da opet dođem na razgovor. Tada nas odmah pustite same, pa ćete poslije prosuđivati uspjeh mojega udvaranja divnoj Mariji Albi. Jesmo li za to, sestro Albo?!

— Prihvaćam! — odgovori ona i zadovoljno se nasmiješi, razumjevši, zašto je potreban taj tobožnji pokus.

— Veoma ste odvažni, kad se ne bojite ovakva udvarača, kao što sam ja! — reče on i glasno se nasmije.

— Ne bih se bojala, ni kad biste ozbiljno mislili, što govorite, kao što se ne bojim ni jednoga. Meni nema opasna udvarača — — —

6.

Janko je već ustao i spremio se za polazak, kada doprije s ulice škripa kola i užasno, neprekidno praskanje biča. Činilo se je, da neko neumorno udara iz strojne puške, neobično malena ždrijela, pa je taj prasak i fijuk prodirao kroz ušesa i parao meso, kao da udarci padaju izravno na golo tijelo.

— Neobična glazba! — reče Janko i podigne glavu, da bolje čuje, da li je to doista škripa teških natovarenih kola i udaranje biča ili je možda što drugo, kada se nenadano u taj rusvaj umiješa žviždanje još jednog biča.

Sestre opaziše, da je ta buka svrnula na sebe Jankovu pozornost, pa se u neprilici pogledaše, kao da se o nečemu sporazumijevaju. Janko to opazi i baci pogled na Mariju Albu i vidje, da je pod tim pogledom naglo pocrvenila.

— Vama nije poznat ovaj dvoboj?! — upita Fila i nabra lice u smiješak.

— Dvoboj?! — iznenadi se Janko. — Ne. Nije mi poznat.

— Dvoboj, dvoboj! Baš je to čisti dvoboj, koji traje već skoro godinu dana — barem, koliko smo mi opazile.

— Zaista ne razumijem, o čemu se radi — reče Janko i zagleda se u Mariju Albu, očekujući, da će ona progovoriti i najbolje mu rastumačiti, kakav je to dvoboj, no ona je pod njegovim pogledom još jače pocrvenila i nije ni otvorila usta.

— To je duga priča — reče Fila — koju bi vam najbolje mogla ispripovijedati Alba, kada bi htjela i kad bi bila dobro raspoložena. Zasad je dosta, da znadete, da se radi o najčišćem viteškom dvoboju — s pucketanjem bičeva.

— Sjajno! A o čije se srce bore?!

— Mislim, da će vam Alba moći odgovoriti i na to pitanje — odgovori Fila posve mirno i ozbiljno. — Moram vam samo naglasiti, da ta pojava nije nimalo šaljiva, jer zauzimlje već preoštar izgled. Možda se i varam u svome opažanju, ali mi se ta čudna igra više nimalo ne sviđa. Ako želimo valjano prosuđivati, moramo imati pred očima sve važne konce, koji se ovdje isprepliću, a nije najmanje važno, da se to odigrava među stanovnicima ovih užarenih vulkana, koji nisu manje ugrijani od zemlje, koja ih je rodila.

— Vi šutite, sestro Albo! — reče Janko, samo da je izazove, a niti ne sluteći sadržaj te čudne priče. — Progovarajte, pripovijedajte.

— Sada ne — odvrati ona malko smeteno. — Pripovijedat ću vam, koliko znam i koliko slutim, kada dođete slijedećeg puta.

— A tko su ti momci?! — upita on i priđe k prozoru, e da bi što vidio. Ulicom su prolazila golema kola na dva visoka kotača kao rimska bojna kola, pod kojima su bila upregnuta tri lijepa velika konja, a na kolima je stajao, držeći u jednoj ruci uzde, a drugom bič, momak od kojih dvadeset osam, devet godina i neumorno rezao zrak dugačkim bičem. Doista bi bilo teško reći, što je bilo ljepše i urednije: kola ili konji ili momak, jer je svako u svojoj vrsti moralo na sebe svratiti svačiju pažnju. Momak je gledao ravno preda se i udarao, kao da ga se nimalo ne tiče, što tamo iza njega — očito u nekom susjednom dvorištu — netko drugi nastoji da ga nadbije švikanjem svojega biča. Nije gledao ni na kuće, između kojih je prolazio, te Janko nije mogao po njegovu držanju stvarati nikakvih zaključaka. — Čini mi se, da poznam tog mladića.

— To je Marko, jedinac pokojnog Silvestra — rastumači Fila.

— Nije li on pohađao sveučilište?

— Ne, ne. Jedva je svršio pučku školu i ostao na gospodarstvu. Nije htio ići u školu, a tako je htio i njegov otac, koji je u svem svome bogatstvu bio skoro nepismen.

Janko svijesno osjeti, kako je to čudnovato, da on toga čovjeka ne pozna, iako je i sam sin tih užarenih otoka, koji su toliko maleni, da bi se svi stanovnici morali međusobno poznavati. — Uostalom — pane mu na um pitanje — zar je on doista s tih otoka?! Otkud je on, tko je on? — Strese se na to pitanje, zagleda se u Albine oči, kao da će se na tom izvoru napiti snage, nasmiješi se i upita:

— A tko je onaj drugi mladac, koji ovoga draži?!

— To je naš susjed Polit — odgovori Alba. — Puka sirotinja, no divan momak kao i Marko. On ga ne draži, nego mu odgovara.

— A i on ima kola i konje?

— Ne. On je kočijaš kod Pajine.

— Kod Pajine je, no sada švika bičem u svom dvorištu?

— Da, da. Točno opažate — potvrdi Fila. — Čini se, da on ima i kod kuće bič, pa kada treba, izvuče ga i udara njime kao pomaman. Sada je već kasno, pa je vjerojatno posvršavao poslove i došao majci na razgovor, no čim je čuo Markovo pucketanje, prekinuo je razgovor, ostavio majku i pošao, da odgovori svome protivniku.

— Čudna igra!

— Opet vam velim, da to više niti nije igra, nego vrlo opasna borba. Na prvi i površan pogled, u prvi mah se čini neozbiljnim i smiješnim, no čim dulje traje, čim ja to dulje pratim, tim sam više uvjerena, da je po srijedi borba na život i smrt. Vjerujte mi. Uostalom, čut ćete i suditi, kada vam Marialba sve pripovjedi.

— Dakle: do slijedećeg puta!

— Ali neka to bude brzo! — reče Marialba. — Inače ćemo zaboraviti, da se radi o kušnji nas dvoga.

— Nastojat ću i — možete mi vjerovati! — gledat ću, da radije odgodim sve druge odgodive poslove, negoli ovu dužnost. Je li čujete: ja velim dužnost! Ja se ne šalim, sestro moja prelijepa!

— Veseli me! — odgovori ona, a na očima joj sijevne veliki mir i zadovoljstvo, kojim je promatrala svoga velikog prijatelja. — Tad ću vam sve pripovijedati, što znam i vidim.

Koliko god mu je bilo to društvo besprimjerno ugodno i drago, ipak se je požurio da iziđe, jer je želio da stigne kočijaša Marka i da promatra njegovo vladanje. Zanimalo ga je, da li on švika bičem kroz cijeli grad ili samo na stanovitim mjestima, odnosno samo na jednom određenom mjestu.

Čim je izišao na ulicu, opazio ga je na nekoliko stotina koračaja pred sobom kao stup na kolima, bez ijednoga pokreta, a bič mu je počivao mirno u desnici kao uleđena zmija. Bilo je jasno, da Marko želi da ga čuju samo na određenom mjestu i samo posve određeni ljudi ili — možda još točnije: samo određena žena, izabranica njegova srca.

Požurivao je korake, no Marko je ipak sve dalje i dalje odmicao, jer su konji pod praznim kolima išli punim korakom, a gdjegdje i kasom, pa nije bilo vjerojatno, da bi ih Janko mogao stići. Uostalom, on je već vidio, što je želio vidjeti, ali je ipak neprestano držao pogled na Markovu potiljku.

Saletješe ga pitanja i misli o tim reskim zvukovima, koje je čuo s oštroga vrha Markova biča: što znače ti zvukovi? Da li oni uopće što znače? A znače — to je izvan sumnje. Znače, jer im Marko daje značenje i boju svojih misli i osjećaja; on ih upravo nabija, puni, tovari sadržajem svoje prepune duše. Istina, ti su zvukovi biča ipak mrtvi, usprkos sadržaju i značenju, koje im daje Marko.

U tome je času Janko prolazio ispred neke trgovine i čuo, kako neki teški željezni predmet pade na kameni pod i zvučno odjeknu dućanom i okolicom. To je bio zvuk s posve oštrim, odrezanim rubovima, kao da je obrezan ustrom. Nije imao nikakova prizvuka, nije kazivao ništa; osim da je neki teški, razmjerno vrlo zbijeni, gusti predmet svom silom pao na neki drugi, isto tako gusti i zbijeni predmet. Ništa drugo nije kazivao taj zvuk, osim da se je dogodio jedan nagli pad i udarac. Ništa drugo. Ni glas zvona na ovnu prethodniku ne kazuje ništa drugo, već da je u blizini stado ovaca, dok su, naprotiv, zvukovi crkvenih zvona zasićeni mislima i osjećajima onoga priprostog čovjeka, koji ih giblje i pokreće i koji u tim časovima nije nipošto obična snaga, koja je nužna, da stavi u gibanje toliko i toliko metričkih centi težine. On je zajednička duša svih vjernika, koji u tome času s tim zvukovima dižu svoju dušu u visinu, samo u visinu, jer zamišljaju, da je visina podnožje prijestolja Božjega; taj je priprosti zvonar nosilac te velike zajedničke vjerničke duše, koja moli, koja pjeva, koja se upravo guši i zaliknjuje oduševljenjem i odanošću i daleko nadmašuje sve sposobnosti i sve snage i najsilnijeg pojedinca iz te duhovne zajednice. Stoga je zvuk tih zvona posve jednak pjesmi, glazbi, molitvi i najskladnijim uzdasima velikih duša, a u takvim je časovima svaka duša velika, jer je duša samo velika, kada se otrese svega zemaljskoga i svega tjelesnoga.

Kad se ti zvukovi dižu s crkvenoga tornja, onda oni, koji vide, mogu vidjeti, da se oni dižu u visinu u oblicima, kojima ljepotom i skladnošću nije jednako ništa, što može stvoriti ljudska tjelesna snaga i sposobnost, i da se prelijevaju u bojama, koje ne može dati ni jedan ljudski kist, jer mi ne poznamo svih tih boja.

Kako se je Janko bio zanio tim mislima, nije ni opazio, da je Marko ustavio kola, da razgovara s nekim čovjekom. Bio je samo na tridesetak koračaja pred Jankom, kada opet švikne bičem i potjera konje. Šviknuo je nekoliko puta i Janko je osjetio sigurno i nesumnjivo, da je to sadašnje švikanje posve drugačije od onoga, koje je slušao iz Albine kuće. I sada je zvuk bio visok i jak, ali nije imao nikakove prodornosti, nije žegao, nije palio po mesu kao ono prije, već je udarao u zrak mrtvo, kao da bi bacio kamen. I kola su lupala mrtvo, bez ikakva značenja osim borbe sa zaprekama i sukoba dvaju tvrdih predmeta, koji ne će da se dobrovoljno uklone jedan drugome s puta.

— Nemoj mi se s time šaliti! — dovikne Marko prijatelju. Glas mu je bio tečan i svjež i Janko osjeti po boji toga glasa, kako na njegovim visokim zvukovima veselo vijori zanosna duša. Taj glas, ti zvukovi su još više nego najzanosnija glazba, više nego najskladnija pjesma crkvenih zvona, jer dok titraji glazbe i crkvenih zvona izvode u našoj duši osjećaj udobnosti, lagodnosti, širokoga, lijepoga raspoloženja i bude osjećaje bilo veselja bilo tuge, dotle nam zvukovi živoga glasa daju boju svojega raspoloženja i osjećaja! To je ta silna razlika, koja misaona čovjeka upućuje, da pozorno prati i tako se uvježba slušati i razumijevati životinjske glasove, koji nam govore živim i nesumnjivim jezikom.

— Nemoj mi se tim šaliti! — ponovio je Marko istom bojom i snagom glasa i opalio nekoliko puta bičem baš onako, kako je njime švikao pred Albinom kućom. Janko je posve jasno razumio te zvukove, koji su tako jasno i nesumnjivo govorili, baš kao i zvukovi njegovih riječi: — Ne šali se sa mnom! Zar ne vidiš, da sam prepun mladosti, snage i odlučnosti i da ni pred čim ne predam?! Ne šali se sa mnom — — —

Negdje u blizini bolno skikne pseto, kao da ga je netko smrtno ranio.

— O, siromašni moj brate! — reče Janko skoro poluglasno. — Oprosti bezumniku, koji ne zna, što radi — — —

Bez razmišljanja je udario na obalu.

— — — U glasu se je onoga siromašnog pseta čuo jasni krik boli i tuge. Posve je sporedno, što je taj krik izazvao titraje, koji su našem uhu veoma neugodni. Sadržaj je jasan i nesumnjiv: to je jauk boli, žalbe, prigovora i zaprepaštenja, jer siromašno pseto ne može nikako razumjeti, da je čovjek tako strašna zvijer, da udara bez ikakva razloga i bez ikakva obzira. Pasji jednostavni um ne pojmi tolikog pasjaluka — — —

More je bilo mirno kao ulje, skoro nepomično i, rekao bih, ukočeno, ali je ipak živjelo i dihalo. Sitni su valići u pravilnim razmacima klizili po sitnome pijesku, pjevušeći ispod glasa pjesmicu života i smirene svesilne snage. Neumorno su odlazili i povraćali se i vazda ponavljali iste zvukove, iste pjesmice, samo u drugim bojama, u malko, samo malko različitim duljinama sitnih titraja, već prema tome, koliku bi količinu pijeska pognali i na koliki bi otpor naišli.

Zrakom je strujao lagan povjetarac i zaustavljao se u krošnjama maslina i naranača, igrao se lišćem i pjevao ljubavne pjesmice tako, da su ga pratili zborovi sitnih maslinovih listića i duboko, lagano udaranje i treptanje krupnoga narančina zelenila.

Janko se je spustio u travu, podalje od obale, u sjenu mlade naranče, priklopio vjeđe, skupio svu snagu opažanja i vrebao na svaki zvuk. Nevidljivi je majstor skladao zvukove, pune slasti i snage, pune vječnoga života, i preplitao ih vještinom vječne ruke, koja ne pozna ni smetnje ni poteškoće ni nemogućnosti. I ta glazba, ti zvukovi nisu potmulo, teško i tupo udaranje mrtvih predmeta, već titraji živih bića, živih — barem toliko, koliko smo živi i mi u našim tjelesima.

U živahne zvukove mora, vjetra i lišća upadahu, odčas dočas, oštri zvukovi sitnog cvrčka iz trave i veselo cvrkutanje ptičica i davahu toj simfoniji povišenu, jasniju boju života i veselja, te se Janku učini, da gleda, da pojimlje i obuhvaća Veliko Biće, da otkriva sve tajne Jedinog Života i osjeti, da je mnogo stvarnije ono, što se ne vidi tjelesnim očima, od onoga, što možemo pipati i rezati — — —

Dugo je tako ležao, pa je možda i zaspao, no nije primijetio tog prijelaza, već je nenadano, u polusnu, čuo u svojoj

blizini ljudske glasove. Razabrao je, da razgovaraju dvojica ljudi, koje nije mogao prepoznati po glasovima, a možda ih nije uopće ni poznavao. Govorili su o obrađivanju maslina i veoma živahno izmjenjivali misli. Nisu se slagali u nekim pitanjima, pa je svaki htio, da pobijedi njegovo mišljenje.

Janko ih je slušao tako, da je u sebi potpuno zatomio želju, da prosuđuje sadržaj njihovih riječi i da ih odobrava ili osuđuje. Hvatao je samo zvukove i promatrao njihove oblike i boju, da tako dobije sliku duše onoga, koji je te zvukove izvodio i stvarao.

Gledao je svojim duhovnim okom i slušao svojim duhovnim sluhom te dvije duše kao dva glazbala: jedno čisto, uglačano i ulašteno, profinjeno i ugođeno, a drugo hrapavo, ili već napuklo ili na zadnjem končiću, kojemu prijeti svaki čas samrtno trganje — — —

Dugo su raspravljali na jednom mjestu, a onda su se polagano udaljivali. Janko je napeto slušao, dok je god mogao uloviti i najslabiji titraj. Čudna stroja — — — silne tajne u tako slabu i malenu tijelu, koje je dano na poslugu ljudskome duhu — — —!

Čudne tajne u ljudskoj duši!

Eto: jedan će između te dvojice biti nesretan, što drugoga nije mogao uvjeriti, da su njegovi nazori točni. A možda će biti nesretna obojica?! Možda se ne će, za čas, ni sjećati, o čemu su tako živahno i uporno raspravljali, jer sigurno nije ni važno, a napose nije nimalo važno za njihovo osobno raspoloženje, blagostanje i sreću. Pa ipak će, možda, jedan između njih biti nesretan ili barem nezadovoljan.

To se je moglo zaključiti po zvuku njegova glasa.

Lagano se počela spuštati noć, pa Janko ustane i krene u grad. Počeo je nesvijesno gunđati neku pjesmicu, ali je nije slušao, jer mu u ušima nenadano zaprašti švikanje oštrih bičeva u strahovito čvrstim rukama mladih protivnika, a kroz te zviždуke ču Filipinovu tvrdnju:

— Kako bilo da bilo, udovica je moja kao pilešce — —

Zvuk i boja njegova glasa su odsijevali bojama vuka grabežljivca.

7.

Pred kućom nađe Djeda. Na metar razmaknuo noge, metnuo ruke na križa i zagledao se u nebo.

— Ti brojiš zvijezde, je li, Djede?!

— Uprav i jest tako — odgovori on, smiješeći se. — Obavio sam ono poslova, pa, hajde, rekoh, da se i ja bacim u visoke misli!

— Pa udario u zvijezde?!

— A kuda ćete više?!

— Ti si, Djede, veliki mudrac, veći od našega Filipina.

— Ne daj, Bože, gospodine Janko! Ja sam veseo, da ne trebam misliti, dok imamo učenih glava za razbijanje.

— Eto vidiš, da si veliki mudrac!

— Pustite, jadan, šalu. I u mlinu su poslovi podijeljeni: žlijeb ima svoju zadaću, vitao svoju, koš svoju, čekalo svoju, i tako gornji i donji kamen svaki svoju zadaću. Tako je i kod ljudi. Nego, ja uprav ne znam, kakvu je zadaću Bog ostavio našem Skijašu, kad ga je stvorio?!

— Što si se njega sjetio?!

— Malo prije je bio tu i htio s vama razgovarati.

— Hoće li se povratiti?!

— Rekao je, da će doći za pola sata. To je već prošlo, a njega eto još nema.

— Bilo bi mi žao, da ne dođe, kad je već jednom uzalud dolazio.

— Doći će on, ne bojte se. Ne smetaju mu poslovi. Otkad je došao ovamo, nije još privrijedio probijena groša. Ja ne znam, ni pošto je on ovamo došao, ni od česa živi.

— To je ,moj Djede, stara bogata porodica, pa on može živjeti od djedovskog sala.

— A, jadno je to, moj gospodine Janko, kad on nema ništa svoga ni u sebi ni na sebi! Al', eto: komu Bog dade djedove i bogatstvo, ne da mu ništa drugo. Tako je i pravo, a tako je bilo i bit će.

— Dobar je on dečko, samo je preslab na plućima, pa mu ne prija ovaj zrak.

— E, da. Jest to i tako, ali mi nismo lječilište. Neka nam počnu dolaziti na otoke prsobolni, tko će nam dognati

one zdrave, koji su i zdravlje i život ovih naših brda i ogredaka? To je ono, što mene zabrinjuje i što mu ja zamjeravam, a inače —Bog mu dao stotinu sreća, pogotovo — kad je naš učenik.

— Je li vi to o meni?! — upita Skijaš, stupivši k njima.

— Po čemu sudite, da je o vama?! — odgovori Djed u neprilici.

— Tako. Čini mi se, da je o meni.

— Baš o vama, prijatelju — potvrdi mu Janko. — Djed mi pripovijeda, da ste me tražili. Žao mi je, što me ne nađoste pa ste se morali još jednom potruditi ovamo.

— Eto, valaj, nije mi lako dolaziti, ali je glavno, da sam vas sada našao. Moram s vama razgovarati, jer, brate, pogiboh. Spasavajte, ako znate, što je muka, ako znate, što je Bog i što su roditelji! Nikad me više ne će vidjeti moja stara majka, a nemam nego nju jedinu i ona mene jedinoga.

— Mi ostali imademo po nekoliko majka, pa nam je lakše! — dobaci Djed i zlobno se nasmije.

— Lako se je vama i rugati i smijati se, kad su vam prsa kao kovački mjehovi! — reče mu Skijaš i uvrijeđen i ojađen.

— Samo se nemojte ni uzrujavati ni prepadati, pa će sve biti mnogo bolje nego se bojite — utješi ga Janko. — Nema goreg ni opasnijeg otrova od straha, ni lošijeg vodiča i savjetnika od uzrujavanja.

— Lako je vama držati propovijedi, al' teško meni ovdje umirati i još gledati, kako umirem, a nema mi pomoći.

— Opet vam velim, da se ne smijete prepadati, jer onda vam nitko ne može pomoći, pa sve da vam ne prijeti nikakova opasnost osim umišljene.

— Ma, kako umišljene, ako Boga znate?! — cikne Skijaš kao guja u procijepu. — Zar vi mislite, da meni nije ništa, nego da ja samo sebi utvaram?!

— Ne, ne, prijatelju! — požuri Janko, da ga razuvjeri. — Ja to nisam ni pomislio ni rekao. Tvrdio sam i tvrdim posve drugo. Morate paziti na moje riječi, pa ćemo izbjeći nepotrebna razjašnjavanja.

— Mogu li ja, Bog vam dao, razgovarati s vama na samu? — upita Janka posve uboški i prosjački.

— Izvolite sa mnom u sobu, pa sam na vašem raspolaganju — odgovori mu Janko veoma ljubazno i toplo. — Glavno je, da sve stvari i događaje i ljude promatrate i prosuđujete s najvećim mirom i bez ikakvih predrasuda. Tad ćete vazda biti dosta blizu onome, što stvarno tu postoji, i nas ćemo se dvojica uvijek bez poteškoća složiti u nazorima i osnovama.

Kad su sjeli, Skijaš otoči lice, očajno pogleda Janka i zavapi kao iz provalije:

— Vidite li vi mene, ako Boga znate? Vidite li vi, kakav sam ja i što se iz mene stvara?! Ja ne propadam, nego umirem.

— Vjerujem vam i vidim na vašem licu — odgovori Janko posve prijateljski i s mnogo sućuti. — Vjerujem, da vam je veoma teško, na ne smijete očajavati! Ponovno vam velim i neprestano ću vam ponavljati, da ne smijete zapadati u strah i prepast, jer ste onda izgubljeni, dok s vašim drukčijim držanjem možete vazda odoljeti i spasiti se. Vjerujte mi i poslušajte me, jer sam ja iskusniji. Poslušajte me!

— Lako je pripovijedati, ali teško snositi. Nisam ja naučen na ovakav život.

— Što vam kaže liječnik?

— Liječnik?! — — Liječnik?! — — A, molim vas, što zna liječnik?

— Zna svakako više nego nas oba skupa.

— Jok, valaj! Nitko ne zna bolje od mene, što je meni i što se u meni događa.

— Vi to osjećate i prosuđujete sa svojega osobnog gledišta, dok liječnik gleda posve nepristrano, izvana, mirno i ocjenjivački.

— Ništa on ne zna, ja vama velim.

— A što vam je rekao?

— Pa — kao i vi: da sam umišljeni bolesnik!

— Oprostite: ja vam to ne rekoh. I to smo već jednom ispravili. Nije lijepo, da ponavljate tvrdnje, za koje i sami znate, da ne stoje.

— Oprostite mi, gospodine Janko! Oprostite mi, ko Boga vas molim, i pomozite mi, jer ste mi vi i otac i majka, jadna me majka moja rodila. Pomozite, dok me još možete spasiti. Šteta ovakog mladog života, pa da je i lošiji od moga, a kolika je istom šteta svega onoga, što su moji roditelji potrošili,

dok su me digli na noge i odgojili, kao što nije nitko odgajan u našem kraju?! Mislite samo na to — — —

— Molim vas, smirite se, osvijestite se, uvidite, da se ne smijete toliko bojati, pa će vam odmah biti lakše i sve ćemo postići, što želite, s pola muke. Prije svega mi recite, što je vama teško tu na otocima i od česa toliko patite?

— Prije svega, patim od samih vulkana. Ne podnosim ih i pojedoše mi živce. Pa, molim vas, ovo je pravi pakao! Ja sa svoga kreveta vidim ova tri Lucifera: Demensa, Terribilisa i Insidiosusa. Pa, da nije više ništa, dosta mi je toga! Demens svakoga časa pljucka vatru, kao da na mene plazi svoju vatrenu jezičinu; Terribilis neprestano dimi kao naša ugljenara, a jadni Insidiosus i dimi i smrdi po sumporu kao mačka, kada opali rep. Eto: to je predivna, zanosna slika, koju ja gledam, čim otvorim oči. Pa me još pitate, od česa patim!

— Razumijem vas. Imate potpuno pravo — potvrdi mu Janko.

— Ali to još nije sve, moj gospodine! Čim pane suton, Terribilis užari sve kose na svojoj prokletoj glavi, pa vidiš kao vatrene zmije, kad teče vatra na sve strane, dok se cijela ona crna neman ne pretvori u užareno paklensko oko, koje nemilosrdno, uporno i bez odmora pilji baš u mene! I baš u mene!

— To nije ugodan osjećaj, al je pretjeran strah, kojim vi to sve promatrate i primate.

— Naravno: ja pretjerujem! To mi je rekao i liječnik. Ja pretjerujem i ja sam umišljeni bolesnik.

— Nemojte se, prijatelju, uzrujavati, jer onda ne možete ni o čemu mirno ni misliti ni govoriti. Svladajte se, pak ćete vidjeti, da vas ja ničim niti obeđujem niti sumnjičim, već iskreno želim vidjeti, da li vam ja mogu pomoći i da li vam se uopće može pomoći. Moram vam naglasiti, da ja ne samo vjerujem, nego i vidim, da ste vi doista bolesni, usprkos protivnom liječničkom mnijenju.

— Točno! Ja sam teško i opasno bolestan i potrebna mi je najhitnija temeljita pomoć. Ubijaju me vulkani i ubija me bolest. To je!

— Što mislite, što bi trebalo odmah, za prvi čas učiniti, da vam se olakša?

— Trebalo bi odmah, i za prvi i za drugi i za treći čas, da budem poslan u bolnicu, gdje će me pregledati i liječiti stručnjaci, a ne opančari, kao što su ovdašnji liječnici.

— Tu se slažemo, da vam je potrebna bolnica, i vi ćete biti u nju poslani — koliko je do mene.

— Sve ovisi o vama!

— To nije točno, no ako jest, onda idete u bolnicu.

— Bog vam platio, Bog vas blagoslovio i blagoslovio vam djecu vašu —

— Nemam ni žene ni djece! — odbi Janko s laganim smiješkom. — Uostalom, ja ništa ne činim, jer to ništa nije ni moje ni od mene.

— Kako vi brišete suze moje starice majke, tako će Svemogući obrisati vaše pošteno lice — govorio je Skijaš kao navijen i svojom rukom gladio Jankovu ruku, koja je počivala pred njim na stolu. Janku je takovo vladanje bilo veoma neugodno i neprilično, no nije znao, kako bi ga izveo na put svijesti i razbora, a otpremiti ga nije htio, jer je svakako želio, da se temeljito porazgovore, nadajući se, da bi to moglo malko djelovati na Skijaševo duševno raspoloženje.

— Jesmo li se sporazumjeli? — upita Janko poslije kraće stanke.

— Ako idem u bolnicu, onda jesmo, a ne idem li u bolnicu, e — onda, valaj, prokleto vam bilo sve do devetog koljena! Eto: Bog vas blagoslovio i utješio vas, kako vi utješiste mene i majku moju, ako je istina, što mi rekoste, ako li nije istina — — —

— Zar vi imadete sa mnom takvo iskustvo, da smijete sumnjati o onome, što vam ja reknem kao sigurno?

— Ne, ne! Bože, sačuvaj! — zaintači Skijaš i poče još upornije gladiti Jankovu ruku. — Ja znam, ja vas poznam, ne varam se ja, kad uvijek govorim, da meni može pomoći samo Bog i vi! Ja vama vjerujem kao mome ocu, al', eto, samo tako kažem, ako me ne biste poslali — — —

— Nemojte se povraćati na riješena pitanja, a riješeno je, da idete u bolnicu, razumije se: koliko je do mene.

— Eto dobro. Vidjet ćemo.

— A inače? — upita Janko, samo da prijeđe na drugi predmet razgovora, ako to bude moguće.

— Što inače?! Tu vam je, valaj, sve u jednome: bolestan sam, umirem i — gotovo. Ništa inače tu nema. Sve je u jednome. Eto: prokleti vulkani, prokleta zemlja, koja ih nosi i proklet ja, koji sam dospio na njih. Eto: to vam je »inače«.

— Nemojte, prijatelju, proklinjati To nije lijepo, a nije ni mudro. Vi ste učen čovjek, pa morate i znati, da možete raspolagati samo onim, što je vaše, a proklinjati znači više negoli raspolagati na običan način.

— Vidim ja, valaj, gospodine Janko, da ste vi praznovjerni!

— O ne, prijatelju! Ako hoćete, ja sam »punovjeran«, da mi oprostite ovu dobru kovanicu. Vidite: ja sam siguran, da vi veoma griješite po shvaćanju svih velikih vjera, kada proklinjete, kao što proklinjaste čas prije. Vi znadete vrlo dobro, gdje je istina, pa zašto je ostavljate, zašto spremate u svome srcu gnijezdo nevjeri, kad vas na to ne goni nikakva sila, kojoj i slaba snaga ne bi mogla odoljeti?! Vi udarate sobom kao ptica u krletki, a to je i naravno. To je Zakon: Tko zaboravi istinu, taj je izgubi, a izgubi i samoga sebe, pa pati i propada pod svojim rođenim udarcima. I on ne će da se spasi, on ne će istine, on ne će svoje vjere, on ne će više ni samoga sebe. I tu mu ne može nitko, baš nitko pomoći. Vama je sigurno poznata ona vrlo mudra arapska: »Istina dolazi od Boga, da vjeruje onaj, koji hoće da vjeruje, i da ne vjeruje onaj, koji hoće da bude nevjeran«. To je točno: vjere vam ne može nitko dati, ako je vi sami ne ćete. Što mislite, je li ovako?

— A što vam ja znam, kada ni ne mislim! Eto, valaj, ne mogu misliti — tako mi je.

— Smirite se, saberite se, nastojte da se otresete svega, što vas muči, zadubite se, zakopajte se u svoju nutrinu, pa će možda opet doći u vašu dušu snaga i sposobnost, da osjećate, a kada osjetite, onda ćete lakše i misliti i suditi i pravilno zaključivati. Osjećaj je prvi.

— Sve vi to lijepo pripovijedate, ali vam je sve badava, kada ja ne osjećam ništa nego da propadam i pogibam.

— To je velika nesreća, u koju ste zapali. Otkad vam je tako?

— Valaj, otkad sam stupio na ovu prokletu zemlju.

— Ne, ne. To nije istina. Vi se varate, prijatelju.

— Pa, eto: od nekog vremena. Ne bih znao točno reći.

Opet su načas zašutjeli.

— Sjećate li se, kolika je bila i kako se je zanosno vijorila razvijena zastava vašega oduševljenja, kada ste stupili na ovo tlo? — upita Janko i zagleda se prijatelju u oči. Ne izdrža toga pogleda, već skloni svoje oči na stranu i nesigurno odgovori:

— Pa, jest. Bilo je tako.

— U vama je sve pjevalo toliko, da ste svojom pjesmom opili svakoga, s kime ste se susreli. Stoga vas nisam ni pitao, zašto dođoste. Takvo bi pitanje u onakovu vašem raspoloženju bilo najprostije svetogrđe. Ja sam to živo osjećao i čuvao se. da vas ne povrijedim, no recite mi. molim vas, sada, što vas je ovamo dognalo?

— Što me je dognalo? Dognala me je želja za naukom, oduševljenje za rad, dognala me je moja bujna, zanosna mladost. Eto — — Bila je moja dužnost, da ispunim mjesto, koje je čekalo na mene.

— Vi ste znali, kuda idete?

— Kako bih inače došao?! Kuda bih inače bio težio?! Dašto, nego znao; znao sam, ali nisam mislio, da će ovako biti.

— Kada ste došli, rekli ste mi — ako se sjećate — da ste očekivali, da je ovdje mnogo, mnogo gore i teže; rekli ste, da ste očekivali, da ćete naći pakao, a vi nađoste raj. To su vaše riječi, ako ih se još možete sjetiti.

Skijaš je oborio pogled i šutio.

— Sjećate li se?!

— Istina je, ali tada još nisam znao, da je ovo teži život negoli je samostanski. Vulkani su uži i opasniji od svake izbe.

— Nemojte nagliti. Vi se ni tu točno ne sjećate, jer ste vi sve znali. Ja sam vas pitao i predočio vam sve neprilike i poteškoće, koje mi moramo svladati, prije nego uzmognemo nesmetano i bez opasnosti hodati po svim vulkanima i zalaziti u sva ždrijela, kao što vjeverica zalazi u duplja. Sjećate li se?

— Pa, eto, valaj sam u ovoj muci na sve zaboravio. Nije mi ni do česa.

— Ne smijete tim putem, jer vodi u propast. Vi se morate svega sjetiti i ne smijete nikada zaboraviti, jer je to izvor snage i odlučnosti. Uostalome, vi ste istom na pragu!

— I već napola mrtav! — reče on i tužno pogleda Janka.

— To je velika nesreća, no ne bojte se, pa ćete posve oživjeti i odoljeti svim neprilikama, napastima i opasnostima. Dalek je put, uske su staze, duboki ponori, preko kojih se ide do savršenstva. Vi se sjećate, što sam vas pitao za početak?

— Ništa se ja više ne sjećam, a česa bih se i mogao sjetiti, ne da mi muka, kada pomislim, koliko mi neki piju mozak i truju život.

— A što je to? O čemu se radi? — iznenadi se Janko. — O tome mi još niste govorili.

— Što ću vam govoriti o glupostima?! Al, eto, srdi me i truje mi život, kad na svakom koraku čujem porugu i podsmijeh.

— Tko vam se ruga?

— Pa, valaj, da vam pravo kažem — skoro svatko, s kime dolazim u doticaj. Eto, i isti Djed. I on mi se ruga i pita me, da li bih išao k mamici, da posisam.

— Nije lijepo od onih, koji vam se rugaju, ali morate priznati, da svojim držanjem dajete mnogo povoda porugama i podsmijesima. Vi činite dva zla svojom slabošću: prvo, što sebe ubijate, a drugo, što svoje prijatelje navodite na grijeh.

— Eto, znao sam ja, da ću ja biti svemu kriv! — reče on prilično ljutito. - A, molim vas, recite mi, jesam li ja kriv i onome, kada me Čovo podrugljivo pita, da li želim, da me prorene kroz viticu ili kroz ćurliku, i kada mi prijeti, da ću se provlačiti, kud mi se ni sama gola duša ne može provući?! Jesam li, gospodine Janko, i tome ja kriv?

— Ne. Niste krivi, ali ste dali povoda, no od Čove je to posve naopak postupak i neoprostiv grijeh Tim se putom i sredstvima ne može nitko voditi k savršenstvu. S druge je opet strane istina, kako vam već rekoh, da su doista uske i preuske staze, koje vode k cilju, pa utoliko ima Čovo pravo.

— Eto: znao sam ja, da ćete i njemu dati pravo!

— Ne, prijatelju! Ne dajem mu pravo, već izričito osuđujem njegov postupak, no ujedno vas poučavam i podižem.

— Podižete me naglavce!

— Ne, brate. Ja to ne činim i ne ću činiti nikad, pa da mi budete i još nepravedniji, negoli ste sada. Ja iskreno želim da vam pomognem i to ću učiniti, koliko mi god budu dopuštale moje sile i koliko se dade nekome pomagati.

— Vidjeti ćemo i to!

— Svakako ćemo vidjeti, no da budete mogli primiti i moju pomoć i ljubav i ljubav sve ostale braće i da uzmognete pobijediti njihovu sklonost na podrugljivost, morate nastojati, da se držite barem najobičnijih, početnih propisa i odredaba. Vi to morate činiti, kada ste se dali na ovaj put svojom voljom i svojom odlukom. Ja nikako ne mislim, da ćete vi postati savršen član našega društva ili da ćete postići sve stupnjeve, koji vas čekaju na putu savršenstva, jer niste za to rođeni, baš kao ni ona braća, za koju velite, da vam se rugaju i da vas bockaju. Da su rođeni za savršenstvo, prije svega bi osjećali i znali, koliko smo po svojoj naravi slabi i daleki i od pomisli na savršenstvo, pa se ne bi nimalo čudili vašoj klonulosti, već bi vas razumjeli i pomogli vam, da se čim prije i što lakše osovite na svoje noge. Ja nazirem, kako vidite, vaše mogućnosti, pa možete biti sigurni, da ne ću nikada od vas tražiti previše, ali barem ono najmanje morate smoći, morate dati, jer u protivnom slučaju ne samo da ne biste bili na svome mjestu, koje sami odabraste, nego biste bili i iza samih žena i djece na vulkanima. Uostalom, vi vidite, da tu imade pučanstva posve odijeljenih, različitih kasta. To nismo mi podijelili, to nisu ostatci sredovječnih predrasuda, to uopće nije djelo ljudskoga uma i računa, jer svatko donosi sa sobom svoje sposobnosti i prema tome i svoje mjesto u razvoju svega stvorenoga. Vi ste ubačeni među one, koji izabiraju uzbrdice i strmine, pa ja ne vjerujem, da ste bez sposobnosti, koje su potrebne za te vratolomne putove. Ja to, prijatelju, ne vjerujem i tvrdim, da vi te sposobnosti imadete i da se morate služiti njima, kao što se služite svojim rukama i nogama. Trgnite se i ne zaboravite, da vas na te staze ne nagnaše ni računi ni žeđ za slavom i ispraznim častima, nego neka unutarnja snaga, koju vi ne samo ne izazvaste, nego —

kojoj ne možete ni gospodariti ni zauzdati je ni skrenuti je na druge staze. Ukratko: vi ne možete ništa drugo nego pokoravati se toj bogodanoj snazi. Pokorite joj se i sada, kada ste slijedili njezinu volju i došli ovamo s raspjevanom dušom i razvijenom zastavom pregaranja i zavjeta.

Pod Jankovim se je riječima Skijaš sve više i više uspravljao, podigao glavu i gledao u njega. Oko mu je dobivalo novoga žara i života, a svi živci zatitrali, pa je nemirno stiskao i otvarao šake.

— Da, da — — Vi imate pravo, kao da iz vas govori Bog, gospodine Janko. Vi imate pravo — — — Ja sam bio prvi među svojim drugovima, ja sam ih sokolio, ja sam ih vodio, ja sam ih pridizao i pričešćivao vjerom žrtava i pregaranja. Imate pravo, gospodine Janko! Ja sam pun te bogodane snage, ali — — — Ja ću se svakako oporaviti, a vi mi pomozite kao brat bratu. Nemam nikoga nego vas — — —

— Ne bojte se, brate! Ja ću prije zaboraviti i napustiti sam sebe negoli bilo kojega od svoje braće, kojemu se dade pomoći. Naravno: prvi je uvjet svake pomoći, da je vi primate otvorene duše i spremna duha da sve okrenete sebi, svom duhovnom životu na korist. Inače bi sve moje nastojanje bilo jednako poslu onoga, koji bi pošao da bere jaja na kupinama.

— Hoću, gospodine Janko, jer vidim, da ste mi doista prijatelj i da se zauzimljete za mene. Sve vam obećavam.

— To me veseli. Tako je u redu i to je jedini pravi put, kojim nas dvojica možemo doći i do vašeg ozdravljenja i do vašeg smirenja i do toga, da vas ostala braća sretaju s poštovanjem i ljubavlju.

— Hvala vam kao Bogu.

— Sjećate li se sada, što smo nas dvojica razgovarali, kad smo se sastajali, i što sam vas pitao za početak?

— Valaj mi je sve u magli, eto: da vam pošteno priznam. Molim vas, pitajte me opet.

— Ne mogu vas ponovno pitati, jer je to već obavljeno, ali ću vas podsjetiti, a vi imajte pred očima, da ste to sve već prihvatili. — — — Tada smo rekli, da se čovjek već na prvim koracima ne smije ni ljutiti ni oduševljavati ni uopće uzrujavati. I najveće uvrede i najlaskavije pohvale mora primati

jednako mirno i hladno, jer ni jedne ni druge ne znače upravo ništa. Zbog njih ne će ni jedna vlas na tvojoj glavi promijeniti boje ili narasti za milijuntni dio jednoga sitnog milimetra. Osim toga: malo, premalo ljudi vidi, pa da bi njihove riječi bile blize istini. Većinom sude prema svojim računima, prema svojim nagnućima i po predrasudama društva, u kojemu živu i djeluju. Tada ste mi rekli, da ste razumjeli, što sam vam govorio.

— Razumio sam i razumijem, ali je to strahovito teško slijediti. Kada samo pomislim, sve mi se zavrti pred očima.

— Svaki je početak težak. Za početak je najjednostavniji posao veoma težak. Dajte vi, na primjer, kroz dva sata, ili samo kroz jedan sat govorite: »Ja sam duh, a ne tijelo«, a pri tome priklopite vjeđe i svom snagom svoje volje mislite o tome, što govorite, i nastojte, da svakako i osjetite u svojoj duši sadržaj te rečenice. To je jednostavan posao, ali ćete ubrzo vidjeti, kako je ipak strahovito težak, jer niste vješti. Kada izdržite i kada to ponovite nekoliko puta, osjetit ćete posve neslućenu sreću, slast, zadovoljstvo i blaženstvo, kakovu vam ne može dati nitko na ovome svijetu.

— I to ću pokušati.

— Vježbajte se, da pobijedite sami sebe, jer inače ne možete niti pomišljati, da biste mogli pobijediti koga drugoga.

— E, imam ja dobru šaku, a nađe se i sjekira! — usklikne on, kao da je nenadano zapao u neko priviđenje iz prošlosti.

— To je sve vrlo dobro za medvjede! — odgovori Janko i nastavi posve mirno: — Nadalje smo rekli, da se učenik već na početku puta mora otresti straha.

— Da. Tako ste mi rekli i ja sam vas dobro razumio, al', moj brate, tko se ne bi bojao i umirao od straha, kada ga Demens zaokupi užarenim željezom, rastaljenim kamenjem i svim Božjim čudesima, koja se dadu užariti i rastaliti?! Bih se, valaj, prepao, da je medvjed — kad ga vi već spomenuste — pa da me porene kruškama!

Janko se je lagano nasmiješio toj primjedbi.

— Ja vas potpuno razumijem, prijatelju. Doista nije ugodno, kad počne pucati i udarati. Mislim, da u prvi tren

svako živo biće prođu ledeni trnci, ali to traje samo dok se čovjek ne sjeti, da je strah veći neprijatelj i od samoga Demensa. Strah je posve prirodan pratilac naše zemlje i nagona, da pod svaku cijenu sačuvamo svoje vrednote. Što su to te naše vrednote, nije jasno, jer se ne može riješiti općenito. Svaki čovjek to rješava za sebe više nagonski nego razmišljanjem, a svako ostalo živo stvorenje rješava samo za sebe i posve nagonski. Međutim, dragi moj brate, kada vi razmišljanjem, razmatranjem i ćućenjem dođete do neoborivoga zaključka, da nije nikakova vrednota, što se dade uništiti bilo kojom prirodnom pojavom ili prirodnim sredstvom, onda nestaje i razloga strahu. Prave vrednote odolijevaju i vodi i vatri i zraku, koji inače rastvaraju sve tvari u njihova počela.

— To je vrlo lijepo i pametno, što vi govorite, ali — —

— Ovo nije, prijatelju, polazna točka, već cilj! I to je cilj, do kojega se dolazi vrlo brzo. Čim se otresete sebeljublja, samoživosti i vjerovanja, da tijelo u ljudskome životu znači išto više nego odijelo — vi ste na predzadnjoj postaji. Treba se naučiti na misao, da smo besmrtni i da takozvana smrt nije nikakova smrt, nego upravo buđenje na novi — zapravo: stari! — život, pa ćemo odmah osjetiti, da nam nitko ne može ništa. Kada dođete do ove spoznaje, koju treba prije svega duboko i neodoljivo osjetiti, spoznat ćete, zašto ne treba nikada žaliti ubijenoga, nego njegova ubojicu. A i tu treba znati, da toga ubojicu ne treba žaliti stoga, što će ga zemaljski sudovi osuditi i objesiti! Tu opet treba žaliti ne obješenoga, nego suce, koji ga objesiše. Je li me razumijete?

— Razumijem, razumijem, ali vam moram priznati, da bih ja volio ubiti nego biti ubijen i da bih volio suditi na vješala negoli biti obješen. Ja vas razumijem, ali — ovako je, kako vam kažem, da i vi mene razumijete, pa da mi onda sudite i da me osudite.

— Ne, ne. Ja vas ne ću nikada osuditi. »Ne sudite, da ne budete suđeni«. Vjerujem vam, da je veoma teško, ovako naprečac, prihvatiti sve ovo, što sam vam govorio, no čim osjetite u svojoj duši pretpostavke, koje vam spomenuh, onda

ovo drugo sve slijedi kao posve naravna posljedica. Naučite se na misao, da ste besmrtni.

— Pa, ja to vjerujem.

— Nije dosta. Vi to morate i osjećati sa svim posljedicama. Vi ne smijete tu svoju besmrtnost držati za paradu i kao privjesak oko vrata, koji vas, po vašem mišljenju, razlučuje od svakoga paščeta i štiti pred gradskim živoderima. Stvar je mnogo dublja i mnogo sadržajnija. Uostalome, za početak je dosta, da znadete ovoliko.

— E, baš ćete vi mene progoniti kroz viticu! — reče Skijaš i nasmiješi se. — Al', eto vama vjerujem i ne bojim se.

— Živjeli! — usklikne Janko zadovoljno. — Sada ste rekli pravu riječ: »Ne bojim se«! Nastavite tako, pa ćete vidjeti čudesnih uspjeha. Sada idemo za jedan prst naprijed.

— Ima li toga još puno?!

— Ja mislim, da biste se morali sjećati barem toga, koliko smo uzeli kao prvu zadaću. Nije to bilo ni tako davno.

— Nije davno, ali je međutim svašta prešlo preko mene.

— Bolje bi bilo reći, da ste vi svašta pustili na sebe.

— Možete i tako. Meni je teško, pa je svejedno, kako sam natovaren i tko me je natovario.

— Nije svejedno. O tome smo već govorili. Tko hoće da sebi bude dobar i da sebi popušta, mora znati, da podupire svoga najopasnijega neprijatelja.

— Idemo, kao Boga vas molim, dalje, jer će opet izići, da sam svem svome zlu kriv samo i jedino ja.

— Ne, ne. Do toga zaključka ne ćemo doći. Ja nastojim da budem svakome pravedan, ali ne zaboravljam, da sam samo čovjek, pa sam vazda gotov da priznam i svoje grijehe. Mislim, da ne griješim u prosuđivanju vašeg slučaja. No vrijeme je, da se krenemo.

— Kakogod hoćete. Meni se sada ne žuri.

— Noć je, pa moramo svršavati radi vas, jer ćete ostati bez večere, a meni je svejedno, jer ja ne večeram.

— A, valaj, jadna je i moja večera. Otkad sam došao, nisam se pošteno najeo. E, jadan ti sam, nikad zdjele moje vrijedne majčice!

— Ja ne podcjenjujem važnosti toga pitanja, no možda ipak nije važno toliko, koliko to vi naglasujete.

— E da vidite, da i jest važno. Kako ja mogu valjano raditi i učiti, ako čestito ne jedem?! Osim toga: što još imate na ovome svijetu osim jela?!

— Vi se, brate, i ovoga puta varate.

— Neka se ja varam, al' meni je to tako i nikako drugačije.

— Ne valja, da tako gledate, jer vam je onda vrlo teško prijeći na bilo koje drugo pitanje i čestito ga riješiti, a ipak — naša je zadaća, da napredujemo. Sve, što sam vam rekao, kada ste došli, zahtijeva mnogo odricanja i veoma čvrstu volju. Tada ste sve primali neobičnim oduševljenjem, te sam i ja — barem u najprvi čas! — bio povjerovao, da ste Božji izabranik, koji će u naletu prelaziti teške postaje velikoga puta. Ni sada ja ne očajavam, jer znam, da svaki može, koji hoće, a znam, da i svaki mora htjeti, tko prije, tko poslije.

— Eto, ja hoću, ali samo, da mi je što polakše — — —

— Ništa nije teško onome, koji ozbiljno hoće, no na tome putu — osim onoga, što već rekosmo — moramo napustiti, prezreti, odreći se svih osobnih želja. One su čovjeku neprijatelj baš kao i strah, a vrata su, na koja može svaki vanjski neprijatelj prodrijeti u naše srce.

— Lijepo je to, ali je i teško

— Sjetite se, da ste vječni duh, pak će vam odmah biti lako, a tada vam ne će biti teško ni da se ostavite i slijedećih neprijatelja, koji se grčevito drže slaboga ljudskoga tijela: praznovjerja, malodušja, taštine, častohleplja, radoznalosti i brbljavosti.

— Mnogo toga, valaj, za mene slaba i nejačka.

— Nije mnogo, jer je mnogo lakše i naravnije najednom saprati sa sebe svu nečistoću, negoli kušati polako i oprezno ispirati i odstranjivati jednu po jednu. Vjerujte mi, da je ovako i da je to dokazano bezbrojnim primjerima onih, koji su bili prije nas. Je li potrebno da razmotrimo pojedinačno spomenute neprijatelje?

— Valaj — — — Ja ću to i tako zaboraviti — — —

— Polazite u borbu s premalo streljiva!

— Eto, gospodine Janko: morate me razumjeti i oprostiti mi. Ja sada, vjerujte mi, ne mogu ni na što drugo mi-

sliti nego na ovo moje kukavno zdravlje. Čim ozdravim, čim vidim, da ne moram ovdje ostaviti svoju mladost i sve nade svoje starice majke — vjerujte mi, da ću onda biti i jak i odlučan i štogod hoćete!

Lagani je smiješak na Jankovu licu pokazivao, da ne vjeruje tim obećanjima, ali ujedno i to, da ne osuđuje, nego da sudi bratski i blago, spreman da pomogne, pridigne i osokoli.

— Vi se svakako sjećate svega toga već od našeg prvoga razgovora, pa vas sada ne ću time ponovno mučiti. Dovoljno je, da sam vam imenično spomenuo, na što morate paziti.

— Jašta, neg dosta! — potvrdi Skijaš zadovoljno.

— Još bi u ovoj prvoj zadaći trebalo spomenuti, da smo dužni gledati u svakome čovjeku brata i još više nego brata, kako mi shvaćamo bratstvo, jer je duh samo jedan.

— I velite, da mi je baš svatko brat?

— Ne brat, nego jedno s vama! To je još i više nego brat.

— Ajme meni! — — — E, valaj, da mi je svatko brat i da svakoga priznajem, ne ću Čovu nikada priznati, kada mi se je onako grozio!

— I opet prenaglo stvarate zaključke. Tom svojom odlukom ne činite zlo Čovi, nego sebi. Nemojte zaboraviti, da ste besmrtan duh i da je duh samo jedan. Kada budete živjeli u tome uvjerenju i u tome osjećaju, sve će vam biti potpuno jednostavno i potpuno, savršeno lako.

— Eto, brate, dok ozdravim, pa ćemo vidjeti — — — Za sada ja to prepuštam drugima. Nego, kako rekoste: da mi je svaki čovjek brat?

— Točno tako: svaki, bez kakve iznimke, bez razlike krvi, jezika, boje, vjere i društvenog položaja.

— I ubojica i razbojnik i vucibatina i svaki drugi ološ ljudskoga društva?!

— Vama je, brate moj, sigurno poznato, da je Veliki Svetac razgovarao — razumite me doslovno: razgovarao, kao što ja s vama razgovaram! — s »bratom vukom«, sa »sestrama ribama« i sa »sestrama pticama«, a »bratu suncu« je napisao zanosnu himnu.

— E, to je lijepo od njega, ali sam ja još daleko od toga.

— To je točna opaska. Svi smo mi još daleko od njega, a koliki je još put pred nama, možete lako prosuditi, kada pomislite, da moramo stići tamo, gdje je on davno bio.

— Kako, kako?! — trže se Skijaš. — Da mi moramo njega dostići?

— Mi smo svi djelo jedne Misli — — —

— A! — — Eto: neka vam bude, samo da ja ozdravim. Tada ćemo se mi pognati, pa ćemo vidjeti. Jer, znate: nema života bez raspravljanja i umovanja! Samo se tako bistre pojmovi.

— Rekosmo, da se moramo osloboditi brbljavosti — — —

— E, da. To vi rekoste — — — I rekoste, da mi je svaki čovjek brat — — —

— Da. I prema tome se morate, apsolutno morate vladati, a ipak da izvršite svoju zadaću.

— Eto, da ozdravim, pa ćemo se porazgovoriti — — —

— Sve sam vam to obrazložio ovako i još opširnije, kada smo se sastali, i vi oduševljeno prignuste koljeno i zastavu pred tim mislima. Ničemu ne prigovoriste, osim — da nije dovoljno strogo za tako uzvišen poziv, kao što je naš. Sjećate li se još toga svoga prigovora?

— E, da. Sjećam se, ali što ćete, gospodine Janko?! Mladost ludost, pa zanese i prenese. Ne smijete mi ono ni zarezivati.

— Tada niste bili mnogo mlađi, negoli ste danas. Bilo je kao jučer.

— Jest tako, al' otada, vidite, navali na mene ova teška moja boljetica, pa u njoj ostarjeh za trideset godina u pola godine. Nemojte mi, molim vas, ništa ni zarezivati ni prigovarati, a kada ozdravim — ako ozdravim, jadan ti sam! — tada ćete vidjeti učenika i prvoborca.

— Ništa se ne brinite. Sada mislite samo na to, da morate ozdraviti, da hoćete ozdraviti i da možete ozdraviti. Ništa drugo ne mislite.

— A vi mislite, kako ćete me poslati u bolnicu. Vi ste mi i otac i majka, vi ste mi prvi i jedini iza Svemogućega. Tko će što učiniti za mene, ako ne ćete vi?! Hoće, valjda, ona životinja, koja čuje na ime »Čovo«?!

— Naš brat Čovo nije toliko loš, koliko nepromišljeno upotrebljava dar govora. Morate biti oprezniji od njega i oprostiti mu.

— Nek mu oprašta Veliki Svetac Asiški, a ja, valaj, ne mogu i — da vam pravo kažem! — ne ću! Nego, eto, da ozdravim, a onda ćemo i o tome raspravljati.

— Gledajte samo, da ozdravite čim prije.

— Što ja tu mogu gledati?! Gledajte vi, da me bacite u bolnicu, pa je onda sve u dobroj kolotečini.

— Prije svega i iznad svega morate vi sami htjeti, da ozdravite, jer bez te i takove vaše čvrste volje nema ozdravljenja.

— Ja u to, valaj, ne vjerujem, al eto: vidjet ćemo i to.

Skijaš se je upravo spremio za odlazak, kada Djed pokuca i udje.

— Htio sam vam nešto reći — šane Janku.

— Je li opet tužba na mene?! — propišta Skijaš ljutito. — Eto, gospodine Janko: po tome sudite, kako je meni i kako mogu živjeti i u komu gledati brata. Što sam ja skrivio tome Djedu, da on mene progoni i da me dolazi tužakati, još dok sam ovdje kod vas kao kod svog rođenog oca, tražeći pomoći i zaštite?

Djed se je uspravio i mirno slušao prijateljevu žalbu, a da nije ni okom trenuo, dok nije svršio. Tada reče:

— Neka reče gospodin Janko, što sam mu kazao.

— Čovo želi sa mnom razgovarati — reče Janko. — To mi je Djed došao reći i to mi je rekao.

— Naravno: sada dolazi ona prava zvijer, koja će mene živa svaliti u grob.

— Budite, prijatelju, bez ikakve brige. Ne će se promijeniti niti jedno slovo na onome, što smo rekli, dok se ne ispuni.

— Da Bog dao, kćeri, da te beg uzme, ma Cigani se oko kuće vrzu — reče Skijaš i zakima glavom.

— Vjerujte mi, kad vam velim — poče ga Janko uvjeravati — i nemojte opet gubiti pouzdanja.

— I sada se ja moram sresti s onom životinjom, a krvavo mi je pred očima?!

— Vi biste se doista trebali sresti s Čovom i bratski se s njime pozdraviti, no ja ću učiniti, da se to ne dogodi, jer vaše raspoloženje ne obećava, da bi iz toga bilo ikakove koristi, pa će biti bolje, da se niti ne vidite.

— E, hajde! Odmah mi je lakše. I, eto: kako smo rekli, gospodine Janko: Bog, pa vi. Vi ste mi otac i majka. Nemojte, da ovdje ostavim svoje mlade kosti. Ja znam, da ste vi i pošten i savjestan, pa vam vjerujem.

— Neka vam Svemogući uzdrži tu vjeru, pa je pola posla povoljno obavljeno! — odgovori Janko i prijateljski mu stisne ruku. — Još samo koji dan — — —

— Samo da ja ozdravim: Eto: Bog, pa vi — — —

8.

Djed je stajao nasred sobe i šutke se u neprilici ogledavao, dok najzad ne progovori:

— Uprav mi vas je teško gledati — — —

— A zašto, moj Djede?

— A, eto tako — — — Kad vidim, s čim se morate baviti! Kad se Svemogući baš našali, pa stvori što bilo i baci, kuda ne spada.

— Nije tako. Jaki su primjer, koji treba slijediti, a slabi su isto tako primjer — koji treba izbjegavati. Teško bi bilo reći, koji je primjer poučniji.

— Ja bih bio najsretniji, da ovakvih primjera nema među nama, pa kako nam Bog dade. A nije mnogo bolji ni ovaj, što je sada tu vani. Nije, vjerujte vi meni. Samo, eto: s druge strane.

Janko je mirno slušao i šutio, ne pokazujući niti jednim treptajem svojega mišljenja. To malko smete Djeda, zamukne, počeše se nekoliko puta po potiljku, pa će opet:

— Jest se Skijaš slomio, čim je vidio nekoliko vulkanskih provala, al' se ne bi bio svio do zemlje, da ne počeše zezati na njemu ovakvi, kao što je ovaj vani. Prevelika je sila slična prevelikoj slabosti. A ovdje baš tako.

— Imaš, moj Djede, samo dva — tri brata rođena, pa nisu jednaki. Ne da se ni zamisliti ljudsko društvo, koje

bi sačinjavali samo savršeni. Naprotiv: ja vjerujem, da društva postoje, da dadu okvir samo vrlo rijetkim, vrlo malobrojnim pojedincima. Svi drugi su samo nužni udovi te malobrojne, izabrane nekolicine. I s nama je isto tako. Vječna je Misao bacila ovdje, na uzani prostor od tridesetak milja, cijelu hrpu vulkanskih živih ždrijela, ispod njih, kao svesilnoj prirodi uprkos, nastanila tisuće stanovnika, da vječno gledaju smrti u oči i da se ipak — ne daju maknuti s ovih užarenih otočića. Zašto se je prohtjelo Vječnoj Misli, da baš tu zamisli naše boravište i s kojom glavnom i jedinom zadaćom, to će sigurno znati samo Onaj jedini, ili možda ona nekolicina, koja će pobjedonosno preplivati iz jednoga vulkanskoga ždrijela u drugo i tako ih obići sva redom, a da im se ne opali ni jedna kosa na glavi. Ja ne znam odgonetke toj tajni, ti je ne znaš, mi je svi skupa ne znamo, ali iz toga ne slijedi, da te odgonetke nema! Ona je tu, samo nema očiju, koje bi je vidjele.

— Vi se sa mnom šalite, gospodine Janko: vi je sigurno i vidite i znate, pa mi ne ćete da rečete — govorio je Djed s očitom željom, da prijatelja izazove. Janko mu odgovori sa laganim smiješkom:

— Želiš mi, Djede, naći slabu, osjetljivu stranu i kucnuti me, gdje taština gnijezdo vije?! Misliš čvrstim ljudskim mozgom! Doista smo slabi ljudi i veoma škakljivi na laske, no — u ovom slučaju mi nije teško odoljeti, jer uistinu precjenjuješ moje znanje i moje sposobnosti. Ja samo vršim Višu Volju i nastojim da je što točnije dokučim, razumijem i ispunim. Ništa više, moj dragi Djede. Mi smo samo oružje u provađanju Velike Osnove i nemamo mnogo lične ni zasluge ni krivnje.

— I da ovaj, koji je izišao, nije kriv? — iznenadi se Djed.

— Ne. Nije kriv. Nitko ne može dati, česa nema. On mora istom steći, da uzmogne početi davati i dalje sticati. Znaš onu svetu: — Tko ima mnogo, dat će mu se još i više, a tko ima malo, uzet će mu se i ono malo, što ima! — Eto, to ti je ovakav slučaj. I baš na Skijašu vrše Čovo i ostali onaj dio rečenice: »— — uzet će mu se i ono malo«. Oni ne

čine dobro, ali netko mora činiti i to, kao što sablazan doći mora, ali teško onome, preko koga dođe.

— Teške su to stvari — — —

— Vrlo teške, moj Djede, ali nije ništa ni protunaravno ni vrhunaravno, nego samo — iznad našega znanja. Ništa drugo i ništa drugačije. Vidiš, Djede: meni se čini, da je ovo sve samo san, samo priviđenje, i stoga ne mogu naći ni razjašnjenja ni tumačenja mnogim pitanjima ni mnogim događajima. Ja samo plovim, mi samo plovimo strujom Vječnosti i munjevitom brzinom napredujemo — — — ali pojedinosti ne znamo i ne ćemo još dugo znati. Jednom ćemo znati, no kad će to biti, to ti ne zna ni jedan stvor.

— Ja vam najvolim o tim pitanjima ne misliti. Držim se strogo propisa, stisnem oči i idem naprijed. Nego, istina je, ne mogu svladati srdžbe — a morao bih! — kada vidim, kako nam neki smetaju i zakrčuju put bez ikakve potrebe ili njihove koristi. Samo — eto: da smetaju. Uprav, kao da su zato na svijetu.

— Nisu baš zato na svijetu, ali su istom na takvu stupnju razvoja, da ne mogu koristiti. Oni nisu tome krivi. Dijete ne može kositi, jer mu nedostaje snage. S druge opet strane — odrastao se čovjek ne može igrati anđela i svetaca, jer je zaboravio, da je s njima bio, dok se djeca tako lako i neopisivo divno mogu prenijeti u svaku nebesku ljepotu.

— Molim vas, recite mi —

— Oprosti mi, Djede — upade mu Janko u riječ — bojim se, da ne činimo ni lijepo ni dobro, što puštamo Čovu, da toliko čeka. Što ti misliš o tome?

— Pred njegovim vratima gdjekoji čekaju po dva sata, pa njega zato ne boli glava. Vele, da to on baš namjerice čini, samo da pokaže, kako je on velika i važna ličnost.

— To nije istina, Djede. Ljudi su slabi, pa zapadaju u pogrješke ogovaranja i zlobljenja. Ima i Čovo svojih slaboća, koje ga tište, pa mu treba oprostiti, što tim lakše podliježe slabostima. Svatko ima po koju svoju slabu stranu, ali ga zato ne smiju drugi svojim lošim primjerom tjerati još dalje i davati mu u ruke opravdanje za njegove pogreške.

— Vi to sve znate isplesti i začiniti, a ja vam gledam stvari priprosto, pa tako vidim, da ni njegov posao ne valja ni pola lule duhana, a on misli, da mu je vrijedan dobre carevine. Eto, to mu ne valja i to mu ja zamjeravam, a vjerujte mi, da nije zloba ni zavist, jer mu nemam na čemu zaviđati niti ga imam rašta zlobiti.

— Vjerujem ti, ali mu ipak prestrogo sudiš. Budi blag i nemoj suditi, nego se spusti do njegove slabosti, pogledaj je izbližega, pa ćeš možda u njoj prepoznati i svoju slabost i odmah ćeš sve razumjeti i sve oprostiti. Nego, čini se, da smo se opet raspripovijedali i posve zaboravili na njega, iako govorimo o njemu!

— Hajde, neka ga voda nosi: zovnut ću ga, a ja idem van, da vam ne smetam.

— Meni ne možeš smetati!

— Ne vama, ali bih sigurno smetao njemu! Znate vi, da on uvijek šapće, kao da krije tajnu stvaranja, a ja ne bih želio, da pomisli, da mu je ja kanim otkriti i odnijeti.

— Djede, ne sudi! — reče Janko veoma prijateljski i s blagim smiješkom.

— Svemogući će meni oprostiti, jer vidi, da ja nisam onaj Izabrani, već samo njegovo malo, neznatno i veoma nesavršeno ticalo, bez kojeg bi mogao i biti!

Iza tih se riječi nasmije, pozdravi i iziđe, da za čas uđe Čovo.

— Oprostite, molim vas, što ste dulje čekali — ispriča se Janko.

— Ja sam već u svome dugotrajnom radu naučen na svašta, pa me više ništa ne može iznenaditi — odgovori on veoma hladno i trpko.

— Molim vas, nemojte se srditi, jer doista nije bila moja ni namjera, a kamoli želja, da vas pustim, da čekate bez opravdanja — govorio je Janko veoma toplo i uvjerljivo, te je bilo posve jasno, da mu je mnogo stalo do toga, da prijatelja umiri i udobrovolji. Čovo je, međutim, tu Jankovu želju primio sa posprdnim smiješkom, kojim je jasno pokazao, da ne vjeruje tim isprikama i da mu niti nije mnogo stalo do njih osim kao do jasnoga dokaza za njegovu davnu tvrdnju, da je Janko običan i nesposoban slabić. Zašto bi se

on inače — na položaju, na kojemu jest — trebao toliko ispričavati, pa se radilo i o Čovi, najstarijem i najuglednijem članu društva — kako se je on ocjenjivao i češće sam isticao?!

— Da dolazim radi sebe, ne bih uopće bio čekao, jer ne bih bio ni došao — reče on nešto mirnije — no ovako sam morao čekati. Znate, gospodine Janko, o čemu se radi?

Janko je posve jasno i točno vidio svaku Čovinu misao, no ipak reče:

— Ne znam, prijatelju. Što mi nosite dobroga?

— Vi znate, da ja niti bučim niti brbljam, ali zato tim revnije vršim svoje dužnosti.

— To je poznato.

— Otkad mi je povjereno, da se brinem za opći mir i poredak na vulkanima — a to je već dugo, vrlo dugo! — nisam propustio ništa, što je bilo nužno, da se opazi, pronađe ili spriječi. Naravno, vama nisam nikada o tome ništa pripovijedao, jer je moja dužnost, da izvješćujem samo Gore i samo u iznimnim slučajevima. Ovoga puta ipak moradoh doći k vama, jer je vaša dužnost, da mi budete pri ruci.

Janko ga je slušao kao u nekoj omaglici i nenadano mu se nekako pomutilo shvaćanje prilika, ljudi, mjesta i događaja, pa nikako nije mogao dokučiti, ni tko je to ni zašto je postavio Čovu, a ipak mu je bilo izvan sumnje, da je za nešto postavljen. Isto mu tako nije bilo toga časa jasno, kome on to mora izvješćivati: Papi, Dalai Lami, Velikome Kalifu, Knezu Izraelskome ili nekome posve nepoznatom Najvišemu.

— Što je god za korist našeg napretka, bit će učinjeno — reče Janko posve prijateljski.

— Ja ću vam već reći, što će trebati učiniti. Nije ništa osobito, ali ću vam svakako točno reći — odgovori Čovo, otvarajući svoju torbu, u kojoj je vazda sa sobom nosio spise, kojih nije htio ostavljati ni u zaključanom stanu. — Vi ste čas prije primili Skijaša?

— Kako ste vidjeli, bio je kod mene.

— Pogriješili ste, što ste ga primili i s njime razgovarali — reče Čovo teško, odmjereno i važno. — Morate znati, da

je on potpuno zatajio, odrekao se svih načela i pogazio sve propise.

— To više onda moram s njime razgovarati.

— Ne, gospodine Janko! To je vaša poznata slabost! Vi ste s kukavicama i propalicama predobri, pa stoga rade, što hoće, i sramote nas pred našim običnim i neukim sugrađanima. Što god oni zamisle, vi im odobrite i još ponudite i više tako, da se punim pravom rugaju nama, koji nastavljamo svoj trnoviti ali časni i uzvišeni put.

— Vi se varate, prijatelju. Ja samo savjesno vršim svoju dužnost i prema onima, koji možda gdjekad i pogriješe, ali koji su tim više potrebni i vrijedni naše najveće pažnje i ljubavi.

Čovo se je smijuljio i čupkao brk, časak šutio, a onda će opet:

— Ja sam već davno, onako izdaleka, natuknuo, da je među nama nekoliko zlih duhova, koji se ne drže Puta i ujedno ruju i među braćom i među građanima.

— Jeste. To ste mi rekli.

— Očekivao sam, da ćete štogod učiniti i spriječiti ih u njihovu razornom trovanju, no ne učiniste ništa. Time njima samo porastoše krila i vjeruju, da im ne smijete ništa učiniti.

— Vi, prijatelju, uveličavate i njihovu krivnju i moju popustljivost.

— Naravno: takvo shvaćanje potpuno odgovara vašoj mekoj naravi. Moje je iskustvo posve drugačije i uči me, da sa životinjama treba životinjski.

— Sa svakom se životinjom postigne više na lijep način nego surovom silom. Vjerujte mi, da je ovako, a ujedno ćete dopustiti, da je čovjek mekši pod bratskom rukom i razlozima nego pod uzdom i batinom. Ipak je naravno, da treba spriječiti svačije loše djelovanje i pogubne utjecaje, ako se mogu spriječiti.

— Mogu se i moraju spriječiti. Evo, što sam ustanovio: Stožina sprema pobunu među braćom, iako je on obični građanin. Pretvara se, da ga je Svemogući nadahnuo i odredio mu posebnu zadaću, te on već sada dijeli mjesta i službe

u nebeskim okruzima, a neuki i slabovjerni u čudu zijevaju i vjeruju. Slijede ga svi oni, kojima je naš Put previše strm i trnovit, a podliježu njegovu utjecaju svi, koji nisu još dorasli, da sami razlučuju pljevu od sjemena. On nikada ne udara ni na koga ni na što otvoreno, nego samo općenito pripovijeda sve protivno od onoga, što mi naučavamo, prikazujući, kao da se radi samo o skraćenome postupku i Putu. Jedno mu se mora priznati: nema mu premca na vulkanima u izvrtanju činjenica i u ubacivanju sumnja. U tome je savršen, a ujedno je dobar glumac za ukus priprostih i neukih, pa da nije, srećom, tup i ograničen, bio bi veoma opasan.

— Vi i njemu prestrogo sudite, prijatelju! Možda griješi — to je opća ljudska mana! — ali ne griješi toliko, niti je toliko zao, koliko vi to vidite i prikazujete Ja mislim, da pretjerujete i ocjenjujući njegovu opasnost. Naravno: treba pripaziti na njegovo djelovanje, ali ga se ne treba ni bojati niti ga osuđivati, dok se ne uvjerimo, da je doista upereno proti braći i proti narodu uopće.

— Ja sam tu već posve načistu, pa sam stoga i došao, da i vas upozorim, dok je još na vrijeme. Mi tu više nemamo što čekati, nego treba hitno raditi.

— Što mislite?

— U ćeliju i njega i sve istaknute njegove prijatelje, za koje ću pružiti dokaze, da su se već teško i ponovno ogriješili o načela i propise.

— Sami ste naglasili, da je on obični građanin, pa kako onda mislite, da bismo mogli i njega staviti u ćeliju?

— On se miješa u pitanja našeg načina života, prikazuje se nekakvim našim vrhovnim pokroviteljem, preporoditeljem, spasiteljem — čime li, a vi ste na vulkanima vrhovna vlast i za braću i za građane, pa onda možete stati na stanovište, da mu se sudi prema njegovoj želji, da bude u našem društvu kao i nas svaki.

— Ja nisam samodržac, nego najstariji brat.

— Ja nisam mnogo mlađi — ako mi dopuštate, da to naglasim! — reče Čovo dosta neodređeno i lagano se nasmiješi — pa sudim, da nas baš naše bratstvo sili, da tako postupamo, jer ako mora netko propasti, onda neka propada

glavni krivac, a ne nevine njegove žrtve. Ne budemo li postupali brzo i odlučno, zlo će se širiti kao svrab i poslije će biti mnogo teže iskorjeniti ga i trebat će žrtvovati mnogo više pripravnika, možda i braće, negoli to treba sada.

— Imadete li vi jake dokaze za sve, što ste mi rekli?

— Sve sam ispitao i zabilježio.

— Možete mi ostaviti, da proučim?

— Priredio sam za vas prijepis, ali ćete mi ga poslije vratiti. Znate: ne volim, da se moji spisi povlače.

— Mislite, da vaši spisi ne smiju biti ni kod mene?

— U društvu moraju nositi predaju i povijest njegovi vidoviti Izabranici, a za građansku pismohranu nisu potrebne moje bilješke, koje imadu svoju vrijednost samo za mene, pa je stoga opravdano, da budu samo kod mene. Iz tih ćete mojih opaski vidjeti, koja su sve braća zaglibila u Stožinovu kolotečinu, pa ćete prema tome morati odlučiti za svakoga pojedinca. I Velečasni je zaglibio.

— Ta, nemojte, molim vas! — usprotivi se Janko i skoro se u sav glas nasmije toj tvrdnji.

— Kad vam ja velim! Ja se nisam još nikada prevario.

— Pa — — Čovjek je! Uostalom, i on je građanin.

— Da, da, ali: građanin svećenik mora biti barem pred pripravnicima, ako već ne i pred naprednijom braćom. A on se javno prikazuje kao potpun i savršen brat! Eto, sve ćete vidjeti u mojim bilješkama. Samo vas molim, da zatomite svoje dobro srce!

— Velite: strogo i neumoljivo?!

— Tko je pravedan ,taj je posve nužno neumoljiv i nemilosrdan, jer mora biti — pravedan!

— Vi i tu pretjerujete, jer držite, da je potrebno djelovati na moje raspoloženje, iako i sami znate, da to nije potrebno, budući da ja sam, bez ičijega poticaja, nastojim vazda da sve shvatim i pravedno ocijenim.

— I onda — sve oprostite! — reče Čovo skoro prijekorno.

— Sve razumjeti znači posve nužno — sve oprostiti! Osim toga, dragi moj prijatelju, treba paziti i na ovo: stvaranje mišljenja o ljudima i događajima treba vazda zate-

gnuti, usporiti, dok ne budeš mogao suditi sigurno i neopozivo na temelju svih okolnosti, koje su tu od bilo kakove važnosti. Ta se suzdržljivost mora odnositi ne samo na izricanje mišljenja, nego i na samo mišljenje, jer su i misli, kako znate, i te kako stvarne, pa ih pogođeni može osjetiti kao strahovitu nepravdu, a toga se moramo čuvati.

— To je točno, no ja sam ovdje posve na čistu. Da ne zaboravim, dopustite još jednu opasku: Treba jednom zavazda odalečiti od braće sve te prerevne prijatelje, koji priviruju, a ne pristupaju, vrše i drže tobože neke upute i propise, te braća i pripravnici misle, da su i to redovnici, a prvom zgodom rade protivno, pa služe kao sablažnjiv primjer svim slabićima. Mora se udariti nepremostiva provalija između građana i učenika, pa tko želi na drugu stranu, može, ali onda to mora biti jasno, nesumnjivo i neopozivo.

— U tome se nazoru posve slažemo.

— Eto, toliko sam vam morao reći, da spriječite javne sablazni.

— Hvala vam, prijatelju. Sve ću proučiti, promisliti i vidjeti, što je potrebno, pa ćemo se još porazgovoriti i odlučiti, što se može i što se mora učiniti. Svakako je potrebno, da o tome nikom ništa ne govorite, da ne nastanu nepotrebna naklapanja.

— Vi smatrate potrebnim, da mene upozorite na tu dužnost?! — upita Čovo i nasmije se.

— Oprostite mi. To mi je već na jeziku, da svakoga upozoravam na dužnost i korist mučanja, te rekoh i vama. Ja znam, da vi ne ćete u tome pogriješiti, ali se ipak ne smijete osjećati povrijeđenim, što vam to rekoh, iako je bilo suvišno.

— Ja svakom praštam sve, što se mene tiče, ali ne praštam nikom ništa, što se tiče našeg društva — odgovori Čovo, lagano se nakloni u znak pozdrava i pođe.

— Za nekoliko ćemo dana, prijatelju, nastaviti — reče Janko, prateći ga do vrata.

— Mogu li ja k vama? — upita Djed, otvarajući vrata svoje sobe i stupajući u hodnik.

— Tebi je vazda otvoreno! — odgovori Janko, smijući se. — A kako i ne bi bilo otvoreno tebi, kad je otvoreno svakome bratu i prijatelju!

— Nemam ja ništa, nego samo tako, da smo skupa i da se vi odmorite — govorio je Djed, stupajući za Jankom u sobu.

— Nisam nimalo umoran. Ja se uopće ne umaram nikakvim poslom. Možda je to i varka, ali ona svakako postoji i pomaže mi raditi.

— Možete se tako zavaravati do neke određene granice. Onda ćete klonuti i ne ćete moći ni preko slamke. Vjerujte vi meni, kad vam kažem. Stoga je potrebno, da ne pregonite, nego da se štedite, dok imate što štedjeti.

— Mi se, moj Djede, nemamo za što štedjeti, jer znademo, da nemamo — što štedjeti. Tijelo je zato tu, da služi pokorno i neumorno i do potpunoga iscrpljenja, pa neka onda tako i bude.

— Jest to tako, ali ne trebam ja vama tumačiti, da je to i malko drugačije. Vi biste to bolje znali rastumačiti nego ja.

— Ako si ti gotov s radom, možemo izići na zrak.

— Možemo i to, ako je vama s voljom, ali bi bilo bolje, da pričekamo, dok bude manje svijeta na ulicama.

— Na ulice niti ne želim ići. Mislio sam, da idemo u vrt.

— To je pametno. Nego, htio sam vam reći, da je bio kod mene Filipin, dok ste se vi mučili s Čovom.

— Je li kanio k meni?

— Ne, ne. Reče, da ne želi vas mučiti, pa je pripovijedao meni, da ja onda vama kažem. Tuži se baš na Čovu. A ja znam, da se je vama Čovo tužio na njega — reče Djed i nasmije se. — Uprav su jednaki.

— Na što se tuži Filipin?

— Ja vam to, bora mi, ne bih znao točno razjasniti, jer nije ni on znao razjasniti meni. Eto: Veli, da on jest učenik i da drži sve propise i načela našeg Puta, a onda opet veli, da on to nije, nego da je slobodni vulkanski građanin, i sada vam sasiplje vatru na Čovu. Kaže, da ga Čovo drži na

oku kao i svakog početnika, a da on to ne može i ne će podnositi, već da će mu prvom zgodom razbiti glavu.

— Vidi se, da je naš dobri Filipin usisao mnogo naše nauke i našega duha! — reče Janko bez zlobnog prizvuka, no ipak se lagano nasmiješi.

— Po njemu bi, moj brate, nestalo i našega imena! On nije loš čovjek, ali je vrlo daleko od onoga, što naučava i zahtijeva naš Put. Strašno se ljuti na Čovu, te je već i meni bilo neugodno, koliko je psovao, pa sam sve smišljao, kako bih ga potjerao iz svoje sobe, kad on prestade govoriti o Čovi, kao da si odrezao, i skrene razgovor na Marialbu.

— I o njoj ti je govorio.

— Reče, da je čas prije bio kod njih u kući, i ne može se dosta nahvaliti, kako su ga lijepo primile. I ne zna se, veli, koja je bila ljubaznija s njime.

Ta je vijest Janka vrlo neugodno iznenadila i poče se koriti, što nije upozorio Marialbu na opasnost, koja se vije oko njezine duše.

— Što je još pripovijedao?

— Danas je, kaže, samo pripovijedao i obilazio oko udovice kao mačak oko vruće kaše, da ostavi otvorena vrata za slijedeći put.

— Ne znaš, da li one znadu, da je on oženjen?

— E, to sigurno ne znam, ali se bojim, da ne znadu. Pa, znadete i sami, koliko ovdašnji građani znadu o onima, koji su s drugih otoka! Tako se sigurno zna i o njemu — ako se i toliko zna! — da je s Gravisa, da mu je tamo roditeljska kuća i — pomozi nam, Bože! To je sve, a može lako biti, da nije ni toliko. Znate vi, da Filipin mnogo ne pripovijeda o onoj svojoj mučenici i o onim svojim pilićima, jadna im majka, kad ih je s njim donijela na svijet.

— Nemoj, Djede, tako! To nije pravedno. Jest Filipin veseljačina i ne može se otresti pića i veseloga društva, ali on ipak imade i vrlo lijepih i svojstava i sposobnosti. Zar nisi primijetio, da se je dobrovoljno prijavio, da se ostavlja pića i pušenja? Ja, doduše, ne vjerujem, da će on dugo održati tu odluku, ali je već nešto i sama takova odluka iz njegova onakoga tijela! Ne smijemo mu biti nepravedni.

— On nama, borami, jest! — reče Djed i zakima glavom. — Da ga samo čujete, što izvaljuje — — —

— To nam ne daje prava, da i mi zapadamo u istu pogrješku, već mu, naprotiv, moramo primjerom pokazati, kako ono nije dobro, što on radi. To će ga, svakako, prije ili poslije, izvesti na pravi put.

— Ne vjerujem, da ćemo mi to doživjeti!

— Sve, što je bilo, doživjesmo, i sve, što će biti — doživjet ćemo. Je l'de, Djede, da je ovako?!

— E, da! — potvrdi on u neprilici. — Ja vam, znate, ne mislim uvijek tako daleko, pa onda i govorim po željama ovoga slabog tijela.

Izišli su u vrt i sjeli pod prekrasno mlado narančino drvo. Janko se je zanio mislima i netrenimice gledao u zeleno lišće, naslonivši glavu na stablo. Lagani je povjetarac čarlijao i poigravao se s lišćem i velikim zlatnim plodovima, koji su bili u jeku zorenja.

Noć je brujala tihim, skladnim simfonijama, koje bi odčas dočas prolomio koji oštriji titraj živoga glasa.

— Čudesne knjige, moj Djede! — reče Janko iza duge šutnje.

— Velite: knjige?! — priupita Djed u neprilici, jer nije mogao razumjeti, što to Janko misli.

— Da, da: knjige, čudesne knjige! — ponovi Janko i spusti pogled. — Priroda je uopće jedina knjiga, koja nas može nečem naučiti.

— E, da! — potvrdi Djed, pa nastavi, kao nekako po dužnosti, toliko, da nešto i on reče: — Al' i druge i druge knjige — — — I iz njih se može mnogo naučiti.

— Da. I te su knjige dobra stvar. Iz njih se mogu naučiti mnoga tehnička znanja, a i — koješta drugo, no mudrosti ne dadoše nikom!

— Mudrosti, velite? A nauči se, nauči mnogo — — —

— Tko mudrosti ne nosi u sebi, u knjigama je ne nađe, moj Djede! Ovo ti je sigurno. Dobra knjiga može biti ključ, koji otvori koju tajanstvenu spremicu u tvojoj duši, ali sadržaja joj ne dade, jer je on već unutra.

— Jest i to, ali — znate, bez knjiga se ne može — — —

Janko je opet zamukao, priklopio vjeđe, nagnuo glavu na stablo i punom dušom pošao u dubinu tajna, koje su se vijale oko njega.

I Djed je šutio, pogledavajući svaki čas u Janka, kao da ga želi tim načinom ponukati. da govori, no Janko se nije micao niti je otvarao očiju niti progovarao.

Osjetio je posve jasno pitanje: Što se to događa? Što je to? Što znače ovi događaji, ovi ljudi, ove prilike. ovi vulkani? Je li to sve utvara, tlapnja i prikaza, ili uistinu postoji, a ako je stvarno, ako uistini postoji, gdje je na svijetu, u kome dijelu svijeta, na kome kopnu? Ali — jasno je, da nije na kopnu, kad su sve sami otoci, no kojemu kopnu pripadaju ti otoci i te njihove otvorene užarene peći?

Naglo se trgne, široko otvori oči i reče:

— Ja mislim, Djede, da sam sanjao — — —

— Niste valjda bili tako brzo zaspali i počeli sanjati?!

— Čini mi se, da jesam, Djede. Sanjao sam.

— Pa, što ste to sanjali? — upita Djed, smiješeći se, jer nije uopće vjerovao, da je spavao.

— Sanjao sam, da mi sanjamo — — —

— — — Da sanjamo?! — — ponovi Djed, ne razumjevši, što je Janko htio reći.

— Da, da, Djede: da ne živimo pravi, istinski život, nego da sanjamo

— I to, onda: kao da nas dva sada ne divanimo, nego sanjamo?!

— Uprav tako. Mi sanjamo.

— Znate: ja vam se ne miješam u velika pitanja, ali — kako vam drago — — —

— Znaš li ti, Djede, koja je razlika između onoga, što mi zovemo snom, i onoga, što zovemo zbiljom?

— Eto, znam, i kako ne bih znao, ali vam uprav ne bih znao reći. Vi ćete to bolje reći.

— Ja, vidiš, ne znam, koja je razlika i što je stvarnije!

9.

— Velim vam na svoju savjest i na potpunu svoju liječničku odgovornost, da je zdrav kao riba, a ako mu ipak što

jest, onda je to duševna bolest, pa kako ja nisam u tome stručnjak, morao bih ga otpraviti na motrenje.

— Ne možete tvrditi, da je lud.

— Ja tvrdim, da je potpuno zdrav, no ako on ustraje kod svojega protivnoga uvjeravanja i jaukanja, dokazat će time, da nije normalan. On sebi samo umišlja bolest i ništa više. Kada vi želite, ja bih ga vrlo rado odredio za bolničku njegu, ali nemam nikakva uporišta, pa se ne mogu izvrći poruzi bolničkih liječnika, da sam im poslao zdrava čovjeka na nekakvo liječenje.

— Meni za volju, doktore!

— Vama za volju, gospodine Janko, sve, no ne znam, kako ću opravdati.

— Napišite nešto, što ne može škoditi vašemu dobrome imenu, a ja ću s njime ići u bolnicu i sve rastumačiti primariusu.

— To je strahovito neprilično. I danas sam ga potjerao s pregleda.

— Nađite bilo kakvo rješenje, molim vas, zaklinjem vas. Meni za volju.

— Nije mi jasno, gospodine Janko, zašto vi to toliko želite.

— Evo zašto: ja sam uvjeren, da je strašno opasno bolestan i najzdraviji čovjek, kada mu se uvrti u glavu, da je bolestan, i vjerujem, da ga od te njegove bolesti treba liječiti kao i svakoga drugoga bolesnika, a ne samo dokazivati, da mu nije ništa. Eto, stoga mi je mnogo stalo, da ide u bolnicu. Ja vjerujem, da mu je doista potrebna. I nemojte mi, molim vas, zamjeriti, što vam odmah nisam rekao svojega mišljenja, i nemojte pomisliti, da ja sebi utvaram, da se razumijem u liječničku znanost.

— Ja vas sada potpuno razumijem i učinit ću sve, što želite. Ako hoćete, može već sutra na kopno.

— Srdačna vam hvala, doktore! — reče Janko, osjećajući, kako mu pade s grudi golem teret. — Riješili ste me moje najveće brige, i vjerujte mi, da ste spasili jednog čovjeka bilo od ludila bilo od kakve druge pogubne bolesti — stiglo bi ga jedno ili drugo računskom sigurnošću.

— Ne isključujem ni te mogućnosti. Ja sam i sam na to pomišljao, ali nisam mogao s takvim mnijenjem poslati zdrava čovjeka svom bivšem profesoru. Sada, kako rekoh: ako želite, već sutra.

— Molim vas, neka onda bude sutra. Ja idem s njime.

Janko se je oprostio s liječnikom i otišao lagano kroz grad, prividno bez određenoga cilja. Zadubio se je u svoje misli, oborio pogled na zemlju i išao, a da nije ništa oko sebe ni čuo ni vidio.

Neočekivano ga trže iz misli strahovito švikanje bičeva, koje je dopiralo iz jedne sporedne ulice. Odmah razabra, da je to Markov i Politov dvoboj, pa požuri korake do ugla, da može vidjeti u ulicu, iz koje je dopiralo švikanje.

Marko je išao s praznim kolima iz grada prema njivama, a Polit je dolazio s protivne strane s natovarenim vozom. I jedan i drugi je bio na kolima: Marko je stajao, a Polit sjedio na vozu. Bili su kojih stotinu koračaja daleko od Janka, pa ih je mogao dobro promatrati. Polit je uperio ukočen pogled u Marka i udarao kao lud bičem po zraku, a i Marko je udarao istom snagom, no Janko nije mogao vidjeti, kuda on gleda. Svakako se je činilo, da i on gleda u svoga protivnika, jer mu je glava bila nakrenuta nalijevo, iako je bičem udarao prema desno kao i Polit. Kad su došli jedan prema drugome, nategnuli su uzde, kao da će stati, i švikanje još više pojačali i ubrzali tako, da je i nevješt i neupućen morao razabrati, da se tu radi o teškoj i nemilosrdnoj borbi bez riječi i bilo kakva živa glasa kao između dvaju bijesnih udava. Polit je, u onome bijesu, naglo ustao i zavagnuo toliko, da je Janko protrnuo od bojazni, da će se survati s voza, no on se je ipak održao pomoću uzda, potegnuvši konje natrag toliko, da su skoro stali. Kad je to opazio Marko, i on je naglo potegao za uzde i ustavio konje. To je trajalo samo jedan jedini tren, samo toliko, dok su mogli izmijeniti dvije ubojite strijele iz očiju, koje su ih osvijestile, te opet pognaše konje i proslijediše svaki svojim pravcem.

Kako su se odmicali jedan od drugoga, tako je i švikanje jenjavalo, opadalo i u brzini i u snazi, te dok je Polit stigao do Janka, još je samo koji put ljutito opalio, no nije

se ni jedan jedini put obazro na Marka, kao ni Marko na njega.

Janko nije poznavao Polita, a nije se mogao po izgledu njegova lica sjetiti, ni da ga je uopće kada i vidio, iako to jednostavno nije bilo moguće. Sigurno ga je već često puta vidio, no nije nikad svratio pažnje na njega, pa ga stoga ne pozna niti iz viđenja. Sada je, međutim, kada je s kolima došao do njega, bio potpuno siguran, da je to Polit, koji je u nijemom dvoboju s Markom. U licu je bio upravo zajapuren, a oči su mu sijevale kao dvije žive žeravice. Istom kad je došao u glavnu ulicu, sjetio se, da mu je nespretno stajati nauzgoru na visokome vozu, pa se je spustio, da opet sjedne.

Lijep je, vrlo lijep mladić, Markovih, poprilici, godina, a još stasitiji od svoga suparnika, no na licu mu se je vidjelo, da je na tuđoj zdjeli: obrazi su mu bili dosta tanki, a oči malko upale, dok je Marko bio pun i okrugao kao repa.

Još je bio veoma uzbuđen kao zvijer u krletci, pa se je nemirno mjestoljio na vozu, tražeći mjesto, na kome bi se mogao udobno smiriti, no očito ga nije mogao naći. Nekoliko se je puta pričinilo, da će se obazreti za Markom, no svakog se je puta svladao.

Janko ga je promatrao s najvećim zanimanjem i pratio svaku njegovu kretnju, dok ga je god mogao okom stizati. Ostao je na istome mjestu kao ukopan, kad je već Polit bio davno zakrenuo u jednu drugu pobočnu ulicu, prema kući.

Iza dugog skoro nesvijesnog stajanja Janko naglo krene i udari ravno k Stožini.

Nađe ga ispružena na divanu, napola obučena, pokrivena plahtom i podbočena na ruku, a oko njega desetak prijatelja. Kad je Janko ušao, Stožina je nešto tiho govorio, a svi su ostali šutjeli kao grobovi. Čim opaziše Janka, svi naglo ustadoše, pozdraviše, mnogi promijeniše boju u licu i spremiše se za odlazak.

— Ja sam samo pukim slučajem ovamo dospio — reče jedan Janku — jer me je prijatelj zvao.

— I ja tako, evo, prvi put zavirio ovamo — reče neki drugi, no Janko se je pretvarao, da ni jednoga niti čuje niti vidi, jer nije želio da ikome bude neugodan, a bilo mu

je odmah posve jasno, zašto osjećaju potrebu, da se ispričavaju.

— Došao sam k vama malko na razgovor — reče Stožini — a nisam ni slutio, da ću vas smesti u razgovoru s prijateljima.

— Ta, bježte, jadni ne bili, kako bi vi mene smetali! — odbi Stožina tu Jankovu ispriku, ljubezno navije lice na smijeh i zagleda se u strop tako, da se je skoro izvalio na leđa. — Nego, eto, ja neprestano pobolijevam, pa prijatelji došli, da me pohode.

— Nisam uopće znao, da pobolijevate. A što vam je, ako se može znati?

Većina se je prijatelja oprostilo i izišlo, te ostadoše njih dvojica, Skijaš i Mataja.

— Pitate, što mu je? — javi se Skijaš. — Bit će mu od koristi, ako kaže vama baš kao i meni!

Janko mu odgovori laganim smiješkom, koji nije pokazivao ni malo ni ljutnje ni osjetljivosti.

— Lako se je vama smijati, ali teško nama, kukavcima, patiti — opet će Skijaš.

— Ma, bježi, jadan, ća sa svojim kukanjem! — okosi se Stožina na njega. — Pusti čovjeka s mirom. Ja sam ti rekao, što je tebi, i onako ti je.

— E, lako bi meni bilo, kad biste vi odlučivali.

Stožina mu se prijateljski nasmiješi, potapše ga po ramenu i malko ga gurne.

— Vidiš — kaže mu — da si čvrst kao čelik. Nego, vi ste, gospodine Janko, pitali, što je meni. Želudac mi nije u redu. Ja patim na njemu već nekoliko godina, no nikad mi nije bilo ovako loše kao sada.

— Milo mi je, što i vas vidim ovdje! — reče Janko, obraćajući se Mataji. — To me doista veseli.

Mataja pocrveni do preko ušiju, jer se je sigurno sjetio, da je Janko čitao njegovu optužbu proti Stožini.

— Tako, znate — poče on pentati u neprilici — dužnost je bolesnika pohoditi.

— Doista me veseli!

— A je li vas veseli vidjeti mene ovako bolesna, kako se

vučem vulkanima kao prebijena mačka, a vi ni da bi prstom za mene makli?

— Kada smo ono razgovarali? — upita ga Janko, smiješeći se.

— Valaj, sinoć, pa koja mi korist?!

— Rekao sam vam, da morate vjerovati, da ćete ozdraviti, i da morate vjerovati meni, da ću za vas učiniti sve, što mogu.

— Eto, valaj, rekli, pa kao ni ne rekli. Toliko mi koristi. Ja danas došao na pregledbu k onom razbojniku, a on me potjera van kao šugavo pseto.

— Ne će biti tako! — ispravi ga Mataja. — Da ste šugav kao pseto, onda vas ne bi potjerao.

— Valaj me je potjerao i veli, da mi nije ništa i da za mene nije bolnica, osim ako hoću u ludnicu. Tamo me, kaže, može poslati na motrenje.

— Baš vam je tako rekao?! — upita Stožina očito podrugljivo.

— Uprav, valaj, tako, a ja onda rekoh njemu, neka on tamo spremi svoju nanu, a ne mene. Eto, gospodine Janko, to mi je vaša riječ i vaše zauzimanje!

— Oprostite mi, što nisam bio dospio da razgovaram s liječnikom, prije nego li ste bili ponovno kod njega, no nisam nikako mogao sinoć, jer sam do kasno u noć bio zaposlen, kako i sami znate, a jutros rano sam opet imao posla sve do pred pola sata. Koliko je sad sati?

— Sada je već jedanaest. Mogli biste sada, Bog vam dao, otići i reći mu. To bi vam bilo preče, nego što ste došli k ovome, koga ne bi ni maljem ubio, a tu se prenemaže, da je bolestan.

— Nemojte tako — opomene ga Mataja podrugljivo. — Ako mislite i vjerujete, da je i on samo umišljeni bolesnik, onda biste morali to čvršće držati s njime, što i vama liječnik veli, da ste takav bolesnik.

— E, još ćete me i vi proglašivati umišljenim bolesnikom! Nije mi dosta liječnika i gospodina Janka!

— Ja sam vam nekoliko puta rekao, da vidim, da ste doista bolesni, i kod toga ostajem, pa ne smijete biti nepravedni, kada smo to pitanje već toliko puta riješili.

— Valaj, zaboravim u ovoj muci, pa ne zarezujte!

Mataja je uhvatio zgodan čas, da se oprosti i pođe.

— Idem i ja — reče Skijaš. — Nego, molim vas kao Boga, gospodine Janko, nemojte me zaboraviti, jer pogiboh.

— Bit će onako, kako smo rekli — odgovori mu Janko. — Spremite se za odlazak u bolnicu.

— Je li, očinjeg vam vida?! — zavapi Skijaš i uhvati ga za obje ruke. — Rekao sam ja: Bog, pa vi! A da i tko bi, ako ne biste vi? Bog vam platio i na ovom i na onom svijetu! I već ste sve uredili i odredili?

— Samo vi budite spremni za odlazak i ništa se ne brinite.

— Eto: rekao sam ja vazda, da našem Janku nema para! — klikne on na polasku, sav zanešen i preobražen.

— Ne oduševljavajte se, prijatelju — opomene ga Janko veoma ljubazno — da vam bude lakše, kada za čas zapadnete u protivne osjećaje.

— A, nema toga više! — vikne Skijaš. — Vi ste meni i otac i majka! Nema tu više razgovora ni prigovora, kada vi meni tako rekoste.

— I ne naglite! — opet će Janko blago, prateći ga do vrata.

— I drago mi je, da mi to rekoste tu pred ovom dvojicom, jer su mi se i oni rugali, kad sam im malo prije vašega dolaska rekao, da vam vjerujem i da ćete mi vi pomoći! — reče Skijaš i ode.

— Eto, vidite, s kakvim mi neozbiljnim i nedoraslim ljudima moramo raditi! — reče Stožina, da prikrije zabunu.

— Rekoste mi, da patite na želucu?

— Strašno! Velim vam: uprav strašno. To ja nosim već nekoliko godina, ali mi nije bilo nikad kao sada.

— Nije mi nitko rekao, da ste bolesni, a nisam čuo ni od vas, pa mi oprostite, što se nisam za to prije zanimao.

— Ma, bježte, jadan, do šta je vama! Nije ovo ništa!

— Ne može biti ništa, kada je bacilo u krevet tako jaka čovjeka, kao što ste vi. Jeste li bili kod liječnika?

Stožina se, mjesto odgovora na ovo pitanje, samo nasmije i zagleda u strop.

— Morali biste ga svakako pitati, što on misli.

— Sam ja znam, što mi je, pa ne trebam njega. Moram na operaciju. Eto, to je meni.

— I o tome se morate s njime porazgovoriti i dogovoriti se, kada biste išli, da ne zakasnite. Zatezanjem može stvar postati opasnija, negoli bi smjela biti po svojoj naravi.

— O tome ćemo još govoriti.

— Rekoše mi prijatelji, da se općenito ne osjećate dobro i da ste veoma nemirni i uzrujani, pa sam najviše stoga došao, da se porazgovorimo i da vidimo, možemo li što učiniti, da vam olakšamo — govorio je Janko polako i odmjereno, promatrajući prijateljevo lice, koje je svakog časa mijenjalo boju, kao da mu netko krv oduzimlje i onda opet naglo dolijeva. Oči je držao neprestano prikovane za strop tako, da mu ih Janko nije mogao promatrati.

— To su samo priče! — odgovori on nevoljko. — I, molim vas, gospodine Janko, nemojte im vjerovati. Ništa to nije istina. Ja znam: vama tu kojekakvi lažu i mažu, da vam se dodvore, a nije ništa istina, što brbljaju — — —

— Ne radi se o ničijem brbljanju —

— Dobro: ne radi se o brbljanju, nego o otvorenim optužbama. Svejedno je, jer su sve izmišljotine! Istina je, da tu, kako ste i sami vidjeli, dolaze k meni prijatelji, da me posjete, jer znadu, da sam bolestan, i jer me vole, ali mi ništa i ne govorimo — — —

— Ja nisam kanio o tome govoriti s vama.

— Nije ni potrebno, jer vi znate mene i znate, da sam previsoko na našem Putu, a da bi do mene mogle objede i čija bilo zloba!

— Ja sam sretan, kada smijem u to vjerovati. Nego, recite mi, molim vas, mogu li ja išta učiniti, da vam olakšam, ako vam je štogod teško i neprilično na ovom životu među nama? Ja sam zato tu, da pomognem, koliko mogu i koliko je to uopće u moći slaba čovjeka. Što ne mogu, ne mogu, i tu se ne da učiniti ništa drugo nego strpljivo, šutke i svijesno nositi.

— Niti ja što trebam, niti biste vi meni mogli pomoći, da što i trebam. Vjerujte mi, da sam posve zadovoljan i da sam upravo sretan, što sam tu među braćom.

— Vjerujem vam i vidim, kako se oko vas kupe.

— Eto: to vam je najbolji dokaz, koliko oni vole mene i koliko ja volim njih. Baš stoga niti ne požurujem, da idem na operaciju, jer se ja, siguran sam, više ne ću povratiti ovamo. Ja sam na drugim mjestima potrebniji, a za ovo ovdje ste i vi previše. Nego, znate, trebate provesti neke promjene. Na primjer: maknuti sve glavare i njihove zamjenike, da se drugi vježbaju. Isto tako treba i među građanima štošta promijeniti. Ja bih na vašem mjestu svu upravu prepustio komu drugome. Zar je taj posao dostojan vašega položaja i duhovne visine?

Janko je bio osupnut tim prijedlozima, pa u prvi čas ne reče ništa.

— Ja ću sada svakako van — nastavljao je Stožina, ne mičući pogleda sa stropa. — Vidjet ću, kako tamo stoje naše stvari, pa ću urediti sve, što bude potrebno. Budite bez ikakve brige. Ne ću ni na vas zaboraviti. Vi znate dobro, tko sam ja — — — Naravno: nije u krvi, da se ističemo, ali se ipak ne da izbrisati. Što jest, jest i ostaje.

Kod tih Stožinovih riječi sijevnu Janku pred duhovnim očima i otvori se, da vidi, što do čas prije nije nikako vidio. Stajao je tu kao u mraku i slušao nevjerojatne riječi, sa strašnim prizvukom i čudnom bojom, ali nije ništa vidio. Sada i progleda, lagano se, prijateljski i neizazovno nasmiješi i reče:

— Vi ste, moj dragi, u velikoj zabludi. Morate se sabrati i dobro promisliti, što osjećate, pa zabaciti, čemu ne smije biti mjesta u vašoj duši.

— Ma bježite, molim vas! — odmahne Stožina rukom i osmjehne se smiješkom, koji je mogao značiti i žaljenje i porugu Janku zbog takvih njegovih nazora. — Ne smijete zaboraviti, da smo na vulkanima i da smo tu mi potpuni i neograničeni gospodari. Možemo raditi potpuno, savršeno sve, što nam se učini korisnim i uputnim. Meni su o tome već govorila ne samo mnoga braća, nego čak i pripravnici, pa i građani. Ljudi to osjećaju i očekuju od vas preporođaj od vrha do dna.

— Vi ste sigurno ljudima rastumačili, da mi ovdje ne smijemo ništa promijeniti bez Više odredbe?! Vi to znate.

— Ja ne ću da se u to miješam, pa ništa i ne pripovijedam, da mi se ne mogne reći, da mutim među braćom, kao što su, kako znate, neki već počeli govoriti.

— Vršiti svoje dužnosti ne bi značilo mutiti. Vi biste uprav sprečavali mućenje pojmova i dobrog raspoloženja među braćom.

— To su vaši poslovi! Nego, moramo se sporazumjeti. Svakako se moramo sporazumjeti prije moga polaska. Vi znate, da ću ja učiniti, što velim. O tome ne trebate biti u brizi, nego mirno provesti sve, što vidimo, da je potrebno. A ja vam velim, da je potrebno, jer će ljudi učiniti čudesa.

Oko Janka se počela soba vrtjeti u kovitlac, pa odluči da se ne opire Stožinovim riječima, nego samo da ih sluša, pa da vidi, dokle će dotjerati.

— Sve ja vidim — nastavljao je Stožina i gledao u strop, kao da na njemu čita misli — i znam, da se ne varam. Ja sam ovamo i došao samo, da vidim i proučim, pa da odredim, što treba mijenjati, da se dade novog života i poleta. U glavnome sam izradio smjernice, a pojedinosti će dati sam život.

— A mislite, da bi trebalo mijenjati i neke naše uredbe?

— Svakako! — potvrdi Stožina, zadovoljno pogleda Janka, uspravi se i sjede na krevetu. — Ja sam odmah rekao ljudima, da vi znate, što i kako treba! Drago mi je, da se nisam u vama prevario! Vidjet ćete vi — — — Ne znate vi — — — Prije nego sam ovamo došao — — — E, majka te rodila, što ćemo urediti! Naravno: sve mora biti onako, kako vi rečete, jer ste vi najstariji i svi vas moraju slušati! Ove stare lumbarde treba pobacati u ropotarnicu, pa tu pometati mladu i poletnu braću, među građanima nove snage, pa ćete vidjeti, kako ćemo u trku napredovati u svim smjerovima. Ne trebate se bojati za vani i za Gore, jer je to moja briga. Ja sam to već sve uredio, a čim dođem van, odmah ću provesti i Ozgor tako, da i s te strane bude sve po propisima. Nego, gospodine Janko, što vi mislite: Da ostanete ovdje kao i dosad ili da idete na koje više i važnije mjesto? Što izaberete, to ćete dobiti! To vam ja jamčim i kunem vam se svetim grobom moga pokojnog oca!

Janka uhvati jeza, kad je čuo tu kletvu, i jedva se svlada, da žestoko ne prosvjeduje.

— Vi ste neprestano živjeli u ovim zabitnim krajevima i zabitnim prilikama, pa ne znate — govorio je Stožina kao opojen i zvukom svojega glasa i svojim mislima — ali ja sam vidio

— — — Kada sam ja osnivao Red, brate moj! — — — Naravno, o tome se ne govori, ali narod to zna i narod ne će zaboraviti — — — Sada sam vam rekao i više, negoli bih smio, ali mi nije žao, jer ja znam, tko ste vi, gospodine Janko, i ja to ne ću nikada smetnuti s uma! Možete biti sigurni — — —

Pri posljednjim riječima opet spusti pogled sa stropa i munjevito prijeđe preko Jankova lica, kao da ispituje djelovanje svojih riječi. no nije mogao ništa ustanoviti. Ne samo, da je prebrzo preletio pogledom, nego su se i potezi Jankova lica posve uledili, posve okamenili kao nikad do tog časa u životu, te se na njima nije moglo ništa čitati osim — potpunog mrtvila. Oborio je pogled, a vjeđe priklopio, da može točnije prosuđivati značenje Stožinovih riječi po njihovu zvuku, koji nije mogao varati.

— Morate čim prije provesti sve nužne promjene, da ljudi vide, da se radi. Ako ste u neprilici, koga biste na koje mjesto metnuli, ja ću vam vrlo rado poslužiti svojim iskustvom i poznavanjem ljudi i prilika. Osim toga, ja svašta čujem, kad mi ljudi tu dolaze. Ja njih, znate, pustim, da govore, što god hoće, i povlađujem im, pa steku povjerenje i onda otvore dušu kao knjigu. A u mene imadu povjerenja. Ne trebate se bojati, da će tkogod loše primiti te promjene. Kada im ja rečem, da je to trebalo učiniti — kao da je u Svetom Pismu! Sve ću vam ja reći, tko je za koje mjesto.

Malko je zastao netrenimice s pogledom na stropu, podigao desnu ruku na tjeme, pa nastavio polako, kao da izvlači iz petnih žila:

— Kako bilo da bilo, ovo mjesto nije za vas. Grijeh je, da vaše sposobnosti ovdje trunu — — — Vi svakako morate dalje, više, na mjesto, koje je spojeno sa manje gnjavaže, a više duhovnog života. To vi samo prepustite meni i ne bojte se. Ipak je potrebno, da mi rečete otvoreno, koje mjesto želite, jer sam inače u neprilici. Vjerujte mi, da sam mnogo razmišljao o vama, ali nisam nikako mogao sa sigurnošću zaključiti, gdje bi trebali doći, na koje i na kakvo mjesto.

Janko je slušao u omaglici i šutio kao mrtav. Jednostavno nije mogao naći ni misli ni riječi, kojima bi mogao bilo što reći prijatelju Stožini.

— Svakako mi morate reći svoje želje — nastavljao je onaj — da se znadem ravnati. Za svaki slučaj, da meni olakšate i da se i ovdje jasno vidi, da ne želite ostati na vulkanima, vi podnesite ostavku na svoj položaj. Jedan dopis Najvišemu — i gotova molitva. Ja ću ga ponijeti sa sobom i neka vas dalje ne boli glava zbog toga, jer sam ja, i nitko drugi, koji će to rješavati! — reče on i nasmiješi se, da potkrijepi svoju tvrdnju. — Lijepo napišete u nekoliko riječi, bez velikog obrazlaganja — — — Dalje je sve moja stvar i moj posao.

— Zaboraviste u svojim osnovama, da se mi ne smijemo zahvaliti na svojim dužnostima — progovori Janko kao iz groba. — Mi nemamo nikakva položaja, jer imamo samo dužnosti.

Stožina se trže, u neprilici se uzvrti na divanu, zatim leže nauznak i opet se zagleda u strop.

— Ne smijete to uzimati kao neki prevrat, jer je samo u korist braće — poče on tumačiti, da ublaži dojam prijašnjih riječi, jer ga je Jankova opaska uplašila. Već je bio počeo tvrdo vjerovati, da Jankova šutnja znači, da je ovaj zagrizao u meku, no sada mu se učini, da je išao predaleko i uplašio ga svojom smionošću.

— Vi znate — nastavio je polagano i oprezno — da je cijeli život razdijeljen u raznovrsne samostane, redove i kaste. Na prvi se pogled čini, da je svaki ravan vječnim i nepromjenjivim zakonima, koje je dala sama Vječna Misao, no kada pobliže pogledate, vidite, da je vaš Red doživio već bezbroj promjena svojega skeleta i svojih udova i svojih temeljnih propisa. A kako je s vašim Redom, tako je i sa svima ostalima. Znate, samo se nesposobna i zaostala braća ukoče na zastarjelim skeletima i oglodanim kostima. Oni propovijedaju razvoj, a ne miču se s točke, na koju su ih postavili još njihovi šukundjedovi. A na taj se način ne živi, nego se život koči i ubija. Ja vama velim — — — Kad sam ja osnivao naš Red — — —

— Vi ste ga osnivali?! — prošapće Janko, jer nikako nije mogao svladati sile, koja ga je gonila, da progovori.

— Vi se čudite, jer niste sudjelovali, iako ste stariji od mene. Nemojte misliti, da vam zamjeravam ili da mi je žao!

Ne daj, Bože! Ja shvaćam, da vi niste mogli znati sve, kako je bilo.

— O čemu vi to govorite, prijatelju?! — upita Janko u velikome čudu. — Nije naš Red od jučer, zabora!

— O moj dobri gospodine Janko! — usklikne Stožina, opet se naglo digne i udari vrlo ljubazno i zaštitnički rukom po ramenu Janka, koji je sjedio kraj divana. — Vidi se, da ste vi najčistokrvniji idealista i sanjar, koji ne shvaća života i njegovih neprilika i zavoja i kutova i rupčaga! Naravno, brate moj jedini, da je Red već star i prestar, ali svaka se stvar obnavlja naraštajima kao i sami naraštaji, pa je tako i s našim Redom. Eto, kada to znadete, što sada doznadoste — sada, valjda, možete razumjeti moje držanje prema svoj braći. Naravno je, da ja ne spadam u Red, iako u njemu odlučujem i određujem, jer sam — iznad njega. Je li me sada razumijete?

— Razumijem, što mi kažete — odgovori Janko. — Nego, znate, ja bih morao ići, jer imam još mnogo posla.

— Dođite mi opet skoro, ili ću ja k vama, da se sporazumijemo i sve odredimo.

— Recite mi, gospodine Stožina, treba li vam išto, šta bih vam ja mogao učiniti?

— A kad sam ja, molim vas, išta trebao bilo od koga iz Reda bilo od samoga Reda!? — odgovori on pitanjem i zagleda se ravno u Jankove oči. To je bilo prvi put za cijeloga razgovora, što su gledali tako ravno oči u oči.

— Nemojte se šaliti, gospodine Stožina! — odgovori Janko, no nije ni on vjerovao, da se prijatelj šali poslije svega onoga, što je izgovorio. — I sami znate, da nas oba znamo, da nije tako, kako tvrdite, pa onda ni šala ne uspijeva.

— Ja se ne šalim i ponavljam vam i kunem vam se grobom svoga pokojnog oca, da nisam nikada ništa ni trebao ni primio za sebe lično bilo od Reda, bilo od kojega njegova člana.

Te su riječi pale na Janka kao užarena lava, i jedva se održa, da ne klone pod teretom njihove nevjerojatnosti i strahote. Polako se podigne na noge, odupirući se o naslon stolca i prošapće jedva čujno:

— Oprostite. Moram ići, gospodine Stožina.

10.

Skijaš se je uspravio i osovio, a lice mu se rasvijetlilo i razvedrilo. U luku su ga dopratili među mnogim prijateljima i Velečasni i Filipin i Mataja.

— Recite Stožini, da sada vidi, da me gospodin Janko nije prevario — reče Mataji.

— Zašto da mu to govorimo? — upita Filipin.

— Pa, čuli ste, koliko je uporno tvrdio i uvjeravao me, da će me Janko sigurno prevariti — odgovori Skijaš tečno i lagodno, kao što je bio njegov običaj, a Mataja pocrveni i baci smeten pogled na Janka. — Pa, čovječe, nemojte se vi stoga crvenjeti. Neka se, valaj, crveni, koga se tiče. Recite mu, kako sam rekao, da zna.

— Vi ste, Skijašu, nepopravljiv šaljivdžija! — reče Filipin, gledajući Janka. — Sada kušate ubaciti spletku između gospodina Janka i našeg Stožine, samo da se poslije smijete svojoj uspjeloj šali.

— Eto, valaj se ne šalim! — branio se Skijaš posve ozbiljno. — Mataja je čuo, što mi je govorio i sada, kad sam mu rekao, da polazim već u luku. »Ipak će te — veli — prevariti Janko. Odvest će te na kopno, da te provoda kao majmuna, i onda će te dovesti opet natrag. Znam ja, tko je naš slatki Janko!« Evo gospodina Mataje, pa neka rekne, nije li sve ovako bilo! A, da vam pravo kažem, ne ću ni ja prerano hvaliti gospodina Janka. Možda on mene zbilja i vodi, da me samo provoda!

— Ne zapadajte opet u staru bolest, kad smo počeli s liječenjem! — reče mu Janko posve prijateljski, a zatim uze Djeda ispod ruke i reče mu tiše: — Upozori svu braću, pripravnike i građane, da ne nasijedaju ničijim laskama ni obećanjima, jer im ovdje ne može nitko ništa ni dati ni pomoći, jer ne ovisi o nama ni o našoj moći i vlasti.

— Shvatio sam! — odgovori Djed.

— Upozori glavare, da svaki sa svojom kućom obnovi zavjete i rastumači pravila; da se podsjete, da se ne može ništa promijeniti ni na čiju želju ni na čiji zahtjev ni na čiju

zapovijed, jer je sve u rukama Najvišega, kao što je naš život u rukama Svevišnjega.

— Budite bez brige.

— Ja ću se povratiti sutra, ali — bez Skijaša! — reče Janko tako, da su i ostali čuli, pa se svi nasmijaše osim Skijaša. On je čas gledao u neprilici oko sebe, a onda će:

— Ja ću se, valaj, smijati, kad sutra vidim, da gospodin Janko odlazi, a ja ostajem.

More je bilo veoma uzburkano i nemilosrdno je udaralo u bokove lađe, koja se je naginjala kao ljuljačka, a užeta su bolno cvilila, kao da će dušu ispustiti.

— E, valaj, ovo nije za mene — uzdisao je Skijaš, stisnuvši se u naslonjaču. — Prokleti vulkani, prokleta im svaka žilica! Izbacit ću i utrobu — — —

— Morate leći — upozori ga Janko, kojemu nije bilo zlo.

— Lako je vama pripovijedati, kad vam nije ništa! Ja ne znam, kakva je to pravda, da na jednog udara svako zlo, a na drugoga upravo nikakvo? Gdje je tu Božja pravednost? — Ajme meni, jadna moja majčice u mojim brdima, da ti mene sada vidiš u ovome rusvaju, kukavan ti sam i žalostan — —

Golem je val udario lađu tolikom snagom, da su putnici popadali s divana i naslonjača, a Skijaš, padajući, zaviknuo iz svega glasa:

— Ajme! Pogiboh!

— Ne bojte se, ne bojte! — mirio ga je Janko i prišao mu, da ga pridigne.

— Eto vam pravde: vi niste ni sada pali, kad se je svima nama drugima radilo o glavi! — reče Skijaš, gledajući prijatelja razrogačenim očima. — E, pravdo, pravdo, da ti se zatare i ime, kad ti se zamelo sjeme!

— Ne dirajte vi u to, prijatelju. I ne brinite se: postoji, postoji vječna pravda.

— E,lijepa mi pravda! Otkudgod što, eto ga svrh mene kao kobca na pile. Jest, valaj, tako, otkad sam rođen.

— Onda ste sigurno i zaslužili, da tako bude.

— E, pa čim bih ja to mogao zaslužiti, kad nisam bio ni rođen! Eto, rastumačite vi meni taj slučaj. Nisu mi bile nego dvije godine, kad sam pao i prebio ruku; kad mi je bilo šest godina, pao sam u lonac vruće vode. Jesam li

ja to bio zaslužio svojim ranijim životom?! Eto, vi ste više nego učen i vele, da vidite vrlo daleko — rastumačite vi meni, gdje sam ja to zaslužio, ako ćemo baš govoriti o pravdi?!

Janko je samo šutio, a sam Bog zna, dokle bi Skijaš bio gonio, da mu jak val ne sasu riječi u usta, te se zacene i nädā u kašalj.

— Sada samo šutite i mirujte, pa vam ne će biti teško — reče mu Janko i priklopi vječe, kao da će spavati.

— A, valaj, ako ništa ne mogu, mogu prigovarati i buniti se. To barem ne stoji ništa!

— Mislite, da ne stoji ništa?

— E, znam, kuda vi šibate! Dašta nego stoji, ali se ne plaća odmah, pa ne broji.

— Naravno, a kada čovjek prebije ruku ili padne u lonac vruće vode, onda je već i zaboravio, gdje je i kad je uzeo zajam.

— E, jok, brate! Ne može vam ta cipela na moju nogu. Dijete sam ja bio, kad sam prebio ruku i pao u vruću vodu! Nemojte vi meni sada motati i miješati petak sa subotom.

Poslije nekoliko dugih i teških sati vožnje sretno stigoše u bolnicu. Janko je već otprije poznavao profesora Razi-a, kojemu je Skijaš bio upućen, pa ga odmah potraži u njegovoj radnoj sobi i rastumači mu, o kakvom se bolesniku radi.

— Budite bez brige — reče profesor, gladeći svoju šiljastu svijetlu bradicu i smijući se veoma ljubazno i dobrohotno. — Poznam ja dobro narav takvih bolesnika!

Pozvao je Skijaša i sam ga odmah pregledao i potanko ispitao o svim njegovim jadima i poteškoćama, a on odgovarao mirno, sabrano i s veoma bolnim izražajem lica.

— I tu vas boli — reče liječnik, uprvši mu pod desnu lopaticu.

— Boli i tu.

— I onda kao da odjekuje ovdje — reče liječnik i upre u lijevu slabinu.

— Ne mogu reći, da me je tu ikada prije boljelo, al eto, valaj me sada boli — odgovori Skijaš posve uvjerljivo.

— Točno! — potvrdi mu liječnik. — Sada vas boli. Budite bez ikakve brige. Ja sada znam posve sigurno, što vam

je, pa je liječenje puka igrarija, samo se morate strogo držati svega, što vam odredim.

— Hoću, valaj, pa da mi propišete, da stojim na glavi.

— Bit će mnogo lakše! — umiri ga profesor, ljubazno mu se nasmije i potapša ga po ramenu. — Naravno, da bi bila velika šteta, da ovako mlad čovjek umre!

— Nemojte, gospodine, kao Boga vas molim! Spasite mi moj mladi život, kad je u vašim rukama i kad možete! Spasite radi Boga i radi moje starice majke!

— Ne bojte se i smirite se. Morate biti posve mirni, pak će sve ići i brzo i lako.

S Jankom se je oprostio veoma lijepo i sabrano, zahvaljujući mu na zauzimanju i ljubavi.

— Svi su oni podmukli i zlobni! — reče kao iz puške. — I Stožina i Velečasni i Mataja i Filipin i drugi. To ja vama sada velim kao svome ocu, kad sam siguran, kako vi postupate s ljudima, a znam, što oni divane.

— Nemojte im zamjeravati — odgovori Janko. — Ljudi su slabi, pa lako podlegnu napastima.

— Ne ću im ja zamjeravati, ali ih vi morate ispovjediti, kako Bog zapovijeda. Ja sam ih slušao i — duša valja! — pomagao im psovati vas, jer sam bio očajan i nesretan, vjerujući, da mi nema spasa i da me onda još i vi napuštate u svoj mojoj nesreći i bijedi, gdje znam, da vam je dužnost, da se zauzmete za mene i pomognete mi. Eto, zato sam vas i ja psovao u očajanju i ludilu od straha pred sigurnom smrću, pa vas molim, da mi oprostite. A hoćete vi, znam ja! Eto, zato sam ja psovao i morao sam, valaj, i gore, nego sam, kako sam vjerovao, da me i vi gonite u grob, ali zašto su oni onakvi?! To vi meni recite, ako ste Učitelj! Što je njima, kuda li brode, kuda li šepere, kada znadu, kakav je život i njegove krivulje?

— To su samo časovite zablude, koje su posve naravne — tumačio je Janko. — Dosta je, da vam samo jedna trepavica ne stoji, kako bi trebala, pa da odmah gledate na svijet drugačije, negoli ste gledali tren prije. Uostalome, možda oni u mnogome imadu i pravo, jer sam ja siguran, da i ja mnogo griješim.

— Ta, nemojte se rugati sa mnom! Kako to možete govoriti! — protivi se Skijaš. — Tko tako govori, taj ne griješi, dragi si moj brate. Govorim ja svašta, kad me uhvati muka, ali nisam ni lud ni budala!

— Možda vi dobro mislite, ali krivo zaključujete. Iz vaših riječi slijedi, da ja hotimice ne griješim, i ja se nadam, da je doista tako, ali sam isto toliko i još više uvjeren, da griješim i to vrlo mnogo.

— Baš se, valaj, nas dvojica nikako ne možemo složiti! I čim se meni pričini, da smo u jednom na istom putu, i već mi uprav drago — jest, vjerujte mi! — što se slažemo, vi odmah nađete nešto drugo, u čemu svaki vuče na svoju stranu. Eto i sada! Ja mislim ovako ljudski sudeći, a vi odmah zapovrnuli, pa mislite na nekakova savršenstva i ostala čudesa, i još malo, pa ćete me opet među oči sa svetim Franjom Asiškim, čast mu i slava svaka! Ma, prođite se vi, čovječe, toga i urazumite se, kad ste barem sa mnom: ja sam najobičniji čovjek ovog svijeta, pa tako i sudim i sebi i drugima, a tako bih želio da mi sude i drugi. Eto: sada me sigurno razumijete. Sad razumijete i to, što ja sad psujem i očajavam, a začas pjevam i blagoslivljem. Čovjek sam, pa gotovo. Tako sudim i vas, pa velim, da ne griješite, nego ste predobri i niste za život s onakvim društvom, kakvo se kupi po onim pećinama, ćelijama i vulkanskim ždrijelima. Ne! To vam ja velim, koji sam o vama rekao već toliko zla. Ali — rekao, brate, u oči; rekao, pa i požalio i porekao. Je li ovako?

— Jest, jest, uprav tako. Stoga ja vama niti ne zamjeravam — reče Janko i značajno se nasmiješi.

— E, recite mi, zdravlja vam, čemu se sada smijete?! — upita ga Skijaš vrlo važno i zastade u svlačenju, čime se je dosad bavio, dok je pripovijedao. — Recite mi, kao da vam čitam misli, pa ću vam reći: »Hvala«.

— Ne smijem vam ne ispuniti te želje — odgovori Janko. — Pomislio sam: Da ste tako trijezno i mirno sudili svoje sposobnosti i nagnuća, prije nego ste se dali na sudbonosno putovanje, nikada vas vulkani ne bi bili vidjeli.

— E, valaj, Bog iz vas govori!

— Sad je gotovo i dobro će biti, ako budete vladali svojim ćutilima i osjećajima. To vam je uopće potrebno, a napose ovdje. Ja ću se, nadam se, za desetak dana moći opet ovamo navratiti i posjetiti vas, da vidim, kako vam je, no unaprijed sam siguran, da ću vas zateći zdrava — bar napola i na sigurnome putu k potpunome ozdravljenju.

— Iz vaših usta, gospodine Janko, u Božje uši! A hoće, ako Bog da. Eto, sada sam i sam uvjeren, da će dobro biti, jer mi se je taj Bradica svidio.

— Imajte u njega potpuno povjerenje.

Još su pripovijedali neko vrijeme, Skijaš se svukao i legao, Janko mu nenapadno ostavljao uporišta za buduće samovanje, a zatim se oprostio i otišao.

Morao je prenoćiti u gradu, jer nije imao lađe za povratak. Kako je bilo prerano, da ide u konačište, hodao je bez određena cilja, samo da mu vrijeme prođe. Već je nekoliko puta bio tu, ali nije nikada mnogo hodao, a i koliko je hodao po gradu, nije se nikad zanimao ni za ulice ni za trgovine ni za spomenike ni za bilo kakve znamenitosti toga čistog i pravilnog grada. Zbog toga nije zapravo ni poznavao ništa osim ulice, koja vodi iz luke u središte grada, i još nekoliko zgrada, u kojima je imao posla, kad je tu dolazio, a ipak — sada mu se je činilo, da pozna svaki i najzabitniji kutić! I nije mu se samo činilo, nego ga je uistinu i poznavao, jer je unaprijed točno znao, kuda će sada doći, idući naprijed, znao je, kakve su kuće na kojemu mjestu, znao je, gdje su vrtovi i nasadi, gdje je koja crkva, gdje koja javna zgrada i ured — ukratko: cijeli je grad poznavao mnogo bolje nego i jedan čovjek, koji je u njemu rođen, jer se tako točno ne pozna ni rođena kuća, koliko je Janko vidio i osjećao da pozna taj grad.

Ta ga spoznaja smete i nekako zabrinu, pa zađe u gradski vrt na morskom žalu i sjede na klupu, e da bi se riješio te neugodne i čudne pojave. Tu odmah osjeti, da toga perivoja još nedavno nije tu bilo, a Janko je bio posve siguran, da mu ta činjenica nije bila ni od kuda poznata. Nasloni ruke na koljena, nagne glavu u dlanove, pokrije lice i stisne oči, nastojeći se zanijeti u razmatranje.

Nije se nikako mogao sabrati, jer se nije mogao otresti iznenađenja od poznavanja toga — nepoznatog grada. Činilo mu se je, kao da je u zrakoplovu i da ozgor gleda cijeli grad kao na dlanu, pa se trgne, ustane i požuri prema konačištu. Najradije bi opet otišao k prijatelju Skijašu, no već je i tako bio kod njega preko propisanog vremena i samo uslijed izričita profesorova dopuštenja, pa sada više nije mogao ni pomisliti, da bi mu dopustili, da ponovno uđe k njemu.

— Što ću u konačištu? — upita se i zastade nasred nekog velikog trga. Mjesto odgovora okrene na posve protivnu stranu, negoli je bio pošao, pa požuri korake, kao da se boji, da će nekamo zakasniti. Odlučio je, da će se dobro umoriti, pa onda istom u konačište, s čvrstom odlukom, da dugo, mirno i duboko spava, jer je osjećao neizmjernu potrebu, da se ispava. Učini mu se, da već nije dugo, dugo spavao, a ipak — nije osjećao nikakva umora.

Glavom su mu se rojile misli kao najrodniji roj pčela, te ih nije mogao ni slijediti. Bježale su, uticale pred njim, kao da se šale i igraju s njime »žmire«, dok se nenadano ne zaustaviše među braćom na vulkanima. Vidje:

Stožina leži na divanu tako, da je plećima naslonjen na zid više uzglavlja, na trbuhu ukrstio prste, zagledao se u vršak nosa i nepomično u njega zuri. Vrata su njegove sobe širom otvorena tako, da braća i prijatelji mogu doći i vidjeti ga. I dolaze mnogi. Cijeli ophod kao za velikih svečanosti. Svaki dođe na prstima, poviri i odlazi, šapćući onome, koji je pred njim, ili nekome drugome:

— Pst! On razmišlja — — —

I tako to ide neprestano, bez prekida, bez umora i odmora, a Stožina zuri u vrh nosa i neopazice promatra, koji prolaze, i gladna uha lovi njihove šapate:

— Pst! On razmišlja — — —

Janko promatra taj čudni ophod, vidi jasno cijelu vještu glumu i ne može pojmiti, kako nitko drugi ne opaža, o čemu se tu zapravo radi. Nije ga nimalo iznenadio Stožinov postupak, jer mu je sada sve potpuno jasno: on ne može raditi drugačije, jer je istom na tome stupnju. Ne može i ne će se moći nikako uzdići ni pridići, pa ga treba iskreno žaliti i pomoći mu, koliko je najviše moguće, da

barem malko pokroči putom Istine. Stoga je potrebno mnogo obzira, mnogo ljubavi i pažnje, jer bi ga svaki drugi postupak odagnao još dalje kao razdraženu divlju zvijer, koja ne pozna nikakvih granica, nikakvih obveza, nikakve odgovornosti niti ikakvih ćudorednih načela.

— I pusti ga, da vršlja po vrtu Gospodinovu kao luda po staklani?! — prigovori neki glas.

— Ne, ne — odvrati Janko. — To ne, nipošto, ali se ne smije razdražiti, jer onda izgubi svaki razbor. Ovako barem kuša prikriti svoje zle nakane, a za to mu je prikrivanje nužno, da pazi na mnogo i mnogo malenkosti, na koje inače ne bi pazio, nego bi naglavce srljao za svojim požudama i nagonima kao tigar ili bilo koja druga divlja zvijer. A mi smo ipak dužni svakome svome bratu pomoći na njegovu teškom putu, i čim je taj put gori, čim je više stramputica i bezakonja, tim je veća naša obveza, tim je veća naša odgovornost prema tome nesretniku, koji je potreban naše ljubavi, naše pažnje i pomoći. Prema dobrima ne možeš biti nego dobar, pa nije nikakva zasluga, no ako si prema zlu i ti zao, neumoljiv, bezobziran i okrutan, koja je razlika između njegove zloće i tvoje »dobrote i savršenstva«?

— Pst! On razmišlja — — šaptale su lakovjerne usne, a on zirkao preko vrha svojega nosa i zadovoljno se smiješio u svojoj nutrini.

— Dosta je, prijatelju Stožina! — reče Janko, a onaj se trže, podiže oči prema stropu i progovori kao iz sna:

— E, Janko, Janko, naš dobri Janko! Ne znate vi, tko je Janko. To samo ja znam — — —

— Govori iz zanosa — šanuše lakovjerna usta i glas ode kroz šareno mnoštvo, u kome i jaki postaju dijelovi slaboga i valovitog mnoštva.

— Govori iz zanosa — — —

— Pst! On govori u zanosu — — šaptali su i pobožno, na prstima prolazili ispred njegove sobe, da ga ne smetaju u dubokom razmišljanju i da mu ne smetu zanosa, u koji je pao i tako zaplovio stazama, na koje ne može dospjeti ljudski um pomoću svojeg mozga.

Janko je to sve promatrao, kao da se odigrava tu pred

njegovim očima, i nesvijesno svrnuo u neki drugi gradski perivoj i sjeo na klupu, a da nije ni primijetio, kad je to učinio. Štoviše — nenadano opazi, da više ne zna ni gdje se nalazi, u kome je dijelu grada, no to ga otkriće nimalo ne uplaši. Naprotiv, osjeti kao neko olakšanje od onolika tereta poznatih stvari i mjesta, koja uistinu — nije poznavao. Duboko odahne, prijeđe rukom preko čela, kao da se želi uvjeriti, da je to još uvijek uistinu onaj isti Janko, koji je tu došao sa Skijašem, te se ogleda oko sebe na sve strane.

Doista ne zna, u kom je dijelu grada, ali je jasno, da je u istome gradu. Nije se dogodilo nikakovo čudesno premještenje sa jednoga mjesta u drugo, nego se je jednostavno riješio neke utvare i omaglice, koja mu je davala vid neobičnih razmjera i znanje, kojemu nije mogao dokučiti izvora.

Još mu je uvijek bilo živo priviđenje Stožinova razmišljanja i onoga jednoličnoga poklonstvenog mimohoda ispred njega, pa ga nenadano uhvati oko srca neizreciva tuga.

— — — O tužno čovječanstvo — zavapi, kao da se moli Svevišnjemu — gdje ti je savjest, gdje ti je sjećanje, da si duh, čestica Duha Gospodnjega?! Ja te optužujem — —

— Optužujem pojedince zbog licemjerstva i dvoličnosti: traže i očekuju, da svi budu prema njima svetački pravedni, obzirni i snošljivi, a u svojoj se duši nose krvoločnim osnovama i ne predaju pred suzama sirotinjskim niti se plaše kletava udovičkih.

— Optužujem narode i velike i male. Optužujem velike, jer svoje riječi uvijaju grlatim ćudoredjem, a djela su im zadojena samo i jedino nezasitnim želučanim sokovima. Po zakonima tih velikih i moćnih na vješalima bi svršio svaki nesretnik, koji bi se u svome privatnom životu vladao, kao što se ti veliki vladaju u svome javnom životu. Optužujem male narode, jer zavide velikima i nastoje svim sredstvima bez izbora da ih dostignu, pa da budu — gori nego su bili njihovi ugnjetači.

— Optužujem Stožine i Stožiniće!

— Optužujem — — — Ajme, a tko ostade izvan te strašne optužbe!

— Optužujem?! — — — To je isto, kao da optužujem vuka, što jede jaganjce, a — on ne može drugačije, jer je na tome stupnju. Kao što je čovjek počeo put iz špilje do palače, tako i narodi prolaze svoje stupnjeve: moraju divljati, moraju i hajdukovati, a dotle netko mora biti jaganjac, žrtva i rob, dok se jedan ne nahajdukuje, a drugi ne narobuje. Doista je ovako: i robovanje je strašna potreba i narodi ga sami primaju, kao što volovi primaju jaram. I doista: ni jednom se volu ne metne jaram na vrat, dok sam ne prigne šije. Isto tako i narodi prignu šiju, da na njima drugi oru, dok se — sudbina ne okrene. Tada oni, koji su do jučer robovali, postaju strahoviti gospodari, sa svim iskustvima mučenja i ponizivanja, koje su sami iskusili i sada ga — usavršavaju ljudožderskom nasladom na svojim žrtvama. U stvari se nije ništa promijenilo do imena: jučer je orao Petar na Pavlu, a danas ore Pavao na Nikoli, dok je u stvari i jučer i danas čovjek i pod jarmom i s bičem u ruci. Duh Božji, slika i prilika Božja — — —

— O Svemogući, veliko Ti si nedokučiv u tajnama svojim! — — —

— Optužujem?! — —

— Ne, ne, nesretna braćo moja! Ne optužujem nas, jer smo slabi i nemoćni u slabostima svojim. Ne optužujem, jer je veći grijeh neshvaćanje i neopraštanje nego griješenje, koje je nesretna posljedica neskrivljene volje.

— Neskrivljene volje?! A sloboda volje?!

— O da! Znam, znam i vjerujem i u očajanju se pitam: postoji li tako proklet ljudski stvor, koji bi slobodnom svojom voljom radije išao stopama Jude Iškarijota negoli slijedio velikoga Asiškog Čudotvorca?! Postoji li takva neman, pa ako i postoji, je li doista mogla birati put, kojim će udariti?! I još dalje: zašto je neki nesretnik obdaren tako strahovito jakom zlom voljom, da ga od zla ne mogu odvratiti ni vješala ni vječni strašni pakao?! Gdje je, kada je on zaslužio toliko prokletstvo, dok drugi kao da ni ne može pogriješiti?!

— Rekoh, da se »u očajanju pitam«, no to nije točno. Mene uhvati vrtoglavica pred tim pitanjima, no ja ne očajavam, jer vjerujem — — —

— O Svevišnji, daj mi, da ništa ne želim; daj mi, da sve svima praštam — — —

Osjeti strašne bolove u malome mozgu, pa se objeručke primi za glavu i prostenje:

— Užasno! Sve je to kao nevjerojatan san — — —

Naglo ustane i žurno pođe do najbližega raskrižja, gdje upita redara, kojim će putom najbrže doći u svoje konačište.

11.

U prvoj je sobi jeo i primao posjete, a u drugoj je radio i spavao. Otkad je on tu, u tu drugu sobu još nije stupila ničija noga osim njegove. Jednom je dvorkinja rekla, da bi trebalo i tu sobu gdjekad pospremiti i očistiti, i smjesta ju je otpustio, bez ikakova obrazloženja i otkaza, a kad uze drugu, odmah joj je rekao, da je na njezinoj brizi samo prva soba, a za drugu neka se ne brine, kao da je uopće i nema.

— I nemojte me nikada ništa pitati.

— Ne ću — odgovori žena bojažljivo. — Al ako kada ne budem što znala?!

— Pazite, pak ćete već naći odgovor i bez pitanja.

— A kako ću vam rediti krevet, kad ne smijem u drugu sobu?

— A što se to vas tiče? — okosi se on veoma ljutito i žestoko. — Da niste istom došli, radi te bi drzovitosti i radoznalosti odmah letjeli iz moje kuće, no za početak — praštam vam. Zapamtite, da je to prvi i posljednji put, da sam vam što oprostio, ali zapamtite još bolje, da bih mogao sve prije oprostiti negoli radoznalost! Vi se ne smijete zanimati ni za što, što se mene tiče. Znadete vaše poslove, obavite ih i odlazite, kud vam drago.

Na taj ju je način uveo u poslove, i ona ih tako obavlja i povlači se u kuhinjici i u prvoj sobi kao duh i odlazi kao sjena.

Sjedio je u drugoj sobi i nešto bilježio na male papiriće, koje je vadio i opet slagao određenim redom iz neke kutije. Kada je to svršio, metnuo je kutiju u spremicu od stola i zaključao je, a zatim je oprezno otključao ormar, izvadio nekakovu veliku knjigu, pa i u nju nešto bilježio na razne listove, slijedeći očito neki red.

Netko zakuca na vrata.

— Izvolite čekati! — vikne on, brzo zaklopi knjigu, metne je u ormar, zaključa ga, spremi ključeve u džep, otključa sobna vrata, otvori ih i poviri u drugu sobu.

— A, to ste vi! — reče prijateljski, iziđe, zaključa za sobom vrata, izvuče ključ, metne ga u džep i tada pruži prijatelju ruku.

— Što je novo?

— Baš ništa. Došao sam malko na razgovor, ako vam ne smetam.

— Smetate me, ako nemate ništa važno, jer moram raditi. Imam pune ruke posla.

— Možda se u razgovoru sjetim česa, što bi moglo biti i važno.

— Velite: da pripovijedamo?

— Da. U razgovoru se čovjek sjeti mnogih stvari, koje bi inače zaboravio, a mnogima opet dade pravu vrijednost, koje je prije podcjenjivao.

— Ne umujete loše.

— Ja nisam dorastao da prosuđujem i ocjenjujem, već ćete to učiniti vi, kada čujete, a ja ću se onda prema tome ravnati.

— Na dobru ste putu.

— Ovaj čas su brodom s Gravisa došla dva stranca. Ne zna se, tko su, ali se po njihovu licu i obličju vidi, da su nekoga tuđeg roda.

— Što ste mogli ustanoviti?

— Još ništa. Došao sam k vama, da mi rečete, što treba činiti.

— Kada budete imali njihove isprave, vidjet ćete, tko su i kojim su poslom došli ovamo. A čime su vam zapeli za oči, da su odmah zaokupili vašu pažnju?

— Samo svojom pojavom. Nešto mi je šanulo, neki me je tajanstveni glas upozorio, da bi mogli biti nevjernici.

— Vi ste pripravnik?

— Jesam.

— Ne dajte se zavoditi tajanstvenim glasovima. Oni su

još veoma daleko od vas, a to, što se sada vama pričinja kao neki tajanstveni glas, to je samo plod vaše vruće želje, da vam se takav glas počne javljati. Od želje do zbilje je dug i trnovit put.

— Ja to shvaćam i ne zanosim se. Rekao sam, da me je taj glas upozorio, da bi mogli biti nevjernici, a nije mi rekao, jesu li to doista ili nisu. To treba ustanoviti.

— To ću ja ustanoviti.

— Zato sam došao k vama, da vam rečem, što sam vidio.

— U ovakvim poslovima morate biti neobično oprezni i savjesni. Ne smijete ni jednog časa pustiti s uma činjenicu, da se u svakom slučaju radi o čovjeku, koji ima jednako pravo na svoj mir i poštovanje kao baš i svaki od nas, a osim toga da je on naš gost, pa smo dužni posvetiti mu i još veću pažnju negoli sami sebi. Mora nam biti nepovrediv i svet.

— Ako nije nevjernik.

— Ako je i nevjernik! I nevjernici imaju pravo, da nesmetano nose svoju nesreću. Nas ovdje može zanimati samo to, da li se koji nevjernik, koji dođe među nas, vlada, kako dolikuje gostu, ili želi da loše djeluje na našu braću, šireći svoju duševnu zarazu. Samo nas to zanima i samo mu to moramo spriječiti, a inače — može raditi, što mu je god drago i ugodno, razumije se: u granicama naših javnih zakona i propisa. Revnost je potrebna, ali ne smije biti pretjerana. Stoga ne smijete u nevjerniku gledati neprijatelja našeg poretka i Puta samo zato, što je nevjernik.

— Bolje ga je sresti, nego trčati za njim.

— To je propis i pravilo raznih redarstava, ali ne naš. Mi niti ga lovimo niti trčimo za njim, nego ga pratimo i motrimo, da budemo u svakom času uz njega, da njemu ne smetamo, a da mu uvijek možemo spriječiti, da naškodi. Jeste li me razumjeli?

— Razumio sam vas.

— Kad njegove isprave budu donesene u ured, neka ih glavar odmah donese k meni, da ih vidim, a već sada treba ustanoviti, kojeg su jezika ti ljudi, pa im približiti dvojicu naših, koji razumiju njihov jezik, da čuju, ako bi razgovarali što, što bi moglo i nas zanimati.

— Shvatio sam, što ste odredili.

Opet se je povukao u drugu sobu, zaključao za sobom vrata i dao se na prijašnji posao. Pisao je žurno i neobično sitno, po nekoliko redaka na svaki list, i tako redom — od lista do lista. Na licu mu se nije pokazivao nikakav izražaj, kao da uopće njegova duša ne sudjeluje u tome radu, pa ni ne odaje nikakva blijeska na očima i obrazima.

Kad je bio gotov s pisanjem u tu knjigu, opet ju je metnuo u ormar i pomnjivo ga zaključao.

Malo izatoga netko snažno pokuca na vrata.

— Laganije, laganije! — vikne on, otključa i poviri. — Vi ste?! Svejedno: i vi morate laganije kucati. Tako se ne dolazi u kući ni mlađima.

— Oprostite mi, molim vas, zaboravio sam se. Vrlo se žurim, pa mi se je to samo stoga moglo pripetiti.

— Neka vam se drugi put ne pripeti, jer vam jednostavno ne ću otvoriti, dok se ne upljesnivite čekajući. Jeste li me razumjeli?

— Razumio sam.

— Ovo nije zvučalo osobito bratski, ali sam hotimice tako govorio, da vidite, kako i mi redovnici znademo biti strogi i bezobzirni. To vam je, dragi moj brate, vrlo jednostavan zanat, i može ga pogoditi svaki dvonožac. Uostalom, i mi smo ljudi, pa se zaboravimo i pogriješimo. Nemojte se srditi. A sada, da čujemo, što vas nosi k meni?

— Donio sam isprave one dvojice sumnjivaca.

— Zašto su sumnjivi?

— Čini se, da uopće nisu sumnjivi.

— Što vas onda nuka, da ih zovete sumnjivcima?

— To je tako običaj u uredu.

— Ne smije biti običaj, da nazivljete sumnjivcima ljude, o kojima ne znate nikakva zla.

— Kad se o nekom zna kakvo zlo, onda više niti nije sumnjiv. Sumnjiv je samo, dok se sumnja, da bi mogao biti što kriv, no iz toga još nipošto ne slijedi, da i jest što kriv. Mi sumnjamo na svakoga čovjeka, za kojeg ne znamo, da nije učinio nikakvo zlo. To je pravilo.

— To je pravilo kod svjetskih redarstava —

— I mi smo svjetsko ili, ako hoćete, svjetovno redarstvo, jer imamo posla s običnim građanima i sa strancima. Stoga se moramo ravnati prema svjetovnim pravilima i nazorima.

— Ipak mora biti neka razlika između nas i onih s onu stranu vulkana. Mi smo ipak posve drugačije odgojeni i imamo posve druge nazore i težnje od ostalih onkraj mora, a ne samo mi, koji smo pravi članovi Reda, nego i naši građani. Ni oni nisu kao oni ostali vani.

— Vi mi ne ćete zamjeriti, ako vam rečem, da sam ja posve drugačijeg mišljenja.

— Drugačijeg mišljenja? Posve drugačijeg mišljenja?!

— Posve drugačijeg! I mislim, da su naši građani i loši pripravnici i učenici — o braći nemam prava govoriti! — ne pred onima onkraj mora, nego mnogo gori. Oni su vam kao oni, koji se odluče popeti se na visoke planine, pa već iza nekoliko sati laganog hoda pri podnožju gore skidaju torbe, sjedaju, prostiru, razmatraju omote i goste se, a zatim prospavaju na ruševinama svojih torba i poslije nekoliko sati — može biti, ako hoćete, i poslije nekoliko dana! — vraćaju se svojim kućama i pričaju svojim znancima o zanosnim ljepotama zore, kad je čovjek promatra s vrhunca najviših snježnih planina! Meni su mnogo miliji oni, koji se nisu nikada ni spremali, da se popnu, kuda ne mogu stići svojim silama, pa su se zadovoljili svojim močvarnim dolinama i uvalama.

— Otkuda vam takvi zaključci?

— Iz iskustva i rođenog opažanja. Kažu, da je najopasnija zmija, kada je samo napola dotučena. Isto tako je sigurno, da su nedoučeni mnogo lošiji, gori i opasniji od posve neukih, a licemjerni su »sveci« opasniji dušama od javnih nevjernika.

— To su vaša opažanja i iskustva?

— Jesu. I stoga sam uvjeren, da ne griješim, kad i naše prilike prosuđujem po mjerilu, koje vrijedi u cijelome ostalome svijetu. Sada me razumijete, zašto sam nazvao ovu dvojicu, možda, poštenih ljudi — sumnjivcima. Treba istom utvrditi, da su pošteni ljudi, pa onda ne će više biti sumnjivci, nego će zasjati kao sunce pred našim očima. Mi smo zapravo

dobrotvori njihovi, jer nikada ne bi mogli tako sjajno i blještavo sijevnuti, da nije nad njima visjela sjenka sumnje.

— Jeste li opazili išta neobična u ispravama te dvojice?

— Upravo ništa. To su dva strana učenjaka, koji žele proučavati djelovanje Demensovo. Sve su isprave potpuno u redu.

— Jeste li što odredili?

— Nisam ništa, i ne bih vas niti smetao, da mi niste poručili. Evo, izvolite isprave.

— Javljeno mi je, da su stigli, pa sam stoga poželio da vidim njihove isprave — odgovori on, uzimajući papire u ruke. Čitao je sve redom i pozorno promatrao i proučavao svaku malenkost. — Doista: nema upravo ništa neobično.

— Ne određujete ništa?

— Ništa.

— Kad sam već tu, Oče, dopustite mi, da vas na nešto upozorim. Ne spada strogo u moj djelokrug, ali mu nije ni daleko, jer se radi o građanima, iako je prekršaj na duhovnom polju. Građani spadaju meni, ali duhovno polje ne, pa je stoga nekako sumnjivo, tko je zvan, da ureduje.

— To je sretna grješna prilika: dok se odgovorni sjete, tko smije uredovati, grijeh je već u slast potrošen i dovršen!

— Tako bi bilo, da nije redarstva, koje vazda mora deset puta više zagrabiti, negoli može progutati!

— Hm — — Vi ne obescjenjujete svojeg zanimanja!

— Srastao sam s njim ili bolje reći: čovjek se rađa redarstvenik kao umjetnik ili kao svetac ili kao zločinac.

— Na što ste me željeli upozoriti?

— Građanina Stožinu smatraju Učiteljem, jer se on sam takvim prikazuje, a širi posve naopake misli i nazore pod plaštem i krinkom, da je on onaj, koji je zvan da točno tumači propise i načela.

— Znam.

— Onda nije potrebno da duljim.

— Možete mi reći sve, što znate, da uporedujem.

— Govori tako, da svaki mora razabrati, da je on vrhovni Učitelj i Vođa Reda.

— Što još čini?

— Navodi građane na kršenje zapta i propisa.

— Građanskog zapta i propisa?

— Redovničkog, koji građani drže, jer se smatraju duhovno vezanima da to čine.

— Oni to čine dobrovoljno, iz osobite revnosti?

— Jest tako, ali — kad jednom počnu držati, moraju i održati, jer inače služe na sablazan pripravnicima i učenicima.

— Što još čini gospodin Stožina?

— Poznato vam je, kako je s njim i s onom ženom?

— Poznato mi je sve. A vama?

— I meni je poznato sve.

— I ne znate ništa preko toga?

— Preko »svega«?!

— Da.

— Ne znam. Mislim, da je s tim poznato sve.

— Redarstvo bi moralo znati još mnogo više, ako ste doista kao i ostala svjetska redarstva.

— Mi znademo samo sve i to nam je dosta.

— To je već osobito svojstvo, koje vas luči od svih redarstava na svijetu. Htio sam vas dotle dovesti, da vam dokažem, da vi jeste i da vi morate biti drugačiji, negoli su redarstva onkraj vulkana. Što još čini gospodin Stožina?

— Sprema sve potrebno, da promijeni upravu i vodstvo Reda, pa ako mu to ne uspije prijevarom, spreman je da na lukav način navede ne samo pripravnike i učenike nego i braću, da svojom moći to provedu.

— Znam i to. Što još radi gospodin Stožina?

— Sprema se — ili tako samo pripovijeda — da odavle pođe, čim provede svoje spomenute nakane, a možda još i prije tako, da se to sve provede kao posljedica njegova odlaska. Ovo mi baš niti nije posve jasno: ne znam, da li se želi otvoreno založiti za te promjene, koje samo on hoće i turka među ljude, ili ih kani podmetnuti kao kukavica jaja i izmaknuti se, dok se provedu.

— Što još radi građanin Stožina?

— Ovaj čas mi nije više ništa poznato. Je li što određujete?

— Da ga ne smetate!

— Načinit će zlo i zadati nam velikih neprilika.

— Ako je tlo takvo, da će primiti i razviti klice njegova sjemena, onda je došlo vrijeme sjetve — — —

— Oprostite: ja vas ne razumijem.

— Znam. A znadete li vi, što će on postići svojom sjetvom?

— Ne znam.

— A što mislite, može li on sakriti Istinu ili donijeti neku novu, bolju ili lošiju Istinu?

— Mislim, da ne može ni jedno ni drugo. Istina je samo jedna. Međutim, ne može se tvrditi, da je svima ili da je samo i većini ljudi poznata. Stoga i nastaju vrludanja, zavođenja i padanja.

— Moj dragi prijatelju: onaj, koji nije nikada padao, ne zna, kako je lijepo ne padati! Otkuda vi možete cijeniti vrijednost dobre obuće, kada niste nikada bosonogi gazili po trnju?

— Mislite, da ga treba pustiti, da ruje?

— To ne.

— Što onda određujete? Što treba da učinimo?

— Ne određujem ništa.

— Moram li se obratiti gospodinu Janku? Nešto sam mu već saopćio.

— Ne. Njemu ću ja sve reći, a vi — što ste rekli, neka ste.

— Ništa?

— Baš ništa! Da me razumijete: njegova narav ga goni u provalije, gudure i vratolomije. Treba ga pustiti, da to sve proživi i doživi, jer se inače ne bi nikada opametio.

— A ako se ni ovako ne opameti?

— Nije zreo! No to još ne znači, da će mu ova iskustva proći bez koristi, da će propasti. Ne, nipošto, jer ništa ne propada. To će njemu koristiti, i ne će biti teško suđen, jer — nije zreo. Vama je poznata ona mudra: »Quanto plus et melius scis, tanto gravis judicaberis nisi sanctius vixeris« — što više znaš, to ćeš biti teže suđen, ako ne budeš svetije živio? Tko ima više, dat će mu se još više, a tko ima malo, uzet će mu se i ono malo, što ima. To je tako.

— Ja znam, da se vi ne varate, no moje mi dugogodišnje iskustvo nalaže, da vas upozorim, da to nije uputan postupak s običnim ljudima.

— S neobičnima nemate uopće zgode postupati! Oni su daleko iznad vaših postupaka.

— Morate odrediti Čovi, da se on ne umiješa.

— Zašto bih mu određivao?

— On će inače početi postupak na svoju ruku.

— Svatko nosi svoju savjest. On se ne će o svoju ogriješiti.

— Može pretjerati.

— Znate: imamo veoma razvijenih — ne smijem reći: savršenih! — imamo manje razvijenih, imamo osrednjih, a imamo i zaostalih. Je l' de, da je ovako?

— Tako je.

— I svaki vam mora raditi onako, kako mu donosi stupanj, na kome se on nalazi. Tako mora i naš Čovo. On je prilično razvijen, ali ima i svojih slaboća i poteškoća. Mora ih iscrpsti do kraja.

— Vi to možete tako promatrati i govoriti i zastupati kao duhovni otac i nadzornik, no da ste odgovorni i za svjetovni poredak, gledali biste drukčije na mnoga pitanja.

— Mislite li, da ja zaboravljam, da je duhovni život daleko i uzvišeniji i važniji od svjetovnoga ili, ako hoćete, od tjelesnog životarenja i da se duhovni život ne odrazuje u svagdanjem životu?

— Siguran sam, da vi to ne zaboravljate.

— Onda morate biti sigurni, da ja ne sudim ovako, jer sam samo duhovni nadzornik. Redarstva bi bila mnogo bliža Duhu Svetome, kada bi — imala malko više duha, a manje sile. Nemojte mi zamjeriti zbog ove dobronamjerne opaske. Posve mi je slučajno naletjela na jezik.

— Mislim, da se ni sada ne varam: nije to slučaj!

— Nije! I neka bude sve, kako smo rekli. Hvala vam.

12.

— Neprestano si za glasovirom! — reče Fila prijekorno i skoro ljutito. — Čini mi se, kao da si posve druga.

— Ne srdi se, Filo — odgovori Marija Alba, podiže ruke s tipaka i zagleda se u sestru. — Ne znam ni sama, što mi je.

— Sigurno si zaljubljena — bocne je sestra i nasmiješi se. — Bilo bi ti i potrebno kao zemljici jutarnja rosica.

Marija Alba ne odgovori ništa, već obori pogled, metne obje ruke na gornji dio glasovira i nasloni na njih glavu, gledajući u tipke.

— Samo snatriš! — opet će Fila i iziđe iz sobe.

Alba ustane od glasovira i priđe k prozoru. Desnom se rukom obloči o okvir, lijevom o bok, a glavu nasloni na hladno staklo. Pogled joj je poletio preko nekoliko vrtova i kuća na morsku pučinu i tamo se izgubio u neizmjernosti neba i vode.

Samo je nekoliko časaka tako stajala, pa se trgla od prozora, jednu ruku metnula preko prsa, a drugom se pothvatila ispod usta i naglo se ushodala. Išla je, kao da je netko goni, i žurno se okretala na krajevima sobe kao lavica u krletki. Spustila ruke niza se, prste ukrstila i tako se naslonila na prozor, no ni ovog puta nije izdržala dugo, već se opet odbila i počela hodati. Prošla je samo nekoliko puta tamo amo, a tada otvori vrata, pođe u drugu sobu i uputi se prema prozoru, koji je gledao na glavnu ulicu.

— Bože moj, što je to strašno i neizdrživo! — uzdahne bolno, pa se opet ushoda, primivši se objema rukama za glavu. U nutrini joj je sve vrelo i kipjelo, a nije mogla nikako razumjeti, što je to, što u njoj vari tolikom snagom i upornošću.

Dok je sjedila pred glasovirom i udarala po tipkama, nije osjetila tolike tjeskobe, iako nije ni slušala ni osjećala glazbe. Ipak — plovila je valovima zvukova i olakšavala užasni teret, koji joj je sjeo na grudi i udarao prema grlu, kao da je kani zagušiti. Otkad je ustala, nije mogla izdržati. Otvori širom prozor i zagleda se na ulicu. Nekoliko je ljudi prolazilo na jednu i na drugu stranu, no ona ne ustavi pogleda ni na jednome, već se povuče s prozora i opet ga zatvori.

— Ovo je strašno — — —

Počela je opet hodati i zaustavila se pred ormarom, u kome su bile knjige. Otvori ga, izvadi jednu knjigu i zagleda se u nju kao u neku tajnu sa sedam pečata. Otvori je

i zagleda se u naslovnu stranicu, no — ni tamo ne vidje ništa, ne razumije ništa, ne pročita ništa, pa je opet zaklopi, metne na njezino staro mjesto i izvadi drugu. Ovu je samo pogledala izvana i odmah je postavila na njezino mjesto. Zatvori ormar i pođe van iz sobe. Bez promišljanja je stupila u kuhinju.

— Mogu li vam što pomoći? — upita kuharicu bez ikakva razmišljanja.

— Meni pomoći?! — iznenadi se kuharica, kao da je grom udario u ognjište. — A što biste vi meni pomogli?!

— Što god trebate! — odgovori Alba. — Guliti krumpire, čistiti zelenje ili prati posuđe ili — što god trebate.

Kuharica ju je gledala u najvećoj neprilici i nije nikako mogla razumjeti, što je mladu gospođu nagnalo, da se s njom tako šali.

— Vi se samo šalite — reče joj i obriše lice zaslanom.

— Zaboravili ste, da se zaslanom ne smije brisati znojno lice — opomene je Alba veoma blago i prijateljski.

— Oprostite! Oprostite mi — — Smeli ste me svojom šalom.

Te riječi osvijestiše Albu, pa se nasilu nasmiješi tako, da je kuharica mogla ostati u uvjerenju, da se je gospođa s njome samo šalila, i opet iziđe, no nije znala, kuda bi. Da je Ana tu, pokušala bi s njome razgovarati, no ona je pošla u posjete, Fila se bavi svojim vezivom i prerisavanjem raznih veziva, a ona — ne zna, kuda bi, ne zna, ni što bi počela sa sobom.

Bez mnogo razmišljanja okrene u Filinu radnu sobu.

— To je lijepo od tebe! — reče Fila, kad ju je opazila. — Bit će ti korisnije, da meni pomažeš, nego da si uvijek za glasovirom.

Alba joj ne odgovori ništa, iako joj je bilo navrh jezika, da joj reče, da nije ni mislila, da joj pomaže, no ne reče ništa, već sjede kraj nje i zagleda se u njezin rad.

— Možeš mi ovo prerisati — reče joj sestra i pokaže joj neki nacrt.

Alba ga uze bez riječi i dade se na posao. Radila je lako i brzo, jer je i ona bila vješta svim ručnim radovima, ali nije osjećala, što radi, a pazila je posve nesvijesno, kao stroj, koji

je navijen i ugođen, da obavlja stanoviti posao i na posve određen način. Nenadano je prestala risati, obočila ruke na stol i zagledala se preda se u neku posve neodređenu točku.

Fila ju je gledala ispod oka i šutjela. Kad je taj mir već dugo trajao, Fila se napadno nakašlje i počne se micati tako, da je Albu gurkala.

— Ne čuješ ništa? — upita je, kad se nije makla ni nastavila rada. — Vidim ja, da s tobom nije sve u redu. Da tebe što ne boli?

— Ne! — odgovori Alba, trgnuvši se iz svoga mrtvila. — Ne boli me ništa, ali mi nešto jest, a ni sama ne znam, što mi je.

— Sigurna si, da te ništa ne boli? — upita sestra veoma toplo i zabrinuto.

— Sigurna sam. Samo mi je užasno tjeskobno i teško.

— Lijek je jasan i samo jedan i posve siguran! — odgovori joj Fila i nasmiješi se. — Nemoj mi zamjeriti i nemoj se naljutiti, što ti tako govorim. Ja znam, da me ne ćeš poslušati, niti te ja nagovaram, no samo ti velim, da ni ti ne budeš u dvoumici, što ti je.

— Molim te, ne govori! Ti vazda isto tešeš — odgovori Alba veoma bolećivo i tužno, no posve meko i bez i najmanjeg prizvuka ljutnje. — Teško mi je, guši me — — —

Vrlo mnogo ljudi — mnogo muškaraca, daleko više žena! — vole pokazati vanjskim znakovima, kad im nije dobro: objese lice: navuku obrve, zatežu i otežu, kad izgovaraju riječi, kao da ih jedva smažu, te bi pomislio, da će izdahnuti.

Marija Alba je spadala među one, kojima je bilo potrebno, da drugi s njima osjećaju, osjetivši njihovu bol.

— Ti misliš, da ti je nešto drugo?

— Boli me, sve me boli — govorila je ona, zastajkujući iza svake pojedine riječi. — Ti ne znaš, kako mi je teško.

— Pogađam, Albo, pogađam i vjerujem ti, ukoliko ne pogađam, jer je i meni gdjekada uprav tako kao i tebi. Vjerujem ti, no ne smiješ se podavati bolu, nego ga moraš suzbijati.

— Ti misliš, da se ja prenemažem?

— Ne, ne, Albo. Ja to ne mislim. Ja znam, da ti je teško,

no rekla sam, da moraš suzbijati bol. Ne prepuštaj se, da osjećaji gospodare tobom, već moraš ti gospodariti njima.

— Ah, Filo, Filo, kako si grozno neuviđavna! — propišti ona i brizne u gorak plač.

— Nemoj tako suditi, Albo. Ti i sama znaš, da si mi nepravedna.

Pustila je posao iz ruku, naslonila se na stol i jecala.

— Mene bi tvoje suze boljele, kad bih osjećala, da ih prolijevaš radi mene, no ja znam, da se moraš isplakati i da će ti to koristiti, pa mi je onda drago, da plačeš. Samo se dobro isplači, pak će ti odmah biti mnogo lakše.

I Fila je ostavila posao na stranu, ustala, stala malo podalje od Albe i mirno promatrala, kao da smišlja, što bi učinila, da joj olakša. Pristupila joj je posve blizu, nagnula se nad nju i počela je gladiti po kosi. Što ju je dulje gladila i tetošila, to se je više i više podavala tome poslu i prepuštala se osjećaju, da gladi ne svoju sestru, svoju odraslu sestru, kao što je i sama, već svoje malo, nejako dijete. U tome je osjećaju primakla stolac, sjela na njega tik uz Albu i lagano je, nježno i oprezno povukla k sebi tako, da joj se je previla na krilo i sve se i nehotice spustila kraj nje na koljena, dok ju je ona neprekidno milovala.

— Smiri se, stišaj se, ne plači, mala moja sestrice — šaptala joj je i sve se više naginjala na nju, dok joj se nije licem dotakla kosa i počela je cjelivati. — Meni je tako teško, kad te vidim, kako plačeš, a ne mogu ti pomoći — — — Smiri mi se, mala moja curice, jedino moje, slatko moje djetešce — —

Marija Alba je sve jače i jače jecala, dok najzad nije počela u sav glas ridati, malko se uspravila, ovila ruke oko sestre i počela vikati:

— Slatka, jedina moja, pomozi mi! — — — Poludjet ću, podivljat ću, poginut ću! Pomozi mi, ne daj me — — —

— Jedina moja, slatka moja! — šaptala je i Fila sva u strašnoj smetnji i neprilici, i sama se spustila na koljena, jer joj se je činilo, da će joj tako biti bliže, ogrlila je i ljuljuškala je u svome zagrljaju, šapćući neprekidno i sve jače i toplije: — Jedino moje, malo moje, slatko moje djetešce — — Ne boj se, smiri se, ne da tebe tvoja majčica, ti si joj najmilije i jedino — — —

— Slatka moja Fila! — prošapće Alba nenadano, kao da je progutala sve jecaje i grcaje, malko se osovi i reče dosta čvrsto i razgovijetno: — Ah, da znaš, da znaš, što bih bila uzorna majka! — — — I dušu bih dala za dijete — — —

Iza tih je riječi opet naglo spustila lice u sestrino krilo, kao da ju je netko silom zagnjurio, i opet zapala u plač, no to je sada bio mnogo tiši, blaži plač, koji je nije trgao i lomio, već tekao lagano i odmjereno kao mirni potočić.

— Razumijem te, sestrice moja — — odgovorila je Fila i sada tek osjetila, kako je ona to nju tetošila i mirila. Trgne se i strese glavom, baš kao da je željela da i vanjskim načinom i znakom otjera od sebe te divne misli, koje je ona već davno preboljela i pregorjela, a sada samo pukim slučajem i posve nesvijesno zapala u njih.

Na kućnim se vratima oglasi zvonce i začas uniđe djevojka, noseći posjetnicu, no na vratima ustukne i zastane, kada je opazila svoje gospodarice na podu, na koljenima i zagrljene, kao da se igraju.

— Uniđite! — zapovjedi Fila i pruži ruku.

Djevojka joj predade Filipinovu posjetnicu.

— Recite gospodinu, da nam je neizmjerno žao, ali da smo u takvu poslu, koji nikako ne možemo prekinuti, pa neka nam oprosti, što ga ne možemo primiti. Lijepo ga pozdravite i recite mu, da ga čekamo sutra na crnu kavu.

Marialba nije dizala glave, da djevojka ne opazi, da plače, no čim se vrata zatvoriše, pomače se i lagano ustade.

— Tko je bio?

Fila joj reče i pruži joj posjetnicu.

— Sreća, što je ovako — reče Marialba. — Inače bih lako počinila i najveću glupost.

— Misliš? — iznenadi se sestra.

— Nemaš ni pojma, kako sam raspoložena! Kao još nikad u životu — govorila je Alba dosta mirno i posve sabrano i odlučno. — Jednostavno, ne pojmim, što se to sa mnom događa. Prije nisam znala, što mi je, no sada mi je i to jasno kao sunce.

— Je li?

— Dijete! Dijete, Filo — — — Pogiboh za djetetom! Što

sam ja skrivila, čime sam skrivila, kad sam skrivila, da je utroba moja prokleta kao pustinja saharska?!

— Ja sam ti, sestro, vazda govorila, da se moraš udati — odgovori joj Fila — a to ti velim i sada. Tvoja je dužnost, da se udaš, kad imaš prilike.

— A gdje mi je ta prilika, koju ti vidiš?

— Ima ih više. Moraš se samo odlučiti, pa ćeš odmah vidjeti, da imadeš ne jednu nego više prilika.

— Imam na izbor Marka i Polita! — reče ona i licem joj preletje lagana svijetla traka, kao da će se nasmiješiti.

— I to! — potvrdi Fila i nasmije se, više silom nego od potrebe, samo da i sestru izazove na bolje i svjetlije raspoloženje. — Marko je doduše nešto mlađi od tebe, ali je divan momak i velik gazda.

— I nepismen — dometne Alba.

— To je posve sporedno pitanje. U obitelji je dovoljno i jedno pismeno.

— A to mora biti muž!

— Može biti i žena. Međutim — ja ti ne ću o tome mnogo pripovijedati, jer se moraš sama odlučiti.

— Sve kad bih se i odlučila za bilo koga, taj sigurno ne će biti Marko.

— Ne miješam se, ali mi dopusti, da ti ipak jedno rečem: boljeg ćeš vrlo teško dobiti.

— To ti vjerujem, i u tome se slažemo, ali — sve ako se odlučim za bilo koga! — taj mora biti moj par.

— Par — u čemu: u društvenom položaju, u imetku, u obrazovanosti?

— Nablizu u godinama i u razboru, a možemo to nazvati i — pismenošću. U tim pitanjima ne smije biti velike razlike na njegovu štetu. Ja bih smjela biti od njega i nepismenija i luđa, ali ni mnogo starija ni mnogo mlađa, dok on od mene ne može biti ni nepismeniji ni luđi ni mnogo stariji, a mlađi nimalo.

— Tako?

— Oprosti mi, Filo, što sam se o tome razbrbljala, no vidiš, kako mi je sada mnogo lakše. Baš ti hvala, što si me

tako pridigla — — — Bila bih poludjela, da je potrajalo ono prigušeno stanje, kako me je bilo stislo.

— Filipin se je počeo navraćati — reče Fila naoko posve nehajno i bez ikakva posebnog značenja.

Marialba ne reče ništa, kao da nije čula sestrinih riječi, a uistini je bilo to, da nije znala, što bi rekla.

— Čini se, da se još nije odlučio, kojoj bi od nas triju udvarao — nastavi Fila, samo da ne prekine razgovora.

Marialba se nasmiješi toj sestrinoj primjedbi, a u sebi pomisli, da se je on ipak odlučio. Ona se nije prevarila u opažanju. Na stvari je samo to, da je Filipin veoma okretan i vješt, pa se ne odaje, pred kim ne će da se oda, no ujedno pokazuje vrlo vješto, kome želi pokazati, što misli. Ona je bila načistu, da je tako, ali ne reče ništa ni ovog puta.

— Jesam li dobro učinila, što sam rekla, da dođe sutra na kavu? — pitala je Fila, samo da ne prekine tog razgovora, jer ga je smatrala važnim.

— Nešto si morala učiniti, da zasladiš svoj postupak. Inače bi se bio lako uvrijedio.

— A to ne bi bilo dobro?

— Kako bi mogla opravdati, da čovjeka vrijeđaš svojim neopravdanim postupkom?!

— Što misliš, što bih ja morala učiniti, da mene zaprosi? — upita Fila i jedva svlada smijeh.

— To je tvoja stvar — odgovori Marialba posve ozbiljno. — Ako misliš, da bi mogla biti s njim sretna, morala bi pristati, poći za njega i biti sretna.

— Misliš, da će žena biti s njim sretna?

— Doista — — nisam o tome razmišljala -- odgovori Alba iskreno i u maloj neprilici. — To sam rekla samo tako, bez velikog promišljanja.

— To bi bio lijep par: mogao bi me zvati odmah »mamicom«.

Obje se nasmijaše.

— Pa, većina dobrih muževa tako i zove svoje dobre žene.

— Jest, jest, ali ih tako prozovu istom s djecom. U našem bi slučaju on bio i ostao — jedino dijete u kući!

— Niti nije tolika razlika među vama dvoma.

— Nešto preko desetak godina na njegovu, odnosno na moju štetu! On je u najpovoljnijem slučaju tvojih godina. Ti ne misliš, što bi ti učinila, ako se odluči za tebe?

— Ne. O tome nisam mislila niti kanim misliti.

— Nemoj toliko odlučno! Mnoge su se prevarile, koje su govorile kao i ti. Međutim, mnogo je bolje, što su se prevarile, nego da su ustrajale kod loših odluka.

— To je moguće, sve — kako ti kažeš, no ja doista nisam o tome razmišljala.

— Možda si pomišljala, kako bi naš dragi Janko bio dobar muž?

— Filo! Kako možeš tako govoriti, kada znaš, da nam je kao rođeni brat!

— Da, da. To je istina, ali je istina i to, da iz ovakva bratstva niču vrlo lijepi brakovi. Jednostavno: siješ bratstvo, a žanješ brak!

— Ne, ne, Filo. Ja ne bih nikada mogla biti njegovom ženom, sve kad bi me on i htio. Doista ne! Vazda bih osjećala, da činim nekakav velik i neoprostiv grijeh.

— Čovjek se vremenom privikne na svaki grijeh, kad ga često ponavlja. Jednostavno: zaboravi, da je grijeh. To je tim lakše, kad se radi o grijehu ovakve vrsti, kao što bi bio ovaj.

— On se niti ne kani ženiti i ja sam uvjerena, da se niti ne će nikad oženiti.

Fili je već bilo na jeziku, da joj rekne: »I ti si bila tako odlučila, pa si sada već mekša i dopuštaš, da se o tome govori!« — no svlada se, jer je bila sigurna, da bi Alba na to odgovorila upornom tvrdnjom, da će i ostati kod svoje odluke, i da bi opet postala tvrdoglava i nepristupačna svakom pametnom razlogu. A Fila to nije željela, jer je osjećala, koliko Alba pati zbog te svoje nepromišljene i neopravdane odluke. Stoga reče samo ovo:

— Možda će se predomisliti.

— Ne vjerujem. Uostalom, i on je već u godinama, u kojima se tako lako ne mijenjaju odluke.

— Nije mnogo stariji od mene, a vidiš — ja bih promijenila svoju odluku i udala se, samo da mi se javi pogodan

mladoženja! — reče Fila i nasmije se sama na svoj račun u očitoj želji, da što više udobrovolji sestru. — Nemoj misliti, da se rugam sama sa svojom neprilikom. Ne, nipošto. Mislim najozbiljnije. Istina, nije potpuno sretna poredba moga slučaja s njegovim, jer je on sretni muškarac, pa može birati, a ja moram sirotinjski čekati, da me kakav klipan izabere. To je golema razlika, ali bi se on tim lakše i tim prije mogao predomisliti i odlučiti se, da skoči u svete okove.

— Ne bih rekla, da bi on mogao tako lako okrenuti svoje odluke. Uostalom — velika je šteta i vječni grijeh, da onakav čovjek provodi samostanski život umjesto da usreći koju sirotu.

— Meni uopće nije jasan njegov način života. Redovnik nije, a vazda je s redovnicima; kada govori, govori kao najslobodniji građanin, a ipak su mu nazori daleko od svagdanjeg života i shvaćanja. Bez sumnje je odan vjernik, no ipak ima za svoje vjerovanje toliko obrazloženja i shvaćanja, na koja barem ja nisam naučena.

— To mi je jednom tumačio. Reče, da on živi životom svih prošlih naraštaja i da u sebi nosi plodove njihovih muka, iskustava, pogrešaka i uspjeha, kao što je plemenita voćka uspjeh i posljedak svih prijašnjih navrtanja i oplemenjivanja, počam od najobičnije divljake, pa do vrhunca proizvoda u svojoj vrsti. Naravno, kaže, da još uvijek ima mnogo nedostataka, ali imade i mnogo napretka. On kroz prizmu tih iskustava gleda budući život i razumije mnoge stvari, koje se inače smatraju ili nedokučivima ili se tumače na posve naopak i maglovit način, dok su u svojoj biti najjasnije.

— Meni to baš nije najjasnije, što si mi ti rastumačila! — reče Fila i nasmije se.

— Nemoj ni tražiti, da ti ja svojim siromašnim rječnikom rečem ono, što je on meni naslikao kao dugu neobičnim bogatstvom boja i sjena i dočarao opojnim zvukom svoga neobičnog glasa.

— Vidiš: to mi je jasno, da je tebe opčarao! — primijeti Fila i još se veselije nasmije. I Albinim licem preleti lagani smiješak, te reče:

— To je sigurno. Samo — ne u onom smislu, u kome ti to misliš.

— Ja ne mislim zlo i posve mi je naravno, da on začara svaku ženu, s kojom govori, pa tako i nas svaku. U tome nema nikakva zla, a veoma je zanimljiva pojava, da osvaja čovjek, kojemu to nije ni na kraj pameti, i koji — ako strogo sudimo! — niti nije lijep u običnom značenju te riječi.

— To si dobro primijetila: on je lijep, ali na svoj posebni način. Evo ti primjera, na kome ćeš vidjeti, što mislim: Stavi usporedo Marka i Janka. Marko je savršena slika svega, što mi zamišljamo kao lijepo, zamamno i poželjno na muškarcu, dok je Janko daleko od toga uzora, ali, kada bih mogla i morala birati baš po samoj ljepoti, po onome, što mi se više sviđa s najstrožeg stanovišta zdrave žene, ja ne bih ni jednog časa premišljala.

— Ah, ne bih ni ja! — reče Fila tako čudno i neobično, da se je Alba iznenadila, pa je upita za razjašnjenje. — Ja mislim — rastumači ona ovako — da bi bilo najpametnije, da izaberem obojicu, pa kada me ostavi jedan, još mi uvijek ostaje onaj drugi. Nije li ovako najpametnije sa stanovišta stare usidjelice?

— Ti si danas raspoložena veoma šaljivo, a sve na svoj račun. Što to znači?

— Znači to, da želim razigrati svoju dragu sestricu! — odgovori ona, ogrli je i stane je cjelivati, a oči joj se napune suzama. — Nije mi toliko do šale, koliko se šalim, a najmanje mi je do komedije na račun svoje rođene nesreće, ali je i to potrebno, da se tako lakše prenese! Je li me sada razumiješ?

— Ti si, Filo, gdjekada tako dobra — —

— A gdjekada strašno zla.

— To ja nisam rekla.

— Ali si već bezbroj puta iskusila. No to je sve naravno, pa mi ne smiješ zamjeriti. Vidiš, kako tebe uhvati, koja si još mlada i puna nade u budućnost, tako spopane gdjekada i mene, ali — beznadno, očajno, a to je onda užasno, nepodnošljivo i strahovito, pa je posve naravno, da sam i ja s vama svima tada strašno zla. Najstrašnije mi je, što moram pred tim našim društvom neprekidno glumiti nekakvu sveticu djevicu, koja je žrtvovala svoju mladost višim uzorima,

a u meni sve gori od bijesa — ne na te svijetle i lijepe uzore, koje ja ne ću kušati nedostojno nasljedovati, jer nisam dorasla! — nego na to neiskreno, nepošteno društvo, koje se valja u grijesima, no da se ne vidi — zavija se u oblake tamjana. Odlane mi, naprotiv, kad se ovako s tobom ili s Malom izgovorim od srca k srcu, bez pretvaranja i prenemaganja. Ovako i mogu nositi svoju nesreću, dok bih bez vas dviju sigurno poludjela ili načinila kakvu nepromišljenost. Ovako — s malko pameti, s malko društvenog takta i lukavosti, s malko propisna licemjerstva — može se životariti. Moj ti je primjer dosta bliz, da iz njega povučeš sve nužne zaključke i pouke, dok ti još koristi takav posao.

— Zapala sam u užasno kolebanje! Vjeruj mi, da se sama više ne poznam, te se upravo bojim svojih osjećaja i raspoloženja.

— Ustavi se na uvjerenju i odluci, da se moraš udati. Poslušaj me i ne šali se sa svojom dušom i sa svojim živcima.

— Teško mi je, užasno mi je teško.

— Bit će ti još i teže. To su sada samo početci napadaja, kakvi će učestati u sve većoj snazi i sve strašnijem obliku, ako se ne zaštitiš na vrijeme, a jedina je zaštita brak. Međutim, dok se namjeriš na pravoga, moraš biti veoma oprezna, jer si u nezgodnu raspoloženju, koje je strahovito opasno.

— To, zaista, osjećam — — — I teško mi je, užasno mi je teško.

— Strpi se. To je samo mali napadaj — — —

13.

Janko je na povratku našao sve u savršenom miru i redu, kao što je i ostavio.

— Kako bi i moglo biti drugačije?! — rekao mu je Djed ponosno i zadovoljno. — Sve sam učinio, kako ste mi rekli, i vidio, da je sve u najboljem raspoloženju i da se marljivo radi.

— Držim, da bi ipak trebalo malko pojačati predavanja i poučavanja, osim onoga, što se dosad radi.

— Kako mislite. Po mome sudu, to je potrebno samo za one, koji teže za višim redovima, a za ostale — čim manje taru glavu pisanim tuđim mudrolijama, tim će lakše osjetiti Božju Misao. Ja tako mislim, a vi — kako znate, jer ste pametniji.

— Govorit ću s Velečasnim.

— A što vam on od tog zna?

— Svakako zna mnogo i ima mnogo iskustva. Zašto ne bi i on sudjelovao kod poučavanja, kad je uvijek s nama i kad drži načela i propise?!

— Bojim se, da će od toga biti slabe koristi. On je dobar čovjek, ali o predavanjima on ne će mnogo znati kao ni ja.

— Ja ću svakako govoriti s njim, da čujem njegovo mišljenje. Meni bi bilo drago, da ga posve vežem s nama, jer je dobar i požrtvovan.

— Znate, gospodine Janko, vi možete raditi, kako god hoćete, a i pametniji ste od mene, ali kad biste mene pitali, ja bih vam rekao, da Velečasnoga držite daleko od nas, pa i ako bi štogod predavao.

— Misliš tako?

— Uprav ovako. I vjerujte mi, da dobro mislim. Znate, ja njega volim i negda smo dobro skupa pili, dok se je pilo.

— Bojim se, da je to bilo slabo piće, jer on ne može podnijeti.

— Eto, eto, gospodine Janko, na što ja mislim: on, kukavac, ne može podnijeti ništa, a tovari mnogo, pa nesreća i prokletstvo.

— To je istina, ali sada ni on ne pije, osim koliko mora u crkvi.

— Što mislite, dokle će tako?

— To je teško proricati, no ja držim, da će se othrvati svim napastima, kad se je dobrovoljno podvrgao tom zavjetu.

— Hoće baš kao i Filipin! Vidjet ćete, kako će dugo!

— Misliš, da ne će dugo?

— Ja ne znam, ali ne bih prisegao, da se njih dva nisu već ogriješili o zavjet, samo ako im je tko ponudio.

— Nadam se, da im obojici sudiš prestrogo, a napose Velečasnom.

— Oprostite mi, ali vi se vrlo varate. Filipin bi popio kišu Božju i može puno podnijeti — mjerili smo se mi! — ali kad se zareče, da ne će, zna držati, ako nije napast prevelika i suša već preduga. Velečasni bi se utopio u vinu, ali je kukavcu pola litre premalo, pola litre i jedna čaša previše, a ne može odoljeti napasti nikako, jer je preslab. On je i inače takav: predobar i prema drugima i prema sebi, a pogotovo prema sebi, kad se radi o čašici, Bog je blagoslovio. Poznam ja njega dobro i zato se bojim, da ne će dugo održati obećanja i zavjeta.

— Kako bilo da bilo, ja bih ipak želio, da se i on malko pozabavi s pripravnicima, pa i ostao izvan našeg društva.

— Kako znate, ali ga svakako držite daleko, osim dok baš mora biti s nama. Zarekao se je, da ne će ni pušiti, ali ćete vidjeti, da ni tog zavjeta ne će dugo držati. Čini se, da je taj zavjet kao mala igrarija, ali kad ga se treba držati, onda pušač vidi, da je to i te kakva muka i pokora njegovoj dobroj i odlučnoj volji. Igrarija je, dok se obećava, ali kad treba držati, onda je ta igra teška i krvava.

— Nije, Djede, tako strašno krvava!

— Lako se je vama rugati, kad niste nikad bili pušač, pa ne možete suditi. Pitajte Velečasnoga, da vam on reče, je li mu teško.

— Idem sada k njemu, da govorimo radi poučavanja pripravnika.

— Upitajte ga usput i za duhan, ali mu pića ne spominjite. Bilo bi mu previše — milo.

— Ja sve mislim, da si mu nepravedan.

— Vjerujte mi, da bih volio, da griješim dušu, nego da govorim istinu, toliko ga volim i želio bih, da je drugačiji! — Ali nažalost sve je ovako, kako vam ja kažem. To je njegova najveća slabost i ujedno izvor svih njegovih nesreća.

Našao ga je u sobi, u kaputu, kako hodajući čita časoslov.

Soba je zaudarala duhanom kao stara lula i još su se pod stropom vidjeli dosta gusti oblaci dima. Janko se je pretvarao, da to ne vidi i ne osjeća, dok se je Velečasni veoma usplahirio, kad ga je vidio, da ulazi. Sav je pocrvenio, u neprilici se nasmiješio i nije mogao ni da odgovori na pozdrav.

— Oprostite mi, Velečasni, što vas smetam baš u molitvi, no morao sam doći, da se porazgovorimo.

— Baš mi je milo! — progovori on teškom mukom, ostavi knjigu iz ruke i ponudi Janku stolac. — Tu su sad neki bili kod mene, pa su mi sobu zapušili kao kavanu. Oprostite, znate — — —

— Ništa to ne škodi, Velečasni — mirio ga Janko. — Ja nisam pušač, ali mi dim ne škodi niti mi smeta.

— A što ćete, molim vas?! Nesretni ljudi, pa se ne mogu ostaviti te smrdljive kuge.

— Tko ne će da pregara i zatomljuje strasti, nema razloga, da ga ostavlja.

— Da, da, jest tako, al', eto — teško se je i ostaviti, ali kad čovjek jednom reče — — —

— Naravno, naravno, Velečasni! Kad se jednom reče i zareče, onda treba i držati.

— E, naravno, da je tako.

— A je li vama teško, kad vidite druge, kako dime?

— Pa — — da vam pravo kažem, više mi i nije teško. Bilo mi je neobično prvih desetak dana, ali sada su već prošli i tjedni i mjeseci, pa nije ni teško.

— Oprostite, što smo udarili u taj razgovor, no krivnja je vaša. Vi ste počeli o tome, a ja sam došao radi posve drugog pitanja, koje mi ruje po glavi.

— E, da. Oprostite. Ja sam počeo, da vam rastumačim, otkud ovaj dim u sobi, pa se tako dadosmo na taj razgovor.

Janko mu ukratko obrazloži svoje misli i nakane o preuređenju osnove za obuku pripravnika.

— Mladića je mnogo — govorio mu je — neznanja još i više, pa nikada dosta pouke. Govorio sam s nekom braćom, kako bi bilo veoma korisno, da i vas zamolimo, da se žrtvujete i da nam pomognete svojim znanjem i iskustvom. Jedan, dva sata na dan — ne bi vam bilo teško žrtvovati, a uvjereni smo, da osjećate mnogo ljubavi i naklonosti naprama i najmanjemu i najzadnjemu između nas.

— O da! Ljubavi imam u izobilju, a imam i volje za rad, ali sam uvjeren, da je moj posao posve suvišan uz one vrsne sile, kojima vi raspolažete. Znate, osim toga, ja vam moram reći, da mi to ni uz najbolju volju ne bi bilo moguće redovno

obavljati iz mojih posve ličnih razloga, koje vam ne bih mogao valjano izložiti, pa mi onda vjerujte na moju riječ, da je ovako.

Janko vidje jasno i nesumnjivo, da mu govori neistinu, no ne reče ništa, a Velečasni je zapao ponovno u veliku smetnju i nepriliku baš kao i ono na početku njihova razgovora, pa je pentao i motao:

— Vjerujte mi, da mi to ne bi bilo moguće ni pod kojim uvjetom. Baš nikako, upravo nikako.

Janka je iznenadila ta upornost, jer nije mogao dokučiti razloga takvu držanju. Ne može biti lijenost, ne može biti strah, jer predaje prilično, a skoro posve neukim ljudima, ali nešto ipak jest, što ga sprečava.

— Velim vam: nikako, uprav nikako — ponavljao je kao stroj i sve nastojao, da mu se oči ne sukobe sa Jankovim pogledom.

— Sigurno sam računao sa vašom suradnjom — reče Janko mirno, a po glasu mu se osjećalo, da je primio i pomirio se s činjenicom, da velečasni ne će poučavati.

— Rado bih, da mogu.

— U nemogućnostima, dobra volja posve nadomješćuje svako djelo, Velečasni. To vi znate kao i ja, pa smo složni u ocjeni vašega postupka. Je li ovako?

— Jest, jest, ali se bojim — govorio je isprekidano i nesigurno — da ćete vi suditi prestrogo i zamjeriti mi.

— Imam li razloga za to, kada mi kažete, da nikako ne možete?

Janko osjeti u tome času, da je i nehotice, posve nagonski, napeo svu svoju snagu i sposobnost, da vidi, što Velečasni misli, ali mu nije nikako uspjelo da otkrije ni jedne jedine jasne i sigurne misli. Vidio je pred sobom samo nekakvu nerazgovijetnu sivu tvar, koja nije bila prozirna, a nije bila ni čvrsta, nije bila sluzava, a nije bila ni maglasta, no — svakako je bila nejasna, teška i neprijatna, te se je Janko skoro stresao u velikoj neprilici. Tako je tog časa bio složen i raspoređen sadržaj prijateljeve spravice, u kojoj se primaju porivi i raspoloženja neumrle i vječne duše: siva, neprijatna tvar, pred kojom hvata jeza čovjeka, koji je može vidjeti.

Nije pokušao niti jednom riječi da ga nagovori, da bi ipak udovoljio pozivu, a isto tako nije nastojao, da čuje pravi razlog odbijanja, jer je vidio, da ga ne zna ni sam Velečasni.

— Mogu li vas ponuditi kavom, gospodine Janko? — upita Velečasni i tako prekide vrlo neugodnu šutnju, u koju su bili zapali. — Bit ću sretan, ako vam mogu barem nešto učiniti po volji.

Janku je bila neugodna ta ponuda, jer je osjećao neodoljivu potrebu, da čim prije iziđe iz te nemile prostorije, koja je svojim stropom tištala kao olovnom kapom. Osjećao je upravo na tijelu taj pritisak, ali se ipak svladao, prebrodio taj čudni osjećaj i mirno odgovorio:

— Možete, Velečasni, možete mi iskazati osobitu čast, da mi vaša svećenička ruka pruži ne samo Svetu Tajnu nego i običnu, domaću kavicu.

— Koju ja sam, nota bene, skuham!

— Naravno, naravno: tim je posao značajniji!

Velečasni je mahom prosvijetlio, čim su prešli na drugi predmet razgovora, i veoma se okretno dao na spremanje kave.

— Znate — govorio je radeći — ja ove male kućne poslove obavljam vazda sam, pa tim osjetim dvostruku korist: ne srdim se, kada je što loše, i zabavim se, kada mi se ne da raditi duhovno.

— Vrlo mudro. Tako rade svi pametni samci.

— Koji ovako ne rade, ili su prezaposleni svojim pravim poslovima, kao napriliku što ste prezaposleni vi, pa ne možete ni pomišljati na ovakve zabavice, ili su — pokvareni, pa traže izliku, da pribave kakvu prokleticu u kuću.

— O, moj Velečasni, kuda vi udarate! — iznenadi se Janko, niti ne sluteći, kuda on uistinu udara. — Može biti bezbroj malih, sitnih razloga, koji čovjeka odvraćaju od tih malenkosti, a da se na bilo kakvo zlo ne može opravdano ni pomišljati.

— Može biti i takvih slučajeva, ali su češći onakvi, na kakve ja mislim. Već se dugo spremam, da vam to napomenem, pa sam vazda odgađao. Dopustite mi, da se sada izjadam, kad smo već tu.

— A o čemu se radi? — iznenadi se Janko.

— O ovom našem nesretnom Trupcu. Vi znate, da onu nesretnicu drži u kući kao ženu. To znadu i drugi i stoga i jest već prava sablazan. Ja sam vas htio moliti, da mu dadete kratak rok od nekoliko dana, da se vjenčaju ili da je otpremi ispod svog krova, jer ću ja inače, po svojoj dužnosti, morati udariti sa svetog mjesta.

Janko je mramorkom šutio i u čudu ga pogledao, jer je znao, da su Trupac i Velečasni do jučer bili najiskreniji prijatelji i da je Velečasni vrlo česti gost u Trupčevoj kući, gdje ga dvori i s njime sjedi kod istoga stola »nesretnica«, koju je spomenuo kao izvor sablazni.

Njega je vrlo smetalo to nesretno stanje, jer je svaki čas očekivao, da će se pojaviti i posve prirodne posljedice takva odnošaja, pa je sa strepnjom pomišljao na okrutnu nečovječnost, kojom redovni zakoni postupaju u takvu slučaju prema posve nevinima. Stoga je upravo on baš tome istom Velečasnome jednom zgodom govorio — nije to bilo davno — da mora na lijep način upozoriti Trupca, da to pitanje najhitnije pošteno uredi i riješi jednom za vazda. I tada je taj isti Velečasni s mnogo razloga dokazivao, kako je uređenje nemoguće, a kada je već tako, onda da je najpametnije i najprobitačnije za javno čudoređe — a o tom se sada radi — da se u mirna stanja ne dira.

— Jeste li mu, Velečasni, to rekli? — upita Janko, svladavši čuđenje i iznenađenje.

— Nisam ja njegov stražar, da ga opominjem! — odgovori on dosta nabusito.

— Jeste osobni prijatelj i njegov duhovni otac.

Ove riječi ga malko osvijestiše. Zastane u poslu, obori pogled i reče tiše:

— To je istina, ali mi se je zgadilo, pa mi je teško i ne bih ga mogao opomenuti. Stoga sam i mislio, da vas upozorim, da to rastjerate. Ne može se ništa drugo učiniti, nego ih rastjerati kao paščad.

Janka zaprepastiše izrazi, kojima se je prijatelj služio, no ne reče ništa. Svladao se je, da vidi, o čemu se tu zapravo radi. Bilo je svakako preočito, da je Velečasnoga netko napunio koječim, što on sada povraća.

— Ja sam, znate, dugo šutio i trpio, ali više ne mogu i ne ću — nastavio je odlučnije, kao da ga je minulo ono prvo, kratkotrajno osviješćenje pod Jankovom napomenom na prijateljstvo i duhovno očinstvo. — Mora se tome odlučno stati na kraj.

— Oprostite mi — reče Janko nasilu posve blago — i nemojte se uzrujavati, no moram vam reći, da sam iznenađen.

— Pa, vi ste to znali i šutjeli ste, kao da je i to u skladu s vašim strogim načelima! — reče Velečasni posve prijekorno i s mjesta i položaja neumoljiva i bezobzirna tužitelja.

— Da, da. Znao sam to — potvrdi Janko posve mirno — ali sam znao i to, da ste vi vrlo česti i dragi gost te kuće, pa sam mogao pomišljati, da je sve u redu. Je li ovako?

— Razumijem, razumijem, kuda šibate — odgovori Velečasni još višim glasom. kao da se je posve zaboravio i izgubio. — Griješio sam, gospodine Janko, no griješiti je ljudski, ali ustrajati u grijehu je sotonski! Ja mislim, da to i vi znate i da mi ne možete upisivati u grijeh, što i dalje ne griješim.

— To je točno, dragi moj brate, i ja vam to niti ne zamjeravam, nego se samo čudim, otkud nenadano tako neopravdana i neočinska neumoljivost i bezobzirnost. To me iznenađuje.

— Bolje je ikada, nego nikada. Je li ovako?

— Sve s mjerom i razborom, dragi moj brate. Vi ste očito zapali u raspoloženje, koje vam ne dopušta, da sudite mirno. Tko ne sudi mirno, ne može suditi ni pravedno, a tko ne može suditi pravedno, ne smije se laćati ni sudačkoga, a kamoli i svećeničkoga i sudačkoga zvanja. Je li se razumijemo?

— Znate — — Ja sam mislio — — —

— Sjećate li se: — Treba oprostiti sedamdeset i sedam puta — — — Tko je pravedan, neka prvi baci kamen — — Ne smijete brisati ove svetinje iz svoje knjižice ni onda, kad ih ne razumijete ili kad vam prilike pomrače razbor, pa ih ne možete razumjeti — — —

— Oprostite — — Čovjek je slab — — —

— To primijenite najprije na brata svoga, pak ćete onda steći neko opravdanje, da primijenite isto načelo i na sebe.

Mi ne možemo ni opravdavati, a kamoli opravdati Trupčev postupak, ali ujedno znademo — to znate i vi! — da su prilike takve, te je najmanje zlo, ako u sadašnje stanje ne diramo. Onda se oslobodite napasti, koju vam ubaciše u dušu.

— Znate — — Tu smo razgovarali, pa gospodin Stožina, a on je kao svetac — — Pa i sam Filipin kaže, da tako ne može dalje. Eto: čak i on!

Janku puče pred očima i bi mu mahom sve jasno kao dan.

— Eto, to me je ponukalo, da više ne šutim — — —

— Je li to jedini takav slučaj među vašom duhovnom djecom? — upita Janko bez posebnoga naglasivanja, kao da ne daje velike važnosti tome svom pitanju.

— Pa — — Ja ne znam — — —

— Nemojte tako, Velečasni! Naravno: nije grijeh, kad čovjek ne želi grijeha, ali je nezgodno i — — No, pustimo. Vi to znate bolje nego ja, al' isto tako znate, da u našem gradu i pod vašom paskom ima, nažalost, više takvih slučajeva i to — među vrlo uglednim građanima. I vi ih posjećujete. Ako je opravdano i ako moramo trpjeti te ostale slučajeve, što nas sili, da gonimo baš svoga najbližega brata?! Najzad, dragi moj velečasni brate, znadete li vi možda i za koji sličan slučaj kojega čovjeka, koji je položio zavjete, kakvih Trupac ne položi?! — — — Naravno: postojanje drugih zala ne opravdava postojanje ovoga, ali ja pitam vas i promatram vaše držanje.

— Da — — Znate, čovjek je slab.

Janko ne odgovori više ni riječi, nego zašuti, obori pogled preda se i zanese se mislima.

— Nemojte mi strogo suditi — reče Velečasni iza duge šutnje. — Znate: čovjek je slab — — —

— Sve razumijem i sve praštam, Velečasni — odgovori Janko, srčući kavu. — Izvrsna kava. Upravo ste savršen majstor.

Velečasni se malko razvedri pod tom pohvalom i lagano se jedva primjetljivo nasmiješi.

— Šteta tako izvrsnoga kavedžije!

— To sam već i ja sam često puta pomislio — odgovori Velečasni mirno i prostodušno. — Sigurno bih bio najprvi

među kavedžijama, a ovako ne mogu dotjerati ni do kanonika. Ali što ćemo!

— Sve razumjeti, sve snositi, sve praštati, ali se i braniti, gdje se čovjek mora braniti radi sebe ili radi drugih. Eto: to ćemo!

— E, da. Uprav je tako i tako i ja mislim — — Ali znate: teško je uvijek i praštati. Evo, napriliku, ja sam vazda branio našeg Čovu od svih napadaja, jer sam vjerovao i znao, da je čovjek radin i zaslužan, ali mi je već dosta i njegova rada i njegovih zasluga.

I to je bila posve neočekivana tvrdnja, pa se Janko trgne, ali se svlada, da ne reče ništa.

— On se je već popeo na dušu svakom poštenom i čestitom i pripravniku i učeniku, i bratu i građaninu. Dojadio je svakome, s kim je god došao u doticaj.

— Mislite?! — reče Janko, samo da nešto reče.

— Vi ni ne znate, što on radi. A otkuda biste vi i mogli znati, kad vam svi lažu?

— Zar mi i vi sada lažete?

— To vam i velim: svi vam lažu! Da vam lažem i ja, govorio bih, kao što vam govore i ostali, ali nije meni do toga, pa vam velim, kako jest i što misle svi pametni i savjesni.

— Znate: i Čovo je čovjek, pa lako pogriješi.

— On ni ne radi ništa drugo nego griješi.

— Bojim se, da i opet pretjerujete, Velečasni. Nemojte se žestiti, pak ćete bolje suditi.

— Znate, ja sam bio dugo strpljiv i mirno sam gledao, što se tu radi, a sve sam mislio — kao i ne tiče me se i nije moja stvar, da nasipljem morsku obalu. Gledao sam dugo, ali mi je već dojadilo, pa vam stoga i pripovijedam, što ljudi govore.

— A koji to govore, ako smijem znati?

— Svi! Svi redom, kojega god ustavite i upitate, reći će vam ovako, kako vam i ja govorim. Ja sam s mnogima govorio i svi tešu jedno isto. Samo da ih čujete.

— I ja govorim s vrlo, vrlo mnogima, ni jedan mi ništa ne reče o tome.

— Ljudi se boje, gospodine Janko. Boje se, pa ne će da govore — reče Velečasni vrlo uvjerljivo.

— Mene se boje? — iznenadi se Janko.

— E, e. Boje se, pa šute.

— Ali kako me se mogu najednom bojati, kada ste mi svi — i vi sami! — ponovno govorili, da sam predobar, da ljudima previše popuštam i da sve praštam? Otkuda im nenadamo strah preda mnom i česa se boje?

— Eto: pitajte gospodina Stožinu. Njemu možete najviše vjerovati, a što vam on reče, to vam je, kao da čitate u Svetom Pismu. Svi ljudi govore — — — Ne može se, vele, s Čovom, s Trupcem i s još nekima ni u nebo, a kamoli bi se dalo više ovdje na zemlji. — Eto, tako vam ljudi govore, moj gospodine Janko! Samo vi malko prislonite uho narodnome srcu i osjećajima, pa ćete čuti mnogo, što dosad niste znali.

— Čudim se — — —

— Čudit ćete se vi i više, ako ne budete brzo uredili te neke malenkosti, o kojima sam vam govorio.

Janku je bilo sve potpuno jasno, te pomisli, da je posve suvišno svako drugo natezanje i mudrovanje. Vidi sve i sve mu je jasno. Pomisli da ide, te stane smišljati, kako bi nenapadno zaključio taj neočekivani razgovor. Još je bio u tim mislima, kada udari na vrata Filipin, kao da ga je vihor ubacio.

Janko odmah ustane, da se ne učini, da odlazi samo zato, što je on došao, i reče:

— Šteta, što niste došli prije nego sam se ja spremio na odlazak. Bili biste s nama popili i izvrsnu kavu.

— Lako meni za to! — odgovori Filipin, okrećući se od Janka tako, da mu ne može vidjeti, što nosi pod kaputom. — Kad prijatelj dođe, onda pop mora opet kuhati kavu, pa da je i deset puta na dan.

Velečasni se je smiješio i postavio se između prijatelja tako, da je Filipin mogao spustiti iza ormara ono, što je nosio, a da Janko nije mogao vidjeti, što je. Istina, on nije ni nastojao da to vidi i otkrije, pa se je zagledao u Velečasnoga, zahvaljujući mu na kavi.

— Učinili ste mi veliko veselje i iskazali veliku čast — odgovori Velečasni. — Ja bih k vama češće došao na razgovor, ali znam, da ste vazda kao razapeti s posjetnicima, pa vam ne ću smetati, ali ćete me usrećiti, ako opet brzo dođete, da nastavimo.

— Gledat ću, gledati, ako mi ikako bude moguće — odgovori Janko. — Nadam se, da se ni danas nismo uzalud sastali.

— A, eto: i ja se nadam.

— O čemu ste to, ako se smije znati? — upita Filipin mnogo slobodnije, kad se je riješio svog tereta ispod kaputa. — Sigurno ste prošli svih devetero nebesa?

— Bilo je toga i pomanje! — odgovori mu Janko i nasmiješi se. — Ali mi smo zadovoljni i s malim, jer nam ni male stvari ne izmiču niti ih zaboravljamo. Je l' te, Velečasni?

On je jasno razumio, kuda Janko cilja, pa reče očito u neprilici i smeteno:

— Ne, ne. Ne zaboravljamo, niti ćemo zaboraviti.

— — — Ljudi govore! — šumilo je Janku u ušima kao veliki valovi — — — Ljudi govore, što im metneš u usta — — — Ponavljaju slike Božje kao papige — — — A možda niti usta ne otvaraju, a oni, kojima treba, rasiplju na sva četiri vjetra: — Ljudi govore — — —

Išao je ulicom kao u omaglici, veoma neraspoložen, i što je više mislio, to ga je obuzimala veća i veća tuga.

Mataja ga srete, pozdravi i htjede proći, kao da se nečesa boji ili kao da se ljuti.

— A zašto tako? — upita Janko, stane i zagleda se u svog mladog prijatelja.

— Vidio sam, da ste zamišljeni, pa nisam htio smetati — odgovori on i slađano se nasmiješi. — Ja znam, da nije nikom ugodno, kad mu se netko upliće u razmatranje i razmišljanje.

— Vi znadete, da mene ne smeta, kad izmijenim s prijateljem nekoliko misli — odgovori Janko veoma ljubazno i veselo. — Naprotiv: to mene uvijek veseli, hrabri, osvježuje i — smio bih upravo reći — pomlađuje!

Mataja se je samo smiješio, ne odgovarajući ništa.

— Nešto ste neraspoloženi i neveseli — reče Janko i uzme ga ispod ruke. — Malko me pratite, pak ćete se udobrovoljiti.

— Ne, ne. Vi se varate, gospodine Janko: nisam zle volje, nego se samo malko žurim, pak se možda to odrazuje na mom licu, a vi taj odraz tumačite drugačije.

— Žuri vam se?! Onda vas ne ću zadržavati, iako sam se bio upravo poveselio, da se s vama malko porazgovorim.

— Prevelika žurba nije — odgovori Mataja — pa sam vam rado na raspolaganju.

— Doprlo je do mene, da ljudi koješta govore, što ja još ne znam, pak sam želio čuti i od vas, da li vi štogod znadete o tome?

Na te se riječi Mataja veoma uozbilji, namrgodi obrve, naškubi usnice i reče veoma polako i otegnuto, mjereći svaku riječ:

— Ja sam već odavno želio da se s vama porazgovorim, ako mi dopustite, prijateljski. Ja mnogo vidim i mnogo čujem. Ljudi govore — — — Krajnji je čas, da se tu nešto učini, ako ne želite, da doživimo slom i rusvaj, kakva vulkani ne pamte.

— Doista bi morao biti izvanredan užas, ako biste željeli, da bude čak i za ove vulkane nov i velik! — odgovori Janko posve ravnodušno, čim je čuo, da mu odgovara riječima, koje je čuo od Velečasnog.

— To bi bio, ako se ne spriječi u zametku.

— A može li se što učiniti, kako ljudi žele?

— Sve se može, ako se hoće.

— I mi ovdje možemo na svoju ruku?

— Morate učiniti vi na svoju ruku! — reče Mataja posve odlučno i odrezano. — Tu nema velikog razmišljanja.

— Onda moram ja napraviti prevrat odozgor?

— Točno tako. Zreo čir treba prerezati, da ne rastruje cijelo tijelo.

— Znate li, kako je gospodinu Stožini? — upita Janko bez ikakva prijelaza.

— Nije mu dobro. Ovaj čas idem od njega — odgovori i odmah se trže, kao da je požalio, što je rekao. — Slučajno sam prošao onuda, pa sam provirio k njemu kroz prozor.

Janko ga samo pogleda, no niti što reče niti se nasmiješi, kao što mu je bilo navrlo mišičje, da stegne lične živce. Mataja se očito dosjeti, da je rekao glupost, pocrveni i brzo se poče ispravljati:

— Ja sam naime onuda prolazio, a kroz prozor je gledao Lujin i doviknuo mi ozgor, da Stožini nije dobro, pa sam se onda svratio.

— Ja sam vas odmah dobro razumio, jer sam znao, da ne možete proviriti kroz prozor, koji je u prvom katu — reče Janko, da mu pokaže, da ne pridaje važnosti toj maloj neprilici. — I leži gospodin Stožina?

— Leži i jauče. Kaže, da mora najhitnije na operaciju.

— Moram se svratiti k njemu, kad mu je tako.

— Kako hoćete, ali ja mislim — reče Mataja otežući — da bi bilo bolje, da se sada ne svraćate, jer tako i tako ne ćete moći s njime razgovarati.

— Zar mu je baš tako slabo, da ne može ni razgovarati?

— Nije tako slabo, ali je toliko uzrujan i ljutit, da se s njim ne može pametno razgovarati. Stoga sam i ja odmah pobjegao i idem kući raditi. Stoga se tako i žurim.

— Što radite, ako se smije znati?

— Ne bih vam znao reći točno ukratko. Još nisam dao naslova, pak ću vidjeti, što će izići.

— Dobar uspjeh i mnogo ustrajnosti i bistrih misli! — reče Janko i pruži mu ruku na oproštaj. — I oprostite mi, što sam vam oduzeo nekoliko dragocjenih časova.

— Ja ću to već nadoknaditi.

— A kad god budete imali vremena i kada budete raspoloženi za razgovor, izvolite me posjetiti, pak ćemo pripovijedati, o čemu želite. Veoma me zanima.

— Ljudi svašta govore — — —

— — — Tako to ljudi govore — šaptao je Janko sam sebi i sve mu se činilo, da je to opet neki posebni ružan san. U njemu je potmulo kuhalo i valjalo se neko čudovište neviđeno i neosjećano — — Nije mogao prepoznati sam sebe i svoje duše, koja je inače mirna, tiha i spremna vazda i u

svakoj prilici, da sve razumije i sve oprosti, dok je danas u nekom novom, neobičnom raspoloženju.

Išao je sve brže i brže, bez ikakva određena cilja, i dospio među jednu hrpicu učenika, koji su se zabavljali i igrali poslije prvog odsjeka dnevnog zanimanja. Stao je među njih i upustio se u razgovor, počeo se šaliti i pripovijedati zagonetke i doskočice, dok nije i neki između njih počeo pripovijedati, što on znade, a za njim sve jedan po jedan tako, da su svi obredali po koju svoju.

Izazvao ih je, da su mu pripovijedali i o svome dnevnom životu, jadali se na neke poteškoće, izrekli i po koji prigovor, a Janko je pažljivo slušao, tumačio i upućivao, što je najbolje mogao. Ljudi su ga dobro razumjeli, u svemu su se sporazumjeli i onda se srdačno oprostili, te oni nastavili zabavu, a Janko otišao — bez cilja.

— — — Ljudi govore, no ne govore ono i onako, kako to pripovijedaju drugi — — —

Kako je išao dalje i dalje, tako se je namjerio na još nekoliko skupina pripravnika i učenika i sa svima se upustio u razgovor i sve naveo, da se raspjevaju i raspripovijedaju, i kod svih vidio točno ono isto, što vidje i kod prvih:

— Ljudi govore! — Ali ne govore ono, što o tome pripovijedaju oni, koji šire glasine o tome »ljudskome govorenju« — — —

Janko se je veoma uznemirio i počeo skoro trčati, te se nenadano uhvati na poslu, kako teškom mukom prikuplja sile, da odahne.

— — Ako ovako potraje, poludjet ću — pomisli i uspori korake, prelazeći rukom preko čela, koje mu je bilo pokriveno znojem, kao da je u jeku ljeta. Nenadano se sjeti, da je poradi drugih briga posve zaboravio Mariju Albu.

— Morao bih k njoj. Pomislit će, da se ljutim, a moglo bi biti i opasno svako otezanje. Svakako ću otići čim prije.

Vraćao se je u grad skoro istim putom, kojim je išao, kad se je sreo s Matajom idući od Velečasnoga. Dođe mu na pamet, kako je Filipin bio u velikoj neprilici i kako je nešto skrivao. A što bi on trebao skrivati pred Jankom, a pred Velečasnim slobodno pokazivati? Što bi to moglo biti? Prije ili poslije — sve će se znati — — —

Neki pripravnik skoro naleti na njega, naglo se ustavi, pozdravi i reče:

— Oprostite, moram s vama govoriti.

— Tko vas šalje? — iznenadi se Janko, jer nije bio običaj, da ga pripravnici na taj način zaustavljaju na ulici.

— Šalje me gospodin Čovo, da vam javim, da gospoda Stožina, Filipin i Mataja piju s Velečasnim.

— A zašto je to važno?! — upita Janko dosta ljutito. — Zašto oni ne bi smjeli piti?

— I oni su se zavjetovali, da ne će piti vina, a sada ga krišom piju. Zato je to važno.

— Recite gospodinu Čovi, da sam ja to već znao — odgovori on, samo da toj prijavi ne da prevelike važnosti pred pripravnikom. — Isto mu možete reći i to, da su se oni već riješili zavjeta, pa da stoga mogu piti.

— Shvatio sam! — odgovori pripravnik.

— Hvala vam, brate — reče Janko i pođe svojim putem.

Ta ga vijest nije nimalo iznenadila, već mu je razjasnila, što je Filipin nosio, zašto se je Mataja žurio i zašto mu je savjetovao, da tog časa ne posjećuje Stožine — — —

— Čemu je to potrebno? — mislio je Janko stupajući veoma, veoma polako, uprav protivno načinu, kojim je išao do toga susretaja. — Zašto su takvi, čemu im je to potrebno? Što sam im ja skrivio, da mi tako truju mir, da me razapinju na križ, kojeg ja nisam pripremao i kojeg nisam ni dostojan?! Kakvo će dobro nastati iz njihova postupka, komu će koristiti; komu će biti bolje poradi takva njihova postupka; kakvo dobro čine oni svojoj duši ili bilo čijoj duši, postupajući na taj način? — — —

— Ludo! Budalo! — — — odjeknu u Jankovim ušima kao mala puška neki unutarnji glas. — Ništa ne pitaj, jer je sve jasno i sve ide svojom kolotečinom — — —

Zastade, kao da ga je sapela neka nepoznata sila, i nasloni se na okvir izloga, pred kojim se je upravo našao. Osjećao je, da mu noge dršću, pa se poboja, da će pasti.

— Svemogući, kako malo razumijemo! — — — šanuo je i prešao jednom rukom preko čela, da ga riješi čudnih sjena,

koje su ga zastirale i prikrivale, dok se je drugom još jače obočio. — Mi govorimo o savršenstvu, o Putu i Redu, kojima je zadaća, da nas vode sve više i više, a sve dalje i dalje od tjelesnih okova, mana i slabosti, govorimo o tome, a zapadamo u tako užasne provalije — — — Je li ova sadašnja ljudska narav uopće sposobna za veliki razvoj ili je to samo prijelazno stanje, bez nade i mogućnosti, da se krene na veliki Put napretka? Je li ovo doista samo suzna dolina, u kojoj moramo određeno vrijeme proplakati, a onda krenuti suznih i nabreklih očiju u nezasluženi pakao ili u raj, kojega ničim ne zavređujemo? Svemogući moj, Svemogući, koji jesi, pomozi mi — —

Posve slučajno baci pogled nadesno i opazi cijelo društvo, koje je bilo kod Velečasnoga, zajedno s Velečasnim, kako ide prema njemu. Uspravi se i odluči u prvome naletu da se vrati, otkud je i došao, samo da se ne sretnu i da ih ne dovede u nepriliku, no odmah se i predomisli. Nije vidio nikakva razloga, da on bilo koga izbjegava, okrene se i pođe. Opaziše i oni njega i smjesta se kao gromom udareni okrenuše i udariše nalijevo u sporednu uličicu.

— Ovo je jasnije nego ikakvo pripovijedanje — pomisli on i odahne duboko, bolno i tjeskobno. — O sliko i priliko Vječnoga, u čemu si slika Njegova?! U tijelu sigurno ne, jer ga On nema niti ga može imati, jer je svuda i sve — — — Ne, ne. On bi ga mogao imati, kad bi samo to htio, ali ga nema — — — U tijelu dakle nisi slika Njegova. Onda možeš biti samo svojim duhom slika Njegova. Da: samo duhom, jer je duh jedan — — — I na tu se razinu spusti Duh vječni?! Doista je svemoćan — — — Ali čemu Mu je to potrebno?

— Ludo! Budalo! — odjeknu onaj isti tajanstveni glas. — Ne pitaj, što ne možeš dokučiti, i ne traži da dokučiš, što ne osjetiš, jer Duh nije u smrtnome mozgu, koji mu je samo slabo i nepotpuno udo. Osjećaj i vjeruj — — — pak će ti se otvoriti oči i vidjet ćeš Veliki Život, koji neprekidno teče i razvija se. Nema skokova, nema čudesa, jer je sve u Njemu, u Njegovoj naravi i biću — — —

Došao je kući sav slomljen i odmah legao.

14.

Primile su ga veoma ljubazno i veselo. Na Mariji Albi se nije moglo ni po čemu slutiti, da je još jučer bila zapala u onako strašnu i neočekivanu tugu. I njoj se je samoj činilo, da joj se je raspjevala duša, da je još mlađa i krepča, nego što uistinu i jest, pa je sve poskakivala i kretala se kao na navijenim perima.

— Nemojte mi zamjeriti, što ne mogu s vas dignuti očiju — rekao joj je on tiho i kao u zanosu. — Pustite me, ne gledajte me, ne zanimajte se za ono, što ja radim, jer ne mogu učiniti nego dobro — — —

Glas mu je bio zvučan, opojan i ugodan kao zvono.

— Nemojte mi, molim vas, laskati, jer me to vrijeđa.

— Oprostite mi, no ja ne rekoh o vama niti jedne jedine riječi. Govorio sam samo o svojim osjećajima i o svome raspoloženju, kada sam u vašoj blizini.

— To je istina, ali nije cijela istina. Vi filozofirate sa mnom — reče ona vrlo meko i ljubazno.

— Nije moja krivnja, što su me prozvali Filozofom.

— I sigurno vam nije krivo?

— Vjerujte mi, da je meni neobično, kad me tko zove drugačije. Sve mi se onda čini, da mi se ruga, i gotov sam da se ljutim. Kažu, da me je tim nadimkom prozvala moja mamica, još prije nego me rodila. Netko je spomenuo, što nosi pod srcem, a ona — kao malko praznovjerna kao i sve žene, da oprostite! — da joj ne bi urekli njezino prvorođenče — ja sam, znate, nasljednik prijestola! — kaže: »Nosim filozofa«. — I tako je to ostalo.

Marialba osjeti, kako joj brže kola krv po žilama, a obrazi se počinju žariti i dlanovi gorjeti, pa poželi, da se što prije povrati k njima Fila, koja je nekim poslom izišla iz sobe.

— Hoćete li nam štogod zapjevati? — upita ga nenadano, samo da skrene razgovor na drugi predmet, ustane i priđe glasoviru. — Ja ću vas pratiti.

— Hoćete li me doista vi pratiti?

— Velim vam, da hoću!

— Kud god ja reknem i poželim? — upita on i zagleda joj se u oči s tolikim žarom i zanosom, da Marialba nije mogla izdržati toga pogleda. U neprilici se okrene od njega i sjedne pred glasovir.

— Koju ćemo? — upita ga, gledajući preda se.

— Vidim, da izbjegavate! Ne ćete da mi odgovorite.

— Ne treba da vam odgovaram, kad vidite, da sam sjela pred glasovir, spremna da vas pratim! — odgovori ona.

— Hvala! — šane on i približi joj se toliko, da je osjećala njegov vrući dah. Stajao je više nje tako, da joj je vrućina udarala po potiljku, kao da ju je polijevao mlazovima vruće vode. Prolazili su je trnci kao munjevite strjelice, pa da se nekako pomakne, da on ne bi osjetio i opazio, kako je njoj, poče žurno udarati prstima po tipkama.

— Pjevajte! — reče mu glasnije.

— Moram vam još nešto prije reći. Tada zapovijedajte. Poludjet ću, Marialbo, radi vas. Vjerujte mi — — —

— Molim vas, prestanite, jer ću pobjeći — odgovori ona dosta odlučno, no nije bilo ni sjenke ljutnje u boji njezina glasa. — Ili počnite ili ću zvati sestre.

— Još samo čas — molio je on. — Ne prezrite me, ne odbacite me, Marialbo, jer ću poginuti bez vas i vaše ljubavi.

— Molim vas, molim vas, smilujte mi se, ne mučite me — molila je ona toplo i usrdno.

— Ne bojte se ljubavi moje; ne plašite se mojih riječi.

— Molim vas — — —

Molila je glasom, koji je podrhtavao kao napukla žica, navješćujući, da su njezine sile na izmaku, a otporna snaga klonula kao ptičica u nemilosrdnoj oluji. On je razumio taj glas, lagano se nagnuo nad nju, nježno je i oprezno ogrlio, puštajući joj mnogo vremena, da mu se opre i otme, ako je odlučila, da se brani, no ona se nije ni makla, već je klonula u njegov naručaj kao odsječena grana.

— Mila, jedina moja — šaptao je on, a ona zaklopila oči i prepustila se snazi njegova milovanja kao list, kada se prepusti bujici, koja ga nosi i udara o drvlje i kamenje, a on ništa ne osjeća, već plovi i plovi prema ponorima ili prema prvoj pećini, koja će ga zaustaviti i držati pod udarcima bijesnih valova.

— Molim vas, pustite me! — trgne se ona nenadano i naglo ustane. — Bože, Bože — — —

— Ne boj se, ne plaši se — šaptao je on i odmah je pustio, čim je izrekla prve riječi, pomišljajući posve svijesno, da je ne smije poplašiti, već upravo protivno, da svojim pažljivim postupkom mora steći njezino povjerenje i izazvati u njoj uvjerenje, da joj ne prijeti nikakva opasnost.

— Jao, ako nas je tko vidio! — zavapi ona iz dna duše, kao da se prenula iz duboka sna. — Jao meni — — —

— Nemoj biti dijete, Marialbo — šaptao je on. — Ne plaši se, ne boj se, smiri se — — — Poludjet ću za tobom, Marialbo, moja jedina — — govorio je kao u vrućici i htio je uzeti za ruku, no ona je povuče i odmakne se od njega.

— Što smo učinili? — šane ona.

— Nemojte se srditi, molim vas, Marialbo. Nemojte me prezreti zbog moje drskosti — molio je on plačnim glasom, kao da je doista tronut i uplašen kao nevješt poletarac. — Nije moja krivnja, što vas ljubim i što pogibam za vama. Ne zamjerite mi, ne ljutite se, molim vas.

Ona je pokrila lice rukama i šutjela, okrenuvši se od njega. Bila je veoma smućena i uzrujana, ali nije osjećala ni najmanjeg poriva na plač ili ljutnju.

— Recite mi, molim vas, zaklinjem vas, da se ne srdite — navirao je on, nadvivši se nad nju opet tako, da je njegov vrući dah udarao ravno u njezin vrat i silazio joj niz leđa kao plamen, koji ju je i pekao i nekako podizao, kao da će je odnijeti u visine.

— Pustite me, molim vas, da se snađem — odgovori ona dosta mirno i sabrano.

Vrata se naglo otvoriše i na njima se pojavi Fila.

— Oho! — usklikne ona. — Što ste vas dvoje u ratu?!

— Kako si mogla doći na tu pomisao? — upita Marialba, okrenuvši se naglo prema njoj. Oči su joj sijevale vatrom, a lice gorjelo, kao da je u vrućici.

— Ja sam sa ženama vrlo rado u ratu i u borbi — reče Filipin — ali mi ovdje, čini mi se, ne bi uspjelo naviještenje rata.

— Čula sam, da ste bili počeli svirati, a onda ste najednom zamukli, pa sam stoga pomislila, da ste prešli na drugi

posao, a sada vas zatečem tu kao dva dječarca, kada se počupaju — govorila je Fila i smijala se punim ustima.

— Nešto sam gledala kroz prozor — rastumači joj sestra.

— Čini se, da je morao biti veoma uzbudljiv prizor, koji si gledala?

— Po čemu, molim te, to zaključuješ?

— Tako mi se čini, gledajući te.

— Imaš veoma bujnu maštu.

— Gospođica je Fila pjesnik! — reče Filipin, pa se sam nasmije svojoj doskočici. — Uostalom, kad se nas dvoje pobijemo, svakako ćemo vas zvati kao svjedoka i za jednu i za drugu stranku. Je l' te, gospođo Marialbo?

— Svakako! Kako bih ja u tako pogibeljan posao, a da nije uza me moja sestra, koja mi je i otac i majka?! — govorila je Marialba veoma odvažno, odrješito i veselo, te je Filipin bio presretan i već unaprijed siguran za svoj posao. Zadovoljno je trljao ruke i pogledavao sad jednu, sad drugu sestru, pa će onda lagano:

— Po mojem bi mišljenju bilo pametnije za svakog muškarca, da navijesti rat gospođici Fili umjesto gospođi Marialbi.

— Oho! Vidi ti, vidi, kuda taj udara! — usklikne Fila veselo i opet se zasmije, dok je na Marialbino lice pala sjena kao prozirna udovička koprena i ujedno je osjetila kao ubod nožem u srce. Sama se prepade toga osjećaja, no odmah je bila načistu, što se je dogodilo: ljubomorna je! Gotovo je i više se ne da pomoći — — — Ona je već ljubomorna!

Filipin je računao, da mora malko i Fili zapaliti tamjana, da mu bude sklona, pa da tako slobodniji može lakše dolaziti u kuću, bez velikog obzira na društvene propise i stege. Pri tom nije ni pomislio, da bi takvo njegovo držanje moglo izazvati uopće bilo kakve osjećaje u Marialbi, a najmanje — ljubomoru. On nije mogao doći na tu pomisao, jer svoj postupak prema njoj nije precjenjivao niti mu je davao značenja, kojega nema i — kako ga je mogla tumačiti ona. Stoga se je neugodno iznenadio, kad je opazio oblak na njezinu licu, i žurno uzmaknuo:

— Razumije se, ja govorim o svakom muškarcu, izuzimajući sebe, jer je već javna tajna, da mi je gospođa Marialba odnijela srce i pamet — reče on i zagleda se u

Marialbu, kao da je pita svojim umolnim pogledom, da li je sada zadovoljna. Ona mu odgovori laganim smiješkom i veselijim pogledom.

— Slušajte vi, dragi moj poštovani Filipine, — govorila je Fila veoma važno i ozbiljno, ali i ljubazno i prijateljski — nemojte vi zaboraviti, da moja seka nije više djevojčica.

— Ni ja, gospođice Filo, nisam više dječarac! — odvrati on isto tako važno i odlučno, pa svoju izjavu popravi veselim smiješkom i važno se isprsi. — Pogledajte me: već sam junački prebrodio tridesetu!

Fila je točila kavu i ispod oka promatrala igru onih dvoje: on je podigao šalicu, prinio je k ustima, zaustavio se i uperio pogled u Marialbu i nepomično je gledao, dok nije bila natočena i njezina šalica, te je ona podigla do usta i onda, pod pritiskom neke neodoljive sile, zaustavila kretnju i uzvratila mu pogled. Čas su se gledali i onda složno srknuli, složno odmakli od usta i u jedan čas, kao na zapovijed, položili šalice na stolić.

S ulice dopre u sobu škripa teretnih kola i švikanje biča. Alba se trže, a Fila je pogleda, no niti što reče niti pokaza pogledom, što misli. Udaranje je bičem bilo posve pravilno tako, da je stvaralo veoma ugodnu, skoro tugaljivu melodiju. Alba se veoma uznemiri i ustane, pa priđe k prozoru.

Filipin primijeti, da se nešto događa, no nije ni slutio, o čemu se radi, pa posve slučajno reče, jer mu je tako naletjelo na jezik:

— Taj češće luduje svojim pucketanjem, kao da je pomahnitao.

— Jeste li ga već kada čuli? — upita Fila.

— Često, često, velim vam.

Marialba je stajala iza zastora. Znala je po načinu udaranja, da je Marko, jer Polit udara posve drugačije, tuče drugu melodiju, kad sam prolazi, pa se ne treba boriti s neprijateljem. Ona inače nije običavala gledati tu iza zastora osim u posve iznimnom i neobičnom raspoloženju i kad bi bila posve sama, jer nije htjela ni pred sestrama pokazati, da je veoma zabavlja ta momačka igra. Danas je osjećala posve drugačije i nije mogla odoljeti, a da ga ne čeka tu iza

zastora, iako su je gledali ne samo sestra nego i taj strani čovjek.

— Vi nam se iznevjeriste! — dobaci joj Filipin. — Čini mi se, da vas više zanima taj kočijaš nego ja. Oprostite mi, ako je ovo preoštro, no ne mislim zlo za vas, nego samo na svoj račun.

— Nemojte misliti, da ćete me time uvrijediti! — odgovori mu Marialba dosta oštro. — Baš me zanima ova ljubavna pjesma s kočijaškog biča. Morate znati, da je izvodi već preko godine dana i da se još nije nikada usudio ni pogledati u oči svojoj obožavanoj — — —

— To je veoma sramežljiv ljubavnik! — odgovori Filipin. — Ne ćete mi vjerovati, ali takav sam i ja bio prije kojih dvadesetak godina, no s vremenom čovjek izgubi i stid i poštenje.

— Divno se slikate! — reče Marialba i zagleda se u zamamne crte Markova lica, koje je tog časa na kolima promaklo ispred njezinih očiju, a da se nije ni ganulo. Učinilo joj se je, da mu je udarila krv kroz obraze, no nije bila sigurna, je li to doista vidjela ili joj se je samo tako pričinilo u svijetlu razigrane mašte.

— Ja se, gospođo, nikada ne pretvaram — odgovori Filipin — a hoćete li znati, zašto tako činim? Jer to ženama neobično godi. One luduju za bezobraznicima mojega kova. Naravno, nisam htio reći, da za mnom koja luduje, nego rekoh općenito: ovake se pojave veoma sviđaju. U društvu se već iz opreza o njima govori loše, ali se s njima vrlo ugodno čavrlja. Osim toga — oni nikad ništa nikome ne obećavaju, niti ikad od bilo koga što traže. Uzimlju život jednostavno, kakav jest, bez nagrđivanja i bez uljepšavanja; ne traže od njega nikakvih čudesa niti mu nude svoje kreposti, kojima se ne razbacuju, jer ih nemaju kao ni ostala braća ljudi. Ne kvare djelo ruku Gospodinovih, pa nastupaju uvijek onakvi, kakve ih je Bog stvorio. A znate li, kakve nas je stvorio?

— Od mesa i krvi — odgovori Fila, dok ga Alba nije ni slušala.

— To nije potpun odgovor.

— Spremne na svako zlo i teško, teško pristupačne dobru — nastavila je Fila.

— Izvrsno govorite, gospođice Filo, i moram vam priznati, da bismo se nas dvoje divno složili u svim pitanjima, ako bismo ovako nastavili. Ipak vam moram reći, da odgovor još nije potpun.

Marialba se nije uopće obzirala na razgovor, već je pomakla zastor, naslonila čelo na staklo i zurila na ulicu, ali nije ništa vidjela niti čula. Potpuno je nestala s ovog svijeta i našla se u zagrljaju svoga Ivana — — —

— Velite, da još nisam pogodila odgovora? — pitala je Fila i smijala se, a on ju je promatrao i ustanovio, da je još veoma svježa, uzdržana i lijepa. I prije je znao, da je još puna vatre, no nije nikada tako duboko zavirio u njezine zjenice kao toga dana.

— Ne — potvrdi on i nastavi tiše — ali ste mene pogodili u srce! To vam moram priznati.

— Ne budite drski — odgovori ona tobože ljutito.

— Ljubiti može značiti ludovati, činiti glupost, ali nikada ne znači drskost. Divni ste, pa me ne znam koliko psovali! Divni ste, gospođice Filo, da vam u cijelom gradu nema premice u vašoj zreloj, junonskoj ljepoti. Divni ste, pa nikada ne pogodili pravog odgovora!

— Ja ću ga ipak pogoditi — reče ona glasno i baci pogled prema prozoru, da vidi, što radi Alba, pa reče: — Zanijela se i zaboravila nas, kao da niti nismo na svijetu. Da je ne smetamo, možemo prijeći u drugu sobu.

Iza tih riječi oprezno ustane, da ne bi čime lupnula, dajući znak Filipinu, da i on to učini. On se obazre na Marialbu, lagano ustane i pođe na prstima za Filom.

— Ona je sada kao mrtva, i da je zovnete, ne čuje, kao da je od mramora — šaptala mu je, idući pred njim i smiješeći mu se.

Filipin ju je slijedio vrlo rado, ali je ujedno neprestano pomišljao, kako je to opasna igra, ako još kani nastaviti s Marialbom, a to — svakako kani, pa bilo pod koju cijenu.

— Što će reći gospođa Marialba, kad opazi, da nas nema? — reče Filipin tako tiho, da se je morao veoma nagnuti k Fili, ako je želio, da ga čuje, no utome zapne za sag — slučajno ili hotimice, nije se moglo prosuditi! — i skoro pane na Filu, koja ga je dočekala raskriljenim rukama i tako ga zadržala.

— Pomozi, Silni i Mogući! — šane Filipin i svom se snagom spusti na njezine ruke, obujmivši je oko pojasa — — —

Marialba je posve utonula u svoje misli i pretopila se u jedno biće s Ivanom tako, da nije više znala, što je ona, a što on, što je java, što li je utvara.

— Slatki, jedini moj, ti me čuvaj i brani — — nenadano je počela šaptati. — Ti vidiš, da sam na rubu propasti i da se niti ne branim, da se niti ne kušam spasavati, već upravo žudim kao luda, kao začarana, da što prije i što dublje potonem u kalu zaborava i opojnosti — — — Jedina ljubavi moja, jedini živote moj — — —

Noge su pod njom drhtale kao šibe na vodi, a u grudima joj je srce toliko tuklo, da je vidjela, kako joj se grudi trzaju od tih udaraca.

— Svemogući, veliki moj Bože, ti siđi u moju jadnu dušu — molila je ona i čekala, da se trgne, da osjeti snagu, koja bi je spasila i povela na stare, nekadanje staze mira i snatrenja, no ta se snaga nije javljala — — —

Umjesto velikog poriva, da se otme i ustavi, osjećala je po žilama zamamne struje, koje su je raznježivale i mamile sve dublje u osjetilnu zaborav i želju za nasladama. Samo joj je razbor govorio, da se mora oteti, ali su je sve ostale sposobnosti i duše i tijela potpuno izdale i ostavile na žalu, na udaru silnim valovima, koji su je neumorno i neumoljivo zapljuskivali i svakim je udarcem povlačili sve dublje i dublje, da je onda tim snažnije udare o klisure.

Nesvijesno je polako otvorila vrata na balkon, na koja je bila naslonjena, tiho izišla, zatvorila ih za sobom i preko balkona otišla na druga vrata u svoju spavaću sobu. Zaključala je za sobom vrata, spustila se na koljena na prostirač pred svojim krevetom, lice zakopala u dlanove i tako nestala u mislima, koje su je odnijele u krajeve, gdje se ne pozna ni prostor ni vrijeme — — —

— Slatki moj jedini druže — šaptala je tiho i pobožno — kako mi je strašno, kako mi je teško! Ti mi pomozi, ti mi dovedi anđela čuvara, ako ti ne možeš neprestano biti uza me i voditi me svojom dragom rukom i držati me pod svojim sigurnim skutom i pod svojim okriljem — — — Propast ću, propala sam već i već sam sagriješila u svojoj duši, jer misli

moje više nisu tvoje misli. Otrovala sam ih ispraznim željama i utopila u tjelesnim nasladama, a — ti mi ne možeš dati tih naslada! Moje misli nisu bile više s tobom u svijetu čistih i uzvišenih, koji znadu, da ovo nije naš svijet — — — ali nas tako strahovito čvrsto drži oštrim pandžama, čiji su ubodi slatki i za kojima rane ne bole, dok se ne rastruju i raznesu nam najprije tijelo, a onda i dušu.

Posve je zaboravila sav ostali svijet oko sebe, naslonila glavu na krevet i sva se tako spustila, kao da će spavati, no imala je širom otvorene oči, ali nije ni u što gledala, niti je išta vidjela.

— Marialbo, zaboga! — javi se s vrata prigušen Filin glas. — Kakvo je to vladanje jedne gospođe? Što će misliti Filipin o nama!

Ona se nije ni trgla ni okrenula, već joj je, onako ukočena i nepomična, tiho odgovorila:

— Može misliti, što god hoće — — — Pusti me još časak, pak ću već doći, dok se malko saberem.

Lagano se je podigla na noge, stupila pred ogledalo i poravnala kosu, gledajući veoma pažljivo svaki potez svojeg lica. Nije se na njemu opažalo ni najmanje uzrujanje, tek je bljeđe nego obično, a oči nekako prevučene lagašnim, tanahnim slojem tajanstvene maglice kao iza velikoga uživanja omamljivih tvari.

— Je li to ljubav ili je samo strast? — pade joj u glavu pitanje tako nenadano, da je bila sigurna, da joj ga je postavio ili sam Ivan ili neki dobri duh, kojeg je on poslao, da na nju pazi.

Stane nasred sobe kao stup i zamisli se, da odgovori na to posve jasno i određeno pitanje. Nije trebalo nimalo trti glave, dok je našla neoboriv odgovor, da se kod nje radi samo o neizmjernoj žeđi i o neutaženoj želji, da bude majka. Samo je to ključ svih njezinih muka, svih njezinih plima i osjeka, koje će je sigurno upropastiti, samo ako se bude i ubuduće tako lako prepuštala časovima zaborava i porivima krvi i mesa, koje nema nikakve veze s dušom — — —

— A s njegove strane? Da li je to uopće pitanje, na koje treba tražiti odgovor, kad ga je on sam dao na najdrskiji način, koji se dade zamisliti?! — — — On nema ni stida ni poštenja — — — O moja jadna, moja nesretna Marialbo, kuda si udarila?! — — —

— — — Ako baš mora biti, ako se ne može bez toga časno i pošteno, onda je vazda daleko uzvišeniji i bolji Marko — — — pa i Polit — — — bilo koji između njih dvojice, negoli ovaj gospodin, koji nosi na barjaku, na sva četiri vjetra, zapisanu lozinku: »Bez stida i poštenja« — — —

— Hodi, Marialbo! — zovne je sestra. — Gospodin mora otići.

— Evo me — odgovori ona i stupi među njih, koji su stajali na nogama. — Oprostite mi , što sam se bila udaljila — govorila je ona, ne gledajući ih. — Morala sam. Naglo mi je pozlilo.

— Oh, sirota — reče Filipin nespretno i neprilično, jer jednostavno nije znao, kako bi se držao, da prikrije svoju strahovitu smetnju i zabunu, u kakvoj se nije nalazio, otkad je počeo misliti na žene. Srećom mu Marialba nije obraćala nikakve pažnje, nije ga ni gledala, pa mu je time bilo olakšano. Kad se je sabrao i oporavio od prvog naleta smetnje, zahvati zraka i reče mnogo slobodnije, osjećajući opet čvrsto tlo pod nogama:

— Ja sam odmah pomislio, da vam nešto jest, dok ste iščezli kao duh, i sve mislio, gdje ste, kada li ćete se pojaviti — — —

— Meni je odmah bilo sve jasno, čim se je izgubila — reče Fila, samo da mu pomogne prebroditi te neugodne časove.

— Sad vam je opet dobro? — Je li?!

— Sada mi je posve dobro — odgovori ona, ne podižući pogleda prema njima, već gledajući mimo njih dvoje u neku neodređenu točku na podu sobe. Fila pomisli, da je sestra morala opaziti, kakva se je igra bila razvila između nje i gosta, pa joj bi malko neugodno, no odmah se pomiri s tom mogućnošću, jer je uistinu nije smetalo, kad bi Marialba dokučila koju njezinu ljubavnu zgodicu ili nezgodicu. Ona je te poslove već smatrala kućnim pitanjem kao pitanje dobre probave, pa se je moglo među njima dvjema o tome i otvoreno govoriti — ukoliko se je ticalo File.

— Sigurno nas ne ćete zaboraviti — reče Fila Filipinu i

pogleda ga kroz spuštene vjeđe, kao što se gleda u veoma svijetle i blještave predmete.

— Ja vas zaboraviti?! — usklikne on i svu je ovije svojim užarenim pogledom, kao da će je mahom spaliti. — Ja vaše kuće nisam ni prije zaboravljao, nego jedino radi prevelike zaposlenosti nisam dospijevao da se češće navratim. Samo se je o tome radilo.

— Ali sad ćete se češće pokazati ovdje — je l' de, da hoćete? — pitala je ona, prenemažući se kao mala curica, kada štogod čandri od mamice. Ne može se reći, da je bila veoma lijepa i zamamna slika gledati i slušati ženu osrednjih godina, kako se krevelji, no ona je osjećala, da mu nekako mora pokazati, kako je pred njegovom muškosti malena i nježna i raznježena, pa je onda tako pentala, a on joj se nasmiješio u znak razumijevanja, namignuo joj i rekao:

— Pod jednim uvjetom!

— Koji bi to bio?

— Da me gospođa Marialba ne izbjegava! — reče on i zagleda se u mladu lijepu udovicu, no ona ga nije ni sada počastila svojim pogledom, već je odgovorila, gledajući neprestano mimo njih oboje:

— Nemojte mi, molim vas, zamjeriti. Nije moja krivnja. To mi vjerujte, a ja mislim, da se radi o pukom slučaju, koji se sigurno ne će ponoviti, kada slijedeći put dođete.

Odmah požali, čim je izrekla te riječi, no popravljati nije htjela. Pustila je, da tako ostane: rekla, rekla. On može i mora tumačiti, da ga ona želi opet tu vidjeti, a iz toga mora odmah zaključiti, i zašto ga želi, kad znade, što se je dogodilo. To ona nije željela, počela se je buniti na tu pomisao i na takvo tumačenje, ali — popravljati sada više nije htjela. Rekla — rekla. Osim one neodlučnosti i slabosti, koja joj nije dopustila da popravi svoju izreku, nije to mogla učiniti ni stoga, što najobičnija pristojnost nalaže, da čovjeku reče, neka opet dođe ili, u najblažu ruku da mu nagovijesti, da nije bio nepriličan njegov posjet i — da ga ne će izbaciti na nozi, ako opet dođe.

— Zar sam ja i u ovom slučaju vezana takim obzirima ili su ti obziri samo isprika mojoj slabosti? — upita se ona,

ali ne proslijedi misli, jer je prekide Filipin, koji se je ozbiljno spremio na odlazak.

— Ja sam velik veseljak i obješenjak — govorio je on — i uvijek sam u dobrom i raspoloženom društvu, jer u druga ne idem, ali još nikad u životu nisam bio toliko sretan i zadovoljan kao danas, uz malu nesuglasicu, što nije bilo dobro gospođi Marialbi. Da nas je i to bilo minulo, morao bih ustvrditi, da je moja sreća bila potpunija nego ikad dosada.

Albu su vriježale te njegove riječi, iako su njezinu ženstvu laskale, pa mu je htjela prigovoriti, no svlada se. Fila mu se je, naprotiv, blaženo smiješila i strastveno mu stiskala ruku — — —

15.

Djed je čvrsto zakucao na vrata, no on se ne javi. Zakuca još jače iza male stanke. Iznutra se oglasi kao neko krkljanje ili hrkanje.

— Gospodine Janko! — zovne Djed i lagano otvori vrata, pa poviri u sobu. — Jeste li živi?

— Ti si to, Djede? — javi se Janko i pridigne glavu. Ležao je na krevetu, potpuno obučen, kako je došao izvana. — Izvoli unutra.

— Vi baš zaspali!

— Spavao sam kao mrtav — odgovori Janko i sjede na krevet, a zatim lagano ustane, otežući sa svakom kretnjom, kao da ih izvodi posve nesvijesno i bez najmanjeg sudjelovanja volje i razmišljanja. — Koja su doba?

— Već je podne davno prošlo. Ja sam već dva puta bio ovdje, ali mi vas je bilo žao buditi, kad sam vidio, da spavate mrtvačkim snom, a i sam znam, koliko ste umorni i izmučeni.

— Ne bi bilo nikakve štete, da si me i prije probudio, jer je ovakvo spavanje samo znak duhovne lijenosti.

— Hajte, molim vas, ne divanite tako! — usprotivi se Djed. — To je znak, da ste vi zamoreni i preumorni, a sve radi ovakvih Skijaša i kojekakvih drugih, kao što je i on.

— Nemoj, Djede, tako. Mi nismo bolji od njih. Mo-

ramo biti pravedni i razumjeti njihove slabosti, pa će i drugi razumjeti i oprostiti nama naše.

— Ne daj, Bože, da vam bude trebalo opraštanje ovakvih! Odoste i vi i svatko, koga dohvate za svoje podnožje! Blago je to, moj gospodine Janko, i još gore nego nijemo blago. Znate, ja ne razmišljam o tim pitanjima, jer ima vas drugih, koji se njima bavite, ali mi vjerujte, da je ovako, kako vam kažem. Osjećam ja to, kao da gledam na dlanu, pa onda to mene ne vara.

Janka iznenadi ta Djedova tvrdnja, jer je neke konce istih misli uhvatio i u svojoj glavi, kad se povraćao kući, pošto je vidio društvo, koje je izlazilo od Velečasnog.

— I baš ti to tako sudiš?

— Ovako, ovako, a ovako i jest. Eto, nemojte mi se smijati, ali ću vam reći, kako ja mislim: pripovijedate nam i vi i drugi o ljudima, koji su živjeli po pećinama, hodali goli i hranili se korijenjem kao i nijemo blago, jedni druge ubijali, kao što se i životinje međusobno ubijaju, a znademo, da se još i sada nađe takvih divljaka, kojima je ljudsko meso poslastica. To je tako, a s druge strane vidimo i među nama, da je razlika između čovjeka i čovjeka kao između djeteta i profesora, kao između domaće mačke i pobješnjela lava. I onda, kad tako gledamo — reče Djed i naglo zape, pogleda Janka, pocrveni i u neprilici nastavi: — Vidite, ja sad više ne znam, kako bih svršio, što sam vam htio reći, da vi sada to znate bolje nego ja, koji sam bio zamislio! Ali eto: htio sam vam reći, da su ljudi, mnogi i mnogi i mnogi ljudi, gori od životinja u svakoj stvari. I vjerujte mi, da jest tako, a — dalje vi o tome razmišljajte i zaključujte, što vam drago. Meni je dosta i ovoliko.

— To su veoma velika pitanja, koja treba rješavati s najvećim oprezom, jer je gore biti nepravedan uslijed umišljenosti, negoli ne znati.

— Velika pitanja jesu, ali kad se jednom zna, kako je, onda treba prema tome i raditi.

— Što želiš reći?

— Da treba prema tome i raditi. Dobro je i potrebno blago i uzbiti i opomenuti, ali kad blago više ne razumije, jer ne može razumjeti, onda mu treba reći onim jezikom,

koji ono razumije. Nije ni jedan čobanin rođen zato, da mu blago otruje život, nego da uzbija blago, kako se blago već uzbija.

— Ne govoriš, Djede, dobro. To su stvorovi Svevišnjega baš kao i mi.

— Jest, jest, da prostite, da vam rečem: uprav kao i zmija ljutica i gljiva muhara i noćna hijena. Sve su to Božji stvorovi, naša braća i sestre, ali ih mi zato ipak ne privijamo na svoje grudi. Eto, oprostite mi, šta tako rekoh, a vi radite, kako znate, jer ste pametniji.

— Sve će, Djede, biti dobro.

— To i ja znam — —

Obojica su zašutjela, jer Djed nije znao, kako bi taj razgovor nastavio i zaključio, a Janko ga nije želio nastavljati i razvijati.

— Je li što novo, Djede?

— Dok ste vi bili odsutni, došla su dva stranca, pa su ih naši dali slijediti, da se ustanovi, nisu li opasni u kome pravcu.

— Pak? Što je ustanovljeno?

— Dva profesora, koji su dvije noći proveli na Demensu i bilježili, kad bi god kihnuo ili riknuo.

Nasta mala stanka, pa se Janko začudi i upita:

— Je li to važno, kad mi spominješ?

— Nije važno, što sam vam dosad rekao, nego to, da smo nešto potrošili za ljude, koji su ih slijedili, jer su morali u gostionicama jesti.

— U redu. To se je moralo učiniti. Jeste li ljudima dali, što su potrošili?

— Mi smo njima dali, što su trošili, jer inače ne bi bili imali otkud trošiti — odgovori Djed i nasmije se.

— U redu.

— Nije u redu — odvrati Djed — jer je ipak nastao nered.

— S tim strancima ili s našim ljudima?

— S Čovom! On, on je skuhao poparu.

Janko se iznenadi i u čudu ga pogleda.

— On je u svojoj poznatoj revnosti i tajanstvenosti dao te iste strance na svoju ruku slijediti, a kako je poslao nevješte momke, oni su ih uhapsili, kad su tu sišli s Demensa.

— Jesu li odmah pušteni?

— Jesu, jesu, ali se raskokodakali i digli galamu, kao da im je svakome odsječena barem ruka, pa smo se morali ispričavati i moliti ih, da nam oproste i — što vam ja sve znam, kakve smo komedije morali tu činiti. A sve, velim vam, radi njegove gluposti i pretjeranosti i radi još — kako bih vam rekao? Eto: nitko ne smije znati, što on radi, a on mora sve znati na svoju ruku i za sebe. Eto, sve radi toga.

— Jeste li strance posve udobrovoljili?

— To jesmo! Rekli smo im, da je to čudak, koji se na svoju ruku bavi ovakvim poslovima, a da mu pomoćnici nisu pravo shvatili, što smiju, a što ne smiju, pa da je tako došlo do te nemile upadice. Tako smo im zamazali oči i svašta nalagali, kako se to već čini u politici i s vanjskim prijateljima.

— A što je rekao Čovo?

— Frkao je brčić i ponavljao: — Zar vam ja nisam rekao?! — — A jad je on bio rekao! Da nije one mazgilje poslao i rekao, što će i kako će, kao da bi se oni bili usudili dirati ljude? Ali znate vi ono njegovo, vječno i stalno: — Zar ja nisam rekao? — Naravno: kako bi se on mogao prevariti?!

— Djede, vodi te malko ljutnja, malko opće neraspoloženje, pa stoga tako govoriš o njemu.

— Istina je, gospodine Janko, da sam malko i ljut i neraspoložen prema njemu, ali kako ne bih bio, kad vidim, što sve radi! Već mi je više krvi popio on nego sve moje ostale muke.

— Vrlo si nepravedan, Djede! On ima svojih mana, ali nije takav, kakva ga ti slikaš i zamišljaš. Moraš priznati, da on znade biti i veoma pažljiv i osjetljiv i susretljiv.

— Jest: prema onome, koga se boji. Na moju dušu! Na ovo vam se zakleh, i oprostite mi, što se kunem, jer mi ne ćete inače vjerovati, a ja sam vidio, da je ovako.

— Nemoj se kleti, jer kletva ne potvrđuje, nego nagrđuje istinu.

— Bilo s kletvom, bilo bez nje, istinu vam rekoh, a oprostite mi, što se zakleh. A sigurno i sami znate, da Čovo nikog ne priznaje osim Najvišega!

— Zar je to uopće važno, Djede? Sve je to ništa, sve je to kao san — — — I meni se sve čini, da sanjam, da sam zapao u neku čudnu i neobičnu zemlju, među neobične ljude, u neobične prilike — — —

— E, znate: i ja bih gdjekad, kad mi dokolja, volio, da je san nego java, ali je ipak java!

Netko pokuca na vrata i odmah ih otvori i uđe omalen, crnomanjast mladić, noseći u ruci nekakovu teku. Bio je neki pripravnik.

— A kuda ste, moj brate, navalili, kad vidite, da sam još ja unutra? — ukori ga Djed i ustade.

— Neka, neka, Djede — umiri ga Janko. — Mi smo i tako gotovi, a možemo, ako hoćemo, nastaviti i poslije.

Djed nezadovoljno zavrti glavom, dosta strogo i ljutito pogleda došljaka i htjede izići.

— Ostani tu — reče mu Janko, a zatim upita došljaka: — Želite li, da nas dva budemo sami ili može i Djed ostati s nama, dok razgovaramo?

— Ja sam i tako kanio moliti, da bude netko nazočan, kada budem s vama razgovarao —odgovori pripravnik.

— Onda je Djed kao naručen, je li? — reče Janko, ne dajući upravo nikakva značenja unutarnjem sadržaju i važnosti pripravnikovih riječi.

— Jest.

— Što ste željeli? — upita ga Janko veoma ljubazno, ponudivši ga da sjedne.

— Mogu li vam čitati? Ja sam napisao sve, što vam imam reći, da tako ne zaboravim.

— Možete, možete. Samo izvolite čitati.

I pripravnik je počeo čitati, bacajući od časa do časa bojažljiv, neodređen i nepovjerljiv pogled sad na Janka, sad na Djeda. Čitao je dobro, jasno i razgovijetno, naškubljujući malko gornju usnu.

Janko je oborio pogled preda se i mirno slušao, no čim je razabrao, o čemu se radi, podigne oči i uperi ih u pripravnikovo čelo. Ovaj je to odmah veoma neugodno osjetio i uznemirio se, mjestoljeći se na stolcu, kao da je na žeravici. Svaki se je čas mašao rukom sad čela, sad potiljka, sad opet

odijela ili teke tako, da više nije bio niti jednoga jedinoga trena na miru i nije podizao pogleda na Janka.

Kad je svršio čitanje, upita ga Janko, ne podižući očiju s njega:

— Tko vam je, brate, rekao sve te stvari?

— To su ljudi ustanovili — odgovori on, zaklapajući bilježnicu i spremajući je u džep.

— Kako su to ljudi ustanovili? Koji su to ljudi?

— Mnogo ljudi, mnoštvo ih je ovo ustanovilo.

— Kako su došli na tu pomisao, da paze na takve stvari?

— Pa, kad oni paze na nas, onda pazimo i mi na njih — odgovori on suho i odrezano. — Mi se ne možemo maknuti od njihovih uhoda, pa onda i nas svaki pazi na njih.

— Tko su to »oni«, a tko ste to vi?

— Pa, eto: oni oko Čove i njegova društva.

— A »vi«? Tko ste ti »vi«?

— E, to smo mi ostali — odgovarao je on u neprilici.

— Jeste li se već kome radi ovih stvari potužili?

— Nisam nikome.

— U tome ste pogriješili, jer vi dobro znate, da između mene i vas imate mnogo, mnogo braće, kojoj se možete a i morate potužiti za svaku i najmanju tricu, koja vam nije po ćudi ili za koju držite, da nije onakva, kakva bi morala biti. Vi ste se morali potužiti i drugima, prije nego ste ovamo došli.

— Velike mi koristi, da sam im se i potužio!

— Jeste li se već kada komu pritуživali?

— Nisam nikad nikome.

— Kako onda možete suditi, da ne bi bilo koristi, da ste se ipak pritužili?

— Znam.

— Po čemu znate?

— Po svemu.

— Navedite mi samo jednu stvar od toga »svega«.

On je šutio.

— Sigurno znadete, na što mislite, pa mi nešto recite, da i ja vidim vaše razloge, jer me veoma zanimaju.

— Neki su se pritуživali, pa nikakve koristi! — odgovori on i pogleda u Janka dosta čvrsto i odlučno, ali pogleda ne izdrža.

— Jesu li im pritužbe bile opravdane?

— Što ja znam?! Ja ih nisam ispitivao.

Janko primijeti, da bi Djed želio nešto reći, pa ga ponuka:

— Izvoli, Djede!

— Ja sam prije nekoliko dana hodao s bratom dulje od dva sata i s njime razgovarao o životu i radu u pripravnim tečajevima, te mi je govorio posve drukčije, negoli je tu napisao. To sam htio reći, da vam rastumači, otkuda mu te misli i što ga je ponukalo, da dođe ovamo.

— Izvolite, brate, rastumačiti — reče pripravniku.

— Nitko mene nije ponukao na ovo — odgovori on veoma nesigurno. — Ja sam sam došao do zaključka, da to sve moram prijaviti, jer se više ne da podnositi.

— Da ste se ikom prije potužili, bio bi vam mnoge stvari rastumačio, koje ne znate, pa bi i mnoga vaša pritužba bila otpala — reče mu Janko.

— Ja bih vam bio rekao — rastumači Djed — da onoj dvojici nisu dani novci, kako vi velite, da uhode gospodina Stožinu, i da im ih nije dao gospodin Čovo, što bi on radio na svoju ruku, nego su im iz ureda dani, da slijede dvojicu stranaca. Vidite: to bih vam bio ja rastumačio. A što vam je rekao gospodin Filipin, kad ste s njim govorili o ovim stvarima?

— Rekao mi je ono, što sam i sam znao i što sam tu napisao — odgovori on bez promišljanja.

— A gospodin Stožina? — nastavljao je Djed.

— Isto tako. Ali je on visoko nad ovakvim glupostima — odgovori učenik kao na prošlo pitanje.

— A gospodin Mataja? — opet će Djed.

— On se samo smiješi, ali se po tome zna, da se i on slaže, jer zna, da je sve ovako.

— A i Velečasni se slaže? — nastavlja Djed, naoko bez velikog zanimanja i važnosti, ali naglo, bez odmora i bez ikakve opaske ili primjedbe, da pripravnika ne poplaši i ne upozori na ta pitanja.

— E, on se slaže, jer je on svećenik, pa je još stroži od nas ostalih — odgovori pripravnik.

— Kada ste mogli razgovarati sa svom tom gospodom, zašto niste mogli razgovarati bar s jednim svojim starijim, s kojim imate izravnog posla po cijeli dan i kojeg ne biste bili morali tražiti i loviti po gradu, kao što ste lovili tu gospodu?

Ovo pitanje pripravnika veoma smete, te pocrveni i ne odgovori u prvi mah ništa. Kad se je malko snašao, podiže glavu, uperi nesiguran pogled u Djeda i reče:

— S njima sam govorio, jer znam, da će me razumjeti!

— Koji vas je uputio, što ćete pisati? — upita Djed.

— Ni jedan! — odgovori on odlučno.

— To nije istina! Ako ne rečete vi, reći ću vam ja.

— Gospodin mi je Stožina rekao, da svakako podnesem prijavu, jer on uvijek tvrdi i govori, da se trebamo držati službenog puta, ali mi nije rekao, što moram pisati.

— Samo ste potanko razgovarali o svemu ovome, što ste napisali?

— To jesmo. I on mi je rekao za neke stvari, da ih ne napišem.

— Hvala ti, Djede, što si me zamijenio! — reče mu Janko i nasmiješi se, kao da se uopće ne događa ništa, što bi njega trebalo uzrujavati ili ljutiti. — Sad ću ja nešto pitati. Recite mi, molim vas, ali bez razmišljanja, pošteno: tko vam je pripovijedao, da Skijaša ne liječimo, već da se s njime pravi nedostojna komedija, kako ste to napisali?

Pripravnik se lecne, no brzo se snađe i reče:

— To ja sam znam.

— Tko vam je rekao, gdje je on sada i kako mu je tamo?

— Rekao mi je to gospodin Stožina, a Velečasni potvrdio — odgovori on.

— Onda su vam oni rekli, da njega sada ne liječe, već da se s njim pravi nedostojna komedija.

— Da. To su mi oni rekli.

Janku je bilo sve posve jasno, no nije pripravniku ničim pokazao, što misli o tom cijelom poslu, nego mu je stavku po stavku njegove pritužbe rastumačio i nastojao obrazložiti,

a gdje to nije dopuštala narav stvari, odredio je Djedu, da ispita i izvidi.

— Jesmo li se razumjeli? — upitao je pripravnika iza strahovito duga i naporna tumačenja.

— Pa — — Vi velite, da je tako —

Kad je Janko vidio, da su sve njegove riječi padale na posve otrovano tlo, uvidje, da bi mnogo prije izišao na kraj sa svakom životinjom, nego sa čovjekom, koji je unaprijed tako određen i toliko zauzet u stanovitu pravcu. Tad ga otpremi, uvjeren, da ga nije ni o čemu uvjerio, jer taj ne će da bude uvjeren niti da dozna istine.

— To je strašno, Djede! — reče skoro očajno, kada je pripravnik zatvorio za sobom vrata. — To je grozno i nevjerojatno! Čovjeka spopada vrtoglavica, kada pomisli, da je i to slika i prilika Božja — — U čemu, u čemu je ta strašna duša slična Nedokučivome Veličanstvu?! — — —

— Rekao sam vam ja — reče Djed nekako zadovoljno, što i Janko dolazi na njegovo stanovište.

— Molim te, Djede, sad ćeš odmah odrediti svima, kojih se tiče, da nam naprave potanku, razrađenu osnovu za pouku u pripravnim tečajevima. Zamoli i Velečasnog i Mataju i Filipina.

— A Stožinu?

— Ne. To nije potrebno. Reci svakome, da sam ga molio, da još večeras svrši, da tako sutra imademo sve te nacrte.

— Trebam li im reći, što vi želite u tom smjeru, kako smo govorili?

— Nikom ni jedne riječi, jer želim, da svaki stavi na papir posve samostalno svoje misli.

— Shvatio sam, gospodine Janko — odgovori Djed.

— Kad to dobijemo, vidjet ćeš vrlo zanimljivih pojava.

— A vi već znate?

— Siguran sam. Vidjet ćeš, da se ne varam.

— Nego, jeste li vi, molim vas, vidjeli ove male uši? — reče Djed i smrkne se u licu, kao da mu se smučava. — Još nije Reda ni primirisao, a već se upušta u gadaline i zloće!

— Nemoj ti pomisliti, da je to strašna, neobična ili čak ubitačna pojava! Ne, nipošto. Kod tolikih ljudi, ako je i mnogo loših, nije postotak nepovoljniji negoli kod najsavr-

šenijih — govorim ljudski! — redova i samostana bilo koje vjere ili bilo kakve ideje. Vjeruj mi, Djede, da možemo biti ponosni i onda, kad se s užasom čudimo nad pojedinim pojavama. Da, pa i u takvim očajnim časovima, u kakvima mene hvata vrtoglavica, možemo biti mirni i zadovoljni.

— Da vam pravo rečem, ja se mnogo ne pojedam, ali me spopane muka, kad vidim s jedne strane Čovu do neba, s druge strane još gore, a i s jedne i s druge strane po nekoliko lovne vižladi, koja i nije na svijetu za drugo, nego da štekće. Ali neka idu štektati, gdje im drago, samo da se nas prođu i da nas puste s mirom — — —

16.

— Čuda! Čuda, braćo moja, neviđena! — kliktao je Filipin, ulazeći k Velečasnom, gdje su ga prema dogovoru čekali prijatelji, da im odmah pripovijeda svoje uspjehe i doživljaje.

Bilo ih je desetak, među njima Mataja i Stožina s još nekoliko ponajuglednijih mlađih građana, koji su se zanimali za svaku huncutariju i vragoliju u gradu.

— Kako je bilo? — povikali su mnogi u jedan glas, a Filipin se sav zajapurio u licu, mahao rukama i jedva izgovarao pojedine riječi od pustoga oduševljenja i zadovoljstva:

— Ne pitajte, braćo moja, nego: evo — reče i pruži ruke prema njima — evo, pa mirišite i ljubite, da i vi okusite ono, što su držale ove moje ruke! Ljubite pobožno i oprezno, da ne odnesete svega milja i blagoslova, koji se još tu drži i koji mora potrajati, dok ga ne zamijeni drugo milje i blaženstvo.

— Pripovijedaj ti, što je bilo, a nemoj tu deklamirati i prevrtati očima! — opomene ga neki nestrpljivi.

— Što ću vam, braćo, pripovijedati, kad nema riječi, koje mogu izraziti moj osjećaj i opisati moju sreću! Eto, otišao ja, da pogledam, da samo primirišem piletinu, a kad tamo, upala mi u ruke najmirisnija pečenka zrele kokice.

— Sigurno si našao kod kuće samu kuharicu? — upita neki.

— Zašto kuharicu? — upita drugi, koji nije razumio, kuda cilja prijatelj.

— Zato kuharicu, jer njoj može biti kojih šezdesetak godina i posve bi odgovarala Filipinovu ukusu i potrebama, a i ovom opisu, što nam ga sam daje.

— Druga je kokica bila na tanjuru! — vikne Filipin. — Došao ja i sve se umiljavam i pokušavam, a kad nenadano —

— Ma, o čemu vi to? — upita ponajstariji čovjek među njima, kojeg su svi zvali Grudicom, jer je bio okrugao kao gruda snijega.

— Ne znaš?! O Filozofovim ljubavnim pustolovinama! O njegovim tobožnjim uspjesima, koji postoje vazda samo na njegovu jeziku.

— I na nečem drugome, mladiću! — dobaci Filipin i podrugljivo se nasmije. — Ako ti otidem kući, vidjet ćeš, kakve uspjehe žanje Filozof!

— Znaš, Filipine — povikne Grudica, da ostale nadviče i da ih upozori na sebe — mojoj jezičini nema para i malo je tko, o koga se nisam njome ogriješio, jer je vražja. Da ti pravo kažem, nisam nikada ostao dužan ni jednoj ženi, koja je trebala moje pomoći. I što bih ti još rekao? A eto: pomalo sam kušao svih sedam smrtnih grijeha osim krađe i načeo još sedamdeset i sedam drugih, ali nikada ne učinih ove veleizdaje muškoga ponosa, na kakvu si ti nas svečano ovdje pozvao. Fuj, sram te bilo, kukavice, koji nisi vrijedan, da budeš muško!

Njegove riječi padoše među društvo kao grom iz vedra neba, jer ih nitko nije očekivao, budući da su svi uzimali na laku ruku i sam događaj i želju, da dočekaju Filozofa i da čuju njegovu pripovijest.

— Kad su me zvali ovamo, ja sam mislio, da me ljudi zovu na ljudski razgovor, a kad tamo, zvali me, da pljujem na ljudstvo i na muški ponos! Nego, Velečasni, jesi li ti znao, zašto se mi skupljamo u tvojoj kući? Odgovori mi pošteno kao pravi sluga Božji.

— Nisam znao, vjerujte mi! — odgovori on posve sigurno i uvjerljivo.

— Čast! To mi je drago — odgovori Grudica zadovoljno i ustane. — Van, momci! Svak za svojim poslom i ne slušajte ovog luđaka.

Filipin se nije mogao snaći. Nije smogao riječi, da išta odgovori, jer ga je Grudičin prigovor udario po mozgu svojom priprostom i nesumnjivom jasnoćom. Nije mogao, a da mu i sam ne da pravo, pa je samo u neprilici gledao, kako prijatelji pokuljaše na vrata, kao da ih netko izbacuje. Ostadoše samo Stožina, Mataja i Filipin.

— Dajte vi nama, Velečasni, skuhajte kavu, da lakše zaboravimo ovaj Filipinov tuš! — reče Stožina smijući se, omahujući glavom i skačući pogledom iz jednoga kuta stropa u drugi. — E, jest vas Grudica pošteno oprao i bez vode i bez sapuna!

— Komu Bog dade onakvu jezičinu, može oprati i gradske kanale bez kapi vode — odgovori Filipin.

— Imao je pravo — javi se Velečasni, spremajući posuđe za kavu. — Imao je pravo po sto puta, jer ako već čovjek i načini grijeh, ne smije se njime još i hvaliti i iz njega činiti još i drugi, povlačeći po blatu nesretnicu, koja je kao i on.

— Molim vas, nemojte vi o tome — usprotivi se Filipin. — Da govorite o vinu, o kartanju i možda još o koječemu, ne bih rekao ni riječi, jer ste svemu tome vješti kao i ja, ali o ženama vi ne smijete govoriti, jer niste muško. Nije to kod vas, da je sveti red i zavjet, nego uprav što niste muško.

— Nemojte vi tako o Velečasnom! — javi se Mataja u želji, da malko izazove Velečasnoga, da se i od njega koja čuje. — I Velečasni je još mladić, a nije bilo davno, kad je bio još momak na glasu.

— Molim vas, bavite se svojim poslovima! — usprotivi se Velečasni, no veoma prijateljski i bez trunka ljutnje. — Imam i ja svojih slaboća, ali imam i svijetlih oaza, za koje se ne ću posramiti, kad dođem pred prijestolje Svevišnjega Oca.

— Pozna Svemogući svoje, pa kad vi budete dolazili, ne će dati velike rasvjete, da vas ne vide u licu. Ali kad budete gore, ne zaboravite reći koju i za mene. Recite: On je

malko zaostao dolje kod onih lijepih sestara, ali će skoro stići za mnom.

— Velite, Filipine: ne kod jedne, nego kod njih više? — upita Stožina, želeći ga izazvati, da im pripovijeda, što je bio nakanio i već počeo pripovijedati. — Vi ste onda pokrovitelj djevičanskih domova.

— A vi usrećitelj mladih brakova! — odvrati Filipin kao iz puške.

Stožina se uozbilji, no ne odgovori ni jedne riječi, kao da nije razumio, što znači onaj odgovor.

— Bilo bi vrijedno znati, što radi Skijaš — ubaci Mataja novi predmet razgovora, samo da se prijeđe preko te neugodne i teške stanke, koju je izazvao Filipinov odgovor.

— Luduje — odgovori Stožina. — Meni je rekao prije polaska, da će napraviti rusvaj, samo ako vidi, da ga ne liječe onako, kako to mora biti, a budući da njemu ne može nitko ugoditi, jer se ne da ustanoviti, da je uopće bolestan, posve je sigurno, da je već prvog dana bio nezadovoljan i da je počeo ludovati.

— Svršit će onda u ludnici — opet će Mataja.

— Bez luđačke košulje ne će moći njime vladati — reče Filipin, a Velečasni se uozbilji, namrgodi lice i reče polako i svečano, kao da izgovara koju tajanstvenu rečenicu:

— Tko bi rekao, braćo moja, da bi Janko mogao tako što načiniti iz onako mlada i zdrava čovjeka?

— A! Šta tu Janko ulazi! — usprotivi se žestoko Filipin. — Tko se lud rodi, lud i po svijetu hodi! I tu se ne da ništa pomoći. Došao je kao Tale u jagode, kao da je život na vulkanima igrarija. Tko nije za to rođen, ne može izdržati, pa gotovo! Nije ni za mene, ali zato ne ću početi umišljati, da sam dobio sušicu ili čir na želudcu, i kriviti Janka, da mi ga je on dočarao! Ja i Janko ne možemo istim tračnicama, ali iz toga ne slijedi, da ne možemo jedan drugome gdjekad biti i pravedni. Da sam ja na njegovu mjestu, vidjeli biste vi, kako se pleše kolo! Ja bih znao, što bih i kako bih! Ništa je Janko. On je kao dijete, kao bakica s unučićima, umjesto da švikne bičem, pa po kome dohvati!

— Vidjet ćemo vas na djelu! — reče Stožina s proračunanim mirom i povišenim glasom, otežući svaku riječ.

— Dakle ste njemu namijenili tu dužnost? — upita Velečasni, ne prikrivajući svojeg iznenađenja.

Stožina letimično pogleda Velečasnoga, kimne lagano glavom i odmah klizne pogledom na strop. Mataja se je samo smiješio, no toliko neodređeno i tajanstveno, da se nikako nije moglo nazirati njegovo mišljenje o tom pitanju.

— Ako moram: na službu! — reče Filipin. — Tada ćete vidjeti reda i poslušnosti, rada i uspjeha!

— Uvjeren sam! — odgovori Stožina. — Ja dobro poznam svoje ljude i znam, tko je za što.

— Što ste namijenili Skijašu? — upita Mataja i tako se zlobno nasmiješi, da je bilo jasno, da je postavio pitanje, samo da izazove Stožinu na nepovoljnu izjavu o Skijašu. I nije se prevario, jer Stožina najprije rastegne obrve i usta, zatim pogleda u Mataju, pa u strop, i reče:

— Ako ne uspije osnova gospodina Janka, da već sada ostane u ludnici, onda će to provesti Filipin.

— Tako? — iznenadi se Velečasni.

— Posve naravno! — potvrdi Filipin. — Svak na svoje mjesto. Ja sam vam već rekao, da tu nije Janko kriv, ni koliko je crna pod noktom.

— To je bezbožno, što vi govorite! — usprotivi se Velečasni. — A koliko ste ga prije odlaska motali i upućivali i huckali — — —

Na ove riječi sva trojica ostalih prasnuše u jedan glas u smijeh.

— Što ste naivni, što ste naivni! — vikao je Filipin i udarao se rukama po bedrima.

Dođe pripravnik, koji je bio kod Janka, da se potuži.

— Evo naše tužibabe! — reče Filipin, kada ga opazi na vratima.

— Vrlo lijepo! — ukori ga Stožina. — Mladić se izlaže za sve ostale, a vi ga tako nazivate.

— To nije nikakva poruga, kada znamo, koga tuži — opravdavao se je on. — Što vam je rekao? — upita došljaka.

— Ništa — odgovori onaj preko volje. — Rekao mi je, da smo u svemu mi krivi.

— Naravno! To smo znali! — usklikne Stožina. — To je posve naravno. Uostalome, meni to nije ni potrebno. Htio

sam samo imati i ovaj pokus i još jedan dokaz više, da se tu, doista, ne da ništa više popraviti, nego da treba nemilosrdno željeznom metlom sve pomesti i počistiti, pak će istom onda biti sve, kako Bog zapovijeda.

— Toga dokaza niste ni trebali! — reče Filipin.

— Potrebno je da se postupa što opreznije, jer za slučaj neuspjeha ili kakve druge neprilike treba imati veoma jake i sigurne dokaze, da se je moralo postupati ovako i nikako drugačije i da je još samo ovaj put bio otvoren — govorio je Mataja veoma lagano i birano, a ostali pažljivo slušali i povlađivali glavom osim jedinog Filipina.

— Ja znam, što radim — reče Stožina.

— Moja gospodo, nije to ni tako mali pothvat... sve promijeniti bez predhodnog odobrenja Ozgor! — nastavljao je Mataja. — Ja vam moram pošteno reći, da ne bih imao smionosti, da se toga posla primim. Ne, ne!

— Naravno, da se vi ne biste smjeli primiti, kad na vas niti ne spada, ali je gospodin Stožina posve nešto drugo — rastumači mu Filipin, kako on gleda na to pitanje.

— Ja ne trebam ničijega ni predhodnog ni naknadnog odobrenja! Meni je jedini Viši moja savjest i nitko drugi! — reče Stožina, baci pogled po svima, kao da ih njime samo blagosivlje, a onda ga opet zabaci na strop.

Velečasni je šutio i zadivljen gledao Stožinu i nije se mogao dosta u sebi načuditi, kako znade dostojanstveno sjedjeti izbacivši noge ispod sebe, podbočivši se jednom rukom na stol a drugom o bedro i uzdignuvši glavu visoko, visoko gore, da mu nikad ne možeš pogledati u oči. On je i prije znao, da je Stožina veoma važna osoba, no istom je ovih dana čuo iz samih njegovih usta, kako je on moćan, silan i odlučan. Kad je to spoznao, posve je naravno, da je njegovo poštovanje prema Janku mahom palo pod udarcima Stožinovih ocjena i poruga, jer on nije imao svoga suda, živući vazda od tuđih utjecaja.

— Je li vam još što rekao? — upitao je Stožina pripravnika.

— Pitao me je, jeste li mi vi ono sastavili.

— Naravno. Poznam ja mog slatkog Janka! Što je još pitao?

— Pitao me je, znam li što o vašoj dragoj.

— Eto vidite tog drznika, čime se on bavi! Što se njega tiče moj kućni život?

— Pitao me je još i to, jesam li ja vidio Velečasnog, kad je pijan služio svetu misu? — pripovijedao je pripravnik, a da nije ni okom trenuo.

— A kad je to bilo? — upita Stožina naglo i nepromišljeno.

— Poprilici pred pola godine — odgovori pripravnik — ali ja sam mu rekao, da nisam primijetio.

Velečasni je šutio kao zaliven, oborio glavu i zabavio se oko kave, kao da nije ni čuo, što je onaj pripovijedao, iako je govorio dosta glasno.

— A je li pitao što za mene? — upita Filipin.

— E, i koliko! — usklikne pripravnik.

— A što je pitao?

— Mnogo. Pitao me je svašta.

— No? Da čujem barem nešto. Je li pitao, da li ženama ne dam mira?

— Jest. To je pitao.

— I da li pijem?

— I to.

— I da li se kartam?

— I to.

— A što ste mu vi rekli?

— Rekao sam, da ne znam.

— Zašto ste lagali, kad znate, da sve to radim?

Pripravnik se u neprilici nasmiješi i slegne ramenima.

— A je li vas štogod pitao za ovog gospodina? — upita Filipin, pokazujući rukom na Mataju.

— Jest. Pitao me je i za njega.

— A što vas je pitao?

— Svašta. Pitao me je puno toga, pa se sada ne sjećam.

— Je li vas pitao, da li je umišljena veličina?

— Da, da. To me je pitao — odgovori pripravnik.

Mataja se je uzvrtio na stolici, naglo mijenjao boje u licu i počeo gristi usne, pa protisne kroz zube:

— Prestanite, gospodine Filipine, s glupostima, jer ja nisam raspoložen za takve šale. Mogli biste se prevariti u računu, pak ćete poslije mene kriviti.

— Ta nemojte! — počeo ga miriti Stožina. — On se samo šali.

— Vidim ja, kuda on cilja s tom tobožnjom šalom.

— Nisam tako mislio, vjerujte mi — ispričavao se Filipin — nego sam se naprosto prenosio u Jankovo raspoloženje i tako pitao, a čuli ste, da sam pogodio.

— Oprostite — protivio se Mataja. — On nije lud, da bi postavljao onakva pitanja.

— Nemojte, molim vas, sada o tome — reče Stožina i odmahne rukom, kao da nešto uklanja između prijatelja. — Vidite i sami, da imamo mnogo važnijih pitanja. Imate li nam još što reći? — upita pripravnika.

— Ja mislim, da sam vam rekao sve — odgovori on.

— Recite svoj braći, neka se nimalo ne uzrujavaju i ne boje. Ja ću to sve riješiti tako, da će biti potpuno zadovoljni. Dosta im je samostanskog života i bez kojekakvih gluposti, ja to znam, pa neka sebi time ne taru glave. Sve će biti, kako mora biti. Kad god koji želi, po danu i po noći može k meni. To recite svima.

— Razumijem — odgovori pripravnik i ustane.

— Tako svima recite i sve ih pozdravite! — reče Stožina i pruži mu ruku.

— Hoću — odgovori, no ne mače se s mjesta.

— Želite li mi još što možda reći?

— Treba li nastaviti s paskom?

— Svakako. Mi moramo znati, što oni rade i što spremaju. Napose treba paziti na Čovine pomagače i na one, koji idu k Janku, da ih znademo. Osim toga, molim vas, pazite dobro, što ću vam reći: treba izviđati, bi li ljudi voljeli da sami biraju svoje poglavare, ili da ih ja imenujem prema svome izboru. Ovo mi je važno, jer nema nikakve zapreke, da ih ljudi sami biraju.

— Shvatio sam.

— Još nešto, što je također veoma važno. Pazite: treba izvidjeti, koga ljudi drže najzgodnijim za koji položaj, da se ja znam ravnati za slučaj, da bih ja morao sve imenovati.

Ja ću svakako paziti na želje sve braće, a pogotovo na želje onih najmlađih, koji su najnapredniji. To mi točno ustanovite.

— Budite bez brige,

— Sad možete ići, i hvala vam na svemu. Nemojte misliti, da ću zaboraviti vas ili vaše suradnike! — reče Stožina, ljubazno mu se nasmiješi i ponovno mu pruži ruku.

— Čini mi se, da taj deran laže, kad zine — reče Mataja vrlo ljutito. — Već ga podugo poznam s te strane.

— Pa, što onda, ako malko dečko koju iskiti ili pridometne? Narod je stvorio većinu pjesama iz samih laži, pa je ipak stvorio remek-djela.

— Ne može se reći, da niste duhoviti — odvrati Mataja — ali ćete ipak dopustiti, da je mala razlika između narodnog pjesništva i uloge, koju taj mladić vrši.

— Nemojte, molim vas, gledati na malenkosti!

— Znate — rastumači Stožina — imate vi pravo, ali narodu ne možete uzeti pravo, da izmišlja i priča bajke. To je karakteristika svih naroda, dok su na niskom stupnju civilizacije. Neka priča, što mu god naleti na jezik, a vi se pretvarajte, da mu sve vjerujete, ocjenjujte i uzimajte, što možete probaviti i što vam služi, a drugo zabacite. Takav je primitivni čovjek. Ako nastupate s njim drukčije, izgubite njegovo povjerenje i više ne možete s njim ništa raditi. Treba poznavati psihologiju tih ljudi, pa im onda gospodariti, kako god želite — razumije se: na njihovu korist i sreću.

— To se razumije! — potvrdi Filipin tako napadno izazovno, da je bilo više nego očito, da se ruga.

Mataja se nasmiješi, ali ne reče ništa, dok je Velečasni slušao Stožinu otvorenih usta i očito primao svaku njegovu riječ kao Sveto Pismo.

— Pogledajte, molim vas, tko je u međunarodnom životu najugledniji — reče Filipin. — Bez sumnje, gospoda diplomati. To je sigurno. A znate li, od česa oni žive u svome djelovanju? Mislite, od toga, što siplju istinu na sva četiri vjetra?! Koji bi tako obavljao svoju službu, svršio bi karijeru za dvadeset i četiri sata i bio bi proglašen ne samo glupanom nego i izdajicom svoje države. Ako to vrijedi za velike ljude, zašto ne bi vrijedilo i za male? Ako i najveća gospoda svih

vjera ne samo praštaju nego i blagoslivaju otimačine pojedinih zemalja i cijelih država, kako se ne bi njihovo očinsko srce raznježilo nad ovakvim kukavcem, kada malko slaže ili ukrade koju kokoš?! Ili, kako ne bi oprostili meni, ovako sumanutu i halapljivu, ako se malko pobliže i podublje pozabavim sa kakvom lijepom ženicom.

— Neka vam Bog oprosti, što svašta izvaljujete — reče Velečasni.

— Kad ste sve čuli i oprostili, riješiste me brige i potrebe, da vam se još jednom ispovijedam. Baš vam hvala.

Stožina mu se prijateljski smiješio u znak odobravanja, no još mu i reče:

— Ja sam uvijek tvrdio, da ste vi genijalni, i davno sam mislio, da biste baš vi morali voditi i zavode i odgoj novih naraštaja.

Mataja se je nasmiješio, kao da ne vjeruje ili u te sposobnosti ili u Stožinovu takvu nakanu ili u njegovu moć, da to provede. Nije bilo jasno, na što cilja, ali je poruga bila očita u onome razvučenom smiješku. Iza kratke stanke reče:

— Trebalo bi mu povjeriti odgoj i upravu i u ženskim zavodima... da ih ustraja i uređuje po svojoj volji.

— E, pusta života, majka te rodila! — usklikne Filipin i bučno pljesne rukama.

Stožina je osjetio, kuda Mateja udara, pa se malko zamisli, a onda će lagano, promišljeno:

— Znate, on ne bi bio za diplomatsku službu.

— Jer nemam svojstava, koja sam malo prije spomenuo kao oznaku dobra diplomate — upade mu Filipin u riječ.

— Nije zato — nastavi Stožina — kao što vi, na primjer, ne biste bili za tu gnjavažu s tolikim ljudima i u ovako vulkanskim prilikama. Obratno ide i za jednoga i za drugoga!

Mataji je godila ta Stožinova neizravna pohvala, no zatomi svaki vanjski znak tog zadovoljstva, jer u svojoj duši nije ni vjerovao Stožini, a i koliko mu je vjerovao, nije htio pokazati, da mu je stalo do bilo kakve časti.

— Svakako — opet će Stožina — moram zaštititi diplomate i političare uopće pred vašim poganim jezikom, jer nije istina, da su oni onakvi, kako vi to rekoste.

— Ja nisam vas mislio — ispriča se Filipin vrlo ozbiljno — jer vas poznam, pa znam, da se uvijek ne pretvarate i da uvijek ne lažete. Inače, ne bih imao što opozvati od moje ranije izjave, ako želi i prijatelj Mataja, da i njemu dadem svjedodžbu.

— Hvala! — reče Mataja. — Ja znam, da biste i u nju podvalili koji proizvod vašega plodnog i plemenitog jezika.

— Jest neoprana jezičina! — javi se Velečasni, kao da se je prenuo iza sna.

— Kakav je, da je, nije ni sluga Grudičinu.

— To je istina! — potvrdiše sva tri u jedan glas. — Onome se opet ne može naći premca.

— Ipak je velika razlika — pođe Velečasni da ispravlja. — On gdjekad pusti jezik do zemlje, ali je inače i pristojan i pošten i pametan, ali Filipin ga nikad ni ne usteže i nikad ne vlada njime, kako Bog zapovijeda. To je velika razlika između ta dva pogibeljna i pogana jezika.

I u tome se složiše, a zatim se Mataja diže, da će otići.

— Čekajte još — ustavi ga Stožina — da čujemo, što je s udovicom.

— S udovicom ništa — odgovori Filipin — nego ima drugih novosti, ali ih ne ću pripovijedati, da me poslije psujete. Ako me uhvatite pijana, onda ćete sve čuti, ali ovako na suhu ne pripovijedam o takovim stvarima.

— Hvala Bogu! — uzdahne Velečasni. — Barem jednom pametno i pošteno.

Mataja je ustao i s nogu upitao Stožinu:

— Kada vi kanite na put?

— Brzo. Vrlo brzo — odgovori on. — Ako vidim, da ne mogu sve provesti lako i brzo, ostavit ću sve potrebne upute i odredbe, pa ćete onda to vi provesti, koji ostajete.

— Kako mi? — iznenadi se Mataja. — Kojim pravom, kakvom silom?

— Sve ću ja to urediti jasno i nedvojbeno, prije nego pođem. Svatko će znati svoju dužnost, pa kada javim, imade se provesti sve kao na tračnicama.

— Ali morate Gore izvijestiti — opet će Mataja.

— Što ja trebam kome izvješćivati, kad se zna, kako stvari stoje? To je sigurno i vama jasno, ne?

— Nema sumnje, da nešto treba učiniti i to — nešto mnogo i brzo, dok ne bude kasno, jer ljudi šapću i pripovijedaju — — —

— Sve ću ja to urediti — — —

17.

— Ovo je slavno! — usklikne on veselo, kad je čuo, da je sama kod kuće. — Vjerujte mi, da nisam upravo nikako birao časa, kojeg ću doći k vama, niti sam nastojao doznati, jeste li sami, jesu li obje sestre kod kuće ili jedna ili ni jedna. Vjerujte mi, sestro Marialbo.

— Vjerujem vam! — odgovarala je ona mirno i zadovoljno, a na licu joj vijorio smiješak preko tanahne i prozirne koprene stalne tuge i sjete. Mozgom joj preleti misao, kako bi bilo, da je tako došao Filozof i našao je posve samu i raznježenu ,kao što je sada? — — — Ovo je puki slučaj, gospodine Janko, koji ne znači ništa, jer sam ja često sama kod kuće.

— E, sad ste mi pokvarili veselje! — reče on i nasmije se. — Ja sam se već veselio, kako je ova zgoda udešena iz posebne počasti i pažnje prema meni i mojoj samoći, da mi se dade velika naknada za male i neznatne moje brige i životnu tugaljivost. Međutim vi velite, da je ovo svagdanja pojava!

Marialba nije točno razumjela, što joj je rekao, pa opet naglasi:

— Puki slučaj, ali posve običan, bez posebnog značenja.

— Znate: ja vam ne vjerujem u slučaj, jer slučajno ne pada ni jedna vlas s naše glave, a kamoli bi mogao biti puki, slijepi slučaj, da sam ja sam, posve sam s mojom prelijepom, neodoljivom sestricom. Slučaj znači — događaj, iza kojega nema ni sjenke razbora ni tračka sastavne veze sa ostalim zbivanjem. Jednostavno: slučaj je ubačen događaj! Toga nema!

Iza tih joj je riječi uzeo obje ruke u svoje ruke, držao ih i zagledao joj se u oči. Ona je mirno pustila, da radi, što hoće, i netrenimice gledala u njega.

— Smućeni ste mi, sestrice moja predivna! — reče on neobično nježno, pusti njezinu desnu ruku, uze joj lijevu objeručke i podigne je prema svome licu, kao da će je proučavati, no nije skidao pogleda s njeziniih očiju.

Ona je osjećala, kako se nekako spušta i topi pod tim pogledom, no nije joj bilo neugodno, te niti je predala niti podrhtavala, iako je bio veoma jak dojam, što ga je izazvalo njegovo držanje.

— I bljeđi ste, negoli ste obično — nastavio je on. — Možda se meni samo tako pričinja, ali se bojim, da se ipak ne varam.

— Posve mi je dobro, gospodine Janko. Vjerujte mi: posve mi je dobro — govorila je ona dosta tiho i nesigurno.

— Onda se ja varam, sestrice, a čovjek se lako prevari.

Još su uvijek stajali pred vratima, gdje su se sastali, i nisu se micali, kao da kane tu obaviti cijeli razgovor. Nenadano se ona trže, povuče ruku i reče posve tiho:

— I ovo je slučaj! Zaustavila sam vas pred vratima i ne dam vam naprijed. Oprostite mi.

— Ni ovo nije slučaj, jer slučaja nema. Vi ste htjeli, da vas vidim najprije tu, gdje je rasvjeta lošija, da mi tim sjajnije sijevnete pred očima, kad budemo u sobi u punome svijetlu.

— Joj, kakvi ste! Ne bih bila mogla ni pomisliti, da mi pripisujete toliku količinu taštine — reče ona i povede ga u sobu.

— Ako ne ćete ovoga tumačenja — odgovori on — kojemu i ja stavljam prigovore, da nije najsretnije, da nije najpravednije i da nije u skladu s dužnom pažnjom prema tako divnoj gospođi, kao što ste vi — ako ne ćete toga tumačenja, onda je tu odmah jedno drugo, ono pravo!

— Zanima me, što ćete sada reći!

— Istinu! Reći ću istinu. Mi smo bili tamo stali, jer smo se oboje osjetili tako blizi, tako zadovoljni, da smo opet skupa i toliko duševno jedno, da se to jedno nije ni trebalo pomaknuti s onoga mjesta, jer nije bilo domaćice i posjetioca, već je bilo samo jedno, kojemu je bilo posve lijepo i pred vratima.

— To je divno tumačenje! — usklikne ona, a lice joj sijevne velikim zadovoljstvom. — To je doista divno.

— Sviđa vam se? Onda je sigurno, da sam pogodio istinu, odnosno: ja nisam ništa pogodio, nego sam je pročitao kao u otvorenoj knjizi. Srodnost duša može biti neobično velika.

— Sestre — primijeti Marialba.

— Sestre, sestre, ali ne tjelesne, jer to nema s tijelom upravo nikakve veze. Tako su, čini se, sestre naše duše, pa se posve zanesu i zaborave, kada im je moguće da i s ovim našim tjelesima mogu biti posve blizu.

Sjeli su toliko nablizu, da su se skoro dodirivali.

— Jedva sam čekala, da dođete — reče ona.

— Je li se dogodilo što osobito?

— Ne! Nije se, ne, dogodilo ništa, nego — govorila je malko nesigurno i osjetila, da joj je glas zadrhtao — nego sam samo željela, da nastavimo naš razgovor.

— I ja sam želio da dođem čim prije, no nisam dospio od kojekakvih malenkosti, koje su me sprečavale. Gdje smo ono stali? Da: vi mi morate rastumačiti značenje dvoboja između Marka i Polita.

Marialba naglo pocrveni.

— Kako vidim, stvar nam je veoma bliza! — reče on i prijateljski se nasmiješ. — To sam odmah slutio. Vi ste dakle ona izabranica, o koju se junaci bore?

Ona je samo šutjela, oborivši pogled.

— Vi šutite i nešto prebirate u krilu. Nisam pomišljao, da je pitanje toliko teško! Vjerujte mi!

— Dobro pogađate: vrlo je teško! — odgovori ona, podiže oči i zagleda se u njega. — Iskreno vam velim, da nisam dugo podavala toj pojavi upravo nikakve važnosti. Činila mi se je kao neka neozbiljna, zabavna šala.

— A kad tamo — —

— Da. A kad tamo, to je ozbiljan posao — — —

— Poznate li ih vi obojicu?

— Kako ih ne bih poznavala?! Politovi su roditelji često radili kod nas, a s Markovom je obitelju naša kuća bila dugo u vrlo lijepom držanju, sve dok se nije desio neki nesporazumak pred desetak godina. Otada smo posve prekinuli, te se

niti ne pozdravljamo. Kad smo prekinuli, ja sam već bila zaručena, a Marko je bio dječak od kojih sedamnaest, osamnaest godina. Već je tada bio divan i neobično razvijen. Kako sam ja imala svoju ljubav, nisam obraćala nikakve pažnje ni svojim vršnjacima, a kamoli mlađima, pa tako ni Marku, no sada se živo sjećam, da je on bio svaki dan po nekoliko puta kod nas i da je vazda našao bilo kakvu izliku, da bude u mojoj blizini i da me nijemo i nepomično promatra. Onda mi to i nije bilo udarilo u oči, ali mi je sada tako živo u pameti, kao da ga gledam pred sobom, kako me guta onim svojim golemim živim očima.

— Tako je to počelo?

— S njegove strane.

— Oho, sestro moja! — iznenadi se on. — Velite, s njegove strane, a to onda znači, da je počelo i s vaše strane! Pripovijedajte, pripovijedajte, da čujem, kada je počelo s vaše strane.

— To ja nisam rekla — odvrati ona, a krv joj ponovno navre u lice toliko, da je osjetila, da nije moguće prikrivati i tajiti, da se u njoj nešto odigrava, što je jače od nje. — Kako vidite: sada je nešto u meni, kada vam ovo pripovijedam, a što je to — ne bih vam znala rastumačiti. Možda ćete vi moći protumačiti meni.

— Pripovijedajte samo i nemojte se ljutiti na moje opaske. Muškarci su vazda zlobni prema lijepim ženama, a — i ja sam, sestro moja, muškarac.

— Vi niste zlobni, nego izvrsno opažate — odvrati ona. — Ja ne znam, što je to.

— Pripovijedajte, pak ćemo poslije razmišljati.

— Marko je međutim bacio knjige u ropotarnicu i dao se na način života, koji je posve protivan i obiteljskoj predaji i društvenim obzirima. Moram vam priznati, da me je to njegovo držanje dražilo i izazivalo, da mu se divim i da se sve više i više zanimam za njega, a to tim više, što sam i ja svojom ljubavlju bila izazvala proti sebi buru i oluju ne samo svih svojih strina, ujna, kuma i tetaka, nego i svih gospodskih majka i kćeri u gradu, jer su se malko bojale zaraze, a još su mi više zavidale, kad su vidjele, da sam sretna sa svojim Ivanom i s njegovom radničkom obitelji.

— Taj je događaj morao biti kruh za zube starih usidjelica!

— Ne trebam vam tumačiti. Htjele su me raznijeti na jezicima, kad sam se udala, a kad sam ostala sama — ne želim im biti nepravedna — primijetila sam više puta, da su mi htjele dati naslutiti, da je to kazna Božja!

— Divan primjer bapske bezbožnosti!

— Mnogo sam patila — — — Vi toga ne znate, jer niste bili tu i jer uopće niste mnogo tu živjeli, pa ne poznate svih tih običaja i nemogućnosti, no — pustimo sada to. Marko se je bacio na gospodarstvo i nije se uopće zanimao za društveni život, a ja sam ostala sama i za mene nije taj društveni život ni postojao.

— I tako ste i u tome postali vas dvoje slični?

— Sada istom i ja dolazim ne do tih zaključaka nego do otkrića tih dodirnih točaka. Kao u snu — — — Kako nisam skoro nikud izlazila, nismo se nigdje ni sretali, i za mene on više nije postojao, kao što nije postojao ni Demens, koji me je i te kako često puta htio svom snagom prisiliti, da ne zaboravim, da mi je na vratima, a ja sam ipak uporno ostala kod toga, da sam i preko njega prelazila, kao da ga niti nema na svijetu. To je lakše iščeznuo iz mojeg vidokruga Marko, koji se nije mogao nametati i upozoravati na sebe. Rekla sam, da su nam se obitelji razišle.

Janko je veoma pozorno slušao svaku njezinu riječ i pratio svaku njezinu kretnju i udova i mišićja.

— I sad se opet događa neobična stvar. Htjela sam reći slučaj, no vi rekoste, da slučaja nema — rastumači ona i lagano se nesmiješi.

— Ne, ne! Slučaja nema. Vi ste se opet našli na istom putu?

— Ne baš točno na istome putu, ali u istome smjeru — odgovori Marialba. — Već sam pročitala sve knjige, koje su u kući, a imade ih mnogo, koje mene zanimaju i kojima sam dorasla, izradila sam ručnog rada više, nego nam ga treba, a i glasovir mi je gdjekad dosadio, pa sam bila počela smišljati, čim bih ispunila svoje dane. Mnogo sam razmišljala i lutala mislima, dok se nisam ustavila na — gospodarstvu! Eto slučaja!

— Nipošto! Taj bi vam slučaj bio pokazao svaki vidovit čovjek pred dvadeset godina i, ako hoćete, i još mnogo prije, pa kako onda možemo reći, da se je dogodio — slučajno!

— Samo sam tako rekla! — odgovori ona smiješeći se — jer sada već lakše pripovijedam, pa me veseli, kad vi prigovarate i tumačite moje nedosljednosti i skokove.

— Dosad nisam vidio ni jedno ni drugo. Samo pripovijedajte, pak ćemo možda naći još i tog blagoslova.

— Počela sam se zanimati gospodarstvom; Fili to nije bilo posve prema njezinu ukusu, jer koliko je god ona veoma razborita i napredna žena, toliko bi mogla često — prema svome raspoloženju i društvenim nazorima — bez ikakva razmišljanja metnuti na sebe krinolinu pokojne šukunbabe.

— Vi ste duhovita žena! — usklikne Janko veoma veselo kao dijete, kad se zanese igranjem. — Pravite veoma uvjerljive poredbe.

— Filinu ukusu to nije odgovaralo, ali je ujedno bila vesela, što ipak postoji neko zanimanje, koje me može razigrati i razveseliti, pa mi nije prigovorila, nego me još pomogla, ponudivši mi, da ja vodim cijelu brigu oko naših zemalja. Ukratko: postala sam zemljodjelac i svaki se čas nalazila sad na ovoj sad na onoj našoj njivi ili vinogradu ili masliniku.

— A Marko u susjednom?

— Točno. On u susjednom ili koju stotinu metara dalje.

— I vi ste ubrzo opazili, da on vas gleda baš onako, kako vas je gledao i pred desetak godina?

— I to je točno, gospodine Janko. Ja sam to opazila, jer mi žene imamo za to veoma razvijen osjećaj — reče ona i nasmiješi se, očekujući njegovu primjedbu, no i on joj se samo nasmiješi ,pa ona nastavi: — On je bio neobično suzdržljiv, kao što je i sada, i na svaki je način nastojao, da ni ja ne opazim, da se on za mene zanima, kamoli da bi komu stranome pružio zgodu, da zaviri u tu njegovu tajnu. Kada bi bio siguran, da ga ja ne gledam, zaklonio bi se za kola ili za koje stablo i nepomično gledao prema meni.

— A vi ste to sve onako ispod oka gledali? — —

— Jest. Ja sam to vidjela i neopazice promatrala, baš kao što je i on mislio, da mene promatra neopažen. Odmah

vam moram priznati, da me njegovo vladanje nije niti jednog jedinog časa ni iznenadilo, a kamoli da bi me ljutilo, iako i vi znate, kako sam raspoložena i što mislim o tome pitanju. Recite mi, molim vas: nije li to ipak čudnovato?

— Ni najmanje. To je posve prirodno, a da tu nema nikakove čudesnosti, to znači — ni sjenke od čuda, pogledajte ovo: vi meni pripovijedate tu svoju tajnu, o kojoj niste — siguran sam — tako govorili još ni sa svojim sestrama. A ja sam ipak po krvi dalje od vas, negoli su njih dvije, i još povrh toga sam i muškarac. Kada bismo sudili prema vašim riječima, onda bi i ovo bilo čudnovato, a vi i sami osjećate, da tu nema upravo ništa čudnovato, te vam se čini, da niti ne pripovijedate nekom drugom čovjeku, nego samo kao da sami sa sobom razmišljate o tim događajima. Je li, da je ovako, baš kao što smo nedavno stajali pred vratima, kao da smo se pretopili u jedno biće?

— Vi tako čudno govorite, gospodine Janko — — — Ali, tako jest i na tom se ne da ništa promijeniti, pa ja priznavala ili tajila.

— Vi meni ne možete ništa tajiti, lijepa moja sestrice, jer za to vam nedostaje vaša inače velika i neslomljiva snaga i odlučnost. Ni ja vama ne mogu ništa tajiti.

— Zašto je to tako, gospodine Janko? — upita ona i zagleda se netrenimice u njegove duboke oči.

On se nasmiješi, čas popošuti, a tada joj reče:

— Ja odgovor znam, ali vam ga sada ne mogu reći. Ako me na to pitanje podsjetite za koju godinu, možda ću vam moći odgovoriti.

— Istom za koju godinu? — upita ona, a po glasu se je osjećalo, da ju je taj odgovor rastužio, jer je željela da odmah dobije razjašnjenje.

— To sam samo tako rekao, bez velikoga razmišljanja, ne pridajući glavne važnosti baš duljini roka. Reći ću vam i mnogo prije. A sada nastavimo — — Vi se niste ljutili, šta vas Marko onako krišom i uporno promatra — — —

— Da. Nisam se ljutila. Ne znam, da li mi je bilo i drago, jer o tome nisam razmišljala, ali me je zanimalo, kada god bi ga vidjela, hoće li me i opet gledati. I vazda

se je ponavljao isti prizor, pa kad se je desilo, da nije bilo u blizini ni kola ni drveta niti ikakva drugog zgodna predmeta, za koji bi se mogao skriti, da me onda promatra, on bi se prignuo na zemlju, kao da nešto na njoj radi i onda me gledao onako ispod sebe.

— I kad ste opet ostali sami, onda ste o tom razmišljali, kako vas promatra?

— Ja mislim, da tome nisam obraćala osobite pažnje. Malko bih se gdjekad zaustavila mislima i na tome, ali se doista ne sjećam, da sam po tome kopkala, kako se to čini, kad je čovjek na putu, da se zaljubi. To ste htjeli ispitati — je li?

— Možda! — odgovori on, smiješeći se. — Što je dalje bilo?

— To tako traje lani od proljeća, od prvih poljskih radova, Više se nikako ne sjećam, iako sam već mnogo razmišljala i nastojala obnoviti događaje, kad sam primijetila njegovu neobičnu igru s bičem, ali vam moram priznati, da me je osvojila, čim sam je osjetila. Da me dobro razumijete, osvojila me je kao igra, kao posve neobična i samonikla pojava. Ne sjećam se, da sam išto slično ikad čula. Znala sam, da daroviti ljudi znadu divno uskladiti sve moguće glasove, ali nisam ni slutila, da bi netko pucketanjem biča i zveckanjem praporaca i zvonca na svojim konjima izražavao ljubav prema meni. Oprostite, što rekoh »ljubav«. Možda se ja varam i pretjerujem, no to je — također prirodno. To svakoj ženi laska i onda, kad se ona proti tome bori, kao što je to sada sa mnom.

— Mislim, da ste upotrijebili jedini izraz, koji tu označuje ono, što ste kanili reći.

— Dopuštam. Ja mislim, da je on proračunao i iskušao, kako će pometati na konje praporce i zvonca, i da nekako trza konje uzdama, da mu izvode baš one zvukove, koje on treba i kad ih treba za pratnju svojeg švikanja bičem. Vi ste to nedavno čuli i niste bili nimalo pripravni i niste imali ni pojma, o čemu se radi, pa vas je odmah pograbilo toliko, da ste svu svoju pažnju posvetili toj njegovoj neobičnoj glazbi.

— Jest, jest. I mene je jednim udarcem osvojio.

— Ja sam to odmah primijetila i razumjela. Znala sam, da vaša duša ne može ostati zatvorena pred takom pojavom. Možete lako pomisliti, kako je istom mene iznenadio i začarao! Ja se ne prenemažem niti štedim niti izvrćem značenja niti škrtarim izrazima, jer sam sigurna, da mi vi ne ćete biti nepravedan sudac. Prikazujem vam sve onako, kako sam osjećala i kako me to prati sada skoro neprekidno. Nisam precjenjivala značenja toga Markova držanja i češće sam pomislila, da je to proljetni jogunluk mlada i krepka momka, no kad se je to nastavilo, malko me je zabrinulo, jer mi nije bilo ni nakraj pameti, da bi iz toga njegova sna moglo ikad išta biti. Bila sam načistu, da ga to mora proći i da mora zaboraviti, pa bilo i bolno, a u to sam tim više vjerovala, što sam posve sigurno vidjela, da ničim ne pokušava da mi otvoreno i izravno pokaže svoje osjećaje. Mislila sam, da i sam vidi, da je za me premlad i da sam ja još u prevelikoj žalosti, a da bih mogla i pomišljati na ponovnu udaju, a moguće — nije ni to isključeno! — da pomišljam i na moj rod, pa drži, da ne bih mogla ni pomisliti, da pođem za čovjeka, koji sam goni svoja kola i konje, pa da je i još veći gazda, negoli je to on. Možda je i na to pomišljao — no — na što pomišljao, da pomišljao, sigurno je to, da je ostao i da je i danas posve povučen i da sve radi prikriveno osim neobičnih podoknica, koje izvodi vazda, kad god tuda prođe.

— I nikada vam nije pokušao izravno pokazati, koga ide ta njegova glazba?

— Još nikada!

— Neobičan momak!

— To je stara, čista i plemenita krv.

— Vi se varate, Marialbo, koliko se barem ja sjećam.

— Kako mislite? U čemu se varam?

— Varate se, držeći, da je Marko iz stare plemićke porodice.

— Ne, ne. Mi se samo nismo točno razumjeli! — odgovori ona veselo i brzo. — Ja nisam govorila o plemićkoj porodici, nego o plemenitoj krvi.

— E, vi ste zaista profinjena glavica, kada pazite i na ovu divnu razliku! — usklikne on. — Ja sam zaboravio, da

razgovaram s vama, kojoj ne treba stavljati riječi pod povećalo, pa sam stoga pogriješio u tumačenju. U tom značenju imate potpuno pravo: Marko je plemenite i zdrave krvi i s očeve i s materine strane. To znam i ja, koji malo znam o tim našim mnogobrojnim gazdinskim porodicama.

— Tako ja tumačim ovo njegovo divno držanje. Oprostite mi, što upotrebljavam ovakve izraze — reče ona u neprilici — no oni su doista na mjestu.

— Slažemo se, sestrice moja prelijepa! Samo vi tako govorite o tom divnom momku, jer jest divan i on i njegovo držanje baš kao i ona, koja je dostojna takva momka i takvih podoknica — — —

— Opet ste počeli!

— Samo sam nastavio, jer drugačije ne mogu i ne smijem.

— Mene od vas ništa ne smeta, osim kad mi laskate.

— A to nikad ne činim. Ja sam samo bratski iskren i ništa više. Kako osjećam, onako i govorim, a vi i sami vidite, da su moji osjećaji prema vama već toliko istančani, nježni, zanosni i — da i ja rečem pravu riječ — opojeni ljubavlju, da je stanje već posve opasno.

Marialba se lecne i problijedi, kad je čula te riječi.

— Što govorite, gospodine Janko?!

— Ono, što vi znate kao i ja, a isto tako i osjećate kao i ja. Naravno, nas oboje znamo, da ovo nije očitovanje ljubavi, nego samo bratski razgovor dviju duša, koje su svoje i koje se moraju razilaziti, jer se ne nađoše na istim tračnicama. Treba samo otvoreno gledati činjenicama u oči, pa se ne može dogoditi nikakva neprilika. Morate me slušati, Marialbo, slušati u svemu, slušati sve, što vam rečem, pa se ne ćete nikada kajati, a ja ću biti ponosan, što imam takvu sestru i što smo se i na taj način — kada nije moguće drugačije! — potpuno sjedinili u duhu i osjećajima.

Ona se je sva usplahirila i nije pravo poimala, što on želi reći i kako je uopće zapao u takve izjave i misli, uznemirila se je, a oči joj se napunile suzama.

— Sada možemo nastaviti, Marialbo — reče on mirnije, ne gledajući u nju, no ona nije nastavljala. Šutjela je i gledala preko njegove glave kroz prozor tako, da joj je pogled

obuhvatao i njegovo lice i neizmjernu morsku pučinu, hvatajući s jedne strane Demens, a s druge Terribilis, koji su se dimili kao golemi tvornički dimnjaci. On osjeti tu šutnju i neodređene misli u njezinim očima, pa podigne pogled. — Vi ste, sestrice, zaplovili vječnošću i neograničenošću! Povratite se, spustite se u moju blizinu, jer naši dani još nisu na domaku — — —

— Oprostite! Zagledala sam se, kao da sam poludjela.

— Ne, ne, Marialbo. Vi ste se zagledali u neizmjernost, kao što sam se ja nadvirio u vašu divnu dušu. Ali — povratimo se, Marialbo, na našu lijepu priču. Znate, Marialbo: to je naša zajednička priča, jer kako je vi morate prenijeti na svojoj duši, tako je moram prenijeti i ja. Tu smo u posve jednakom, istom položaju. Razlika nastupa istom onda, kada se pokazuje mogućnost, da biste vi sudjelovali i na način, na koji ja nikako i ni pod kojim uvjetom ne mogu sudjelovati. No — ako se i to dogodi, vjerujte mi, da među nama ne mijenja ništa, savršeno ništa! Mi smo vječno ovi, koji jesmo — — — Nisam posve jasan, jer su nedokučivi putovi Gospodinovi, a neizmjerna preuzetnost i umišljenost ljudska, pa podnašamo — — Nastavite, Marialbo, nastavite, sestro moja — — —

Ona je šutjela, ne dižući pogleda sa neizmjernosti, a suze su joj počele teći.

— Što vam je, Marialbo? Recite mi iskreno i otvoreno, pak će vam odmah biti lakše. — Primio ju je za ruku i svojom je rukom gladio i tetošio. Ona se nije branila. — Saberite se, Marialbo, razaberite svoje misli i progovorite, pa ste spasili svoj mir. Ja nisam želio ovo izazvati, pak ću morati pomisliti, da mi vi hotimice želite ojaditi dušu.

— Ne! Oprostite! — reče ona skoro u sav glas, kao da je kriknula u bolu. — Vi tako govorite, samo da me izazovete, da govorim.

— I to ste odmah pogodili, jer ste morali pogoditi, Marialbo. A vi morate pogoditi sve, što ja mislim, jer potječe iz iste zalihe i misli i osjećaja. Recite mi, što vam je, i odmah ćete se smiriti.

— Moram li vam reći? — prošapće ona.

— Ne, Marialbo. Ne morate mi reći, ali je to potrebno vašoj duši, pa ćete mi reći.

— Imate pravo: ja ni ne mogu nego vam reći — reče ona malko čvršće, osuši oči i časak se zamisli.

— Ja to znam i zato čekam.

— Vi možete govoriti, što god hoćete, no ovo jest čudo, što se sa mnom događa. Ovo je čudo.

— Marialbo, nemojte se varati: ja nisam nikada rekao, da su nemoguća ili da se nisu činila čudesa u običnom značenju te riječi, jer je čudo sve ono, što nadilazi naša shvaćanja i moć pojimanja, pa je stoga, po tako nepotpunom našem shvaćanju, protivno prirodnim zakonima.

— Ovo je čudo — nastavljala je ona — jer je drugačije nerazumljivo i jer je protivno i prirodi, kako je ja shvaćam. Slušajte i sudite: ja se potpuno slažem sa svim, što mi govorite, i osjećam baš tako, kao što osjećate i vi.

— To nije nikakovo čudo, a da nije čudo, dokaz vam je u tome, što sam vam ja već prije rekao, da vi tako osjećate.

— S druge strane vi znadete moje osjećaje prema mome Ivici, a znate i to, da on za mene nije mrtav, jer se sa smrću tijela ne umire.

— To je sve točno i ja to znam, no ni tu još nema nikakva čuda.

— I moji su osjećaji prema Ivici netaknuti i nenatrunjeni. Oni su onakvi, kakvi su bili u svome najvišemu usponu i slavlju.

— Razumijem i to. Vaša duša niti nije sposobna za drugačije osjećaje. I vi osjećate, da je velika razlika između onoga, što osjećate prema meni i što osjećate prema Ivici.

— Razlika je očita i ne može se nikako ukloniti, da bi se te dvije ljubavi mogle izjednačiti ili pomiješati ili međusobno smetati i uništiti.

— Vidite, da sam i to znao, jer isto osjećam kao i vi. Ako mi dopustite, ja ću vam pomoći, da izrazimo i tu razliku: Ivica tjelesno nije tu, a ipak je vaša ljubav prema njemu mnogo stvarnija, mogla bi se — dopustite i nemogućnost, da izrazim, što mislim! — skoro opipati, toliko je živa, toliko stvarna, toliko ima tijelo i svoj određeni život. Takva je ta vaša ljubav. S druge strane nas smo oboje ovdje s mesom i kostima, naše se ruke dodiruju, mi razgovaramo, mi govorimo i o tome, kako se ljubimo, a ipak — naša je ljubav

posve duhovna, ne da se ni pomilovati, a kamoli pipati ili inače stvarno osjetiti.

— Izvrsno !— reče ona. — To je savršeno onako, kako ja osjećam. Ja bih dala i dušu za vas, al' Ivica je moj muž, a vi ste mi samo — ja ne znam?! — — — brat — — Ne, ne. To nije bratstvo. Nešto je drugo.

— Dosta je, sestro Marialbo, da smo ustanovili činjenice. Ne idimo dalje, jer tko misli, da može sve rastumačiti, taj zapada u najstrašnije zablude. Dosta je, sestro moja prelijepa! Razumijemo se i sada idemo dalje: nastavite svoju lijepu priču.

— Vjerujte mi, da bih najvoljela, da je sada ne nastavljam.

— Ne bi bilo pametno! — usprotivi se on. — Ne smijemo ostati na ovome, dokle smo sada došli.

— Niti ne ćemo, jer ja još nisam gotova sa čudom, koje se oko mene vije.

— I koje nije čudo! A što je još, što ste opazili?

— Uvjerena sam, da vi sve razumijete, pa sam stoga sigurna, da ćete razumjeti i ovo i da mi se ne ćete ni rugati niti me osuditi.

— To je sigurno. Samo recite sve.

— Teško mi je, gospodine Janko, jer je tako neobično, što ću vam reći, te me je skoro i strah i sram pred vama.

— Molim vas, zašto bi vas bilo sram? Recite mi otvoreno.

— Vidite, gospodine Janko: ja umirem za svojim Ivicom, ja volim i vas — — kako ste to vi sami rastumačili — — Ja vas tako volim — —

— I još volite Marka! — reče on, zagleda se u nju neobično prijateljski i ljubazno i nasmije se. — Vidite, da ja sve znam, što se odigrava u vašoj maloj glavici i u vašoj velikoj duši.

— To je upravo nevjerojatno! — usklikne ona posve veselo, te je bilo jasno, da je Janko svojim načinom uklonio s nje svaku smetenost i smućenost. — To je drugo čudo.

— Naprotiv: to vam je dokaz, da ni ono prvo nije čudo, jer da je čudo, kako bih vam ga ja mogao otkriti, kad nisam čudotvorac?

— Pogodili ste moje osjećaje, koje ne smijem nazvati ljubavlju, ali — svakako nismo daleko od te oznake. Ja istom sada vidim, da je on meni odvajkada mio i drag kao prijatelj i susjed i dobar znanac, a od jučer osjetih i mnogo više.

— Od jučer?! Što se je desilo jučer?

— Ništa s Markom, nego su me neki događaji porinuli u to razmišljanje i osjećanje, pa sam se upravo ulovila, da se u meni nešto razvija — — —

— Razumijem vas, Marialbo! Ne bojte se toga osjećaja i pustite ga, neka se razvija, odnosno: pustite ga, da se otkrije i pokaže, jer se nema što razvijati, što već ne postoji u vama. Ono je tu, samo je zasad još prikriveno, kao što dobra gospodarica pepelom zapreće žeravicu, da je nađe živu, kad je ustreba.

— To je tako čudnovato — — —

— Nije ništa čudnovato, Marialbo, ali je divno i čudesno, sestrice moja jedina. Kao što nježni cvijet treba za svoj život vlage iz zemlje i blage rosice iz zraka, tako je potrebna i vama sva ta ljubav u raznim oblicima i s raznih strana. Neka vas to ništa ne uzrujava, već mirno primajte događaje, kako dolaze. Vjerujte mi: da smo se nas dvoje sastali prije, mnogo prije — — bilo bi vam prišteđeno mnogo razočaranja i nesreća, no ovako je udarilo sve drugim putom i ne da se promijeniti.

— Ne da se promijeniti — ponovi ona kao jeka. — Mora se ići udarenim stazama.

— Jest, jest, razborita moja Marialbo. Vi lijepo gledate, otvorenih očiju, na stvari i događaje, pa se ne bojte — — — No još nismo svršili vaše lijepe pripovijesti.

— Bolje bi bilo reći: moje tužne pripovijesti — odgovori ona dosta mirno, iako joj se na licu opet odrazi val uzbuđenja. — Dosad je sve teklo kao mirni potok kroz veliku, jednoličnu ravnicu, a sada se nenadano susreće s velikom pećinom, s kojom se sudara.

— To je Polit, je li?

— Da. To je on.

— Oprostite, Marialbo, jedan čas: kad će se sestre povratiti?

— Ana kasno, jer je kod svoga budućega roda, kod zaručnikovih roditelja, a Fila može doći svakoga časa. Ona je otišla u posjete jednoj prijateljici.

— Kako je to lijepo od gospođice Ane, da ide k svojima — reče Janko i prekine se u riječi, jer je zaboravio misao, koja ga je ponukala, da rekne to, što reče. — Vidite: ovo vam je kratki spoj! Ne znam, što sam htio reći, pa ostaje samo kod toga, da je od Male lijepo, što posjećuje svoju buduću svekrvu i svekra.

— Ona je vrlo mnogo vremena kod njih, jer je neobično vole, a sin im je negdje na Indijskom oceanu, pa im ona nadomješćuje i njega. Zašto me pitate, da li će se skoro povratiti?

— Želio sam ocijeniti, da li ćemo još dosta dugo biti sami.

— Mislim, da ne ćemo. A što biste željeli? — upita ga ona i ustade.

— Zašto ustajete, Marialbo?

— Oprostite! To sam učinila bez razmišljanja, željna da izvršim vašu želju. Što ste mislili?

— Sjedite samo, pak ću vam onda reći — odgovori on, smiješeći se. — Opažate li vi, koliko su vam misli zabavljene željom, da mi ugodite?

— Nemojte me to pitati, gospodine Janko — odgovori ona posve mirno i nasmiješi se. — Recite mi, što ste mislili?

— Neka vas taj vaš osjećaj ništa ne smeta. On je divan, a i ja osjećam isto tako prema vama. Sretan sam, kad znam, da činim nešto, što je vama drago i ugodno. Da — — — Želio sam, da na čas prekinemo vašu lijepu priču, dok vas upozorim na nešto drugo. Nije ni važno ni neobično, ali je ipak takve naravi, da ne smijem propustiti — — To su zanimljivi slučajevi — — — Znate, kad sam se ja istom upoznao s mojom pokojnom prijateljicom Ljubicom, ona je imala više udvarača. Ja sam to znao, jer mi je ona sama o njima pripovijedala. Bio sam na jednoga malko ljubomoran, jer mi se je činilo, da je nasrtljiviji od ostalih, pa sam je upozoravao, da se čuva. Te su moje opomene nju uvrijedile, jer joj se je činilo, da podcjenjujem njezin oprez, njezinu otpornu snagu i — njezino poštenje. Tako je to ona rekla, kao da tu uopće ulazi poštenje u pitanje! Nije mogla ili nije htjela razu-

mjeti, da su tu strahoviti prirodni zakoni, koji su jači od nas. Ako ne ćete požara, ne smijete slamu i vatru držati skupa. Ako ih držite skupa, uz najveći oprez, da uz najveće napore izbjegnete požaru — ipak ste zreli za ludnicu, jer se slama i vatra ne drže skupa.

— Da, da. Razumijem vas. Ja razumijem i to, što mi želite reći.

— To je divno. Na ovaj način nije teško izvršiti svoje zadaće. Ja samo pomislim, i vi već znadete, što vam želim reći.

— Vi ste mi opet počeli laskati — reče ona i zaprijeti mu prstom. — Vjerujte mi, da nije nikakvo prpošenje, što tome prigovaram, nego me doista smeta.

— Žao mi je, no nije moja krivnja, što svaka moja riječ mora biti takva, da se čini kao laska. Jedini je izlaz, da se vi na to naučite i da mirno snosite. Vidi se, da smo rijetko skupa, pa niste naučeni na način govora, koji ja upotrebljavam s onima, koje volim.

— Ja ću nastojati da se naučim i da vam ne prigovaram.

— To će me veoma veseliti, a ujedno će olakšati naše razgovore.

— O, to nije potrebno! — usklikne ona veselo.

— Potrebno je, da vi ne prigovarate! No — nastavimo. Slušajte me, lijepa moja sestrice: čim razumijete, što vam želim reći, i čim vam bude jasno, da moja Ljubica nije bila u pravu, kad su je moja upozorenja srdila i skoro vrijeđala, onda mi nije teško reći vam, što sam nakanio.

— Neka vam ne bude teško, jer sam spremna da primim svaku vašu opomenu i pouku.

— A znadete li, o čemu se radi?

— Nažalost, slutim!

— Ako smo na jednoj misli, onda sam još jedva na vrijeme dospio. Vjerujte mi, da nisam dospio prije, a kad sam bio prošlog puta ovdje, zabavili smo se drugim razgovorima, te sam prešao preko toga držeći, da niti nije tako hitno.

— A ipak je hitno, gospodine Janko — — Ja sam vam zahvalna, iako vam se moram pohvaliti, da sam i sama posve jasno i nesumnjivo opazila otvorenu provaliju i trgla se.

— Jeste li sigurni, da smo na jednoj misli?!

— Zove se Filipin! — odreza Marialba kao iz puške. — Sada vidite, da smo na istome! Sjetila sam se, jer su mi poznate duhovne veze, koje postoje — — — Ali ne, gospodine Janko: te duhovne veze ne postoje, jer je on drugi svijet.

— I bio je već ovdje?! — pitao je Janko najmirnije, što je mogao, svladavajući uzbuđenje.

— Bio je — potvrdi ona.

— Samo jedno, Marialbo, kao svojoj sestri, kao sebi samome, kao svojoj jedinoj duši: on je oženjen čovjek!

— Oženjen?

— Da. Kada to znadete, onda je sve ostalo za naš slučaj bez ikakva značenja: veseljak, šaljiv, zabavan, načitan i sva svojstva, koja traži lagano današnje društvo od čovjeka, kojemu je namijenjena uloga šaljivca i ženske zabavice. To je sve ovdje bez ikakova značenja. Nemojte me krivo razumjeti, Marialbo!

— Ne, ne. Ja vas dobro razumijem.

— Nemojte misliti na svoju dušu i precjenjivati snagu svoje krvi, Marialbo! To bi bila preopasna igra. Pametan čovjek ne drži slame i vatre skupa. Ništa vas ne pitam, ništa vam više ne govorim, nikad vam više ne ću spomenuti.

— Ja bih rekla vama, ako mi dopustite.

— Izvolite, Marialbo, što god želite.

— Njegova me je navala dovela nad provaliju, s koje sam ugledala, kako me Marko kradom gleda i nastoji, da to ni ja ne opazim — — — Tu sam opazila Marka.

— I nemojte ga gubiti iz vida, ako vam je neodoljivo potrebno da gledate u muške oči. Dobro me razumijte, Marialbo. Ja znam, da ove misli nisu strane ni daleke vašoj divnoj duši. Ne dajte se zavesti s toga puta — — — Ja ću skoro otići, ali ću ipak biti kod vas i znat ću, što radite, pak ću se veseliti, kad budem vidio, kako je moja sestrica sretna i zadovoljna — — —

— A kuda ćete vi otići? Kamo se spremate?

— Zapravo: ne odlazim nikuda. Ostajem tu — — Oprostite, Marialbo: pričini mi se, kao da sanjam i u tome snu plovim po svemiru, prolazeći kroz predmete, koje mi držimo

neprohodnima — — — Tako sam prošao kroz Demens i Gravis kao kroz maglu — — —

Ona se je smiješila njegovim riječima, držeći, da se s njome šali.

— Recite mi, gospodine Janko, da li doista kanite kuda otići?

— Vi znate, da ja nisam nikada nigdje stalan, otkad sam izabrao ovo zanimanje. Idem onamo, kuda me baci potreba proučavanja i rada na duhovnom polju. Eto, Marialbo: u tome vam je i ključ tajne, zašto se nas dvoje prekasno nađosmo, osim što ste vi malko prekasno i rođeni, pa kad sam ja bio već odrastao čovjek, vi ste još bili dijete, koje se je moralo popeti na stolicu, da mi pogleda u lice. Vi ste sigurno i zaboravili, da se je ovo doista dogodilo?

— Ne sjećam se toga — odgovori ona. — Zar sam se penjala na stolac, da vas gledam?

— Da. Bilo je tako. Ja sam već bio svršio gimnaziju i spremao se na sveučilište, pa sam prije polaska došao, da vas sve pozdravim. Tada smo se nas dvoje zabavljali i šalili toliko, da ste se vi najzad popeli na stolicu, da me možete bolje promatrati. Bili ste već onda zlatni, samo premali, da biste bili mogli pokazati, što nosite u duši. Ni ja nisam tada mogao ništa opaziti.

— Tako je čudesno sve ovo, što nas dvoje razgovaramo!

— Da, da. Čudesno jest, ali je posve naravno. Posve naravno — — — I tada ste, velite, ugledali Marka?

— Da — — — Možda se i varam, no i sada mi se čini, da sam dobro i jasno osjetila. Međutim vam moram iskreno priznati i ovo: ne mogu ni zamisliti, ne mogu pojmiti, što ću s tim osjećajima!

— Ne znate?!

— Ne. Meni se barem čini, da ne znam — — —

— Marialbo, nemojte zavaravati i sebe i mene, jer sebe ne možete prevariti bez velike pogibelji po sebe samu i svoju dušu, a mene prevariti nema nikakove svrhe, jer ja i tako ne tražim od vas ništa.

— Prevariti?! — iznenadi se ona. — Ja da želim prevariti i vas i sebe?!

— Nemojmo na te staze, sestro moja prelijepa. Nisu za naše noge. Vi ste se ovaj čas izgubili sami pred sobom, pa se ne možete naći. Nego, jeste li čuli kako ja kažem, da od vas ne tražim ništa? A to jednostavno nije istina! Vidite, otkad vas već gnjavim, kao da sam vas uzeo u zakup, a još imam snage izustiti riječi: »— — i tako ne tražim od vas ništa — — —«

— Ja razmišljam, kako ste mogli doći do zaključka, da nas želim prevariti?

— Dobro govorite — »nas prevariti«, i sebe i mene! Vrlo dobro, nego: ja nisam još svršio. Ja ne vjerujem, da su moguća mješovita prijateljstva, no naš slučaj ne spada u tu vrstu prijateljstva, jer sam ja već stari gospodin —

— To nije istina! — usprotivi se ona veoma žestoko. — Oprostite mi, što vam to rekoh na tako tvrd način, no doista niste stari gospodin.

— Sada vi meni laskate! I ja odmah priznajem, da ja uopće ne priznajem starost! Ja sam vrlo mlad i mlad ću umrijeti, ako doživim i osamdeset godina — no ne ću ih doživjeti ni pedeset! — ali sam stari gospodin i to hoću da budem u poredbi s vašom bujnom mladošću. Samo tako mogu održati uvjerenje, da je naše prijateljstvo moguće već i s toga gledišta. No, ako mi razorite i tu opsjenu — a nije opsjena! — još uvijek mi ostaje opravdanje u tome, što sam ja svojim duhovnim životom otišao na putove, koji me spasavaju — barem donekle! — od mnogih padova i udaraca, pa i od raznih želja, te uopće niti ne mislim na život kao na potrebu tijela. Za mene, doista, ovo nije tjelesno gombalište, i kao što nije važno, kakvo odijelo nosimo i da li ga uopće nosimo, tako nije važno za naš život, da li imamo ovo odijelo, koje se zove tijelo, ili ga nemamo.

— Kako sam ja vas htjela prevariti? — — —

— Polako. Već smo tu! Ja od vas, vidite, ipak nešto tražim, jer svako prijateljstvo nešto traži, a u našem je slučaju, s moje strane, samo ovo: tražim malko ovakve duševne zabave, čavrljanja, snatrenja i gledanja — zapravo: zavirivanja iza velike koprene života! — dok ne tražim ništa ni više ni drugo ni tjelesnije. Stoga nema nikakove svrhe, da

me zavaravate govoreći, da ne znate, što ćete s osjećajima, koje gojite prema Marku.

— Sada vas razumijem, ali vas doista nisam htjela prevariti, već je posve slučajno tako ispalo.

— Nema slučaja, seko moja duhovna! Nema toga!

— Onda oprostite — — —

— Pogledajte otvorenih očiju u to pitanje, pak ćete odmah vidjeti odgovor na pitanje, što biste s tim osjećajima! Što vam je otvorilo oči, da ih uopće opazite?

— Filozofov postupak prema meni! — odgovori ona bez otezanja.

— Nisam pitao, da mi odgovorite, jer sam kanio sam dati odgovor na svoje pitanje. Htio sam vam reći, da vas je Filozofova drskost nagnala, da poređujete njegove osjećaje prema sebi sa onima, koje osjećate i čujete u Markovoj uzvišenoj i neobičnoj glazbi. Vas je moj — inače vrlo čestiti, zabavni i ugodni! — prijatelj nagnao na neke osjećaje, na neka uzbuđenja, koja vam nisu dozvala u pamet ni Ivicu, koji s vama živi danas kao i prije deset godina, ni mene, koji sam tu kraj vas potpuno živ, nego vam dozvaše pred oči Marka. Malko razmislite, pak će vam odmah biti jasno, što ćete s osjećajima, koji su se toga časa uzbunili, oživjeli, uskovitlali u vašoj duši!

Čas je šutjela, gledajući ravno u njegove oči, a tada reče:

— Nevjerojatno je, kako ja s vama pripovijedam! Meni se čini, da sanjam — — — Što ćete vi o meni misliti?

— Ja o vama već mislim, što misliti moram, Marialbo! To je moje mišljenje već davno ustaljeno i sada se može desiti samo kakvo malo uljepšavanje, glačanje ili nešto slično, no ništa važno ili odlučno. Ne znam, jesam li vam dosta jasno istakao, da vam prijeti strahovita opasnost od moga prijatelja, ako ne budete najoprezniji i ako ne budete postupali prema samoj sebi s najvećim nepovjerenjem. Opet naglasujem, da nipošto ne podcjenjujem vaše otporne snage i najbolje volje. Nemojte me krivo razumjeti.

— Ne. Ne mogu vas krivo razumjeti, jer osjećam točno ono, što mi i vi govorite, i to osjetih, čim se nedavno sastadoh s njime. Stoga možemo biti posve sigurni — reče ona, pogleda mu značajno u oči i veselo se nasmije.

— Sretan sam, Marialbo, što ste takovi. Vjerujte mi — — A sada bismo mogli konačno čuti, kako se je Polit upleo u Markovu glazbu?

— Voljela bih, da to ostavimo za drugi put.

— Niste raspoloženi, da mi to pripovijedate?

— Nisam. Ne spada u okvir svega onoga, što smo dosada razgovarali. Pripovijedat ću vam drugi put. To je dobro i stoga, što ćete možda tako prije opet doći.

— Bez obzira na bilo što, čim budem mogao od poslova, eto me ovdje. O tome možete biti sigurni. Kad sam kod vas, onda mi je kao mornaru, koji iz bure i oluje uteče u sigurnu luku. Ja se samo kod vas malko odmorim.

— Sada biste vi mogli nastaviti svoju pripovijest.

— Koju moju pripovijest?

— Vi se šalite.

— A, da! Sjećam se, ali se nisam šalio, nego sam zaista bio zaboravio. Ne sjećam se, gdje sam ono stao?

— — — Rastali ste se — govorila je ona, tiho i polako kao molitvicu, skoro doslovno njegove riječi — i bili dugo rastavljeni. Poslije toga ste doživjeli silan, užasan slom, a bojite se, da ga je doživjela i ona, iako nije bila kriva. Bila je samo slaba žena — — Tu ste prestali.

— Eto gospođice File — reče on — pak ćemo i to ostaviti za drugi put.

18.

— Po čemu to zaključuješ? — pitao ga je Janko, promatrajući osnove, koje je razastro po stolu tako, da ih je sve mogao pregledavati, a da ih ne treba posebno uzimati u ruku.

— Po čemu? — ponovi Djed pitanje. — Tako: zaključujem, jer znam i jer sam čuo i vidio.

— Što si čuo i vidio? — pitao je Janko strpljivo i uporno, jer je htio čuti njegovo mišljenje, no već je postajao ne-

miran, koliko mu je morao postaviti uzaludnih pitanja, jer nije odgovarao ni jasno ni određeno.

— Meni je dosta, da s čovjekom progovorim dvije riječi, pa da vidim, je li nečastivi u njemu ili nije.

— To razumijem, ali kako si došao do zaključka, da je ovo sve posebno dogovoreno?

— To se vidi, čim pročitate.

— To je istina, no ti mi reče, da si znao već prije nego si vidio, da će se dogovoriti.

— Znao sam.

— Kako si znao? Po čemu si znao?

— Kad sam rekao Filipinu, što ste odredili, on odmah posla nekog derančića k Stožini i veli mu: »Reci gospodinu Stožini, da ide na dogovor«.

— Sad razumijem.

— Ja sam mu se nasmijao u brk, kad sam čuo i vidio, da šalje onoga malog, a on mi kaže: »Što se smiješ?«, a ja njemu: »Drago mi je. Ne 'š mi ti zapovijedati, smijem li se ili ne smijem li se smijati!« Kad je vidio, da se ja i ne bojim i ne predam, a on će onda lijepo i kao umiljato: »Evo, vidite, moj Djede: je li ovo život za čovjeka? Zar smo mi na svijetu zato, da se gnjavimo i mučimo glupostima, umjesto da uživamo i da se veselimo, kad nam je Svevišnji ostavio i te mogućnosti? Imaš pod rukom najveće slasti i najveće muke, pa biraj, a mi — kao da nam je vrana mozak popila, tov, pa na najgore, na najcrnje i na najteže. Da se mene pita, ja bih ovaj cijeli narod odmah raselio s vulkana i svakoga uputio, kako treba živjeti bez muke, bez bolova i briga«. — — Tako se on rasprípovijedao, a ja se sve smijem, pa mu rekoh: »A kako bi se dalo svijet raseliti, kada ga vi niste ni sijali, gdje je nikao?« »Već bih ja — kaže on — našao način, na koji bi se to dalo. Treba sve rastjerati, pa onda opet skupljati, kako ti se najbolje sviđa. Narod bi sam morao odrediti, što će i gdje će i kako će, pa da vidiš ljepote«. Gledam ja njega i sve mislim, je li sulud ili je samo pijan, ali nikako ne mogu dokučiti, pa mu velim: »To ti je, moj brate, rat svih proti svima! Svak bi za sebe birao najbolje, a najboljega nema za sve, pa bi se samo čupali, dok se ne bi i zatrli« — — »Eto, eto! — vikne on kao mahnit. — To bi

i bila ljepota! Nek se međusobno zataremo, pa tko ostane, neka mu nije tijesno!« Kad sam i to čuo, onda ja njemu lijepo kažem: »Prekrsti se ti, ako još možeš« i otidem za svojim poslom. Eto, kad sam sve to čuo, onda je sve bilo jasno kao na dlanu. Nisam vam sve odmah htio pripovijedati, jer nije bilo potrebno, da vam trokeljam, kao što je trokeljao on i kao što sam vam ja sada sve ponovio, kad ste me već toliko pitali.

— Tako je to bilo?

— Tako, tako. On uvijek govori, da bi narod morao o svemu određivati, kad se radi o narodu, s kojim on nema posla, a gdje on mora što učiniti, tu je tiranin, da mu premca nema.

— To nije samo njegova mana, pa onda i nije više mana, moj Djede. Obična pojava.

— Jeste li vi vidjeli Velečasnoga: kada ga vi molite, da predaje, ima stotinu isprika i nikako ne će, a kad je tamo s njima nešto prošuškao i kada su ga oni pričestili, tada se i sam predlaže i odmah puna tri sata na dan!

— Predomislio se i prihvatio moje razloge — reče Janko.

— E, moj gospodine, drugo je to! Nije on prihvatio vaših razloga, nego su kukavcu oni tamo dali razloge, koje on mora slušati.

— Zašto bi morao slušati?

— Zašto? Zato, što oni vele, da ne treba nitko slušati nikoga, jer da smo svi jednaki, ali tko je s njima, taj mora slijepo slušati, što odredi Stožina. Eto, zašto mora slušati.

— To ti samo tako misliš, pa tako i govoriš, ali ne će biti baš sve tako.

— A vidjet ćete, hoće li ili ne će biti sve tako, ako vas Bog poživi, a na vrijeme ih ne dotjerate u red, kako Bog zapovijeda. Znate vi i sami, da sam ja kruh, koji se jede, ali — sve do granice, a vi svojom dobrotom pregonite i preko granice.

— Nije točno, Djede, što govoriš. Ja nemam ni Božjega ni ljudskoga prava, po kojemu bih mogao biti strožiji, nego što jesam. Ja ne mogu kazniti ondje, gdje vidim, da nema krivnje, a ne mogu kazniti strogo ondje, gdje krivnja i po-

stoji, ako vidim, da čovjek nije dorastao da radi drugačije, negoli je radio. Nitko nema prava suditi.

— Neka nema, ali ipak se mora pritisnuti, kad vidite, da imate posla sa životinjom, a ne s čovjekom. Ja vam se ne bavim tim velikim razmišljanjem i sličnim stvarima, ali vidim, da imade mnogo ljudi, koji samo nose to ime. S takvima se mora ne po imenu nego po onome, kakvi su. Ne možete vi biti dobri bijesnu paščetu.

— I njemu, Djede! Samo takvim svojim postupkom možemo pokazati, da smo drugačiji, nego je ono. Koja bi druga razlika mogla postojati između nas i bijesna pseta, da i mi bijesno postupamo prema njemu, kao što ono postupa prema nama?

— To je za mene previsoko, pa — kako vam drago, ali ja bih njega sjekirom, jer znam, da su se tako i naši stari branili od bijesnih pasa i jer, ako ne ću ja njega u gromilu, hoće ono mene u grob.

— Ako već cijelo čovječanstvo teško i sporo napreduje, moraju, Djede, pojedinci napredovati tim brže i tim smionije, da budu lučonoše i putokazi! Mi smo baš u najsretnijim prilikama, da udarimo i kročimo tim putom, jer smo na putu opasnosti, nenadanih lomova, udaraca i neizrecivih bolova, bez kojih nema napretka.

— Znate, nemojte mi zamjeriti, gospodine Janko: ja nisam nikada, kad su bile kakove svečanosti, htio nositi baklje. Uvijek bih se nekako izmakao i prepustio drugima.

U razgovoru ih zateče Velečasni. Došao je svečano, ozbiljno i skoro mrko, kao da nije cijele noći oka stisnuo.

— Kao da smetam? — reče hladno i odrezano.

— Kao da se varate! — odgovori Janko, oponašajući ga, nasmiješi se, ustane i ljubazno ga primi. — Meni je upravo milo, što ste došli vi k nama, jer bih inače ja bio morao doći k vama. Ovako ste mi prištedjeli put do sebe. A baš imam mnogo posla, pa mi niti nije do hodanja.

Velečasni se je u neprilici ogledavao, kao da je prvi put s njim, i nije znao, kako bi počeo.

— Želite li, da budemo sami? — upita ga Janko.

— Idem ja van, za poslom — reče Djed i ustane.

— Ne, ne — usprotivi se Velečasni. — Bolje je, da ste i vi s nama, da se zna, tko je što rekao.

— Pa, ne ćete se svađati, da ćete trebati svjedoka pred sudom — odgovori mu Djed dosta oštro. — Sada baš ne ću ostati, nego idem raditi.

— Ostani, Djede, ostani ovdje — reče mu Janko. — Tako mora biti, da se dokraja izvrši sve, kako je pisano u zvijezdama.

Na ove se riječi Velečasni malko lecne, no brzo se svlada, maši se u džep, izvadi nekakovo pismo i pruži ga Janku.

— Od koga je to? — upita ga Janko.

— Od mene — odgovori on suhoparno.

— I vi mi pišete, a sami dolazite i donosite svoje pismo?

— Znate: pisao sam, da se poslije ne bi reklo, da nisam izvršio svoje zadaće! — odgovori on povišenim glasom.

Janko otvori pismo, preleti nekoliko redaka, pogleda Velečasnoga, koji je gledao preda se, pa ne dočeka Jankova pogleda.

— Je li ovo ovako, Velečasni? — upita Janko posve mirno.

— Zar vi možete sumnjati u ono, što vam ja rečem? — odgovori Velečasni veoma nabusito.

— Ja sam, prije svega, mislio, da smo nas dva ovo pitanje već bili riješili usmeno, kad smo prošli put o tome govorili, a zatim, čini mi se, da vi sada u ovoj pismenoj pritužbi spominjete činjenice, kojih prije niste iznosili.

— Oprostite, to nije istina. Molim vas, nemojte izvrtati, kad znadete, da govorite sa svećenikom, a s drugima — kako vam drago! — govorio je Velečasni veoma ljutito.

— Oprostite mi. Ne želim vas nipošto vrijeđati, a napose baš vi znadete ,kako ja gledam ne samo u svećenika, nego i u svećeničkog slugu, pa znadete, da ne bih nipošto mogao biti hotimice nepravedan.

— Što ja znam, što vi mislite!

— Vi ste mene, Velečasni, veoma dobro poznavali do prije nekoliko dana, pa mislim, da je još barem malko toga sjećanja ostalo u vama. Isto se tako morate sjećati, da niste nikada prije iznijeli bilo što ili bilo kome o nesretnom Trupčevu slučaju. Vi ste, naprotiv, bili njihov vrlo česti gost.

Vi ste u njihovu kuću išli i blagoslivati. Sjećate li se toga?

— Svatko može pogriješiti — odgovori on mnogo mirnije i pokornije.

— Ja vas o tome ni ne pitam, jer je naravno, da svatko griješi, ali nije naravno, kad vi sada govorite posve protivno onomu, što ste govorili prije nekoliko dana.

— Oprostite — — —

— Ja ni ne sudim, pa ne trebam ni praštati. To vi, Velečasni, uredite sa svojom savješću.

Djed je slušao taj razgovor, pa kako nije pravo razumio, sve se je nadizao, da pročita barem onu stranu pisma, koja je bila ozgor. Janko to primijeti, uzme pismo i pruži mu:

— Kad je i sam Velečasni želio, da prisustvuješ razgovoru, onda je potrebno, da i pismo pročitaš. Kako si čuo, ja smo i Velečasni već razgovarali o ovom pitanju i bili smo se složili, da ne možemo učiniti ništa ni bolje ni poštenije, negoli je sada, pa da ih stoga zasad pustimo s mirom. Međutim, on podnosi pismeno pritužbu.

Djed je primio pismo, ljutito ošinuo pogledom Velačasnog i počeo čitati.

— I ovo ste se vi dogovorili! — reče on, kada je pročitao.

— Što bismo se mi dogovarali?! — brecne Velečasni. — S kime bih se ja dogovarao?

— Dosta je pogledati ove osnove za predavanja — odgovori mu Djed, pokazujući razastrte papire. — Jedno skrij, drugo pokaži.

— Hvala vam — reče Janko — što ste se odlučili da predajete. Veseli me, što ste se riješili zapreka, koje su vas u tom sprečavale, kada sam vas ja za to molio prije nekoliko dana.

Nije odgovorio ni jedne riječi, već je u velikoj neprilici oborio pogled preda se.

— Nagovorili ga oni! — zvizne Djed kao iz praće. — Nije ni prije bilo nikakvih zapreka, nego nije htio, a sada mora, kada su ga ukočili oni zlodusi, kao što je i sam.

— Djede, molim te, nemoj se i ti otiskivati niz brdo i biti nepravedan.

— Na moju dušu svi grijesi, koje sam sada počinio tvrdeći, što sam rekao, a ako sam istinu govorio, neka se

Velečasni odavle ne makne, dokle ga ja ne odnesem na rukama kao malo dijete.

— Ne kuni, Djede! — opomene ga Janko vrlo strogo, povišenim glasom.

— Ne uzrujavajte se, gospodine Janko, kad se ja ne uzrujavam — reče Velečasni, kada se je oporavio od prve navale iznenađenja nad Djedovim riječima. — Znate onu narodnu: »Ne čuju nebesa« — — — Najzad, tko hoće blagoslivati ili proklinjati, mora i u sebi imati, što može dati.

— Uprav sam ja to često mislio, kad sam vidio vas, da nas blagoslivate! — odgovori Djed s nevjerojatno ledenim mirom.

— Djede, još te jednom molim kao brata, da tako ne govoriš — opomene ga Janko. — Velečasni nije došao k nama, da ga vrijeđamo.

— E, da: on je došao, da vrijeđa vas! Vidim ja to.

— To je njegova stvar.

— Oprostite mi i dopustite mi samo, da ga jednu upitam — reče Djed posve mirno.

— Ako je Velečasni voljan, da s tobom raspravlja, meni je donekle pravo, donekle: dok ne prijeđe u vrijeđanje! — reče Janko.

— Da čujem, što ćete me pitati? — obrati se Velečasni Djedu.

— Mislite li vi — upita Djed — da ste vi s takvom jadnom dušom dostojni, da i dalje budete Kristov svećenik?

— Oprosti, Djede, ali to pitanje nije na mjestu. Nije lijepo, da se postavljaš za sudca, a sam griješiš — opomene ga Janko.

— Od njega nisam drugo ni očekivao — odgovori Velečasni. — U Božjem vas zvjerinjaku ima svakakvih, pa se ne smijemo čuditi. Ali da vam odgovorim na pitanje! Bog će svakome suditi, a vi znadete onu: Ne gledajte na djela njihova — — — Kad zamjenjujem našega Gospodina, onda ne gledajte u meni čovjeka grješnika, nego samo Gospodinova zamjenika. Najzad, dragi moj Djede, vi ne znate, što govorite. Pogledajte vi malko oko sebe i poslušajte, pa ćete čuti, što ljudi govore — — —

— Govore, Velečasni, da Gospodinov zamjenik ne može doduše nikad biti posve dostojan Gospodina i da nije nepogrješiv, ali da mora biti barem bolji od svakoga običnog čovjeka.

— Oprosti mi, Djede, ali to su zbilja djetinjarije, u koje ste sada upali. Zar je za vječnost važno, o čemu se vi gonite?! — opet će Janko.

— A, ja ne znam — reče Djed u neprilici. — Ja samo mislim tako.

— Pustite ga! — dobaci Velečasni podrugljivo. — Vidi se, da je u dobroj školi.

— Oprostite mu, Velečasni. Djed nije loš, samo je malko prenagao, pa se zaboravi.

— A zašto bih ja njemu, molim vas, praštao? — odgovori Velečasni posve ravnodušno. — Prašta se čovjeku, kad se skrušeno pokaje, a ne blaščetu, koje ne zna, što je pokajanje.

— Lako vam je, Velečasni, kad smo pod ovim krovom i s gospodinom Jankom! — reče Djed ljutito. — A neka vam bude i poslije, jer se ja ne ću o vas ogriješiti i okaljati ruku.

— Ovo je već strašan razgovor! Oprosti mi, Djede, no poslušaj me, pa hajde u svoju sobu.

— Kad vi velite! A, i jest pametnije — reče Djed, ustade i odmah ode van.

— Sad možemo, Velečasni, mirno razgovarati — reče Janko posve ljubazno, kao da se nije dotad ništa dogodilo. — Zabrinjuju me ove nemile pojave, pa vas molim, da mi recete otvoreno, što to sve znači i kuda vodi.

— Ne može se više ovako. Ljudi govore na sva usta, da više ne mogu izdržati — govorio je Velečasni mirnije, gledajući poda se.

— Koji ljudi?

— Mnogo ih govori, vrlo mnogo.

— Spomenite mi barem kojega, da ga i ja znam.

— Pa — — — Baš se sada ne sjećam ni jednoga.

— A što vele, što se ne da podnositi?

— Pa eto, na primjer, ovo s Trupcem.

— Recite mi, Velečasni, što znači, da je čovjek stvoren na sliku i priliku Božju?

— Oprostite! Ja nisam došao, da vi sa mnom mudrujete — reče on ljutito. — Riješimo ovo, s čim sam došao.

— Ovo smo riješili već prošli put u razgovoru i vi ste mi u svemu dali pravo. Ne povraćajmo se, već se molite Bogu, da vas oslobodi zla, koje vas napastuje i navodi na grijeh.

— Oprostite, no ja nisam došao na duhovne vježbe.

— Pametan je čovjek bez prekida u duhovnim vježbama, jer nikad nije ni dosta, a kamoli previše vješt. Vjerujte mi i ne uzrujavajte se. Vi znadete, da mi to naučavamo već pripravnike, koji žele stupiti k nama.

— Pustite me, molim vas, s mirom! — usklikne svećenik i skoro se glasno nasmije.

— Ne razumijem vas, Velečasni!

— Društvo za istraživanje vulkana nazivljete Redom! Kakav je to Red, u kome svaki imade svoju ženu i djecu i svoje kućanstvo? Molim vas, recite mi.

— Tko znade, Velečasni — a vi biste morali znati, jer vam je to zanat — da smo mi samo Duh, a tijelo samo radi poslova; koje ne bismo inače mogli obaviti na zemlji, a obaviti ih moramo, kao što bez motike ne možemo kopati; tko znade, da smo samo Duh, tome je jasno, da na svijetu niti bi smjelo niti moglo išta postojati, što ne bi bila bratovština i sveti red! Je li vam sada jasno, Velečasni, zašto smo mi red i to Sveti Red?

— To ne stoji u Svetom Pismu.

— Ne slijedi, da onda nije istina. U Svetom Pismu je istina, ali imade istina i izvan njega, a što je najvažnije, Velečasni, u Svetom Pismu imade mnogo priča, koje treba razumjeti. Tko ima uši, neka čuje — — Imade mnogo stvari, koje treba i malo drugačije razumijevati, negoli su to razumijevali stari Židovi, koji su za Svevišnjega držali, da mjesto njih istrebljuje sve njihove protivnike, ne štedeći ni ploda u utrobama žena — — —

— Ja sam već davno sumnjao, da ste v' heretik — reče on vrlo uvjerljivo i odlučno, gledajući ravno u Janka.

— Ne, ne, Velečasni — odgovori Janko s laganim smiješkom. — Niti sam ja, brate moj dragi, heretik, niti ste vi na to pomišljali, jer ste me do jučer proglasivali svojim sve-

ćeničkim ustima ni manje ni više nego svecem. Kako je to bilo neopravdano i neumjesno, isto je tako sada i ova tvrdnja neumjesna. Nešto ću vam reći, da zapamtite i da se jednom budete sjećali mojih riječi. Posve je jasno, da vas nipošto ne želim vrijeđati, već jedino — ne želim vam skriti svojih misli. — Slušajte me: Vi ste, brate moj, još malo, malo dijete, koje nije doraslo ni za pastira ovaca, a kamoli za pastira duša kao Kristov svećenik, i morali biste se roditi još najmanje desetak puta, da dorastete i sazorite. Kad bi to bilo moguće — — —

— Molim vas, gospodine Janko, pustite vi to s mirom, a recite mi, što kanite s Trupcem?

— Ništa, Velečasni, ne kanim ništa ni s Trupcem ni s vama ni s onima, koji čuju, kako — — ljudi govore — — — I moja strpljivost ima svoje granice, a kamo sreće, da ih nema!

Dok su oni tu razgovarali, Filipin su i Stožina raščlanjivali naukovnu osnovu, kako su je izradili i poslali Janku.

— Gdje god budete u sumnji, pišite mi, pak ću vam odmah poslati nužne upute. Velečasnoga držite na oku, jer kako je sada klonuo pod vašim djelovanjem, tako će sutra pod protivnim. Ne puštajte ga sama.

— Dok je čašice, ne bojim se ja, da će se on meni izmaknuti.

— On ne znači ništa i možete imati stotinu takvih popova, ali je važno, što ga je Janko gurao među braću i na svakom koraku isticao, da je dobar, požrtvovan i pouzdan u svakom pogledu, pa neka sada to bude za nas.

— Ne može se reći, da je Janko o njemu loše govorio, ali ga nije ni hvalio, kako to vi kažete, jer ga je jednog jutra vidio pijana u crkvi.

— Stoga ste vi ono pitali pripravnika, kao da je tobože pitao Janko?

— Naravno! Ja sam ono podvalio, da zna Velečasni, da znadu i drugi, kako je pljuckao pod podizanjem! I Mataji sam podvalio.

— S Matajom budite veoma oprezni. On nije kao Velečasni. Sa svim je mastima namazan. Poznam ja njega dobro!

Mora nam poslužiti i boji se, pa stoga sada miruje i tobože drži s nama, ali mu ja ne vjerujem, ni koliko je crna pod noktom. Lisica je on, pa znade, da samo sa mnom može naprijed, te se stoga pritajio kao jež, a čim bi mu se pružila zgoda, da vidiš bodljika! Kako se sada podvlači meni, tako se je prije godinu dana podvlačio Janku, a na mene je bio navalio iz zasjede, no — stukao sam mu zube u grkljan, pa je sada kao krezubo pseto. Čim mene vidi, podvije rep, pruži vrat, trbuh sveže sa zemljom i tako plazi i škomli. S njim budite veoma oprezni, kad ja otidem.

— Što ćete njemu povjeriti?

— Reći ću mu, da ga postavljam za vrhovnog nadzornika bez određene službe! To znači — nije ništa. Vi ne dajte, da vam se petlja u poslove, a ako se bude bunio, neka piše meni.

— Kraljevski!

— Kad se dobro uvedete i učvrstite, onda ćemo baciti u svijet krilaticu: plebiscit! Neka narod reče svoju, kakav oblik vladavine želi.

— Bogovski!

— I tada je vaša stvar, da narod slobodno glasuje i da ne padne ni jedan jedini glas, kuda mi ne želimo.

— E! Nije nego ćemo se šaliti!

— To se razumije: nije nam do šale. Samo jedna glava može i smije misliti i upravljati. To je jasno — — — Tko je najzaslužniji — — neka narod bira, koga hoće, da mu vlada — — — U tome smislu morate vazda poučavati sve nastavnike, a oni moraju tako predavati. Naravno: sve to mora ići neopazice, lagano — — Napose treba paziti na popa, jer je on posve lud, pa će nenadano sve prevrnuti. Vi morate, kad god ne predajete ili niste pod zemljom ili na vulkanskim ždrijelima, obilaziti i nadzirati, kako prijatelji predaju. Moramo stvoriti čudo: provesti revoluciju odozgor tako, da svi vjeruju, da je provedena odozdol. Jeste li me razumjeli? To je najstarija umjetnost, pa je prema tome suha figa na šibici sva Jankova filozofija, s njegovom mistikom i spiritualizmom. Vidjet će on filozofije ovoga svijeta!

— To će biti slavlje! Kad sve uspije, vjerujte mi, da ću Čovu i Omota naglavce objesiti nad ono malo, deveto Demen-

sovo ždrijelo i držati ih tako dvadeset i četiri sata, neka se nadime i napuše!

— Oni su vam sjeli za jaku? — reče Stožina, udari dlanom o bedro i glasno se nasmije.

— I oni i još neki, a njih ću, njih malko prosušiti. Možda ću im kojega prijatelja svezati za stup kraj njih, da ih brani od muha.

— A na Demensu, velite, obladale silne muhe?

— Može koja naletjeti, pa da gospodi ne smeta — — —

— Vrijeme je, da vi idete na posao. Za večeras, onda, kako smo rekli. Znate, koje trebamo.

— Budite bez brige. A kada vi kanite otići?

— Već za dva, tri dana, jer vidim, da ne ćemo moći sve sada provesti, pa nema smisla, da dangubim i čekam. Uostalom, čut ćemo večeras — možda će se dati i provesti.

— To bi bilo slavno! A što ću ja sa onom ludom, kad se vrati?

— Sa Skijašem? — — Rekli smo: pošaljite ga u ludnicu, ako bude smetao. A hoće smetati, jer nije ni za što. Pokušajte ga poslati na Terribilis, da bude s ljudima kao učitelj.

— A što bi on koga mogao naučiti nego da plače, kukavac jadni?

— Hoće li vas Janko pustiti, da idete?

— Jeste li vi pri sebi? A što je meni Janko, da me on pušta ili ne pušta? Nije valjda i on ovo sa mnom stvarao i osnivao! — — —

— Vidite, što sam lud! Nema boga, tko se nauči robovati, misli, da na svijetu i nema slobodnih ljudi!

Stožina se je zadovoljno, s visoka, smiješio i pružio mu ruku kao na poljubac.

— Zaboravio sam vam pričati, kako je bilo s udovicom — reče Filipin i opet sjede. — Zadnji put nas rastjera ona budala, a poslije vam više nisam dospio pripovijedati.

Stožina se je smiješio i mahao glavom posve prijateljski i kao da ne vjeruje u prijateljeve sposobnosti.

— Nema tu nikakva kimanja! — odgovori Filipin. — Zakimat će ona, ako meni Svemogući dade zdravlja. Već je klonula kao ševa na strništu i sada je treba samo nekoliko

puta pogladiti, da se ne preplaši i ne uzjoguni, pa da vidite života — — —

— Dok se je meni dalo! — usklikne Stožina, zasmije se, zamahne glavom prema dolje, zaprede očima i pogleda u strop. — Eh, majka te rodila, što se je želo! Ali, nije da se hvalim, nego vam istinu kažem: nije bilo žene, koja je meni mogla odoljeti. Jest, blažene mi matere! Da se ja malko primim udovice, vidjeli biste, što bi bilo.

— Ništa, ništa! — požuri Filipin kao u šali. — Nemojte se vi mučiti, a njoj ne će ni sa mnom biti krivo. Sve ćemo mi to kršćanski i pitomo.

— Ne bojte se, ne bojte! Ja sada imam drugih poslova, pa mi nije do toga.

— Nije vam do toga, kad je gospođa iza pleća, ali da nje nije, ja bih vas vidio, kako vam nije do toga. Nego, molim vas, ovi su rasuli po narodu kojekakve klevete o vama i njoj, pa mi nemojte zamjeriti, što ću vas pitati: Što im ja moram reći, kada mi prigovore taj vaš odnošaj?

— Recite im, neka idu mene pitati! I recite im, da ću svakome, tko se bude zabadao u to pitanje, razbiti njušku, pa da je moj rođeni brat.

— Znate, kako su ljudi pokvareni, pa govore u sav glas: raskapa tuđe brakove, a ovamo se hoće, da bude neki moralista i najstariji u Redu, pa tu onda čovjek mora nešto odgovoriti — govorio je Filipin, iznoseći s očitom nasladom sve tobožnje prigovore Stožinovih protivnika. Njemu je vazda godilo, da može u cipelama zaći u čiju bilo dušu i tamo malko tackati s blatnim poplatima, pa nije smogao snage, da poštedi i svoga prijatelja i zaštitnika.

— To su sve djetinjarije. Ja ne raskapam ničijeg braka, a eto, kad smo već kod toga, onda ću vama reći, da znadete: ja sam ovdje brak spasio! Da nisam ja došao, ona bi bila muža ostavila. On je znao, da ona ima pravo, jer od njega, nažalost, nema nikakve koristi. Sad se je smirio, jer njoj uopće nema jednake među ženama. Onakve žene i nema osim nje! Vjerujte mi, blažene mi majke!

Filipin je stisnuo usne, da se ne nasmije, jer je i on poznavao i te ljude i te odnošaje i imao o svemu i svoje mišljenje, no ne reče ništa.

— I velite: udovica je vaša? — upita Stožina. — Ne će izmaći?

— Nema joj pomoći sve i bez oklade, ali bih još svakako morao sklopiti nekoliko oklada, da i proslavimo, kad bude za slavlja!

— Nije mi jasno, kako ste zapeli baš za nju.

— Više je razloga: najglavniji je, što je doista prekrasna, drugi je, što se o njoj pronose glasovi kao o nepristupačnoj svetici, pa joj želim malko provjetriti skutove, da se vidi ta svetost i djevičanstvo.

— Udovica je! Ne zaljećite se.

— Da, da, ali je zovu »udovica djevica«. Eto, i stoga mi je oko zapelo za nju, ali je i još jedan razlog, koji nije najzadnji. Ona vam naime gleda u našeg poštovanog gospodina Janka kao u neko više biće i u svoga dobrog duha.

— Možda mu je draga?

Na te riječi Filipin prasne u smijeh i jedva izgovori:

— Po njemu bi dovijeka ostala i djevica i udovica!

— Ja mislim, da će se i vama oteti! — bocne ga Stožina, onako dobrohotno i prijateljski, samo da ga još više izazove.

— Neka joj tako Bog pomogne, pa je raj njezin!

19.

Ostao je posve sam i hodao po sobi gore, dolje, bez prestanka i umora, mašući rukama, kao da vesla, dižući i spuštajući glavu, kao da je navrnuta na pero. Kad bi hodao mirnije i držao glavu ravno, vazda mu je visjela malko na jednu stranu i činilo se, kao da mu je jedno oko nešto manje od drugoga.

Teško je otpuhivao i svaki čas stiskao usne, kao da sisa iz njih snagu, koja mu je nužna, da podnese sve želje i osnove, koje ga razapinju i muče.

Cijeli je svijet, događaje i ljude promatrao kroz leću svojih osobnih računa, prohtjeva i potreba, koje su bile veoma velike, jer su i njegove osnove bile smione i neograničene.

U roditeljskoj je kući čuo mnogo o uzvišenim ciljevima i uzorima, za kojima čovjek mora težiti, pa mu je zvuk tih riječi ostao neprestano živ i svjež, dok su se njegovi osjećaji ustavljali oko mnogo jednostavnijih i bližih težnja: uspjeh pod svaku cijenu, osobna važnost u svim okolnostima, ali — zvuk roditeljskih riječi treba spasiti, treba prividno ostati vjeran djedovskim uzorima.

Kako je obdaren neobičnom tjelesnom snagom, osrednjom visinom i ugodnim vanjskim licem, tako je njegov duh zaostao, ukočen i ukrućen, no ujedno je obdaren neobičnom rječitošću, kojom prikriva kod svih neupućenih, nevještih i priprostih sve svoje mane i nedostatke.

Još je u srednjoj školi znao zablenuti kojega nepažljivijeg učitelja, koji bi se zanio svojim brigama i dnevnim mukama, a đaku postavio pitanje i pustio ga da odgovara, prateći i ne prateći sadržaj odgovora i zadovoljavajući se, da čuje, kako neprestano govori kao navijeno kolo. Stožina ne bi prestajao, ne zapinjući na najtežim sumnjama, udarajući događaje i tvrdnje, kakvih nije nitko nikad ni slutio ni čuo.

Na taj mu je način pošlo za rukom, da svrši nauke kao osrednji djak i dođe na sveučilište, gdje mu je glavno zanimanje bilo pohađanje skupština — bilo prijateljskih, na kojima je vazda govorio i ubrzo postao najuvaženija osoba, bilo neprijateljskih, na kojima se je vazda tukao i postao slavan kavgadžija. Međutim, već se tu opazila neobična njegova igra: sve je događaje nastojao svesti na kolotečinu, kojom je on mogao dospjeti na površinu i u prve redove. Nekima je to brzo udarilo u oči, ali su prijatelji puštali mladog poletarca, da se naprše i nauživa uspjeha, koji su potrebni mladoj duši a korisni politici, koju su zastupali on i ti prijatelji, kojima je malko smetalo takvo njegovo držanje — a protivnici su vikali, ali im nije nitko uvažavao, što viču, jer je poznato, da protivnici viču vazda samo iz zlobe i zavisti.

Na taj je način mladi gospodin lijepo plovio između dviju i više protivničkih struja i zasađivao dosta nesmetano svoja uporišta za daljnje napredovanje. S ispitima je imao poteškoća, no ipak se je našlo vazda prijatelja, koji su imali i volje i snage, da stave na tezulju njegove velike za-

sluge na političkom polju, pa je tako i tu vrlo sretno preplivao i kao gotov čovjek dospio u valove potpunog života, noseći sa sobom kao svu poputbinu: jasan, određen cilj, na kojemu je sjalo urezano golemim usijanim slovima J A, i čvrstu, bezobzirnu volju da stigne pod svaku cijenu k tome cilju, a da ga međutim drži u svim prilikama u najvećoj rasvjeti.

Nošen tim osobnim željama i težnjama, podbadan, obodren očinskim uzorima, prebrodio je mnogo provalija i opasnih vrtloga i tako dospio u društvo »Istraživača vulkanskih ždrijela«. Nije ga smetalo, što su neke usijane glave — kako ih je on krstio — davale tom društvu neko mistično, oduhovljeno značenje, koje bi po tome moglo sve prije negoli zadovoljiti njegove težnje i potrebe, jer je on svom okretnošću i rječitošću nastojao svagdje udariti pečat borbe za dnevna, svagdanja pitanja ovoga svijeta.

— Ne zanima me, što je u vulkanu, niti me je briga za ono, što goni, što izbacuje iz njegove utrobe rastaljeno željezo, kamenje i druge tvari. Zanimaju me samo ove tvari! Tko hoće, neka ide dublje, a ja ću mu održati opijelo, prije nego se počne spuštati u ždrijelo nedokučivih tajna — grmio je Stožina u svojoj sobi, među onima, koji su ga htjeli slušati i koji su odobravali njegovim riječima.

Javno, među svima članovima, njegove riječi nisu bile tako odrješite i odlučne, ali je njegovo djelovanje išlo vazda samo za tim i jedino tim pravcem, te ga nitko nije nikada vidio, da bi se nadnio nad bilo koje ždrijelo.

— Bog me je stvorio pravilna — govorio je on — u svemu osim u nogama, podijelivši mi nožurinu, kakove nema nitko drugi, pa nema za moju nogu cipele, da je obujem i pođem nad ždrijelo. — U tu su svrhu služile posebne cipele, koje se nisu sklizale i nisu bile osjetljive ni na najžešću vrućinu tako, da su članovi bez i najmanje opasnosti mogli u njima hodati po posve vrućoj lavi. Kada je bilo potrebno radi proučavanja, da pođu i na još posve žitku i vrelu lavu, dodavali bi pod cipele neku napravu, sličnu krpljama, koje omogućuju hodanje po snijegu, pa bi onda hodali i po živoj lavi.

Takove cipele nisu nikada bile na njegovim nogama, iako bi se već bio našao dosta velik broj i za njegovu nogu. Kad bi mu tko napomenuo, da bi ipak morao radi ostalih ići dublje, on bi se značajno nasmiješio, odmahnuo rukom i skoro šanuo:

— Bježi, blažene ti matere! Zar misliš, da je svako kljuse za taljige?! Nađe se po koje i plemenite krvi! Kad sam ja osnivao ovaj red, nisam ni pomišljao, da bi se išlo tako duboko. Ne petljajmo se mi u Božje poslove! Naravno, treba poznavati i neke unutarnje stvari i pitanja, ali to ja proučavam na drugi način, ne izlažući opasnostima živote stotine i stotine braće. Najzad — govorio je češće kao u šali i smijehu — ja sam jedinac bez oca, bez majke, bez brata i sestre, pa ako ostavim kožu ovdje na pazaru, osta mi pleme bez života, a po tome — nesta mene, nesta plemena! A to se ne smije dogoditi, jer me je pokojni otac na svojoj smrtnoj postelji zakleo, da mu uzdržim pleme. A očeva je kletva dostiživa i prodorna. Njoj se ne da uteći.

Kad je Janku povjereno duhovno vodstvo rada na svim vulkanima, Stožina je stegao usne, problijedio i zanijemio, no ne progovori ni ne prigovori ni jedne jedine, jer je osjetio, da bi to braća bila tumačila kao nepokoravanje Najvišim odredbama, a i kao nepoštivanje starijega uglednog brata. Primio je mirno, no odmah je počeo smišljati osnovu, kako bi se makao ispod njegova vodstva i kako bi makao i samog Janka s toga teškog ali visokog mjesta.

Osjetio je, da ne smije izazvati otvorene unutarnje borbe, jer bi ta vazda loše svršila po onoga, koji bi je izazvao, budući da su ljudi bili na život i smrt vezani s veličinom i slogom bratstva u Redu. Stoga je udario ispod vode, jer je to najlagodniji način, budući da protivnika ne izazivlje, a smrtno ga ranjava, jer se tajne objede i došaptavanja lako šire i lako primaju. Prvo mu je bilo, da načme skoro svetački glas, koji je uživao Janko, držeći, da tako udara stablo po korijenu, jer kad Janka slomi, plod će mu sam pasti u krilo. Nitko ne će doći tu ispitivati, što se je zapravo dogodilo. Stvar je jednostavna: narod je sam izrekao osudu, pošto je sam proveo istragu, a narod je strašan sudac, da mu nema para u okrutnosti. Tako će se to pripovijedati i pući

će glas, da je Janko — doživio sudbinu, kakvu je i zaslužio, te da ipak nije sa svojim padom upropastio i Red, jer je u pravi čas Providnost poslala požrtvovnog i nesebičnog Stožinu, koji je sve spasio, što se je još dalo spasiti.

— Naravno: tko bi drugi i spasio nego on, koji je to divno društvo i osnovao — ubacit će se među neupućene, pa će tako slava biti dvostruka: i osnovao je i spasio je!

Kada slomi Janka, onda je posao svršen, jer mu nitko drugi ne može stati na put! S osnovom je bio potpuno zadovoljan, a nije se mogao potužiti ni na napredovanje rada ispod vode, no ipak je dospio u neke bojazni i sumnje. Nitko ne pozna tako dobro kao on sve one, na kojima želi sagraditi svoje uspjehe: Filozofa, Mataju, Velečasnoga, Tužibabu i još neke, što manje što malko veće od tih malih. Što to znači, kakvo je to uporište?! Neka se samo jedan okrene proti njemu i počne javno vikati — a to je moguće, čim je on sam provalio i načeo prijašnji zapt, koji je bio jednak ne samo bratstvu — uzornu i savršenu — nego i najdubljoj pobožnosti! On je sam to sada morao uzdrmati u temeljima, da može ukloniti onoga, koji mu stoji na putu prema najvišem vrhuncu, pa mora biti spreman, da će prvom dobrom prilikom iskusiti sve strašne posljedice na samu sebi.

Filipin se ruga i sebi i svakome, do koga dosegne, pa zašto se ne bi uskoro počeo rugati i njemu — uskoro, čim sjedne na mjesto, na koje će ga metnuti sam Stožina i s kojega onda može pomalo pljuckati i po samome Stožini! Zašto ne bi počeo i njega ismjehivati, kad je već s njegovom pomoći ismijao sve, što mu je dotad bilo sveto? Ni jedan prevratnik ne može izbjeći sudbini, da doživi na sebi sve ono, što je nepravedno i nečovječno nanio drugima.

Mataja? On mu uopće nije prijatelj. On nije nikome prijatelj, osim gospodinu — Mataji. Stožini je to posve jasno, jer su to njegovi rođeni osjećaji. Razlika je samo u tome, što je Mataja mnogo dublji, odnosno mnogo zakučastiji, zamršeniji, čvorastiji, negoli je to jednostavni Stožina. Naravno, Stožina nije opažao te razlike, jer nije mogao dopustiti, da bi netko imao koje svojstvo više nego on, pa bilo ono i loše.

Može li računati na Velečasnoga, koji je do jučer proglasivao Janka svecem i to prosipao na sva četiri vjetra svakome, tko ga je htio slušati, a već poslije nekoliko tajanstvenih i posve neodređenih Stožinovih riječi napustio toga svog sveca i počeo ga posipati pogrdama umjesto blagoslovljenom vodom?! Zar se može pouzdati u takva prijatelja, koji je samo na jednu Stožinovu riječ, koja nije imala nikakve dokazne snage, napustio svog prijatelja Trupca i sasuo na njega sva prokletstva, kojima može raspolagati ovakav svećenik, pa najzad podnio proti njemu i pismenu tužbu! Može li se osloniti na čovjeka, koji je Janka svečano uvjeravao i uvjerio, da ne može držati nikakvih predavanja, a na jednu Stožinovu riječ pristaje i podnosi sam pismeno tome istom Janku, da će predavati svaki dan tri sata?

Koliko se smije pouzdati u takvu sliku i priliku — svakako je teško reći, da je to slika i prilika Božja! — u sliku i priliku najveće duševne bijede, jada i nesreće?

Kada je ponovno prošao u pameti sve redom te svoje stupove, vidje, da su veoma klimavi i da bi bila u vječnoj pogibli i najmanja zgradica, koju bi podigao na njima. Odluči, da mora društvo pojačati, ako nikako drugačije, a ono bar brojčano.

S toga je razloga umolio Filipina, da pozove k sebi neke, da ih dobro obradi, dok stigne Stožina, a onda će obojica učiniti sve, što se bude dalo. No ni to nije dosta. On mora za sebe imati sve one, koji su poznati po svom jeziku, jer su ti vazda najopasniji, ako su protivnici, i najsilniji stupovi, ako su pristaše i vjerni sljedbenici. Misleći tako, sjeti se Grudice. Ako njega dobije za svoje osnove, bit će mu dragocjen kao kruh svagdanji.

Ne časeći ni jednog časa obuče se i odmah iziđe, da ga potraži bilo na ulici, bilo u stanu. Svakako ga mora naći, jer ne smije više otezati sa svojim odlaskom onamo, kud ga zovu njegove daljnje osnove.

— Ako njega predobijem — — — blažene ti matere, puste ježičine! — — — Vrijedi više nego tor mudraca, jer gomile ne zanosi misao, nego zvuk!

Obukao je na sebe stari neugledni kaput, da bude jednak svakom pripravniku, utegao ga oko sebe, uvalio ruke u dže-

pove, da svatko, tko ga vidi, mora pomisliti, da mu se i kosti tresu od vlažne studeni, pognuo glavu i žurno išao. Sretao je mnoge, no nastojao je, da ih ne gleda, da se ne moraju pozdravljati.

Inače je on nastojao, da ga svi vide i da on svakoga opazi i nasmiješi mu se, no danas mu nije bilo do toga, jer ga je obuzeo čudan nemir, kojega nije mogao razumjeti. Postao je nesiguran u svojim osnovama i u tim bi časovima bio najvolio, da je negdje daleko, vrlo daleko, dok se smiri i dok opet postane onaj, koji jest: siguran, bezobziran, podrugljiv, kada treba, odvažan, da bi srnuo i preko svoje duše, ako je ona zapreka na njegovu usponu.

Međutim, nije bilo izlaza. Morao je biti tu, morao je raditi, morao je svako pitanje postaviti na svoje mjesto i to — najbrže, u najkraćem mogućem vremenu, jer je svaki gubitak vremena — izgubljen bez ikakve mogućnosti, da bude ikad više naknađen.

Nigdje nije na ulici vidio Grudicu, a nije htio nikoga pitati, da se ne oda, da ga traži, pa se zaputi u njegov stan.

Pobojao se je, da će tamo naći više ljudi, koje ne treba niti ih želi, no ipak se nije htio zaustaviti na putu, jer je svakako htio s njim govoriti, pa je samo razmišljao o tome, što će reći, radi česa je došao, ako nađe neželjeno društvo, i kako će ipak ugrabiti priliku, da govori nasamu s Grudicom.

Našao ga je, kako je i očekivao, u veliku društvu prijatelja, koje je upravo toga časa pozvao, da pođu, jer da on ima posla.

— Onda moram i ja otići? — upita Stožina.

— Ako imaš ozbiljna razgovora, onda ćemo razgovarati, akoli si došao, samo jer si besposlen pa hoćeš mene usrećiti svojim puštanjem mirisave pare, onda odlazi skupa s ovima ostalim — odgovori mu Grudica.

— Baš bih imao važna razgovora, ako si za razgovora i ljudskog domjenka — odgovori Stožina.

— S ljudima sam uvijek za ljudskoga razgovora, a sa takvima, kao što si ti, kako kada.

— Nemojte, prijatelju Grudica, tako — odgovori Stožina smijući se, kao da uzima sve za šalu. — Ja još nisam opazio, da ne biste sa mnom razgovarali kako treba.

— Bolje po te, ako je tako! Nego, nude brzo istovari, što imaš, pa da idem za svojim poslom, a ti, kud ti drago.

— Nije baš ništa osobito — odgovori Stožina. — Htio sam, da se malko općenito porazgovorimo o našim prilikama i ljudima.

— I baš si mene izabrao za takov razgovor!

— Koga bih našao pametnijeg nego vas?! Vi sigurno znate, koliko ja vas cijenim i koliko mi je stalo do vašeg mišljenja o svim pitanjima, koja su na radu i u vršaju.

— To nisam dosada znao, a ako je tako, činili ste onako, kako svaki pametan čovjek mora činiti, ako me pozna. Još mi nitko ne reče, da sam budala, a ovo jezika — tko ga se boji, neka pazi, što radi, pa će mu biti samo od koristi!

— Htio sam se s vama porazgovoriti, da čujem, što vi mislite o nekim pitanjima, koja neki ističu kao važna i kažu, da bi trebalo nešto učiniti.

— Ja ću tebi, sinko, reći, što je najvažnije: treba svak da radi svoj posao i da se ne češe po tuđim leđima, pa će biti sve u redu. Ima, ima štošta, što nije najbolje, ali je tu netko, tko se za to mora brinuti, pa će se i pobrinuti, koliko može, a svi drugi neka zavežu i rade svoj posao. Tako i ti! Nemoj se drapati, gdje te ne svrbi.

Stožinu su upekle te riječi, no svlada srdžbu, nasilu se nasmiješi i reče, kao da šalu vraća šalom:

— Znam ja, da ste vi stari šaljivac, pa tako i primam!

— Nisam ja, moj sinko, nikakav šaljivac, nego sam ozbiljan čovjek, koji svakom velim u brk, što ga ide, pa tako i tebi. I platio sam ja to već skupo, ali ništa zato! Već će jednom platiti i drugi. Nego, poslušaj ti mene, pa se bavi svojim poslom, a Janka pusti, neka misli, o čemu mora misliti, i ne smetaj mu, ako mu nisi kadar pomoći. Treba, treba štošta urediti.

— Eto, na to sam ja vas htio upozoriti — reče Stožina milo i u znak svoga osobitog priznanja potapše ga po ramenu. Grudica se trgne na taj izlijev pokroviteljstva i okosi se na njega:

— O moj sinko, što ti misliš, kad se tako vladaš prema meni! Kad sam ja već svojom žlicom kusao, ti si još bio u ćaćinu mozgu!

— Pa ništa ja vama ne kažem, nego mi je drago, kad vidim, da jednako mislimo.

— Hajde, hajde, nek ti bude! Znaš, drago mi je, što si došao k meni, kao da si znao, da sam ja vazda u životu bio s onima, koji su se bunili, jer samo bundžije donose napredak, i kad glavom plate. Samo, eto: nije sada ovdje mjesto, da se bunimo među ovim grdosijama, nego treba svi složno za jedan štap, dok se sve ispita, dok se izvrši naša zadaća i poslanstvo, pa onda — što nam Bog dade.

— Točno! Tako i ja mislim, no ipak treba provesti žurno neke promjene — razumije se, bez galame i bune, kako i dolikuje našoj ozbiljnosti i dosadanjem radu.

— To se zna, da treba! Siromak Janko je dobar, pa ga raznesoše kojekakve palavorde, a on sve misli, da ima posla s Božjim stvorovima! Rekao sam ja njemu već nekoliko puta: treba tu željezna metla, pa koga po nogama, koga po rukama, a gdjekoga i po glavurdi! Imamo, hvala Bogu i Bogorodici, ljude, da ih nema na cijelom svijetu, ali i među njima ima, kao i svagdje među ljudima, kojeśta. To je ono, što bi trebalo istrijebiti. A za moj račun: tko ne će da sluša starijega, nije čovjek, pa s njim treba kao sa stokom. Isto tako treba i s onima, koji misle, da su Svemogućemu ukrali svijeću mudrosti i da su je pojeli s fitiljem. To su oni, koji truju rod ljudski, jer ne znaju ništa, a hoće da znadu sve, pa smetaju onima, koji bi htjeli učiti i raditi.

— Točno, točno — potvrđuje Stožina svaku, koju Grudica reče, samo da ga sveže za sebe, pa se činilo, da on slijedi Grudicu. — Tu treba veoma odlučno i bezobzirno, a Janko nije za to. On je predobar.

— Predobar jest, ali da je drugi na njegovu mjestu, s nama ovakvima, učinio bi veliko zlo. To ja tebi velim, a ti, kome hoćeš! Još ću ja s Jankom govoriti, pa ćemo vidjeti, što on može i što smije.

— Ja sam već s njime govorio, ali je to sve uludo. On se ne će da makne. Tu će morati sam narod nešto učiniti.

— E, moj brate nejaki! — reče Grudica ozbiljno i važno. — Ako ti narod počne krojiti pravdu i uređivati poslove, zapamtit ćeš svoga Boga i Gospu! Ja nisam za narod, nego sam narod, ali nigdje i nikad na svijetu nije još ni jedan narod uredio ništa! Narod izbaci iz sebe svoga velikog čovjeka, koji mora sve učiniti. Narod i razvali, ako treba i ako se zavalja, i što treba i što ne treba razvaliti, ali da bi ti narod nešto uredio — aja, moj sinko, pile moje žutokljuno! Ako su ti sve tvoje mudrolije, kao što ti je ta, onda ćeš slabo jesti, što ti iz toga sjemenja proklija.

— Slažemo se mi, slažemo, prijatelju Grudica, samo vi upotrebljavate jedne izraze, a ja druge, a u stvari je isto — reče Stožina, samo da zatrpa očit nesporazumak i razilaženje, malko se isprsi i s visoka pogleda Grudicu. — Glavno je, da se slažemo. Eto, samo sam vam o tome htio govoriti, a kad bude sve zrelo, onda ćemo pojedinačno proći sva pitanja.

— Rekao sam ti: neka se svak češe po svojim leđima, a po ovim zajedničkim najprije onaj, kojemu je to dužnost, a mi ćemo mu drugi pomoći, kad nas zovne i kad vidimo, da smo mu od koristi.

Stožina je otišao nezadovoljan, ali to nije htio pokazati, pretvarajući se, da se potpuno slažu. Kako je bio u zamahu, odluči, da ide pravo k Janku, da vidi, dade li se s njime išta učiniti. Našao ga je posve sama, kako se je nadnio nad nekakvu bilježnicu i u nju nešto bilježio sitnim i veoma čitljivim i razgovijetnim slovima.

— Sigurno sam došao u nezgodnu času.

— Niste — odgovori Janko ljubazno i odloži bilježnicu. — Prijatelji su vazda dobro došli. Drago mi je, što vas vidim. Već sam se ja spremao, da dođem k vama, jer mi rekoše, da ste jako bolesni, no prezaposlen sam, a i sinoć sam vas vidio na ulici, pa sam znao, da bolest nije takve naravi, da bi vam prijetila neposredna pogibao.

— Imate pravo — potvrdi on. — Ne prijeti mi neočekivana opasnost, ali više ne mogu trpjeti. Moram pod nož, pa kako bilo.

— Kada kanite?

— To ću još vidjeti, ali otezati ne ću. Zato sam došao,

da se porazgovorimo, da ne moram onda sve na vrat na nos prije odlaska.

— To je pametno. Koliko ćete morati ostati u bolnici?

— Najdulje tri tjedna, no poslije toga ću se morati još dugo čuvati, dok posve ozdravim.

— Ali to ćete onda moći i ovdje obavljati: to naknadno i daljnje liječenje?

— Ni govora! Ja se ne kanim ovamo vraćati tako brzo. Na druge strane mene zovu naši poslovi, a to je razumljivo u razgranjenu poduzeću, kao što je naše, koje ima svoje ogranke i svoje podvrsti na sve četiri strane svijeta. Vjerujte mi, da gdjekad ne znam, gdje mi je glava od pustih briga. Već sam vam, uostalom, i rekao, da se ne kanim ovamo povratiti.

— Sjećam se sada, sjećam, a oprostite mi, što sam bio zaboravio, da smo već o tome razgovarali. I ja imam mnogo toga na glavi, pa lako štošta zaboravim.

— Naravno, naravno — — Htio sam, da se još pozabavimo ovim pitanjem promjena, o kojima sam vam nedavno govorio. Jeste li što smislili?

— Razmišljam — odgovori Janko.

— Ja sam govorio s mnogo ljudi. Dolaze mi, znate, da me pohode u bolesti, pa mi je neprekidno puna soba. Ne mogu ih pacati, kad vidim, sa koliko ljubavi i pažnje dolaze, da bih morao proplakati, a ne tjerati ih. I tako onda pripovijedaju, pa čujem svega i svašta. Ljudi govore, da bi bile neke promjene veoma, veoma hitne, pa bismo ih morali i provesti, da poslije ne bude prekasno.

Janko je šutio i mirno slušao, sustežući svaki živac, da ne trepne bez njegove volje.

— I Grudica mi kaže, da mu već dodijaše, koliko navaljuju za preuređenjem i promjenama. To svakako morate učiniti čim prije. Ako je vama teško i ako mislite, da ne možete bez odobrenja Odozgor, ja ću to učiniti svojom vlašću, jer ja ne odgovaram nikome, a vi ipak odgovarate. Svakako bih želio to urediti, prije nego pođem u bolnicu.

Janko je šutio i mirno slušao.

— Kada to uredimo, onda treba svu pažnju obratiti školi, jer bez toga se ne može naprijed. Bez odgojenih novih

naraštaja nema napretka. Filozof je vješt tome poslu, pa njemu treba povjeriti, da vodi školu, kako misli da je najuputnije. I Velečasni će moći dobro poslužiti, jer ima veliko iskustvo i osobitu volju za poučavanje ljudi.

— Bojim se, da se varate. On mi je sam rekao, da ne može nikako predavati — reče Janko, kao da niti nije dobio osnove za tečajeve.

— Ali, molim vas, kako možete tako što reći, kad ja znam, da je upravo oduševljen! — usklikne Stožina. — Jučer smo o tome govorili, i čim sam mu spomenuo, vidio sam, da je sporazuman.

— Onda se ja varam — reče Janko, kao da se pomiruje s pomišlju, da se je prevario.

— Oprostite mi, no mi moramo čovjeka odgajati drugačije, nego se je to dosad činilo. Što će njemu neko oduhovljavanje života, kad ruje u zemlji i po zemlji?! Mora se odgajati za život, kakav jest i kakva ga mora živjeti!! Nema tu mnogo sanjarenja, mnogo prenemaganja s kojekakvim zrakoplovnim mislima i burgijama. Zemlje, zemlje, prijatelju, toga se moramo držati, a pustiti s mirom nebo i njegove nepoznanice.

— Samo su dva načela i trećega nema: načelo zla i načelo dobra! — reče Janko. — Svatko mora biti načistu najprije za sebe, a onda i za one, za koje je odgovoran, jer su mu povjereni kao djeca, neuka i neupućena. Ja sam tu načistu i s te se strane ne može ništa mijenjati. Ne, ne, prijatelju. Nije to moguće, što govorite. Ja mislim, da čak nije moguće, da vi možete tako misliti. Samo su dva moguća puta — — —

— Tako vi mislite? Ja sam posve drugoga mnijenja.

— Žao mi je! — odgovori Janko.

Više nisu o tome razgovarali.

20.

Stožina je visoko digao glavu, ali ipak nije vidio nikoga, kraj koga je prolazio, jer mu je pogled bludio iznad ljudi i kuća, a noge letjele, kao da se ne dotiču zemlje.

Filipina je našao u stanu, no bilo je kod njega nekoliko prijatelja.

— Trebam vas samo na dva časa, da vam kažem — reče mu Stožina glasom i načinom onoga, koji može zapovijedati.

— Da iziđem ja s vama ili da prijatelji otiđu?

— Iziđite vi sa mnom — odgovori on i odmah pođe van, niti ne gledajući na one, koji su ostali unutra, no sjeti se, da im mora nešto reći, pa se naglo povrati, nasmiješi im se i kaže: — Oprostite, prijatelji moji, što vas i ne upitah za zdravlje! Kad bude vama kojemu na glavi odgovornost, kakova je na mojoj, razumjet ćete svog Stožinu!

Iza tih je riječi odmah okrenuo i izišao, smješkajući se veoma ljubazno i toplo, a ljudima su sijevnule oči od čuda i divljenja.

— Jeste ga vidjeli! — šapne Tužibaba zanosno. — To je Učitelj.

Ostali su samo kimali glavama i pogledavali jedan u drugoga, ne znajući, što bi rekli, jer nisu mogli naći prave riječi. Osjećali su, da je kao munja kraj njih prošao velik i neobičan čovjek, kojemu se oni mogu samo klanjati i obožavati ga, ali ga ne mogu razumjeti. Samo ga gledaju još i sada, kada ga već ne vide, i otvorenih usta čekaju, hoće li koji naći pametnu riječ, koju će svi ostali prihvatiti i potvrditi otvorenih usta, kimajući glavom.

— Kao apoštol! — šane neki drugi.

— To on i jest — potvrdiše nekoliki, a svi zakimaše glavama.

— Došao sam vas upozoriti — reče Filipinu, kad su izišli — da Grudicu za večeras ne zovete.

— Već sam ga pozvao.

— Morate opozvati. Otidite k njemu i recite mu, da morate nekuda van. Recite što bilo.

— Nije teško izmisliti!

— Morate biti s njime oprezni, da nam ne počne ubacivati gluposti među ljude. On je veoma opasan.

— Znam ja njega dobro. Ne bojte se.

— Što je inače novo?

— Ništa. Naučna je osnova među ljudima već proširena, i morat će je gospodin Jankec onako provesti, kako smo je mi sastavili, ili će biti velikoga rusvaja!

— Jeste li sigurni?

— Kao što vas gledam. Ljudi su povezani kao karike u lancu.

— Pazite, da se to ne otkrije, jer ako tko udari u uzbunu zbog potajnoga dogovaranja, nastat će urnebes, koji će povući za sobom i najbolje naše ljude, jer ni oni sami ne slute, kuda ovo vodi. Pazite dobro na svaku malenkost, jer su ovdje malenkosti mnogo važnije od glavnog pitanja, koje se uopće ne pokazuje i koje je samo moja briga.

— Ne bojte se. Svi ljudi vide, da je naša stvar pravedna, jer se borimo samo za ljudski život i dostojanstvo.

— Svi ljudi? Što mislite, koliko ih je, koji tako misle?

— Dobre dvije trećine, a možda i četiri petine.

— Bojim se, da pretjerujete i da sami sebe zavaravate.

— Ne, ne! Siguran sam prema izvještajima, koje imadem, i prema onome, što sam vidim i opažam.

— Pazite! Nemojte se zanositi odviše i ne zaboravite, da Tužibaba laže, kad zine, a ima ih njemu sličnih.

— Eh, poznam ja te lupače i smeće! — vikne Filipin toliko glasno, da se je Stožina pobojao, da ga nisu čuli oni u stanu, pa ga opomene.

— Ne čuju oni svake, a da i čuju, ne će se iznenaditi, jer njima ni inače ne laskam — umiri ga Filipin. — Svi oni znadu, što ja o kojem mislim. I vjerujte mi, da je to najbolji način i najsigurnije sredstvo, da svakoga držite na uzici. Na ovaj način znade, da mora biti sretan, ako mu ja dopustim, da mi očisti cipele, pa kada mu onda dopustim, da sa mnom sjedne i za stol, misli, da je sveca uhvatio za rukav.

— Dobro sudite — odobri mu Stožina — no pazite dobro, da ne pretjerate, jer je tlo veoma klisko.

— Ni za to se ne bojte. Ja imam neke povlastice, kojih drugi nemaju. Jučer mi se izmaklo, da sam Velečasnom opsovao sestru —

— A on? — iznenadi se Stožina.

— On ništa. Veli: »Gade bezobrazni!« i — gotovo. Sva-

kom bi drugome, iako je pop, razbio glavu. Meni — ništa. Tako i drugi primaju sve za šalu, pa u tome rečem svakome, što o njemu mislim.

— Što rade oni?

— Trčkaraju, ali im je sve uzalud. Čovo je organizirao oko mene mrežu i vjeruje, da je neprohodna!

— Pazite, da ne otkrije mnogo i da ne otkrije prerano. Kada vidimo, da je stvar zrela, onda — onda ćemo otkriti mi sami! Zasad budite kao zmija. I odmah obavijestite Grudicu. Nipošto ne smije doći, jer bi nam veoma smetao.

— Budite bez brige!

— Molim vas, prijatelju, još nešto. Nemojte me krivo razumjeti s obzirom na predmet, o kojem se radi.

— Samo izvolite. Među nama nema nesporazumaka.

— Pazimo, da ne bi nastali, pa ih ne će biti — odgovori Stožina i ljubazno se nasmiješi. — Recite mi, jeste li vi već daleko s udovicom?

— Oho! — reče Filipin. — Vi se prečesto vraćate na to pitanje!

— Zato sam vas upozorio, da me ne razumijete krivo.

— Bojim se, da ću ja vas dobro razumjeti! — odgovori on i nasmije se. — Ali nije opasno. Budite bez ikakve brige, jer tamo ima mjesta za nas obojicu. Ja ne ću biti ljubomoran.

— Eto, to sam htio znati. Ali se ne radi o onom, na što vi mislite. Ja imam s njom posve druge osnove!

— Kako god hoćete. Meni ćete moći ujedno učiniti veliku uslugu, ako rečete koju dobru o meni. Ne, što bi to bilo potrebno, jer smo već prešli preko toga, nego samo toliko, da vide, da i veliki ljudi o meni misle dobro, a ne samo žene.

— Rekoste mi, da su između nje i gospodina Janka odnošaji i ljubav posebne vrsti?

— Da, da, da! To vam je idolopoklonstvo, kako ona gleda u njega, a čini mi se, da i on nju drži potpunom sveticom.

— Jeste li sigurni?

— Ruku bih stavio u vatru, da je ovako.

— Do viđenja! — reče Stožina i pođe. — Doveče se vidimo.

— Ne smijem znati, što kanite s udovicom?

— Već ćete čuti.

— Možda ću poznati po vašem tragu? — dobaci Filipin i bećarski se nasmije. Stožina se okrene, nasmije mu se i zaprijeti mu prstom, pa pođe.

Bio je malko u neprilici s razloga, što ih već dugo nije posjećivao, no na tome nije ni mogao ni htio zapeti. Odluči, da baš tu okolnost uzme kao ispriku, što dolazi: došao se je opravdati, što ih je toliko zanemario, iako su nekad bili veoma blizi i pohađali se. Naravno: otkad su umrli njegovi roditelji, on bio na naukama, njihova se braća također razišla — nisu više bile prilike za posjećivanje! Istina, to ga ne ispričava, ali, eto — — —

Tako će im nekako spetljati, malko se raznježiti, malko se raspjevati, ako treba i zasuziti, pa će prijeći preko prve smetnje, a dalje će već ići samo od sebe.

Primila ga je Fila i nije krila svojega iznenađenja.

— Koga vide oči moje?! — rekla je i naklonila mu se po ceremonijalu, koji je već davno izvan službe. To ga je ohrabrilo i odmah ga uvjerilo, da se ne će morati zabavljati rušeći kakve predrasude ili stvorene i ustaljene nepovoljne sudove.

— Dolazim kao izgubljeni sin, koji je dugo lutao i pasao tuđa stada zaboravljajući gospodske odaje oca svojega — odgovorio je on svečano, povišenim glasom, prateći riječi pokretima ruke. Htio je da joj i pogledima pokaže svoje osjećaje prijateljstva, naklonosti i veselja, što je opet tu, no nije mu nikako uspjelo da pogled zadrži na njezinim očima ili licu, jer mu je kao uklet neprekidno uticao na strop. Ovog je puta Stožina svijesno osjetio tu svoju manu i bi mu neprilično i nelagodno, no ipak ga nije smelo. Kad mu je Fila pružila ruku, on ju je primio i svojom lijevom rukom odmah pošao kao da će Filu ogrliti, no ipak se nije dotakao njezina ramena i pleća, već ih je samo preletio, kao da ih magnetizira.

Za čas su došle i Mala i Marialba, te ga i one pozdraviše s istom srdačnošću.

— Ja sam već zaboravila i kakva ste lica i obličja! — reče mu Marialba prijekorno. — Nije lijepo od vas, što ste

nas toliko zanemarili. Svaki se od naših prijatelja sjeti bar tu i tamo, a vi baš nikako, kao da su nas progutali vulkani.

— Ne smijete mi zamjeriti, kad znate, koliko sam zaposlen.

— Naravno: slavan i velik čovjek ne dospijeva na ovakve babarije, kao što je uzdržavanje staroga kućnog prijateljstva! — reče Fila i zaprijeti mu prstom.

Mala ga je samo gledala i smijuljila se, ali nije ništa govorila, a ni on nije njoj obraćao pažnje, iako se nije moglo opaziti, da bi među njima postojao kakav nesporazumak. Samo su njih dvoje znali, što je bilo, no nisu nikada nikome ni pokazali, a kamoli rekli, da se je uopće išta dogodilo. On je posve mirno i ponosno nosio na licu otiske njezinih malih, nježnih prstića, a ona osjećaj stiska njegovih ruku na svojim mišićima i cjelova na usnama i — nikom ništa. Oboje su bili poslije toga posve mirni, prijatelji kao i prije, samo da nitko ne dozna i ne opazi, i tako to traje već ravne tri godine!

— Vi ste se divno razrasli, gospođice Ano! — reče joj, kad je već iscrpio prve usklike i najpreče isprike sestrama.

— Vi to govorite, kao da ste bili godinama negdje u svijetu! — odgovori ona i glasno se nasmije.

— Nisam vas već dugo, dugo vidio, a bio sam i u svijetu sve do prije nekoliko mjeseci. Osim toga: vi i ne znate, da ja stanujem u posve protivnom dijelu grada te da ovamo skoro i ne dolazim, a najzad: gdjekad otidem i k svojoj kući, da pogledam, da pregledam i odredim, što je nužno. Vi sami imate gospodarstvo, pa vam ne trebam ni govoriti, kakva je to briga.

Mala se je ubrzo ispričala, da mora izići, pa su njih troje ostali i čavrljali. Sjedili su na divanu tako, da je on bio u sredini, a njih dvije sa strana, te ih je skoro ogrlio. Njegov je ukorijenjeni običaj, da vazda drži ruke na naslonu divana ili na susjednoj stolici, pa tako i nehotice mora ogrliti svojega susjeda. On je znao za tu svoju naviku, no nije ni kušao da je obuzda, jer mu je često poslužila kao najdivnija zabava. Na Filu je posve položio ruku, i ona se samo malko uleknula, pogledala ga i rekla:

— Niste se ostavili svojeg običaja, da grlite susjede?

— Oprostite mi, molim vas! Vi znate, da je to moja nesretna mana, pa mi nemojte zamjeriti — ispričavao se je on i pridigao ruku toliko, da je bila obočena posve samo na naslonjač od divana. Malo poslije ju je opet spustio kao u dubokom zaboravu i Fila se nije opet pobunila, kao da je i ona zaboravila. Tako je to i ostalo. Kad je i Marialba na sebi osjetila njegovu ruku, bez riječi se je neopazice odmakla toliko, da mu nije bila na dohvatu, osim ako bi namjerice pošao za njom.

— Blijedi ste — reče mu Fila, opazivši, da su mu oči veoma upale i da nema upravo nikakve boje u licu, osim možda sive, kao da je mrtav.

— To je od umora — rastumači on — a nešto i stoga, što mi želudac nije u redu. Inače mi nije ništa.

— I povrh svega — nastavi ona njegovo tumačenje — to vaše užasno teško i opasno zanimanje!

— Varate se, ako mislite, da je i to uzrok, što mi nije posve dobro! — odgovori on veoma živahno. — Ja nisam zanesenjak i mjesečar kao moj prijatelj Janko! On doista pati od posljedica načina života, koji provodi, kao da se je zavjetovao, da mora čim prije potrošiti svoju životnu svjećicu.

— A što je njemu? — zahvati Marialba bačenu udicu kao u vrućici.

— Što mu je? — priupita on. — Hm — — Zapravo, nije mu ništa, gospođice Marialbo, no vidjet ćete uskoro, što mu je — — —

— Ma, zabora! — uznemiri se ona. — Zar mu doista nešto jest?

— Recite, gospodine Stožina! — prihvati i Fila. — Nemojte nas mučiti. Vi znate, da je Janko kao naš rođeni brat, pa nas sve zanima, što se njega tiče.

— Žao mi je, što sam uopće to spomenuo, kad ste toliko osjetljive na tom pitanju i kad ste sada toliko radoznale.

— Nemojte biti takvi! Recite nam.

— Oprostite mi, ali ja ne znam ništa osobitog. Samo sam rekao, da ga ubija ovaj način života, koji on provodi. Jedva se miče i ne će proći ni koji mjesec dana, pa će posve

klonuti. To je više nego sigurno. Samo sam to mislio i ništa više.

— Kao da to nije i odviše! — reče Marialba, a licem joj se preli sjena velike tuge i zabrinutosti. — A on se ništa ne tuži!

— Nitko njega ne pozna kao ja, jer niti on ima boljeg prijatelja od mene niti ja imam vjernijeg prijatelja i zaštitnika od njega. Mi smo kao jedna duša u dva tijela i ja s užasom pomišljam na — prekide se Stožina u riječi, stavi ruku na oči i kroz prste upilji pogled u Marialbu, kojoj su se oči napunile suzama, pa nije mogla progovoriti, jer se je bojala, da će briznuti u glasan plač. Iza kratke šutnje je nastavio. — Vjerujte mi, da mi je grozno — — —

— Ta, valja da nije tolika opasnost, kako se to vama čini?! — upita Fila i nagne se naprijed, da pogleda, kako Marialba prima tu vijest.

— Ne može se reći, da je opasnost neposredna i da se još ne bi dala i izbjeći, ako bi on htio slušati i pokoriti se razboru.

— A što bi trebao učiniti? — upita Marialba, izgovarajući riječi na mahove, kao da preko čega preskače, a ona je samo izmicala jecaju, koji je čekao u zasjedi u grlu, da joj navre na usta.

— Trebao bi smjesta prekinuti ovaj način života i otputovati u gorsko podneblje. Ništa drugo! Tamo bi morao ostati najmanje nekoliko mjeseci, dok mu se pluća potpuno ne očiste i krv ne izmijeni, a zatim — može, što god hoće.

— Ništa drugo!? — iznenadi se Marialba, koju je prenerazila i ujedno podigla i osokolila jednostavnost toga lijeka.

— To je strahovito mnogo, tko pozna Janka — odgovori Stožina. — Morate znati, da njega ne bi na to nagnala ni stotina liječničkih mišljenja ni njihovo najsvečanije uvjeravanje, da će odmah umrijeti, ako ne izvrši, što mu svjetuju. On je toliko srastao sa tim radom, s tim ljudima — sa svima nama! — da ga nikakav osobni razlog ne može sklonuti, da odavde pođe.

— Ni na koji mjesec? — upita Fila.

— Ni na koji tjedan! — odgovori Stožina. — Vi ne poznate njegove tvrdoglavosti i ustrajnosti, kad nešto utuvi sebi u glavu.

— Ali ako je to neminovno potrebno za njegovo zdravlje?

— Ne samo za njegovo zdravlje, nego i za njegov život! Ipak — ne mijenja ništa na njegovu držanju. On se ne će ni maknuti!

— On se mora maknuti! — reče Marialba veoma odlučno i ustane, jer više nije mogla izdržati na jednome mjestu. — On mora smjesta otići, pa kako bilo da bilo.

— Ako bi to vi mogli izazvati, učinili biste veliko djelo i zadužili sve nas, koji Janka volimo kao svoga oca. Vjerujte mi, draga gospođo Marialbo!

— Ja ću to provesti! — govorila je ona istom odlučnošću, pristupila k prozoru i zagledala se van.

Ustao je i Stožina i pošao za njom.

— Ako vam to uspije, bit ćete naša najveća žena , naš dobrotvor, a napose moj dobrotvor — govorio je on i prišao posve iza nje.

— I ja ću ti pomoći — reče Fila, ustajući. — On mora najhitnije otputovati. Znate, gospodine Stožina: on je nama kao rođeni brat, pa nam je do njega toliko stalo.

— A istom meni! A istom svim našim ljudima, koji u njemu gledaju i oca i najstarijeg brata i svaki bi za njega dao i stotinu života, da ih ima, a ne samo jedan.

— Ne, ne — govorila je Marialba, ne okrećući se — ne može on tu više ostati u tolikoj opasnosti! To nije moguće.

— Ja sam sretan, što sam nenadano našao takove saveznike — govorio je on i uzeo Marialbu veoma pažljivo i nježno za ruku i poveo je na njezino prijašnje mjesto, gdje je Fila stajala — ali se sada moramo dogovoriti i načiniti potpunu ratnu osnovu, jer inače smo sigurno propali sa svakim, pa i najopreznijim pokušajem.

— Da, da, da — požuri Marialba, sjedajući. — To je veoma pametno. Poznam ja njega dobro.

— Moramo se dogovoriti — govorio je on, uzeo i Filu za ruku pa je tako ponukao, da sjedne na svoje prijašnje mjesto. — Prvo je pravilo, da on uopće ne smije opaziti, da

se tu radi o bilo kakvom dogovoru, jer je onda propalo. Drugo je pravilo, da mu se ne smije govoriti, da je bolestan, jer to njega ne plaši. On ne pridaje ovom životu veće važnosti, negoli nas koji kakvom boljem odijelu. Tu ne smijemo pokvariti.

— Prepustite to meni! — reče Marialba. — Vjerujte mi, da ću ja već naći pravi način. Vi se ostali u to uopće nemojte miješati.

— Izvrsno! — usklikne Stožina zadovoljno. — Ja sam već nebrojeno puta imao navrh jezika da mu spomenem, pa sam se vazda u pravi čas predomislio, jer sam uvjeren, da bi mi se glasno nasmijao i narugao mi se. Ovako će biti najpametnije: vi njemu na svoj fini ženski način podmetnite tu spasonosnu ljekariju — — —

— Budite bez brige — umiri ga ona, potpuno uvjerena, da će uspjeti, iako joj još nije bilo ni nakraj pameti, kako će ona to izvesti.

— Sada treba to pitanje ostaviti na miru, da zori u gospođi Marialbi — reče on. — Kao da ga nema, a prijeđimo na drugo.

— Na primjer na vas — reče Fila i nasmije se.

— O meni ne bismo imali što govoriti. Ako i počnemo, prebrzo ćemo svršiti, jer je gradivo siromašno i po količini i po vrstama.

— Možda se vi zavaravate! — primijeti Fila i značajno ga pogleda tako, te je protrnuo pri pomisli, da znade za njegove ljubavne skokove s onkraj otoka.

— Vjerujte mi, da se ne zavaravam, nego znam, da ne bismo imali o čemu razgovarati.

— A ako počnemo o vašoj ženidbi? Znate: ja smijem načeti to pitanje, jer ni najsmionijem zlobniku ne bi mogla doći u glavu tvrdnja, da ja pucam na vas — reče ona i glasno se nasmije.

— Nemojte tako sigurno tvrditi! Žena je vječno mlada, kad se radi o ljubavi — govorio je on smiješeći se i gledajući neodređenu točku stropa. — Međutim, ne smijem ustvrditi, da niste našli predmet, o kojemu bi se dalo pripovijedati i o kojem — moram priznati — treba već i početi razgovor.

— Vidite, kako sam ja pogodila sve bez ciganke!

— Doista jeste!

— Onda: jeste li spremni, da vas ženimo?

— Najspremniji, raširenih ruku i otvorena srca! — klikne on.

— Imadete li već odabranicu svoga srca?

— Moje je srce bijeli list, koji čeka svojeg pisca — reče on i zagleda se u Marialbu veoma izazovno. Ona mu ne uzvrati toga pogleda, već se zagleda na protivnu stranu, a po glavi su joj se vrzle samo misli o Jankovoj bolesti. On ju je čas motrio, a onda će opet: — Ako biste mi vi mogli koju svjetovati, veoma biste me zadužili.

Marialba ustane, ispriča se i pođe iz sobe.

— Tražite, da vam ja svjetujem? — reče Fila. — Odviše tražite, gospodine Stožina. U takim se pitanjima savjeti ne slušaju ili se ne slušaju redovno onda, kad su najbolji.

— Dopustite mi jedno pitanje, dok smo sami — reče on sniženim glasom. — Je li se gospođa Marialba već pomirila s pomišlju, da se ponovno uda?

— Kako mislite: je li se pomirila s pomišlju?

— Znam, da je bila tvrdo odlučila, da se više ne udaje. Je li još uvijek istog mišljenja?

— Ne znam sigurno — odgovori Fila, gledajući ga pažljivo, no na njegovu licu nije mogla ništa pročitati, a u oči mu nije mogla zaviriti, jer su bile pogledom prikovane za strop.

— Molim vas, zaklinjem vas — počeo je on kao u vrućici — nemojte me krivo razumjeti i pomozite mi. Vjerujte mi, da ću poludjeti, ako me odbije...

— O čemu vi govorite? — iznenadi se ona, no već joj je bilo jasno, o čemu govori, ali je ipak pitala, da jasnije čuje njegove namjere.

— Vi znate, da sam je odvajkada rado gledao, a nikad se nisam usudio da joj išta rečem, jer sam poštivao njezinu bol i tugu. Ni sada joj ne ću ništa govoriti, dok ne budem siguran, da me ne će odbiti. Ne želim, ne ću, i volio bih umrijeti, negoli je povrijediti svojim ponudama, pa stoga vas molim, da mi pomognete. Molim vas kao Boga! — govorio je, držeći desnu ruku na grudima i gledajući sad ovamo sad

onamo, te je prevrtao očima, kao da su nataknute na dva ražnja. Glas mu je podrhtavao, a gornjim se je dijelom tijela bio toliko nagnuo prema Fili, te se je činilo, da će pasti na nju.

— Meni se čini, da je to sve san, a ne java — reče ona, jer uistinu nije očekivala te ponude, budući da nikad prije nije bila opazila nikakva većega njegova zanimanja ni za njihovu obitelj uopće ni za Marialbu napose. Bili su u dobrim odnosima, no ništa više od toga.

— Vi mi morate pomoći, da se taj moj san pretvori u živu i pravu javu. Ja sam uvjeren, da o vama ovisi vrlo mnogo, jer će ona vas ipak poslušati. Ja vas ne molim ništa drugo, nego da je nagovorite, da se odluči za ponovnu udaju, a ja ću onda zastupati svoju stvar.

— Ja mislim, da je već prilično na tome putu.

— Divno! Smijem li računati na vašu — pomoć! Oprostite. Ja sebe ne precjenjujem, ali ipak ne tražim vaše pomoći, nego samo — dobrohotnu naklonost. Nemojte mi biti protivnik. Smijem li na to računati? Možete li mi obećati, da se ne ćete protiviti, ako se gospođa i ja sporazumimo?

— To vam obećajem — reče ona posve mirno i sigurno.

— Hvala vam, po sto vam puta hvala! — reče on oduševljeno, uze među svoje ruke njezinu desnicu i toplo je poljubi. — Samo jedno: najprije moramo otpremiti Janka na liječenje, a onda istom ovo moje, jer kad bi oboje došlo najednom, bilo bi odviše za živce gospođe Marialbe. Ja se naime ozbiljno bojim, da će imati i odviše posla, dok Janka nagovori, da pođe.

— Vjerujte mi, gospodine Stožina, da mi je sve ovo, doista, kao san — reče Fila i značajno se zagleda u njega. — Ja sam mnogo čula o vašoj nekoj ljubavi, koja je navodno preozbiljna stvar, pa sama ne vjerujem sebi — — —

— Ma, bježte, molim vas! — usklikne on. — Ne slušajte, što vam pričaju moji neprijatelji, nego slušajte mene i budite mi saveznik.

— Obećajem! — reče ona veoma svečano.

— Znate, česa sam se sjetila? — javi se Marialba, dolazeći iz druge sobe. — Nedavno mi je rekao gospodin Janko, da kani skoro otići, a kad sam ga upitala, kuda kani, onda je u neprilici opozvao tu svoju izjavu.

— On često opoziva svoje izjave! — reče Stožina i nasmije se smiješkom, koji je odavao skoro otvorenu porugu. Marialba to opazi i primi kao udarac nožem, pa skoro zaprepašteno upita:

— Što vi to rekoste, gospodine Stožina? O gospodinu Janku vi to tako!

— Kako?! — trže se on, osjetivši strašnu pogrešku. — Što sam rekao?! Mislio sam na onog obješenjaka Filozofa, pa sam o njemu i rekao.

— O Filozofu? — upita Marialba. — Ja sam govorila o gospodinu Janku i vi rekoste, da on često opoziva svoje izjave, a pri tome ste se nasmijali tako podrugljivo, da sam se ja zaprepastila.

— Oprostite, kao Boga vas molim! — zavapi on. — Kad vam velim: mislio sam o onom vragoljanu i toliko se zanio, da nisam ni pazio na vaše riječi. Zaboga, kako bih ja tako o gospodinu Janku, kojega poštujem kao apoštola?!

Marialba ga je gledala veoma nepovjerljivo, te je bilo jasno, da nikako ne može doći do zaključka, da bi ta isprika bila istinita, pa se je počeo vrtjeti kao na žeravici, i najzad reče veoma odlučno:

— Vidim, da mi ne vjerujete, a stalo mi je kao do života, da mi vjerujete, gospođo Marialbo! Slušajte: tako mi groba moga pokojnog oca! To mi je najsvetije na ovome svijetu, pa mi sada možete vjerovati.

— Žao mi je, da ste se kleli — reče ona, klonuvši pod težinom njegovih riječi. Povjerovala mu je, jer nije mogla podnijeti pomisli, da bi joj se hotimice krivo tako zakleo, ali je ipak nije uvjerio, jer je prejako osjećala nedostatak logike u njegovim riječima.

Prešli su preko te strahovito neugodne upadice, jer se je ona pretvarala, da je sve zaboravila, pa opet reče:

— On mi je sam bio rekao, da kani otputovati. Da možda i on ne pomišlja i čak zna, da je bolestan, pa stoga misli i na odlazak.

— Ne vjerujem — odgovori Stožina, zatomljujući teškom mukom svoju nepriliku. Nikako nije mogao razumjeti, kako je mogao zapasti u toliku zaborav i ludilo, pa onako reći baš njoj.

— Ne vjerujem ni ja — potvrdi i Fila.

— Kako bilo da bilo — opet će Stožina — vi morate, gospođo, odmah na posao, i to svom svojom prirođenom spretnošću i lukavošću, da vas mora poslušati. Uvjeren sam, da ćete imati težak posao, ali sam isto tako uvjeren, da ga ne može nitko drugi obaviti tako uspješno kao vi — odnosno: ako ga vi ne obavite, drugi nitko!

— Učinit ću sve, što mi je moguće. I život bih dala za njega — govorila je Marialba kao u omaglici, kroz koju je neprestano vidjela Stožinu, kako se podrugljivo smiješi. Nikako se nije mogla otresti te slike, pa koliko god nastojala da je izbriše i zaboravi.

— Ako vam to uspije, gospođo, ne ćete samo učiniti dobro djelo uopće, nego ćete napose zadužiti mene i onda mi možete zapovijedati, što vam god padne na um.

— Baš doslovno tako? — upita Fila, značajno ga pogleda i lagacno se nasmiješi. — Pazite, na što se obvezujete.

— Doslovno, gospođice Filo, i evo vam ruke! — reče svečano i pruži joj ruku.

Marialba nije poklonila nikakve važnosti tim njegovim riječima, jer ih nije ni pratila pažljivo, budući da je bila zabavljena samo onim njegovim smiješkom, što ga je htio ispraviti strašnom zakletvom, koja nije bila ništa — nego samo strašna, no bez i najmanje snage, da ikoga uvjeri o onome, što je željela potvrditi.

— Jeste li me razumjeli, gospođo Marialbo? — upita je on, kada se ona nije sama osvrnula na njegove riječi.

— Oprostite, nisam pratila, što ste vas dvoje govorili — reče ona i opet žurno otide u drugu sobu.

21.

Janko je stajao kraj stola i netrenimice zurio u pismo, koje je ležalo pred njim. Razmišljao je, što bi učinio. Najveća je nepoznanica ležala u pitanju, što je u njegovu sadržaju utvara bolesne mašte, a što je stvarnost. Da to znade, ne bi mu se bilo teško odlučiti.

— — — »Pomozite, spasavajte, vodite me ovdalen, ako

znate, što je muka i što je Bog!« — glasio je jedan stavak, na koga pade Jankov pogled. Uzme pismo u ruku i stane ga ponovno čitati. Bile su sve poznate jadikovke, skoro iste riječi i rečenice, koje je već bezbroj puta čuo, no razlika je u tome — a to je golema razlika! — što ih je prije slušao neposredno iz njegovih usta, što je vidio izraz lica i očiju, pa je ujedno mogao prosuđivati na temelju više pretpostavki, na temelju raznih podataka, dok ovdje nema ništa do suhe, gole riječi, koja jauče, zaklinje i proklinje, i još ima — njega daleko, među stranim ljudima, o kojima piše ovako. »— — — Ovaj razbojnik Bradica hoće da me se riješi na svaki način, pa pri tome ne bira sredstava. Sve se bojim, da će me otrovati, jer vidim, da mi radi o glavi. Jutros je htio staviti na mene luđačku košulju, no srećom sam opazio, što sprema, pa sam se opro«.

I tako je, u tome raspoloženju i mislima, nakićeno cijelo pismo na četiri duge stranice, a svršavalo je ovako:

»— — — Zaklinjem vas svim, što vam je sveto na ovome svijetu, dođite odmah ovamo, da me vidite i da me spasite. Samo me možete spasiti vi i Bog i nitko drugi. Mislite na moju staricu majku, jadna me rodila i odgojila, kad sam ovo dočekao, mislite na njezine muke i boli, pa ne ćete ni časa časiti, da mi pomognete i da me oslobodite ovoga pakla«.

Ushodao se je po sobi kao u krletci, držeći pismo u ruci i pogledavajući svaki čas u njega. Skupljao je misli, tražio je rješenje, no nikako se nije mogao ustaviti ni na kojoj odluci, jer mu se ni jedna nije činila dovoljna, da riješi to teško pitanje. Nije mu zgodno, da tu sve ostavlja i ide na kopno, no da i otide, što može riješiti sa čovjekom, koji je izgubio i živce i vjeru u sve i svakoga, s kim god dolazi u doticaj?! Ipak će morati otići, jer bi u protivnom slučaju vazda sebe krivio zbog posljedica, koje ni u kojim prilikama ne mogu biti za Skijaša povoljne — uz takove njegove živce i duševnu snagu.

Nije se mogao odlučiti, što bi učinio.

Došao je Čovo.

— Baš mi je milo, što vas vidim. Pomoći ćete mi misliti — reče mu Janko pružajući mu pismo, da ga pročita.

— Tome ni Bog ne pomože — reče on, odlažući pismo. — Ja sam to već davno vidio i rekao mu otvoreno.

— Ne znam sam, što bih učinio, a nešto moram učiniti. Moram ga umiriti i osvijestiti, jer će inače doista poludjeti.

— To ga najzad i čeka, pa bolje prije nego poslije. Zašto da se čovjek muči, čekajući, što mora doći?!

— Moram ipak nešto učiniti, da ga izvedem iz toga vrzina kola, u koje se je sada zapleo. Kad sam ga tamo ostavio, nije se mogao dosta nahvaliti »Bradice«, iako ga još nije ni poznavao, a sada vidite, što piše.

— A što istom njima tamo pripovijeda o vama!

— To je sigurno, no neka mu bude prosto s moje strane. Mislim, da ću ipak danas otići, da ga vidim i da se ispripovijeda i izjada.

— Oprostite, ali imate mnogo važnijih poslova ovdje — reče Čovo i nabra čelo. — Tu kuha kao u kotlu, a vi biste otišli. Oprostite mi, što se miješam, jer su to vaši poslovi, ali imam i ja nekakove odgovornosti, pa vam onda imam pravo tako govoriti.

— Vi ste nešto odviše zabrinuti, prijatelju!

— Ja nisam nikada odviše zabrinut, nego upravo onoliko, koliko to donose prilike, koje izazivlju moju zabrinutost. Ne pretjerujem nikada.

— O tome su mišljenja različita — odgovori Janko posve prijateljski i nasmiješi se.

Ta primjedba očito upeče Čovu, pa se još više namrgodi, no ne reče ništa, ali Janko ne prešuti, što je primijetio:

— Ne budite toliko osjetljivi, kad znate, da vas ne želim vrijeđati. Oprostite, što sam smatrao svojim pravom, da se s vama prijateljski šalim.

— Zašto se ne biste šalili, kad imate s kim? — odgovori on nabusito.

— Vi znate, da sam prema vama bio i da jesam i sada ne samo pažljiv, kako mi nalaže i moja dužnost, nego da sam bio vazda i prijateljski raspoložen. Nemojte stoga na taj način uzvraćati svaku moju primjedbu. Ja sam uvjeren, da mi taj vaš način društvenosti ne će dojaditi i baciti me iz moje kolotečine, ali mi je žao radi vas. To vam veoma škodi. Radi takvoga vašeg načina imate protivnika tamo, gdje

su sami prijatelji — po samoj naravi i ljudi i događaja. Vama ipak uspijeva da ih ozlojedite i izazovete. Nemojte se srditi, što vam ovako govorim. Ja vršim svoju dužnost i prema vama.

— Hvala vam, no vi znate, da sam ja bio u ovome poslu mnogo prije vas, pa nisam griješio.

Janka neobično iznenadi ta tvrdnja, jer je Čovo ipak u svakom pogledu bio mnogo mlađi od njega.

— Oprostite mi, no to doista nisam znao! — odgovori Janko posve mirno i bez tračka ljutnje.

— Onda je bilo potrebno, da vam to rečem! — odgovori Čovo oštro.

— Žao mi je, što ste udarili tim putom. Ako je tu i moje krivnje, vjerujte mi, da ću nastojati da je ispravim.

— Molim vas, zašto mi sada ovdje gubimo vrijeme u nepotrebno brbljanje, kad ima i važnijeg posla?!

— O, moj dragi Čovo! Kako je teško dovesti čovjeka onamo, kuda ne vode njegovi putovi! Oprostite mi, no ja uviđam svoju nepopravljivu pogrešku: češće tražim jagode na glogu.

— Pustimo mi sada mudrovanja. Nije meni do toga.

— Što biste željeli? — upita Janko nekako suho, pa bi se bilo moglo zaključivati, da je već i njemu bilo dosta.

— Želio sam vas upitati, jeste li što odredili s obzirom na moj prošli izvještaj — reče Čovo mirno i blaže, ali veoma suho i odrezano, kao da traži izvještaj od svojega nižega.

— Kako ne bih! — odgovori Janko. — Odredio sam sve, što sam smatrao nužnim.

— Smijem li znati, što ste odredili?

— Nije potrebno, da i na to gubimo vrijeme. Što sada želite?

— Želio sam vam javiti, da zavjerenici imadu večeras sastanak u Filipinovu stanu, pa da ih treba pohapsiti kao obične zločince. Međutim ne znam, hoćete li vi to htjeti provesti. Nemojte mi zamjeriti, no moram vam reći otvoreno, da smo mi uvjereni, da se vi njih bojite, pa da ih stoga puštate, da rade što hoće.

— Oprostite: tko ste to »vi«, koji ste takva uvjerenja?

— Svi mi, kojima je stalo do naše stvari!

— Ja sam, vidite, drugoga mišljenja, a ne mislite, da meni nije do naše stvari!

— Ja o tome ne govorim. Vidim samo, da im puštate, da mute i da nas upropašćuju.

— Molim vas, gospodine Čovo, nemojte trti glavu mojim brigama. Zasad sam ja za to odgovoran i moram raditi po svojoj savjesti, pa mi pomozite, ako hoćete, kao što je i vaša najsvetija dužnost, ako li ne ćete, ja ne ću ni iz toga praviti pitanja, jer znam, da svatko može dati samo ono, što ima.

— Mogu li znati, hoćete li ih dati pohapsiti?

— Ne ću! Nemam za to nikakva razloga, pa bi bio zločin, da pravim tragediju, gdje se možda radi samo o neodgovornim ispadima neubrojivih i slabih pojedinaca. Svladajte i vi svoje živce i mirujte.

— Što ću ja raditi, to je moja stvar!

— Ne zaboravite, da ta stvar spada malko i na mene.

— Vjerujem vam, da biste proti meni postupali strože nego prema onim palavordama.

— Ne. Varate se, gospodine Čovo. Ni strože ni nepravednije, nego baš kao i prema njima: bratski! Spriječio bih i spriječit ću svakoga, da neodgovorno narušava mir među braćom. I, molim vas, nemojte zaslijepiti i dati se voditi od puke strasti i neraspoloženja. Vi u nekim ljudima, u nekim najbližim našim ljudima, više i ne gledate braću, nego najobičnije protuhe i propalice. Zar ne vidite, da za takvo mišljenje nemate upravo nikakva opravdanja. U najnepovoljnijem slučaju možete govoriti o ljudima, koji su lošiji negoli je prosjek naše braće, no koji su još uvijek daleko bolji od velike većine onih, koji stoje izvan naših redova i koji nas gledaju sa sažalnim smijehom, držeći, da smo mješečari i sanjari. Morate suditi mnogo mirnije i onda, kad sudite kao rođeni redarstvenik, kako se vi sami češće označujete.

Čovo ga je posve mirno slušao i smiješio se dosta neodređenim smiješkom, koji je, onako s visoka, škropio malko sažaljenja, malko prijezira i neodobravanja, malko i poruge.

— Kad čovjek, gospodine Čovo, gleda događaje s visoka — kao što držite, da ih vi gledate! — vidi stvari u pravoj veličini: veoma malene, sitne i neznatne! Pokušajte, da se dignete još više, no ne samo mislima, nego i duhom, pak ćemo se, siguran sam, naći na istoj točki.

Nestalo je smiješka na Čovinu licu i gledao je Janka sve mirnije i mirnije. Iza oduže stanke progovori prvi:

— Ja mislim, da bismo ipak večeras morali malo bolje pripaziti, što se događa.

— To se može, ali više od toga ništa, jer se ne će ništa dogoditi, što bi nas smjelo uznemiriti.

— Neke bi građane svakako trebalo ukloniti iz mjesta, jer su vječna opasnost za duhovni život braće.

— To se može, jer imade posla i na drugim otocima.

— Čim dalje, tim bolje, jer su kao kuga.

— Nemojte se ni u tom prenagljivati. Ne prima se ni najbolje sjeme, ako ne padne na pogodno tlo, a ako je tlo pogodno za zaraze, ono će ih i naći, jer klica ima na sve strane.

— Onda možemo prekrižiti ruke, sjesti i kukati i pustiti sav ološ, da caruje — Čovo će opet uzrujano i izazovno.

— Mogli bismo i to — odgovori Janko, samo da stvar dovede do apsurduma, do nemogućnosti. — Najzad će biti ono, što mora biti, pa mi radili ovo ili radili ono. Samo će se putovi promijeniti, ako se mi upetljamo u zbivanje. Ništa drugo.

— Onda treba bar putove promijeniti — odgovori Čovo mirnije.

— Kada danas otidem na kopno, malko ću o tome razmisliti i pogledati prilike. Možda nađem kakovo pametno rješenje.

— I vi kanite otići, kada se ovi sastaju?

— Rekao sam vam, da ne smijete tome pripisivati prevelike važnosti, koje nema. Možete promatrati, kako hoćete i koliko hoćete, no uplesti se ne smijete ni pod kakvim prilikama. Taj posao prepustite onome, koji je odgovoran, kada mene nema.

— I onda ja Djeda moram slušati? — Čovo će skoro podrugljivo.

— Ja bih mu povjerio svoju glavu, pa kuda ćete onda povjerljivijeg i pametnijeg čovjeka od njega!

Čovo se je trpko smijuljio i čupkao brčić.

— Meni to ništa nije pravo i ja se izričito protivim vašem postupku i načinu rada, ali se moram pokoriti. Molim vas, izvolite javiti Gore, da sam se ja protivio i da otklanjam svaku odgovornost.

— Javit ću prema vašoj želji, a odgovornosti ne trebate otklanjati, jer je vi niti ne nosite. Ona je sva na mojim ramenima. Moram odgovarati i za ono, što će ovi učiniti večeras, i za ono, što biste htjeli učiniti vi — reče Janko i nasmije se. — Ipak, kako vidite: ja ne gledam tragično ni u jedan ni u drugi događaj.

— I meni se čini, da sve uzimljete na laku ruku. Oprostite, no nisam vas želio ovim uvrijediti. Htio sam samo utvrditi jednu činjenicu.

— To vam dolazi s godinama — odgovori Janko. — Čim je čovjek stariji, tim je popustljiviji i neozbiljniji.

— To je vaša tvrdnja.

— Ne, ne. To je samo zaključak iz vaših tvrdnja, koje ne moraju biti netočne.

— Meni je svakako smiješno, da vi odlazite radi jedne budale i palavorde, dok ovdje sve vrije.

— To velite samo — da utvrdite nekoliko činjenica? — upita Janko.

— Naravno: vama je i to šaljivo!

— Već sam vam rekao, da morate promatrati i ljude i događaje mnogo mirnije, pa ćete onda biti mnogo bliže istini. Niti je ono budala i palavorda, niti ovdje vrije. Pretjerujete, prijatelju.

— Znate li vi, gospodine Janko, što će biti posljedica vašega takvoga postupka? — upita Čovo veoma ozbiljno i skoro svečano.

Janko ga upitno pogleda, očekujući, da čuje, što će reći.

— Posljedica će biti, da ne ćete primiriti i predobiti buntovnike, a da ćete odbiti i nas, koji smo najodaniji stvari i zaptu, pa ćete ostati sami kao Bog bez brata! Eto: to će vam biti posljedica i uspjeh nekakve vaše apostolske blagosti i franjevačkog bratstva.

— Ja sam i na svijet došao sam — odgovori Janko savršenim mirom — i ne tražim osobno nikakvih pristaša. Meni ste svi jednako blizi, jednako daleki, jednako dragi i jednako tuđi, te ne smatram nimalo opasnijima po naš poredak te, koje vi nazvaste buntovnicima, od vas, koje nazvaste najodanijima. Opasni ste i jedni i drugi, jer ste kratkovidni i pretjerujete — jedni u jednom, drugi u protivnom pravcu.

— To mi je trebalo čuti poslije moga dvadesetgodišnjeg rovanja po vulkanima! — reče Čovo i ustade. — Neki Janko mi je postavljen za poglavara, a neke propalice i palavorde, neke Stožine, Filipini, Skijaši i Mataje izjednačeni sa mnom! — govorio je sve glasnije i glasnije tako, da je najzad skoro vikao, pa mu Janko priđe, položi mu ruku na rame i prijateljski ga ponuka, da sjedne, govoreći mu:

— Nemojte, prijatelju, gubiti živaca. Smirite se i promislite, što govorite. Budite nam svima pravedniji, pa će vam odmah biti lakše.

Čovo je sjeo, podbočio glavu rukama i teško otpuhivao.

— I sami znate — govorio je Janko veoma mirno i posve tiho — da tog Janka nismo ni ja ni vi postavljali, a ja vas mogu uvjeriti, da on još nikad u životu nije živio tako strašnim životom kao baš sada i da bi bio najsretniji, da ga je minula ova čaša, no — nije ovisilo o njegovoj volji kao ni o vašoj, pa moramo obojica primiti stvari, kakve jesu. Isto tako nisam ja, nije taj neki Janko izjednačio vas i neke Stožine i Mataje i Skijaše, nego — eto: tko vam je kriv, da mi svi dolazimo na svijet bez košuljice i medaljice oko vrata, toliko slični jedni drugima, da nas ni rođene majke ne mogu razaznati, ako babice ne metnu na nas pločice, prije nego nas polože u zajedničko kupalište rodnog i bogatog rodilišta. Razumije se: ovo se tiče samo onih, koji imadu čast, da budu rođeni u velikim rodilištima, a mi drugi, siromasi, nismo u takvim opasnostima, ali smo i mi posve jednaki ostalima, koje majke rađaju. I još je nešto. Dopustite mi jednu poredbu iz životinjskoga carstva, jer su i tamo naša braća, stvorovi Božji: kad pomaman ždrijebac hrže, vrišti i rita se, sigurno misli, da je rođen za veoma velika djela, pa se strašno buni, kada ga čas poslije upregnu pod voz đubra. Malo se buni, pa se i smiri i vozi

mirno kao najmirnije goveče ili staro kljuse. Takav je život.

— To mislite, da su tako vas upregnuli? — upita Čovo.

Janko se glasno nasmije.

— Izvrsno! — klikne u sav glas. — To mi se sviđa! To je duhovito! To vam moram priznati, no nisam na sebe mislio. Znate, tko nije samoživ, najprije misli na druge, pa sam tako sada mislio i ja na vas. Vi osjećate, da niste na mjestu, za koje ste rođeni, a to je pogrešno mišljenje. Svatko je, vjerujte mi, baš na svome pravome mjestu, pa se nama i sto puta činilo, da je drugačije. Vjerujem ja, da mi imamo razum i slobodnu volju, ali isto tako znam, da nitko ne izmače onome, što mu je pisano u zvijezdama. Zapravo — pisano je u našoj duši i mi to nosimo ne vjekovima nego — kroz cijelu vječnost, dok ne istrošimo svu tu čudnu opskrbu, kojom smo proviđeni. Zar su najsposobniji bili svojom voljom podignuti na prijestolja, na mjesta vojskovođa ili uopće na vodeća mjesta? Zar su najveći zločinci svojom slobodnom voljom uzdignuti na vješala ili su možda baš takvi svršili svoj razbojnički život u najvećem slavlju i sjaju, sa svim počastima ovog svijeta — ne izuzimajući upravo nikakvih? Uostalom — pustimo ove rasprave, a ostanimo na zemlji, kakva jest, i vidimo, da svojom voljom ne možemo promijeniti ni boju jedne svoje vlasi na glavi ni ćud ni svoju ni svojeg djeteta ni svojeg pileta ni svojeg paščeta. Ne možemo ništa, nego spoznati, da ne možemo ništa i da ne znamo ništa, pa ako postignemo taj stupanj, moramo vjerovati, da smo se popeli veoma visoko.

— Vrlo lijepo shvaćanje! — reče Čovo, ne prikrivajući, da se ne slaže. — Polazeći s toga stajališta, naravno, drugačije ne možete raditi, nego što radite.

— Da pođete ne znam s kojeg stajališta, da se ja razapnem ili da me vi razapinjete, ja ne bih drugačije — nego li moram, jer je samo tako u meni i tako moram raditi.

— E, ne varajte se! — reče on i podrugljivo se osmjehne. — Da ja vas malko prišarafim, drugačije biste vi plesali.

— Nema sumnje, da bih, no očito nije predviđeno, da me vi šarafite, no ako jest — to ne će izostati i ja ću potpuno

odgovoriti, kako je predviđeno da moramo odgovoriti. Nitko ne može pobjeći sa svojeg puta.

Čovo je šutio, smješkao se i čupkao brčiće. Činilo se je, sudeći po sjaju očiju, da se je bio smirio, pa je blaže sudio.

— Mislim, da smo se sporazumjeli? — upita Janko, želeći završiti taj razgovor.

— Ja mislim drugačije! — odgovori Čovo, ustajući. — Svakako, ja otklanjam od sebe svaku odgovornost.

Dvorkinja unese Janku pisamce, u kome ga Marialba moli, da ih odmah posjeti.

— Već sam vam rekao, da ne trebate otklanjati ono, što ne pada na vaša pleća. Dopustite, da vas pratim, jer i ja moram izići.

Išli su šutke. Janko je metnuo ruke na krsta, a Čovo čupkao brk i nešto gunđao, kao da s nekim razgovara.

— Što kažete? — upita ga Janko.

— Ovo ja samo sebi pripovijedam — odgovori on. — Pogledajte onoga, kako je izdrečio oči u nas. Sad će odmah k Stožini, da mu podnese izvještaj — reče, ne podižući glave, pa Janko nije razumio, koga mu pokazuje.

— Ja ne vidim nikoga.

— Vi gledate, pa ne vidite, a ja ne gledam i sve vidim — odgovori on mirno i bez osobitog naglasivanja.

— To je posve naravno. Vi ste rođeni redarstvenik, a ja sam nešto posve drugo. Vi vidite, gdje ni ne vidite.

— Razumijem! — odgovori Čovo i dobaci mu dosta oštar pogled.

Dok su oni o tome razgovarali, Tužibaba je zamakao za ugao, te ga više nije ni Čovo vidio.

— Kako sam vam rekao — govorio je Janko, prije nego što se rastadoše — molim vas, budite večeras mirni i nipošto se ne miješajte u pitanja, za koja niste odgovorni. Neka svatko nosi svoj križić, pa će onda biti vazda najveći red. Možda ne će sve biti, kako bih želio ja ili kako biste željeli vi, ali iz toga ne slijedi, da nije dobro.

— Molim, molim! — odgovori Čovo, ne skrivajući svojega nezadovoljstva. — Ja sam vas upozorio, da poslije ne možete reći, da niste znali.

— Budite posve mirni: ja ne ću nikada bježati od odgovornosti.

— I kanite popodne otputovati?

— Kako sada stvari stoje: svakako. Može me spriječiti samo kakav novi događaj.

— Onda se, molim vas, i u moje ime poklonite gospodinu Skijašu i recite mu, da nisam ni slutio, da je važniji od svih ljudi i događaja tu kod nas.

— Najvažniji je među nama onaj, pa i najmanji među nama, koji je u najvećoj pogibelji, pa treba najviše naše pomoći. Sigurno se i vi slažete s ovim načelom?

— Znate: svašta sam vam rekao, ali je to bila moja dužnost, jer vi morate znati, što ja mislim. Stoga vam se niti ne ispričavam.

— Niti ne pripisujem važnosti usmenim isprikama. Jezik može govoriti, što duša ne osjeća, pa nema nikakve vrijednosti. Uostalom, moj dragi dobri Čovo: vi morate tim putom, pa čemu uopće isprike!

Rastali su se posve prijateljski, ostajući, posve naravno, svaki kod svojih misli i nazora. Čovo je udario prema svome stanu, ali ne najkraćim putem, nego malko naokolo tako, da se je navio i u blizinu Stožinova stana, jer je mirisao, da bi morao opet vidjeti Tužibabu. Bio je potpuno siguran, da je otišao tamo, pa je Čovo želio malko ispitati svoj lovni nagon. Išao je dosta lagano, zastajkujući kod izloga, s nekima se susreo i izmijenio po koju riječ.

— Malo bazam — govorio je — i proučavam izloge.

Kad je došao na pomol Stožinovu stanu, stao je pred izlogom neke trgovine tako, da je u staklu vidio kao u ogledalu ne samo sve, koji su prolazili iza njega i drugim pločnikom, nego i sve one, koji su izlazili od Stožine.

Nije dugo čekao, kad opazi, kako onaj doista iziđe iz kuće, u kojoj stanuje Stožina, obazirući se na sve strane, pa žurno šmugnu u sporednu ulicu. Čovo se zadovoljno nasmiješi, kad je sigurno opazio, da njega nije primijetio, iako se je obazirao na sve strane. To mu je bilo važno samo kao pouzdan znak, da mu nisu dorasle te protivničke izvidnice, koje ne primjećuju ni njega, a kamoli onda da bi opazile one, koje je on postavio, da paze na ono, što njega zanima.

— Kakva je pusta želja, sestro moja? — upita Janko još sa vrata, opazivši Marialbu, da dolazi pred njega.

— Čekala sam vas na prozoru — reče ona pružajući mu ruku. — Jedva sam vas dočekala.

— Govorite, molim vas, o čemu se radi, da ne časimo ni časa, već da odmah radim, što želite i zapovijedate!

— Vi se šalite! — reče ona i prijateljski ga primi ispod ruke i povede u sobu, gdje ih je čekala Fila.

— Evo me kao zarobljenika! — reče Janko, smijući se i gledajući u Filu. — Uhvatila me ova moja sestrica svojim junačkom desnicom — — da, baš desnicom, i vodi me kao uhapšenika.

— Nisam znala, da vam je neugodno, kad vas ja primim ispod ruke — reče mu ona tobože tužno i uvrijeđeno. — Oprostite mi. Ne ću to nikad više učiniti.

— Opraštam — odgovori on — ali drugi put ne zaboravite, da je moje i pravo i dužnost, da ja vas držim u svojim šakama, a ne vi mene!

— Ah, divno! — usklikne Marialba na silu veselo, jer je svakako morala pred njim sakriti svoju zabrinutost i neraspoloženje. — Ja sam znala, da ćete vi izvesti neku šalu, ali nisam ni slutila, kuda ciljate.

— A, molim vas, recite vi meni sada, kuda ste vi ciljali, kad ste me zvali, da dođem »odmah, odmah«? Govorite, da znam, pri čemu sam.

— Najprije sjedite i recite mi, da li izvolite kavu?

— Dvadeset puta na dan, ako se moram žrtvovati.

— A bez žrtvovanja?

— Devetnaest puta, a iz vaše ruke i trideset puta.

— Ovaj put će biti iz moje ruke — reče Fila i ustane, da ide van. — Uostalom, bit će dobra, iznimno, ako je priredi i kuharica sama, jer bih i ja željela čuti, o čemu ćete vas dvoje raspravljati.

— Vidim, da ste skovale zavjeru! — reče Janko. — To je matematika!

— Ne, ne! Nije zavjera — usprotivi se Fila. — Ja ću vam odmah reći uvod, a Marialba neka nastavi. Ona je strahovito zabrinuta radi vas.

— Radi mene?! — iznenadi se on.

— Da, da, uprav radi vas! — reče Marialba i obori pogled u krilo.

— A molim vas, zbog česa biste bili zabrinuti?

— Nemojte mi se, molim vas, smijati — reče ona i uperi u njega moleći pogled. — Nemojte mi se rugati, nemojte me osuđivati, nego me poslušajte i sve mi vjerujte.

— Evo me na vašem raspolaganju — odgovori on veoma spremno ne znajući, kako bi se držao: da li bi i on morao biti ozbiljan, mrk i zamišljen ili veseo i nasmijan.

— Sanjala sam grozan san — poče Marialba.

— O meni?

— Da. O vama — — — Svi se vulkani uzbunili i počeli rigati, ali ne, kao što inače rigaju. Nekako čudnovato, neobično.

— Njihovo je pravo, da se ne ponavljaju, kad imadu neograničen izbor putova i načina, na koji će izbacivati žarku lavu — reče on.

— Vi se šalite, no meni nije do šale.

— Probudila se je jutros ridajući kao dijete — rastumači Fila.

— To mi je zbilja žao. A što je dalje bilo s tim vulkanima?

— Kako su strašno rigali, nastala je opća uzbuna i tu na našem otoku. Svi smo bili na ulicama. Nas smo dvoje bili skupa i vi ste me sokolili, da se ne trebam bojati, jer da ne će lava doprijeti do nas. Uto se je i naš mrtvi vulkan stresao kao lađica na velikim valovima. Ja sam uprav vidjela našu kuću, kako se klima kao mlada voćka na vjetru.

— I ne ruši se? — upita Janko.

— Nije se rušila. Samo se je ljuljala.

— Kuda ćete boljeg znaka, da će biti sve u redu!

— Kako je bila na ulicama strahovita gužva i strka, naletio je na nas i skoro nas srušio profesor Riki. Vi ste ga zadržali i pridigli ga, da nije ni on pao, a ja sam se pridržala za vas. Profesor se zagledao u vas i kaže: »Zaboga, gospodine Janko, što radite tu? Brže, brže u bolnicu! Odmah, odmah, jer je svaki čas sudbonosan!« Govorio je i gledao vam u oči, kao da je poludio.

— E, da: zato je tako i govorio! — reče Janko i nasmije se.

— Tako ste mu vi rekli i noćas u snu, no on se nije dao smesti, već vam je rastumačio, kako po vašim očima vidi, da ste teško bolesni i to baš, rekao je, »od vulkana«, te da morate odmah na kopno na pregled i liječenje.

— Divan san! — podrugne se Janko.

— Slično ste mu i noćas rekli, govoreći, da sanja. On vas je uvjeravao i dokazivao vam, kako se ne vara, i nastojao da vas na svaki način uvjeri i odmah otpremi u bolnicu.

— A zaboravio svoj strah pred vulkanima? Nije dalje bježao, da spasi sebe?

— Ne. Nije trčao, jer se je zabavio s vama, nastojeći, da vas svakako nagovori, da odmah otputujete.

— A ja se nisam dao nagovoriti — posve naravno.

— Niste se dali nagovoriti, nego ste ga uvjeravali, kako vi vjerujete, da on može po vašim očima ustanoviti svaku bolest, ali da vi ipak ne možete sada njega poslušati i otputovati, kada su vulkani u tako strašnom poslu.

— I šta se tada dešava? — upita Janko, svladavajući smijeh.

— Nemojte, molim vas, biti takvi! — reče ona. — To me već vrijeđa.

— Ne, ne, ne, sestrice, tim putom! Ja sam samo mislio, da se je tada moralo dogoditi nešto strašno, dok ste se vi probudili plačući. Zato sam se malko nasmiješio, jer sada svakako slijedi nekakav udarac.

— Doista i slijedi. Strašan udarac — potvrdi ona, a na očima joj se pojaviše suze. — Dok ste vi njemu tumačili svoje mišljenje, nenadano ste kriknuli i srušili se mrtvi.

— To je zbilja strašno! — reče on posve veselo.

— A meni jest grozno! — vikne Marialba i brizne u ljuti plač.

— Ali, dijete moje! — reče Janko tako nježno, kao da se doista radi o malome nejačkome djetešcu, te se i Fili smili način, na koji on s njome postupa, pa joj se svrtješe suze na očima. — Budite mi pametni i ne prepuštajte se čuvstvu, koje nije opravdano.

— Da nije opravdano, ne bi opstojalo! — odgovori Marialba kroz plač. — Ja najbolje znam, kako je to sve bilo strahovito živo i istinito.

— Sada se najprije smirite, pa ćete mi onda dalje pripovijedati. Očito: priča još nije gotova — reče on i pri toj pomisli zastade. Sijevnu mu munjevito pitanje: Može li se tako strahovito živo sanjati, da i sutradan drži dojam kao poslije istinskog događaja na javi?

— Svršit ću odmah — reče Marialba brišući suze. — Tada sam vas vidjela u mrtvačnici. Tamo su vas rezali, da vide uzrok smrti. Bilo je više liječnika, a među njima i Riki, koji im je neprestano ponavljao, da je suvišno svako »mrcvarenje«, jer da on točno vidi uzrok. Ipak su vas i dalje rezali, a ja sam sve gledala i ridala kao luda. Ja ne znam, zašto me nije nitko uklonio, da ono ne gledam?! Kada su svršili, rekli su, da je Riki imao pravo: »Umro je na bolesti od vulkana«. Tako su rekli i poslije su govorili, da biste se bili spasili, da ste se samo makli i pošli na more.

— To je taj cijeli san? — upita Janko posve mirno i ozbiljno.

— Da. To je — potvrdi Marialba. — I ja vjerujem, da to i nije običan san, nego priviđenje, koje je meni dano, da vas spasim. Ja umirem pod užasnim uvjerenjem, da takva bolest doista postoji i da vi od nje patite, a da i ne znate. Vidite li, da sam sanjala baš profesora Riki-a, koji je pravi čudotvorac!

— Ima i priviđenja, no ovo je, sestro moja, najobičniji, ili, ako se više sviđa: najneobičniji san, ali samo san.

— Ne, ne! — zaintači Marialba. — Ja vjerujem, da nije tako! Meni je strahovito, meni je užasno, i sve se bojim, da ću poludjeti — govorila je ona i opet počela gorko plakati.

Janku je ta cijela pripovijest bila veoma neugodna zbog toga, što je tako djelovala na nju, pa je smišljao, kako bi prebrodio i kako bi Marialbu preveo preko nje i smirio je. Koješta je u toj pojavi, što mu se nekako ne slaže, no nije imao uporišta ni za jednu misao, koja bi mu pokazala put do rješenja i razjašnjenja.

— Smirite se, Marialbo — govorio joj je veoma toplo. — Bez obzira, što taj vaš san znači i da li uopće ima kakvo značenje, morate znati, da sam ja zdrav kao kremen i da mi život na vulkanima prija i, najzad, da ne postoji nikakova posebna vulkanska bolest. Te nema osim u vašemu snu. To meni vjerujte, a sami znate, da mi nije ništa nepoznato, što ljudi dosad znadu o vulkanima. To mi sigurno vjerujete, pa onda vjerujte i to, što vam kažem o toj tobožnjoj bolesti. Ona ne postoji!

Nije se mogla smiriti, pa ustane i otide u drugu sobu.

— Najpametnije je, da se tamo sami smirite, pa ćemo poslije nastaviti, kada budemo mogli mirnije razgovarati — reče joj on i baci upitan pogled na Filu.

— Ja vam ništa ne znam, nego ovo, što ste i vi čuli — reče ona odgovarajući na njegov pogled. — I jutros je ovako plakala.

On ne reče ništa, već se duboko zamisli. U glavi su mu misli letjele i šumile kao u mlinu i nenadano mu se jedna ustavi na tvrdnji, da bi tu moglo biti i što drugo osim sna.

— Je li dolazio prijatelj Filipin? — upita bez razmišljanja, posve nagonski, kao stroj.

Fila se malko trgne na to pitanje, no odmah i svlada uzrujanost i odgovori, da je bio tu prije nekoliko dana, pa da odmah prijeđe na drugi predmet, gdje će se moći slobodnije kretati, malko se nakašlje kao loš glumac, prije nego počne važnu izreku, pa upita:

— Nemojte reći Marialbi, da sam vas pitala, no recite mi, molim vas, što vi mislite o gospodinu Stožini?

— Vrlo radin, poduzetan i smion mlad čovjek, koji će se visoko popeti.

— Doista? Čovjek budućnosti?!

— Na to bih smio uzeti otrova! — potvrdi Janko, očekujući, da čuje, što će dalje slijediti.

— Vi ga dobro poznate, gospodine Janko?

— Držim, da sam ga sada temeljito upoznao i da se ne varam.

— I vjerujete, da će imati uspjeha?

— Ovaj je svijet njegov! To je sigurno.

— Nemojte se čuditi, što se za njega zanimam — reče ona i nasmiješi se u neprilici. Janko je šutio, a u glavi mu se misli počeše razređivati — — — Ona nije baš sada, u tim časovima, njega spomenula bez bilo kakove veze sa tim pitanjima, o kojima mu je govorila Marialba. Nešto je tu, nekakvi su konci u igri.

— Ne čudim se, gospođice Filo. Zašto bih se čudio?

— Tako. Već dugo nismo govorili o njemu, a sada vas najednom ovako pitam o njemu. To jest malko čudnovato. Ali, da se ne čudite, moram vam reći, pred vama ne smijem tajiti, ali samo Marialbi, molim vas, ni riječi: on se zanima za Marialbu.

— Lijepo! — reče Janko, svladavši jednim udarcem volje poriv i zaprepaštenja i ljutnje. — Jeste li sigurni? Možda se samo varate?

— Ne, ne! Sam mi je rekao.

— Je li već govorio s Marialbom? Što ona kaže?

— Govorio je tu čas prije, ali njoj nije o tome ništa rekao. Samo je meni dao sve razumjeti, da dobije moj pristanak i potporu.

Janku sijevnu pred očima kao dan. Više nije slušao, što mu je ona pripovijedala, niti ju je htio što ispitivati, da ne posumnja i ne upozori Marialbu.

— Sve je jasno kao sunce! — šaptao je u Janku onaj tajanstveni njegov glas, koji ga češće podsjeti, da je Duh i samo Duh — — —

— Mogli bismo pogledati, što radi Marialba — reče on i ustane, jer više nije mogao izdržati na jednome mjestu. — Ako je prepustimo samoj sebi, može se odviše rasplakati, pa će joj škoditi.

— Hodite vi sami, molim vas, a ja idem načas van, jer imam nešto posla — reče ona i htjede izići.

— Molim vas, pogledajte, da li smijem unići — umoli je on i skoro porine prema sobi, u koju je otišla Marialba. Fila otide i zovne ga, da uđe za njom.

— Sada je već bolje, je li? — upita on ulazeći. — Moramo biti jaki, sestro Marialbo, pa ćemo onda moći bez potresa snositi i najteže udarce i ne će nas moći uplašiti niti najopasnije slutnje.

— Nemojte se srditi na mene — molila je ona. — Vjerujte mi, da se nisam mogla svladati. Užasno mi je pri samoj pomisli, da bi vam se mogla doista dogoditi kakva nesreća.

Jedva je govorila, jer su joj još uvijek navirale suze na oči i suhi jecaji skakali u grlo kao udarci šakom.

— Budite bez ikakve brige. Moram vam iskreno reći, da ne vjerujem, da su opravdane vaše bojazni i da vaš san ima bilo kakvo značenje, ali ipak — ne ću dopustiti, da zbog mene budete u tolikom strahu, već ću vašu toliku brigu uzvratiti pažnjom prema vama time, što još danas idem, da se dadem pregledati. Ali znate, kuda idem? Na kopno, draga moja, da doista bude onako, kako je svjetovao vaš Riki. Oprostite: slavni Riki!

— Doista idete?

— Dok ste vi ovdje razmišljali i smirivali se, dotle sam ja razmišljao tamo i stvorio odluku, kako ću vas umiriti.

— I doista idete? — pitala je ona ponovno.

— Posve sigurno. Može me ustaviti samo kakav izvanredan i nepredviđen posao. Međutim, Marialbo: pustimo sada to s mirom. Dosta je vama, a dosta je i meni toga razgovora, pa ćemo prijeći na drugo.

— Ja vam ne bih mogla danas ništa pripovijedati — ispriča se ona. — Vjerujte mi, da sam posve nesposobna za bilo kakav razgovor. Mogu vas samo slušati i ništa više.

— Tako sam i mislio: ja ću pripovijedati, a vi ćete slušati i po koju reći.

— Da, da, tako. Zahvalna sam vam, što ćete mi svršiti o pokojnoj vašoj Ljubici.

— Svršit ću svakako i to, ali ne danas, Marialbo. Danas nemam za to vremena, a nisam ni raspoložen. Nije me zabrinuo vaš san, ali imam i nekih drugih briga, pa se to onda smiješa i smota kao klupko zmija, koje čovjeka muče.

Ona je šutjela i zabrinuto ga gledala, vjerujući, da opaža, kako je bljeđi negoli je to ikada prije opažala, pa joj se činilo, da je i uopće slabiji — eto: posve je jasno, da boluje od vulkanske bolesti!

— Što ćete mi danas pripovijedati?

— Vidite, Marialbo: vi ste o meni sanjali i zabrinuli se zbog mene, a ja sam o vama mnogo razmišljao i — zabrinuo se zbog vas.

— Vrlo ste se zabrinuli?

— Veoma! Ipak nisam proplakao kao vi zbog mene.

— Zločesti ste! Nemojte mi se rugati.

— Oprostite mi. To je samo od pustog milja! Volim vas, pa vas onda malko i dražim.

— Zbog česa ste zabrinuti?

— Odgovorit ću vam, čim vi meni odgovorite na jedno pitanje, koje glasi: Možete li sa mnom razgovarati kao čovjek s čovjekom, ne kao prijateljica s prijateljem, nego izričito: kao čovjek s čovjekom?

— Kako god vi želite!

— Možete?

— Mogu.

— Onda mi odgovorite na još jedno pitanje. Ono je početak onoga, o čemu kanim s vama razgovarati i što me zabrinjuje.

— Samo pitajte. Sve ću vam odgovoriti, što znam.

— Recite mi, Marialbo, osjećate li vi potrebu, da se prije ili poslije udate, ili kanite ostati ovako, kako ste sada?

Ona pocrveni i šutke se zagleda u njega.

— Ne čudite se, nego mi odgovorite kao sama sebi. Uvjeren sam, da imate u mene povjerenja i da vas ništa ne smeta, kad smo rekli, da ćemo razgovarati kao dva čovjeka.

— Imate pravo, gospodine Janko. Ne smeta me ništa — — — Vi znate moje ljubavi — — —

— Znam. Dvije nisu od ovoga svijeta i ne dolaze u obzir kod ovoga pitanja, koje sam ja postavio. Pitanje je jednostavno: Morate li se udati? Udati se morate, ako osjećate, da ovako ne biste mogli ljudski izdržati i zatomiti svoju silnu želju za djetetom.

— Razumijem. Ja mislim, da bih učinila veoma pametno, da se udam. Mogla bih izdržati i ovako, ali se bojim, da bi mi bilo preteško. Moram vam priznati, da me gdjekad spopane neizreciva tjeskoba, pa bih najradije urlikala od nerazumljiva bola i užasa, a da ipak ne bih znala reći, što

mi je. Ta me pojava veoma plaši i baš me ona sili, da pomišljam na udaju, dok je još na vrijeme.

— To sam htio čuti. Sada dolazi daljnje pitanje: Da li biste vi htjeli poći za Marka? Nemojte se čuditi mome pitanju. Otkad smo prošlog puta o njemu razgovarali, meni ne izlazi iz misli. Zamislite, sestro Marialbo, kakva bi se ljepota sastala s divotom, da se vas dvoje sjedinite! Kakva rasa ljudi! Je li se slažemo?

— Slažemo se — odgovori ona posve sigurno. — Moram vam i ja priznati, da sam na to pomišljala.

— I u duhu uživali, gledajući oko sebe male, male piliće — — —

— I to — potvrdi ona tiho i obori pogled.

— Što mislite, bi li njegovi pristali, da vas uzme, s obzirom na stare obiteljske svađe i razmirice?

— Ne znam, no držim, da više nema nikoga, tko bi htio gojiti te stare bolesti. Zasad isto tako nema nikoga, koji bi prekinuo ovo dosta ukočeno i neopravdano držanje, pa stoga uslijed zakona lijenosti — mi smo i dalje u svađi. Držim, da ne bi bilo zapreke.

— A biste li vi njega htjeli?

Ona se u neprilici nasmiješi i ne odgovori.

— Morate mi reći kao sama sebi.

— Smiješno mi je, da na to odgovaram.

— Nije, sigurno, prvi put u vašem životu, da ste sami pred sobom bili smiješni. Čovjek to proguta i nikom ne kaže, što je mislio. Tako i vi sada morate preda mnom reći posve otvoreno, što mislite, pa ako bude poslije trebalo, onda ćemo se skupa smijati, kao da se smije samo jedno sámo u skrovitosti svoje duše. Odgovorite mi: Biste li vi htjeli poći za njega?

— Pitanje je, da li bi on htio mene.

— Oprostite, no nije lijepo, da tako govorite sa mnom, kad dobro znate, kako je. Je l' de, da imam pravo?

— Imate pravo! — odgovori ona i nasmiješi se. — I ja bih pošla radije za njega nego za bilo kojega, koji mi je na raspoloženju.

— Eto: to sam želio znati. Što bi bilo, da vam se sada javi koji drugi? Ne znam, koga bih vam naveo? Eto, da

vas zaprosi koji školovani čovjek, koji bi vas možda mogao izvesti iz ovoga užasa vulkana i otoka? Da li biste voljeli za njega ili za Marka?

— Nemojte mi zamjeriti, gospodine Janko, i neka vam ne bude žao, no meni je doista strašno teško o tome govoriti i sa samim vama. Nemojte se srditi. Ja mislim, da sada znadete dosta.

— Recimo, da vam ja sada dođem s prijedlogom, da se udate za koga drugoga?

— Nemojte! Bilo bi mi žao! — reče ona veoma odlučno i žurno. — Ali vi se sigurno šalite sa mnom.

— Zašto bih se šalio?

— Jer sam vidjela, da i vi volite Marka, a ja sada više ne bih mogla poći za drugoga. Otkad sam se odlučila — — —

— Za što ste se odlučili?

— Zapravo — — ni za što — — Tako — —

— Molim vas, ne izmičite! To nije dostojno moje sestre Marialbe, a toga ne zaslužujem ni ja pred vašim poštovanim licem. Van s istinom: Za što ste se odlučili?

— Ako se uopće budem udavala, da ću poći za Marka, a ako me on ne bi htio, da se uopće ne ću udavati. Eto: jeste li sada zadovoljni? — upita ona i u neprilici obori pogled u krilo.

— Zadovoljan sam, što ste rekli i to, no ne znam, da li je i to sve, kada tako teško izlazite s istinom.

— Nemojte tako. Rekla sam vam, da mi je teško, pa mi vjerujte i ne budite mi nepravedni.

— Dobro! Vjerujem vam. A sad mi posve otvoreno odgovorite na pitanje: Što biste mi rekli, kad bih ja došao i rekao vam: »Sestro moja prelijepa, ja bih želio, da se udate za moga dobrog prijatelja gospodina Stožinu«?

Kad je čula to pitanje, Marialba je problijedila kao krpa i osjetila, da je počela drhtati, a u ušima joj zazvoni: »On često opoziva svoje izjave« — — — To su Stožinove riječi o Janku — — —

— Recite mi, što biste mi rekli? — ponovi on pitanje, ne dižući s nje pogleda.

— Ja bih vam odgovorila — reče ona odlučno, podiže glavu i zagleda se u njegove oči: — Žao mi je, što vas ne

mogu poslušati, no ne mogu! Ne ću ga! Tako bih vam odgovorila.

— I ne biste nipošto pošli za njega?

— Ne, nikada!

— Pred njim je, siguran sam, velika budućnost. Ili će postati velik i uvažen političar ili velik bogataš — već prema tome, čemu se preda. On će se svagdje probiti i progristi. To mi vjerujte, Marialbo. Ako bi on vas htio i ako bih vam ga ja preporučio —

— Oprostite mi, no ja bih i u takvu slučaju rekla, da ga ne ću! — odreza ona, a oči joj planuše kao u najvećem gnjevu.

Ovakvo držanje malko smete Janka u njegovu uvjerenju. Zar je ona onda ipak sanjala?! Kako bilo da bilo, odluči, da ne će pokazati svoje sumnje, dok je ne razjasni.

22.

Stožina se je po svome običaju pružio na divanu, pogled zabio u strop i pripovijedao kao slučajno, što bi mu baš naletjelo na jezik, a uistini — vazda sve točno proračunato na neposredni uspjeh kod onih, koji su ga slušali. Prijatelji su dolazili, malko posjedili, pa odlazili, da drugima dadu mjesta, jer su tako — govorili oni, koji su se brinuli, da se obreda što više ljudi i da čuju njegove riječi.

— — — Ja sam mu sve rastumačio. Rekao sam mu, što ne valja, što bi se moralo i što bi se moglo — — — Ali da, blažene ti matere! Tko bi s tim ljudima staroga kova. Jedva sam ga uvjerio, da se to mora, i istom kad sam mu rekao, da ću ja to sve provesti na svoju odgovornost i sa svojom vlasti, malko je došao k sebi. Kukavac je strašiv — — — Reći će, da je tobože bolestan, pa otići — —

— Pobjeći! — ispravi ga neki.

Stožina se značajno nasmije i reče tiho i značajno:

— To ja nisam rekao, ali — jeste li čuli: dobru uhu i komarac glazba!

Svi se nazočni nasmijaše i pomiješaše poglede. Na nekima se je vidjelo, da pravo ne razumiju, što to sve znači i

zašto se to tako govori, no kada su već unutra — šute i slušaju, pa se i oni smiješe, kad se smiješe drugi.

— Ostavit će nas, ostaviti! — potvrdi Stožina poslije kraće šutnje.

Dođe Tužibaba i pristupi pravo k Stožini, nagne se i počne mu nešto šaptati.

— Glasno, glasno! — poviče on, kad je čuo, o čemu se radi. — Ja nemam pred prijateljima tajna. Što ja znam, moraju znati i oni. Svi smo mi jednaki pred Svevišnjim i pred vulkanima.

Nazočni popratiše njegove riječi smijehom i odobravanjem, a Tužibaba se ispravi i reče:

— Čovo je bio kod gospodina Janka preko dva sata. Nešto su važno raspravljali, a sada su išli skupa preko glavne ulice, da ih svi vide, da su skupa.

Stožina napadno zakima glavom i baci pogled preko svih nazočnih, pa ga ustavi na stropu, govoreći:

— Janko je dobar kao kruh, pa Čovo i društvo — —

— — rade, što oni hoće, i oni gospodare! — dodade neki.

— Ja to ne rekoh — odbije Stožina uz lagani smiješak. — Meni je dosta, što oni ljude uznemiruju svojim glupostima, a Janko je predobar, pa im ne stane na rep. Dobar čovjek — — reče on i zaustavi se, da dade prilike, da može nastaviti koji između nazočnih, no kad nitko ne reče ništa, tada on sam svrši misao: — — — nije za poglavara u ovakvim teškim prilikama. On je pravi mučenik, a sve bez ikakva uspjeha. To on i sam uviđa i, velim vam, reče mi, da će otići pod izlikom, da je bolestan — — — Može biti, da se i predomisli, no dosta je, da je došao i na samu tu misao. To je već dosta, da dokaže, kakvo mu je raspoloženje prema ljudima i prema cijelome ovom radu ovdje

— Kad ćete vi na operaciju? — upita ga jedan prijatelj.

— Vidjet ću. Još se nisam odlučio, jer mi je najpreče da ovdje sve uredim. Možda ću najprije provesti sve nužne promjene, pa onda otići, a možda ću otići i prije. To ću još vidjeti.

— Je li vas jako boli?

— Auh, braćo moja, to se ne da ni kazati — zajauče on — ali meni nije ništa teško. Već sam naučen, pa nosim. Eto,

moram i raditi i letjeti na sve strane, da uredim i odredim — — — Morat ću i sada ustati i ići van — — I hvala vam, braćo, što ste došli, da me posjetite.

Otišli su svi osim Tužibabe. On je nepomično sjedio i promatrao Stožinu, kako se oblači.

— Htio sam vam još nešto reći.

— E, tako da! — reče mu Stožina prijekorno. — Tako da, a ne tu pred ljudima šaputati. Mali čovjek mora misliti, da pred njim nema tajne! On mora vjerovati, da je on stožer, oko kojega se vrti svijet, i da bez njegove volje ni hrast ne raste ni ševa ne pjeva. Tako on mora vjerovati, ako hoćete s njim raditi. Vi ste mladi, pa morate nešto naučiti, a da uzmognete naučiti, morate paziti, kako rade oni, koji su iskusniji. Kad imate nešto reći, što ne želite reći pred drugima, onda čekajte, dok budemo sami, kao što ste čekali sada. A što mi želite reći?

— Tu dolazi veoma mnogo ljudi, koji se s vama ne slažu.

— To nije važno. Naprotiv: možda je uprav dobro, da se čovjek nauči slušati i drugo zvono, koje mu ne dere uši nego samo malko, blago i oprezno, zvoni drugačije, negoli je on naučen slušati. Na taj se način priređuje za budućnost. Ipak, za svaki slučaj, napravite mi popis najpouzdanijih, da ih znadem. Pazite, kako radite, jer ako vidim, da ste sposobni, poslat ću vas kao stručnog povjerenika u inozemstvo!

— Hvala vam — reče Tužibaba i zadovoljno se nasmiješi. — Nastojat ću učiniti, što najviše mogu i što najbolje znam.

— Kud je otišao Janko? — upita Stožina nenadano.

— Ne znam točno. Zakrenuo je odmah iza Pajine, ali nisam mogao vidjeti, kuda je otišao.

Stožina se zadovoljno nasmiješi i reče:

— Vi ste bili tamo, pa niste mogli vidjeti, a ja vidim odavle! Je li još što novo?

— To znate, da je Skijaš pisao gospodinu Janku?

— I meni je pisao.

— Kažu, da psuje gospodina Janka i da uopće divlja i luduje.

— Kao i u mom pismu. To sam ja znao, čim je otišao. Bilo mi je jasno, da se ta stvar može samo tako razvijati.

— Reče mi Djed, da će gospodin Janko još danas otputovati k njemu, da ga umiri.

— Što vam još pripovijeda Djed?

— Ništa. On uopće ne pripovijeda. Ljut je na Čovu kao i mi.

— Je li? To mi je drago. Vidi se, da je Djed pametan čovjek i da svojim očima gleda u svijet. Što vam još veli?

— Ja vidim, da je ljut i na mene i na još neke naše.

— Je li? — iznenadi se Stožina.

— Siguran sam! Meni se čini, da mu je već dosta i Filipina i Velečasnoga. Ne psuje ih, ali se vidi, da im ne odobrava.

— Oni su veliki prijatelji.

— Jesu, jesu, ali mi se čini, da on i tu gleda svojim očima, te da nije zadovoljan. Ja sam mislio, da na njega možemo sigurno računati, ali se sada bojim, da to više nije nimalo sigurno.

— Pustite vi Djeda s mirom. Ja ću njemu reći dvije, tri, pa će mu biti dosta.

— On je kod gospodina Janka u velikoj časti, pa ga to drži.

— Treba mu ponuditi još i više.

— I ovo je previše!

— Nema čovjeka, koji se ne drži sposobnim i još za nešto više, negoli je postigao!

— On vas veoma voli, ali više cijeni gospodina Janka.

— Lako za to — odgovori Stožina i zamisli se. — Možete vi, prijatelju, sada ići. I hvala vam.

Išao je ulicom polako, kako i dolikuje teškom bolesniku, zastajkujući s prijateljima, koje je sretao, pogledavajući u izloge, samo da se u njima ogleda i prosudi svoju pojavu, a zatim je okrenuo ravno k Fili, da se porazgovore.

Primila ga je Ana, pocrvenivši sva kao u vreloj vodi, kada je osjetila, da je sama s njim, oči u oči, i da ne može izmaći ni izbjeći ni tome susretu ni toj samoći. Kada su se pozdravili, žurno je pošla pred njim u sobu za primanje i dosta ga bučno i kićeno nukala, da sjedne, da se osjeća ugodno, i još koješta govorila, samo da zatomi osjećaje i da nadviče glas, koji joj je govorio, da bi se sada moralo dogoditi nešto neobično, teško, strašno i užasno. Sva se je previjala pod tim osjećajem i prigibala glavu, da izmakne udarcu, koji joj je prijetio tako neposredno i neizbježivo, a pogled je kradom prikovala na njegovo lice, e da bi pročitala, što on kani.

On se je smiješio, kao da se ruga njezinoj slabosti i strahu i poigrava s njezinom bespomoćnom dušom, čekajući zgodan čas, u kome će je zaskočiti i jednim je mahom oboriti i satrti — — — Zašto bi je satro?! — — Tako — — svakako će joj učiniti veliko zlo. Vidi mu se na licu i mutnim očima, da nije dobar čovjek — — —

— Oprostite, sestre će odmah doći — počela je pentati u najvećoj neprilici. — Samo čas, samo jedan tren. Izvolite pušiti. Izvolite. To su cigarete, koje je donio brat iz Egipta. Samo izvolite.

On ju je slušao i neprestano se smijuljio, osjećajući, zašto ona tako čavrlja.

— Sjedite i vi, gospođice Ano, jer inače moram i ja ustati — reče joj on ljubazno i toplo. — Ne smijete me metati u takvu nepriliku, kad znadete, da sam veoma osjetljiv.

— Da. Oprostite — reče ona i sjedne u naslonjač, koji je bio od njega najdalje.

— Sretan sam, da nema kojeg naslonjača tamo na balkonu, jer biste vi sigurno otišli i tamo sjeli, a mene ostavili ovdje! Nemojte se toliko tuđiti od mene, kada smo stari i dobri prijatelji. Znate, gospođice Ano, ja imam samo jednu jedinu manu, koju otvoreno priznajem, a ta je, da imam neodoljiv osjećaj za sve, što je lijepo, a napose za lijepe žene.

Ona se je uzvrpoljila na sjedalu i jedva se svladavala, da ne ustane i pobjegne van. On je to opazio, pa reče:

— To je moja nepopravljiva mana, ali, kad ja jednom vidim, da koja lijepa žena ne podnosi mojih osjećaja, pa kad — nastavio je šaptom — to čak i svojom ručicom pokaže! — — Tada sam ja kao krotko janje! Vjerujte mi. Ali — nemojte mi ni vjerovati, nego samo gledajte, kako sjedim kao drvo, kao kakav klipan i — morate priznati, da govorim istinu.

Njoj je njegov glas zvučao veoma neugodno, no ipak joj je odlahnulo, kad je čula i razumjela sadržaj njegovih riječi, te ga je počela mirnije i slobodnije promatrati. On nije gledao u nju, pa joj je bio posao lak: prešla je pogledom od njegovih ruku, koje su bile pravilne i lijepe, pa sve redom do navrh glave. Promatrala ga je, kao što čovjek motri i proučava s velikim zanimanjem opasnu zvijer, kad je ubijena ili zatvorena u krletci, pa znade, da mu više ne može naškoditi. I nju je obuzeo takav osjećaj sigurnosti, pa bi mu se sada bila mogla i posve približiti, da ga još bolje vidi. Ipak se je predomislila i ostala u pristojnoj daljini. Vidjela je, da je mnogo ljepši, nego li ga je ona zamišljala poslije onog sudara. Bio joj je pred očima upravo gadan, nepravilnih crta, golemih usta i ušiju, dok je sada vidjela, da to nije tako. On je onakav, kakva ga ona pozna još od prije: nije osobita muška ljepota, ali je ipak lijep, pristao i zavodljiv toliko, da bi se svaka žena mogla u njega zaljubiti bez ikakvih čarolija. Anu je smetalo samo to, što se nije mogla otresti osjećaja, da — nema očiju! One su tu i on gleda njima, ali mutne i u nekoj vječnoj maglici, a on ih upotrebljava na taj način, da mu nikada ne možeš u njih pogledati osim letimično, na trku, kad ih slučajno spusti na tvoje oči.

— Vidim, da vam se sviđam, dok me toliko promatrate i proučavate! — reče on i nenadano je pogleda i nasmije joj se.

Ona se trgne, opet pocrveni i reče:

— Nemojte se toliko precjenjivati!

Glas joj je bio drhtav i nesiguran, pa on zaključi, da ga se ili boji ili da joj se doista sviđa, pa je u neprilici, što je vidio, kako ga promatra.

— Ne precjenjujem se, gospođice, nego samo ocjenjujem po onome, što vidim na vama. No, bilo kako mu drago, nadam se, da smo nas dvoje dobri prijatelji i da ćemo takvi i ostati. Vjerujte mi, što ću vam reći: mene su žene pokvarile. Svaka se je prenemagala, da sam neodoljiv i da mi je samo stoga morala popustiti, a ja sam onda bio počeo vjerovati, da mi doista ni jedna ne može odoljeti. Tako sam prosuđivao i vas, dok me niste zorno poučili, da sam se prevario. Stoga je sada moje poštovanje prema vama veliko s dva razloga: jer ste me nešto naučili i jer uopće zaslužujete moje poštovanje. Uostalom, onda sam još bio i neozbiljan i preuzetan. Sigurno i vi opažate, da je velika razlika između mene od danas i mene, kakav sam bio onda?

Ona je šutjela i gledala preda se.

— Oprostite mi, što sam uopće počeo razgovor o ovome. Nije po srijedi želja, da tu stvar prekapam. Želio sam, da je pokopamo jednom za sva vremena, a kad je čovjek na sprovodu, onda mora koju reći o »milom pokojniku«. Tako je to, otkad je ljudi, a valja da će tako biti i u buduće. Samo sam stoga spomenuo, jer želim, da se više nikad ne spomene, a to ujedno znači, da i vi zaboravite za vazda i da mi temeljito oprostite. Došlo je vrijeme, da i ja sredim svoje račune, pa mi i vi oprostite. — — Hoćete li, gospođice Ano?

Ona je šutjela, kao da niti ne čuje njegova pitanja, no trže se, pogleda u njega i reče posve mirno:

— Ja sam onda odmah rekla, što sam vam imala reći.

— Sjećam se! Ali ono vjerojatno nije vaša posljednja. Ono je bila samo osuda i njezino izvršenje, a sada je vrijeme, da se i jedno i drugo baci u zaborav.

— Ako je vaše pamćenje takve vrsti, da može i ono zaboraviti, bilo vam blagoslovljeno s moje strane — odgovori ona, i to s takvim mirom, da se je sama sebi čudila.

— Ja sam zaboravio, pa zaboravite i vi.

— Ne bih vam bila ni sada spomenula, da vi niste sami počeli. Uostalom: ja nisam ništa ni sada spomenula! — — Ako mi dopustite, pogledala bih, što već rade sestre. Sigurno još ne znadu, da ste vi došli, pa se niti ne žure — reče ona i iziđe.

Začas se je povratila s Filom, koja je vrlo ljubazno primila Stožinove laske i naklone, a Ana upotrijebila zgodu, da se ponovno udalji.

— Sretna sam, što vas opet vidim pod našim krovom.

— A ja sam opet najsretniji, kad prijeđem preko praga vaše kuće — odgovori on veoma toplo, držeći joj ruku među svojim dlanovima. — Smijem li pitati, gdje je gospođa Marialba?

— Začas će doći — odgovori mu Fila, nudeći mu, da sjedne, no u taj se je čas pojavila na vratima Marialba, pa Stožina ostavi Filu i žurno priđe, da pozdravi Marialbu. Ona mu odvrati pozdrav veoma ljubazno, ali i hladno, što nije izmaklo njegovu osjećaju.

— Nešto ste neraspoloženi! — reče joj. — Da niste bolesni?

— O ne — odgovori ona. — Vjerujte mi, da sam posve zdrava i da se osjećam vrlo dobro.

— Ja sam došao samo na čas, da čujem, da li ste već razgovarali s našim dragim bolesnikom i što vam je rekao.

— Već danas putuje — odgovori Marialba kratko i odrezano. Nešto je bilo u njoj, što joj je toga čovjeka udaljivalo, te joj nije bio ni približno ono, što je bio prilikom prošlog posjeta. Nešto ju je nukalo, da ga gleda s nepovjerenjem i da sumnja i u onu njegovu priču o Jankovoj bolesti. Sve je u njoj uzdrmano, a da nije nikako znala, otkud dolaze ti osjećaji, na čemu li se osnivaju ti njezini zaključci, koji su tako teški i uvredljivi za njega. Zapravo: mora priznati, da nema pravog razloga. To osjeti i nastavi mnogo mekše: — Ne vjeruje, da je bolestan, i ne osjeća nikakvih poteškoća, ali ipak ide, da se dade pregledati.

— Ja sam vam već rekao, da on ne će vjerovati, da je bolestan! — reče Stožina. — Nitko njega ne pozna, kao što ga poznam ja. Uostalom, važno je, da se dade pregledati, jer će mu svaki stručnjak odmah reći ono, što sam ja rekao vama. Nego, znate, što će se sada desiti: vratit će se s liječničkom svjedodžbom, da je zdrav. To će on načiniti, samo da vas umiri, bez obzira na strašne posljedice, koje mu prijete. Ali tu moramo biti nepopustljivi prema njemu. Naime: vi, gospođo, morate biti nepopustljivi, jer samo vi možete činiti čudesa s njim, a nitko drugi.

— U to se možete pouzdati, da mu ni Marialba ni ja ne ćemo popustiti, koliko se bude radilo o tome, no treba računati s drugom činjenicom, a ta je — njegova volja, koja je neslomljiva. Što on odluči, to i izvede, pa i uz cijenu života, a da pri tom uopće ne dolazi u obzir, što drugi misle — govorila je Fila i očekivala, kada će Stožina baciti pogled

sa stropa na njih koju. Opazila je tu njegovu manu, pa ju je sada zabavljalo, da je proučava.

— Molim vas — javi se Marialba, koja je dosada šutjela i razmišljala — tko je vama rekao, da je gospodin Janko tako teško bolestan?

— Ja to sam znam, jer sam svaki dan s njime, pa ga promatram i proučavam, a osim toga sam razgovarao i s mnogim stručnjacima, mojim dobrim prijateljima. Među ostalima mi je i sam naš veliki Riki to potvrdio.

Marialba se iznenadi, kad ču to ime, koje je i ona upotrijebila u svojoj priči o snu, no ne reče ništa, već nastavi nit svojih misli:

— Je li ga on pregledavao, kad vam je to potvrdio?

— Ne. Nije ga pregledavao, a to nije ni potrebno, jer se već po bolesnikovu izgledu može ustanoviti ne samo opstanak nego i veličina bolesti. Profesor Riki je veoma zabrinut za njega i već je htio da mu i sam govori, no u zadnji se je čas predomislio, jer se je bojao, da bi na Janka to djelovalo previše ubitačno, a on kao liječnik ipak ne smije izazvati takve posljedice tamo, gdje želi dobro.

— I sam profesor Riki? — reče Marialba, ne podižući pogleda sa svoga krila.

— Baš on glavom — potvrdi Stožina. Malko se uznemiri, a onda nastavi: — Iz toga ipak ne slijedi, da on ne će reći Janku, otide li k njemu na pregled, da je potpuno zdrav, samo da ga ne preplaši.

— Oprostite! — reče Marialba i začuđeno ga pogleda. — Kako je to moguće? Kako može onakav stručnjak, kao što je Riki, davati posve oprečna mišljenja u istom pitanju?

— Može to biti — tvrdio je Stožina. — Njemu će reći tako, a onda će pozvati mene ili vas ili koga drugog, za koga zna, da mu je pravi prijatelj, i reći će mu svu istinu. Nije nikakva rijetkost takav postupak. Koliko i koliko liječnika svijesno govori neistinu svojem bolesniku samo zato, da se ne preplaši, ali ga — liječe od bolesti, od koje uistinu boluje. Ovako bi bilo i u ovom slučaju, ako Janko pođe k Riki-u, da ga pita za savjet.

— To mi je sada jasnije — reče Marialba i klone u svojoj srdžbi, koja se je već bila nadula protiv Stožine. — To je moguće.

Sirena s parobroda resko zareza zrakom.

— Sada on odlazi — reče Marialba, ustane i priđe k prozoru, pa se zagleda prema obali. Odatle nije mogla vidjeti parobroda, no ona ga je gledala u duhu i pratila svaki Jankov korak.

— Nešto je neraspoložena — šapne Stožina Fili.

— Čini vam se. Nije joj ništa.

— Dobro ja vidim. Bojim se, da je nešto ljuta na mene.

— Kako dolazite do te misli? Zašto bi bila na vas ljuta, kad vam je samo zahvalna, što ste nas upozorili na opasnost, koja prijeti Janku! Vi ne znate, koliko smo mi svi, a napose koliko je ona s njime duhovno povezana. To je više nego bratstvo, a vama moram naglasiti — jer znam, da sve gledate koz leću ljubavi! — da baš tu nije nikada bilo ni traga toj lijepoj biljčici.

On se je silio, da se podrugljivo ne osmjehne, jer nije vjerovao tim riječima, ali ujedno nije htio pokazati, što misli, pa reče čvrsto i uvjerljivo:

— To je jasno! To svi u gradu znadu! On se uopće ne zanima za tu takozvanu ljubav, kao da je nije Bog ni dao ili kao da on nije za nju stvoren. Jedno ili drugo!

— Stoga je vama Marialba zahvalna — nastavila je Fila svoju misao — i nema nikakva razloga, da bude neraspoložena, osim što je zabrinuta baš zbog te Jankove bolesti.

— Molim vas, šapnite joj koju dobru o meni — šapne on, nagnuvši se posve k Fili. — Tako samo: da čuje koju lijepu i da se pomalo pripremi.

— Bili ste mi rekli, da u tom pravcu ne trebate moje pomoći — reče Fila i nasmije mu se.

— Ma, bježte, blažene vam matere! — reče on, kao što govori s dobrim prijateljima, i odmahne rukom. — Rekao sam samo tako, ali vi njoj ipak malko stavite u uho — — —

Iza tih je riječi ustao.

— Znate: moram ga i ja pozdraviti! Kako bi to bilo, da ja ne dođem na obalu!

— Sad je već kasno. Brod će otići, prije nego vi stignete.

— Ne će, ne. Idem ja kao vjetar — reče on i stane se naklanjati.

Fila zovne Marialbu, koja se je trgla iz misli kao s drugog svijeta. Ona je odmah pomislila, da on ne ide, da isprati Janka, jer da je to kanio, bio bi već davno otišao, no — nije htjela ništa reći niti ga je ustavljala, da ne ide.

— Kako je pažljiv! — reče Fila, kad su ga ispratile i zatvorile za njim kućna vrata.

— Po čemu to zaključuješ?

— Eto, po tome, što je odmah došao, da čuje, jesi li što postigla, i što sada ide na obalu, da ga isprati.

Marialba je po tim istim činjenicama zaključila, da on uopće nije Jankov prijatelj, jer da to jest, bio bi već od njega doznao, da odlazi na kopno, pa iako mu možda ne bi bio rekao. da ide na liječnički pregled, a zatim bio bi na vrijeme pošao na obalu, da ga isprati. Sada je on pošao posve drugim poslom bilo na obalu bilo kuda drugamo.

— Nemoj precjenjivati njegovih osebina — reče prilično mirno, no Fila je ipak osjetila neki neobičan prizvuk tih riječi.

— Ne slažeš se sa mnom u ocjeni?

— Uopće ne mislim o tome, već samo kažem, da se ne smiješ prenagliti u pohvalama.

— A da znaš, kako on gleda u tebe, odmah bi drugačije govorila! — reče Fila i veselo joj se nasmiješi. — Nemoj se unaprijed pobuniti i protiviti, nego mirno sudi. Sigurno ne kaniš ostati ovako, pa onda treba otvorenih očiju gledati oko sebe.

— Vjeruj mi, da sam ih jako dobro otvorila!

— Onda si mogla opaziti, kako te on gleda! Kao svoje spasenje; kao obećanu zemlju — — —

— Zar je on Židov? — upita Marialba i napregne svu snagu, da se ne nasmije.

— Samo se ti šali! Ja ti ponovno i najozbiljnije velim, da se s njime ne šališ.

— O, draga moja, što se tiče te opasnosti, možeš biti posve mirna! Nije mi ni na kraj pameti, da se s njim šalim.

— Ja ti ne mogu, Marialbo, jasnije govoriti, jer ni sama ne znam više, ali ti ponavljam, da je on u tebe zaljubljen. Je li me sada razumiješ?

— Ja sam te razumjela i prije nego si mi to rekla.

— To me veseli. Ja se ne miješam i nikad te ne ću ni na što siliti, jer si i sama punoljetna, ali smijem reći, da mi se on veoma sviđa i da je čovjek, koji će mnogo značiti u našem javnom životu.

— To je sve vrlo lijepo, ali se mene ne tiče upravo nimalo. I ne samo da me se ne tiče — što je uostalom i naravno — nego me niti ne zanima. I ako ti opet što spomene, reci mu, neka mi se ne kuša približiti, jer će doživjeti strahovito razočaranje — ukoliko je uopće istina, da on išta osjeća prema meni.

— Ti sumnjaš u to? A, molim te, na temelju česa?

— Samo se malko još strpi, pak ću ti moći odgovoriti i na jedno i na drugo pitanje. Ovaj bih čas još bila u neprilici, ali sam ipak uvjerena, da se ne varam. Samo malko strpljenja — — —

Stožina je međutim jurio prema obali, da tamo uhvati Djeda, jer je bio siguran, da će pratiti Janka na brod. Smatrao je, da je pametnije sastati se s njime kao posve slučajno i ujedno se pretvarati, da je došao ispratiti Janka.

— Eto vidiš đavla! — reče on, kada je stigao na obalu, a brod već kretao. — Otkad sam obolio, nikada ne stignem nikuda na vrijeme.

— Morate onda svuda poći ranije — odgovori mu neki.

— Badava je podraniti, kad sam naučen mjeriti daljine prema onome, kakve su mi bile, dok sam bio zdrav, pa sada uvijek podcijenim i prevarim se.

Počeo je mahati rukom prema Janku, no on nije gledao na obalu, jer se je s nekim suputnikom upustio u razgovor i odmah ušao u salon.

— Kasno sam čuo, da ide — tumačio je Djedu, kojemu se je priključio i stao kraj njega. — Ne znam ni tko mi čas prije reče?! Veli: ode na liječnički pregled.

— Bog bio s vama! — usprotivi se Djed. — Kakav vam je liječnički pregled pao na pamet?!

— Tako mi, brate, rekoše. Vele: »Boluje na vulkanskoj bolesti, a sram ga reći, pa ode krišom na pregled, da nitko ne zna.« Eto, ja kažem, kako sam čuo, a ne, kako jest. I, ako ćeš, ovo je glupost, ali je ipak ovako rečeno. I nije jedina glupost, koja je dosad rečena i ovdje i drugdje na svijetu. Ja sam odmah rekao, da su to gluposti kao i druge.

— E, ali ovoj nema premca! — reče Djed. — Gospodin Janko ode samo radi Skijaša i radi ničega drugog.

— Vjerujem ti, kad mi ti veliš, ali ja tebi rekoh, kako rekoše meni drugi. Eto, tako vam je to — završi on i uzme Djeda ispod ruke, opazivši, da mu je govorio »ti«, kako inače nije običavao, jer je držao, da tim načinom ljude pušta odviše k sebi. Stoga je želio da to odmah popravi tako, da Djed vidi, da se nije među njima ništa promijenilo. — Već dugo nismo prohodali skupa, pa ako ste za to, možemo sada malko po obali. Vjerujte mi, da je čovjek željan, da se razgovori s pametnim čovjekom. Nema sumnje: naši su svi ljudi i dobri i vrijedni i pametni, ali je ipak velika razlika, kad razgovarate s čovjekom, koji ima veliko iskustvo, ili s čovjekom, koji kao dijete zijeva u svijet i ne može razlikovati svojih misli od tuđih.

Djed ga je slušao, ali nije ništa razumio, te mu se činilo, kao da sluša mlinicu, kako zvrnda na prazno, pa se nad svim zvukovima izvija struganje i udaranje kamena o kamen.

Izdvojili su se između ostalih prijatelja i pošli obalom izvan grada.

— Bolestan sam, moj Djede, i ne znam, što će od mene biti.

— Baš ne znate?

— E, nije vam to lak posao. Nema više izmicanja: morat ću pod nož, i to čim prije, tim bolje.

— Pod nož velite?

— Sve sam odgađao i nadao se, da ću moći izbjeći, ali sada vidim, da nema ni izmicanja ni odgađanja. A žao bi mi bilo, da umrem pod nožem.

— E, ne bi bilo dobro: umrijeti pod nožem kao prase, da prostite.

— Istina, sada se obavljaju operacije skoro bez ikakove opasnosti. Legneš, zaspeš cio, probudiš se zašiven i — kao da nije ništa ni bilo. Tako se to danas obavlja.

— Tako će onda biti i vama, ne bojte se.

— A što velite, Djede, o ovome, što ljudi toliko govore?

— A, molim vas, ljudi kao ljudi, pa govore o svačemu.

— Imaju oni mnogo pravo. I trebat će štošta promijeniti.

— E, da. Imaju i pravo.

— Ja sam već mnogima rekao, koji su me pitali, da biste vi mnoge stvari najbolje znali i riješiti i voditi.

— Kad mi se reče, što i kako treba, ja uredim.

— To bih vam ja već rekao, ne bojte se. Znam ja, da čovjeka treba uputiti, ako hoćeš, da valjano radi.

— E, da. Treba ga uputiti — potvrđivao je Djed i gledao preda se, kao da ne zna ni pet nabrojiti.

— Nego, neki mi vele, da ste vi kao i Čovo, pa počeli da vas psuju i grde, a ja onda skočio, da vas branim.

— A baš vam hvala! Neka ste me branili.

— Odmah sam ja rekao, da se ne smije vas miješati s njima.

— Velite »s njima«!?

— Da. Znate: s onima, koje napadaju, kada pripovijedaju. Ja sam im rekao, da je Djed na mjestu u svakom pogledu.

— I jesam, dok sam živ i zdrav, a da pobudalim, e — onda ne mogu jamčiti.

— Ljudi to vide, Djede, pa mnogi govore: »Kako Djed, tako i ja!« Mnogi tako vele. Ja sam ih čuo na svoje uši.

— E, da. Ljudi mene slušaju. Ne mogu se potužiti.

— A što mislite, Djede, što bi, po vašem sudu, trebalo mijenjati, a što ostaviti, kako i jest?

— Pa, kako bih vam rekao — — Ja bih, da je na moju, mnogom i mnogom promijenio glavu. Tako: metnuo bih mu drugu.

— To bi dobro bilo! — potvrdi Stožina i nasilu se nasmije, e da bi tako predobio Djeda i zavukao ga u razgovor.

— A inače? Što biste inače među nama promijenili?

— Inače? — — E, to je teško reći. Mnogo bih ja toga promijenio.

— Dede, da čujemo, što biste promijenili?

— Ja bih, reći ćemo, udesio, da Demens bude mnogo niži, pa da se čovjek može na njega trkom popeti, a ne kao sada, kad treba dušu ispustiti, dok mu dođete na vrh glave.

— To bi bilo divno! — potvrdi Stožina i to i opet se naduši smijati, no već ga je nešto žestoko čupkalo za živce. Ipak se svlada i nastavi mirno s pitanjima. — Što veliš o Trupcu, pa Omotu i drugima?

— Kako god hoćete, a po mome računu — preteški su za velika penjanja. Eno neki dan se Omot skoro uvalio u nekakve pećine, pa smo ga jedva jedvice izvukli.

— Točno, točno. Da je na njegovu mjestu mlađi i okretniji čovjek, to mu se ne bi bilo desilo. Ja sam to rekao Janku.

— Neka ste mu, neka ste rekli. I dobro je, da on sve zna.

— Nego, recite vi meni, kakav ste vi rod i kakvo prijateljstvo s Filipinom? To je upravo čudo Božje, koliko on vas hvali i poštuje. Upravo čudo, velim vam.

— E, vidite, i meni je to za čudo, a i jesmo dobri prijatelji i drugovi. Dok se je pilo, nas smo dva znali najdulje nositi, kada bismo se ponosali prije velikih pohoda na Gravis. Otuda to naše prijateljstvo, pa ostalo i do danas. A kako i ne bi?!

— Ja sam sve mislio o tome piću — — poče Stožina, no odmah se prekide u riječi, da dade zgode Djedu, da zagrize i nastavi. I on prihvati, pa reče:

— E, da. Uprav sam i ja mislio o tome — — —

— A što vi velite o tome?

— Tako — ja mislim.

— A što mislite? To me baš veoma zanima, jer mi je mnogo stalo do vašega mišljenja.

— I ja tako mislim: neka razbijaju glavu oni, koji su besposleni, a ja — — Imam ja i drugog posla.

— Ali recite mi, da čujem vaše mišljenje o tom piću.

— E, to ste me morali pitati, dok smo onako slavno pili. Sada je teško govoriti o onome, čega više nema.

— Neki vele, da je neopravdano, što je ukinuto, i da bi ga trebalo opet dopustiti. Što vi velite?

— Ako ga Ozgor opet uvedu, ja ne ću ništa reći. I kako bih ja što rekao, kad Gore znadu, što je za što?

— Ali što vi velite? Biste li ga vi opet dopustili?

— Bog s vama bio! — usklikne Djed i glasno se nasmije. — To je uprav, kao da bih ja vas pitao: »Zašto ne dopustite, da se opet pošteno napijemo?« Uprav tako! A molim vas, tko nas pita za to? — —

Stožina se je ugrizao za usne i okrenuo natrag u grad.

23.

Janko se je riješio svojega društva i izišao na palubu.

More je bilo mirno kao ulje i ležalo kao umoran junak iza teških borba i kreševa među vulkanskim otocima kao u golemom kotlu. Doista, nije trebalo velike mašte, pa da zamisliš spoj između otoka od vulkana do vulkana, kao što i jesu spojeni koju tisuću metara ispod morske površine, pa da u toj golemoj zdjeli motriš more-jezero, koje spava u zaklonici.

— — Spava kao zmaj na ukletome blagu — pomisli Janko, sjede na klupu i priklopi vjeđe. — Ako hoćeš dobro vidjeti, moraš zatvoriti oči, moraš se riješiti svega tjelesnog, pa se onda vinuti visoko i pogledati — — —

U mravinjacima se radi savršenim redom, jer su mravi već prebrodili strahovito, najstrašnije ljudsko svojstvo: sebičnost. Mravi toga osjećaja ne poznaju i zato mogu raditi onako savršeno nesebično, skladno i bez ikakve zlobe i pakosti.

Ljudi ne mogu tako raditi. Ni oni nisu zato krivi. Ne mogu se otresti sebičnosti, koja ide tako daleko, da i Svemogućega uzimlju za tobožnji svoj uzor, kada treba opravdati sebičnost, tvrdeći, da je i On najprije sebi stvorio bradu! Nisu krivi, što se toga još ne mogu otresti, jer je dalek put do tolikog savršenstva, te smatraju ludama one, koji idu kao prethodnici tim strmim, opasnim i skliskim stazama.

I u tome je jedinome osjećaju izvor svih zala, svih nevjera i svih užasa.

— — Ja bih morao biti bolestan, da se sam uklonim s puta, na koji se nisam sam metnuo, no na kojemu smetam nekome — — — A što bih ja bio manji, da se maknem, ili netko veći da sjedne na moje mjesto? U svemiru ne bi stoga ni jedna zvijezda zatreptala niti bi se pomakao i najmanji atom praha. Sve bi ostalo na istom mjestu — — — Maknuti se, kada bih se smio maknuti — — Treba ostati pred vulkanskim ždrijelom i onda, kad počne rigati, kao što stojiš pred njim, kad se čini, da je mrtvo i pospano. I nitko se ne smije maknuti. Gdje te je bacila neka nevidljiva, svemoćna snaga, moraš ostati, i tu ostaješ i onda, kad misliš, da si se uklonio, da si svojom voljom promijenio svoj položaj i pravac svojega životnog puta. Ti ipak slijediš vječnu, sigurno pravednu odredbu, pa iako je najčešće ne razumiješ i ne pojmiš, da počneš očajno i luđački jaukati i plakati, kao da se dade nešto isplakati — — —

Suze su potrebna kupelj naše duše, jer samo veliki, najveći i najsilniji bolovi mogu otvoriti putove uspona do najviših svijetlih visina; suze su dobra, potrebna i spasonosna kupelj, ali ne pomažu u časovima, koji ih izazvaše, osim onim najmudrijima, koji znadu, da ih moraju prolijevati — — —

Činilo se je, da brod klizi bez ikakve zapreke kao misao. Tako klizi životni brod, kad smo u tišini i prividnoj sreći. Mislimo, da je sve naše i da ta pusta ljepota ne može nikad prestati. Tako mislimo, dok se ne dignu valovi, a brod počne skakati, kao da mora prijeći preko samih pećina. I te pećine su — tako: naslagani prijatelji i suradnici na putu slave, na putu borbe za kruh naš svagdanji, na putu spasenja duše i na svim drugim putovima. Ideš, brodiš punim jedrima, zanosno gledaš u daljinu i već se prenosiš duhom tamo daleko, gdje te čeka mir i pobjeda, kada tvoj brodić nenadano grune o klisuru. Streseš se, skočiš na najpogibeljnije mjesto, da spasavaš, kad tamo — opaziš prste svoga dragoga, nenadomjestivog prijatelja — — Jao, je li san ili strašna zbilja? — rikneš kao ranjena zvijer i osjetiš dvostruku bol nad dvostrukim gubitkom.

— — — Vidiš, da si izgubio prijatelja — i to je užasan gubitak — i ujedno vidiš, da on tebi nije nikada bio prijatelj — a to je još strašniji gubitak najdivnije varke — — —

Doista je najstrašnije izgubiti ono, što nisi niti imao — —

Janko je jasno vidio, da se pred njim dižu pećine prijatelja, koji su u daljini opazili golemo svijetlo svoje velike vrijednosti i zaslijepljeni tim svijetlom ne vide ništa drugo ni oko sebe ni pred sobom ni iza sebe. Svijestan je, da bi se mogao maknuti bez ikakve pogibelji za sebe, pa i bez i najmanjeg gubitka u svojim osnovama, koje ga vode mimo ljudske požude i osobne strasti — mogao bi se maknuti, kad bi m o g a o! To znači: on ne može ostaviti svojeg mjesta, jer se nije na njega ni postavljao, već je u naletu vječnosti pao na to mjesto i mora na njemu ostati, dok ne izvrši svoje zadaće. Tada će ga vrijeme uzeti sa sobom i metnuti na drugo mjesto, gdje će, sigurno, i opet naći kojeg prijatelja, kojemu će smetati, jer je takva ljudska narav, sve dok ne prebrodi slabosti i ne dostigne savršenstvo svetaca i anđela — — —

— Bio bi dosta samo mali, veoma mali udarac sa središta tih vulkana, koje je upravo negdje u sredini goleme kotline, koja ih ispod mora ujedinjuje, dosta bi bio neznatan udarac, da provali novo ždrijelo i proguta tu žlicu vode, koja je sada ispunjuje i da pospe vatrom sve oko sebe na udaljenosti, koje ljudska mašta ne smije ni predviđati, da tako — zajapi jednim jedinim udarcem velike ljudske sebičnosti, koje se smatraju središtem zbivanja i najvećom svetinjom mnogih, koji drže, da su — slike i prilike Božje — —

— — Te slike i prilike progone Janka u svakoj njegovoj misli, na svakom koraku — — Sa Stožinom je bio dobar kao i sa svakim drugim mladim čovjekom, s kojim je surađivao, i držao ga — — — čovjekom. Mataja je uživao njegovu osobitu naklonost, jer je bio iz veoma siromašne i čedne porodice, a mlad čovjek, sa velikom voljom za rad i nauk; mislio je, da će dati velika djela i velik primjer — — — ljudstva. I tako redom — — — Čovo, pa drugi, pa treći, pa — — — Zar svi tako, koje pozna i s kojima je imao posla? Ne svi, no postotak je bio neutješljiv već stoga, što su otišli nizbrdo — prema Jankovu mišljenju — neki, na koje je polagao najveće nade. Već je stoga dojam težak.

— — — Gdje je kuća, gdje je crkva, gdje li škola, da ne odgoje čovjeka za svijet, kojemu je jedino namijenjen i

koji jedini postoji; kako mogu dopustiti, da većina, da skoro svi rade, kao da je samo ovaj svijet stvoren za čovjeka i čovjek za njega? — — — Moguć je samo jedan jedini zaključak: ni kuća ni crkva ni škola ne mogu dati, čega čovjek ne donese u svojoj duši. Prema tome — mi zasad ne možemo drugo tražiti nego ovo i ovako, kako nam to pruža prosjek čovječanstva, sa svim šupljim i praznim riječima o svijetu, u kojega ne vjeruju, jer ga ne osjećaju u svojoj duši, a služi im samo kao nakit, s kojim se šepire pred nijemim blagom. Koji osjećaju i rade drugačije, to su samo primjeri čovjeka, kakav će doći, a koji zasad mora na Golgotu i raspeće, kao i svi prethodnici — — —

— — Zašto bi Stožina osobno kušao i poduzimao kojekakve trice i gluposti u poslu, koji se njega tiče kao i svih ostalih, te je zlo, veliko zlo udarilo u njegove žile i napelo mu sve mišičje, da obujmi, da prigrabi, da zaposjedne samo i jedino za sebe sve ono, što drži vrijednim i poželjnim? Položaj, čast, slava, ugled?! Da, da! To su te vrednote, to je to blago, koje razapinje zjenice tolikih kratkovidnih i bezumnih.

I prelaze preko ljubavi, gaze bratstvo, ne poznaju prijateljstva — ne poznaju ni jednoga osjećaja, što bi ga morao imati čovjek, a što je nepoznat nijemom blagu, dok naprotiv — blago pomalo stiče te osjećaje!

— — — Strahovito je teško izgubiti ono, čega nisi ni imao. To su dva gubitka, dvije žalosti, dvije rane ljute! Ipak — bilo kako mu drago, on mora nastojati, da spriječi sve neprilike, a da ujedno ne nastane nikakva zabuna među ljudima: mora u prvome redu štedjeti ljude, a onda i svakog pojedinca, koji su zapali u strašne zagriženosti s razloga, što su ih Stožinov primjer s jedne strane i Čovina veličina s druge strane zaveli u zablude, koje ih vuku sve dublje i dublje u nerazumijevanje i međusobne zadjevice. Kada padne mrena na oči, onda ni sunce nije dovoljno jasno i vidno.

— Ipak — on mora sve prebroditi, sve spasiti, zapriječiti sve, što je štetno, otkloniti sve, što je suvišno, i dokazati svima, da su cijeli taj rad i cijeli život i sve te duhovne vježbe na vulkanima — da je to sve samo za to, da uvidimo i spoznamo, kako smo maleni, slabi, bez ikakve sile i moći

svoje rođene u poredbi s velikom općom silom i snagom. Ovo je sve ovdje samo pripremni tečaj za veći, uzvišeniji i dostojniji život, koji možemo postići samo napredovanjem u krepostima, samo stalnim i sigurnim odmicanjem od životinjstva, koje se još tako grčevito drži čovječanstva, te je često teško, veoma teško označiti, gdje svršava jedno a počinje drugo.

— O moj dragi, dobri Janko, kako si još naivan! — oglasi se u njemu onaj njegov tajanstveni glas.

— Ne, dragi moj! — odgovori Janko. — Ja nisam još naivan, nego sam — već naivan. Ja sam prešao stanje, u kome čovjek smatra sebe središtem zbivanja i tolikom veličinom, da smije biti i zao i bezobziran i vjerovati, da je doista premudar i sveznajući. Ja već znam, a možda se još samo zavaravam, no čini mi se, da znam, da smo slabi, maleni, neznatni, ali — određeni za najsilniji uspon, do kojega možemo samo svojom snagom, koju ne smijemo nikad ni precjenjivati ni obescjenjivati.

— Ja sam zanešenjak i varam se, kada ljude ocjenjujem, jer ih vazda smatram dobrima, dok se temeljito, na svoj trošak, ne uvjerim, da su razbojnici, pa stoga stradam, no — stradanje nije nikakvo zlo. To je, naprotiv, dobro! Samo se trnovitim putom napreduje i samo se bolovima duša pročišćuje. Tu je odgonetka tajne, zašto je bogatašu teško u kraljevstvo nebesko, iako je ono veoma široko — — —

Sjeti se Marialbe. Ona je nova žrtva Stožinove osnove, da dođe do nekoga umišljenog cilja pod svaku cijenu. Janku nije posve jasno, koji je bio njegov tok misli, kad se je upustio i u taj posao i odlučio da i nju uvuče u svoje mreže, ali je bio siguran, da se ne vara u glavnim potezima. On je tu iza toga njezina tobožnjeg sna, a da je predobije, nije mu bilo teško nabaciti misao ženidbe.

Kad se jednom smiri, on će biti vrlo dobar muž ženi, koja će misliti i osjećati, kao što on misli i osjeća, no ako bi uzeo dušu, koja je uzvišenija i naprednija od njega, ta bi bila izložena najstrašnijim mukama, gledajući njegova djela i slušajući njegove riječi. A tada bi žrtva bila Marialba, kad bi je on uzeo. Ona ne bi mogla izdržati.

Marko će biti za nju pravi muž — — — Janko je počeo svom snagom svoje volje misliti o njemu — — Zanimao se je pobliže, čim je čuo Marialbinu pripovijest. Sam je s majkom,a dvije su mu sestre udate, jedna na Gravis, a druga na kopno. Njega majka nagovara već dugo, da se ženi, no on vazda odbija, ne navodeći razloga. Majka mu je već nabrojila i ponudila mnogo djevojaka, koje bi odgovarale njegovim prilikama, no on je svakoj našao manu i — skladao ljubavne pjesme bičem i praporcima — — Nije moguće, da se već mnogi nisu dosjetili, o čemu se radi, kad čuju, kako se on i Polit boče, no ipak se čini, da još uvijek nije ta priča doprla do ušiju njegove majke, jer je ona nije nikako spominjala, a on nije htio njoj pripovijedati, bojeći se, da ga ne bi krivo razumjela. Strašna mu je bila i sama pomisao, da bi majka bila protivna njegovu izboru, a bojao se je, da bi, jer je svađa među porodicama bila veoma stara i duboka. S druge opet strane nije znao ni kako bi Marialba primila njegovu ljubav. Ona je velikog roda, a on se posve poseljačio, kao da živi trideset kilometara izvan grada, i radi kao i svaki drugi težak. Stoga je razumljivo, kako se je Polit usudio, da se s njime uhvati u koštac zbog žene, na koju on nije nikako mogao pomišljati osim samo kao i svaki muškarac, ali bez i trunka nade, da bi ikada mogla postati njegovom ženom.

Kad je Marko opazio Politovo držanje, smijao mu se je i uzimao ga spočetka samo sa šaljive strane, no čim je to išlo dalje, tim je i on sve jasnije uviđao, da tu nema šale, i ozbiljno se uhvatio u koštac. Još nikako nije na čistu, što će učiniti i kako će izići iz te slijepe ulice, no ozbiljno se nada, da ga Marialba ne će odbiti, ako se odluči za udaju, jer vidi, da se i ona zanima za gospodarstvo. O svojim osjećajima i namjerama nije govorio ni s kim osim sa svojim bivšim školskim drugom Jerkom, koji je sada tu liječnik. Njemu se je povjerio, a od njega je posve slučajno doznao Janko sve pojedinosti. Vidio ih je baš jučer skupa u veoma srdačnu i povjerljivu razgovoru, pa kad su se razišli, pridružio se Jerku i na vješt način naveo razgovor u kolotečinu, koja mu je trebala. Nije mu rekao, što je doznao od Marialbe, ali ga je ohrabrio, da podržava vjeru u Marku.

Za prvi je čas i to posve dosta. Sada je Janko uperio svu svoju snagu, da pomakne iz mrtvila Marka, odnosno — da ga gane s mrtve točke. Naslonio je glavu na ruku, odstranio od sebe sve ostale misli i prenio se u Markovu blizinu — — —

To nije prvi Jankov pokus, da djeluje i na veoma velike udaljenosti, pa je vjerovao, da će uspjeti i sada. Na brodu je vladala savršena tišina, osim što se je čula potmula lupa strojeva, no ona nije nimalo smetala Jankovih misli niti ih je svraćala na sebe, pa su se mogle posve nesmetano razvijati točno onako, kako je on to htio. Uporno je i neumorno i bez popuštanja nametao Marku ovu misao:

— Moram joj se približiti! Ona me ne će odbiti!

Brod je klizio između Terribilisa i Gravisa kao kroz golema vrata — u širini od desetak kilometara! — a oni su ga pozdravljali, mašući svojim golemim perjanicama dima. Janko ih nije ni primijetio, jer mu je prizor već bio posve domaći i jer su mu sve misli bile kod Marka.

Tako je prošao na drugu stranu, prema kopnu, otresavši se svih misli, koje nisu bile u vezi s Marialbom i njezinom divnom dušom. Ona je bila Jankova velika potpora i snaga u svim njegovim razočaranjima i borbama, jer, kad bi god došao do ruba, s kojega je trebao strmoglaviti čovječanstvo, pojavila se je pred njim ona, velika, mirna, čista, uzvišena, a njezine su mu oči šaptale kao plamičci vječnih zvijezda:

— A ja?! Zar ja nisam Čovjek? Zar smiješ očajati, dogod vidiš, da je čovječanstvo ipak našlo i jednoga Čovjeka, komu se je uteklo pred zvjerstvom i životinjstvom i spasilo dušu svoju?! Zar smiješ misliti, da sam ja jedina samo stoga, što ti druge još ne poznaš?

Tako ona njega vazda spasi i opet dovede na njegov, na pravi put, na kome on tako mirno i sigurno korača i onda, kad vidi, kako ga varaju, kako mu se podsmjehuju i kako zloupotrebljuju njegovo shvaćanje Čovjeka i čovječanstva u svoje životinjske svrhe.

Alba je spas duše njegove. Alba je jedini stvor, koji ne traži ništa i daje sve. Alba je jedini Duh, koji je sposoban da s njime razgovara, prijateljuje i živi — kao Duh!

Našao ga je obučena u bolničku halju, kako sjedi kraj prozora i gleda u vrt. Nije ni osjetio, kad se otvoriše vrata, jer su bila samo pritvorena, a bolničar je dao znak Janku, da lagano uniđe, te su pomislili, da spava. Kad je osjetio, da je netko ušao, okrenuo se je, skočio na noge i poletio k Janku vičući:

— Hvala Bogu, eto meni spasa!

Priletio je i jedva se svladao, da mu se ne baci oko vrata. Janko je to primijetio, pa da spasi sebe i njega iz neprilike, malko se izmakao, držeći ga za ruku, koja je tu poslužila kao poluga, koja ih je rastavljala.

— Spasavajte, ako znate, što je Bog! — vikao je Skijaš i uhvatio se oko Janka. — Ne može se više s ovim razbojnicima, nego da mi je puška, pa da se njome branim od njih. A onaj Bradica, to je istom pravi harambaša, da mu nema ravna!

— Morate me pustiti, da se malko odmorim — reče mu Janko, gledajući, gdje bi sjeo. — Vjerujte mi, da jedva stojim na nogama.

— Sjedili ste dosad — odgovori Skijaš ne puštajući ga iz ruku. — Nasjedili ste se u brodu, pa me sada slušajte.

— Slušat ću vas, slušati, samo me pustite, da sjednem. Zato sam i došao, da vas slušam, ali, brate moj, polako! Smilujte se — — —

— Dobro, dobro. Eto, polako, kada vi velite, ali je lako vama govoriti »polako«, a teško meni čekajući, da se izjadam. Ne znate vi, kako je meni!

— Sjedite i vi tu kraj mene, pa mi lijepo pripovijedajte — reče mu Janko i primakne mu stolicu.

— Eto — počne on malko mirnije i sabranije — priča je kratka i jednostavna: ne će da me liječe, pa kad sam ja pozvao na red najprije bolničare, a onda onog malog liječnika i najzad i samoga Bradicu, došao on tu k meni, pa oko mene — mile lale i kojekakve druge besposlice i gluposti, dok meni nije dojadilo, pa ja udario žešće i na njega. On skočio, umro od straha, ko kad, valaj, nije ni vidio čovjeka, dok mu ja ne dođoh ovamo, na svoju nesreću! On je naučen s ovima, koji se pred njim tresu, pa mu bi neobično, kad se je jednom okrenulo i došlo, da se i on pred nekim trese. Čim

je on utekao, eto ti nekakvih desetak ili — ja, valaj, i ne znam, koliko ih je bilo, ali bilo ih je puno — pa da će svrh mene. Ja srećom opazim u pravi čas, što se sprema, pa se sklonim u onaj tamo budžak, uzmem stolicu u ruke i kažem: »Odstupite, nečastivi! Ja ne ću nikom ništa, ali ni vi, dok je moje glave, ne ćete meni!« — — Vidim ja, iza njih jedan nosi luđačku košulju, i odmah mi bi jasno, što kane. »Nosite vi tu košulju — rekoh im ja — i obucite je svom Bradici, a ne meni«.

Srećom i mojom i njihovom nađe se među njima neki pametan stariji čovjek, pa im nešto šapnu, a oni se svi zgledaše, okrenuše se i odoše. Ja sam se bojao, da će se opet povratiti, pa privučem stolicu tu u budžak i sjednem. Znate, kod obrane je vazda dobro držati se kuta, da ti nitko ne može pasti iza leđa. Sjedim ja tako kao na ratnoj predstraži i čekam, kad se polako odškrinu vrata, a ja odmah na noge i stolicu u ruke, pa — što Bog dade i sreća junačka. Polako i oprezno proviri — Bradica. Meni, valaj, bi i čudnovato i nekako milo, da on sam glavom dolazi, iako sam ga prije opsovao, pa se odmah smirim, da ga ne bih opet uplašio, odložim stolicu i lijepo ga pozdravim. Kad on to vidje, uđe i zatvori za sobom vrata.

— Možemo li mirno razgovarati? — upita me, ali mi se ne približuje.

— A, jadan ne bio, zašto sam ja ovamo i došao, nego da razgovaramo? — odgovorim mu ja i pođem prema njemu.

— Ostanite tamo, ostanite tamo! — poviče on i odmah stane natraške uzmicati k vratima.

— Ne bojte se! — viknem mu ja i ljutito i uvrijeđeno, ali opet ne ću da ga plašim, pa se povučem natrag u svoj kut. — Nisam ja htio vama zlo, nego vi meni, pa se ja opet, vidite, ne bojim, nego vi.

— Molim vas, smirite se — reče mi on — i odmah izvolite pisati gospodinu Janku, da dođe po vas.

— A zar me ne ćete liječiti? — viknem ja kao izvan sebe, jer me je u tome času spopao strah za gušu, da sam pomislio, da ću pasti mrtav tu na pod. — Pa, zašto sam ja onda ovamo došao?!

— Ima liječnika i bez mene, a ima i bolnica i bez ove — odgovori on dosta mirno. — Ja sam vama htio dobro i bio bih vas sigurno izliječio u najkraće vrijeme, samo da ste me htjeli slušati, no vi ste na mene navalili kao ludi, pa tu onda više ne može biti govora o liječenju, jer bez povjerenja nema liječenja.

— Pa ja imam u vas povjerenje, samo me liječite! — viknem mu ja. — Ja sam se ljutio, jer me niste liječili, a ne zato, jer ne bih imao povjerenja. Liječite me, kako Bog zapovijeda, pa ćete vidjeti mira i zadovoljstva! Tko će biti sretniji nego ja, kukavac, kada vidim. da mi je bolje?!

— Vi možete kome drugome propisivati, kako će vas liječiti, ali ne meni! Ja znam, kako treba da vas liječim, ali kada vi niste htjeli, ja sam svoju zadaću izvršio. Izvolite odmah pisati gospodinu Janku.

Kad sam to čuo, htio sam skočiti na njega i zadaviti ga ili uteći odmah iz bolnice, ali se srećom svladam, pa mu samo rekoh, onako ispod glasa i dosta milo, a baš nisam ni želio, da on čuje:

— I tako vi meni, kučkin sine?!

— Ludo! — vikne on, kao da je pobjesnio, kad je čuo moje riječi, i odmah uteče van. Poslije ga nisam vidio! Tako vam je sa mnom i s mojim Bradicom, zemlja mu kosti izmetala, pa vi sada udešavajte, ako ste pametni!

— Doista, nije lako! — potvrdi Janko. — Međutim, sve ćemo mi to srediti, samo morate biti mirni i posve se predati u liječničke ruke.

— Onda sam gotov! — odgovori on odlučno. — Eto, ja se povjeravam vama i u vaše ruke, pa vi radite od mene, što god hoćete, jer u vas imam povjerenje, ali u ove ovdje nemam. To su sve razbojnici i živoderi, koji se igraju s ljudskim životima kao s trulim tikvama. Ja mislim, da bi njih smrt morala plaćati kao najjače svoje dobavljače, kada bi joj bilo mnogo stalo do ljudske robe.

— Vrlo ste nepravedni! Nema sumnje, da liječnik može pogriješiti i da često i pogriješi, no to ne daje nikom prava, da općenito loše govori o liječnicima.

— Meni ih je, valaj, dosta za cijeli moj život! A tu sam vidio, kako se postupa. Prvih dana sam hodao okolo po so-

bama i gledao, što se tu radi. E, znate: dosta mi je, dok budem živ!

— A mnogo je bolesnika tu u susjednim sobama? — upita ga Janko, samo da ga odvede od predmeta njegove srdžbe i bijesa: od samoga sebe.

— Mnogo! Veoma mnogo! — usklikne on. — Slažu ih tu po sobetinama kao staro, pokrhano oruđe, a ovi obrtnici u bijelim zaslanima dolaze, pogledaju, malko nešto promrmljaju i opet odlaze, a sestre onda kušaju da prave čudesa i liječe i spasavaju. I tako vam to ide iz dana u dan.

— I velite: sestre liječe i spasavaju?

— One, one! To vam je sama ljubav i ne biste vjerovali, koliko se te žene žrtvuju.

— Veseli me, što ste opazili baš tu okolnost.

— E, vi sad odmah, što se radi o ženama! Pa zašto ja ne bih smio opaziti nešto, što je lijepo, pa se radilo i o ženama?!

— Vi se borite proti vjetrenjačama! Meni je milo, što ste opazili — djelo ljubavi i požrtvovnosti! To mi je milo i to sam vam rekao. Ništa više!

— E, tako, eto, neka onda bude! Jesu, valaj, žrtve svoje ljubavi i požrtvovanja. Nego, recite vi meni sada, što ćete sa mnom? Sada još samo Bog i vi. Nemam nikoga drugog.

— Samo budite mirni, pak će sve biti dobro. Vjerujte mi i nemojte klonuti, pa ćete ozdraviti i biti opet posve zadovoljni i sretni, da ćete sve pucati od zdravlja i veselja.

— Da Bog da, ali se sve bojim, da će biti i pomalo drugačije! A što ćete sada? Govorite, određujte, da znam. Ne mučite me!

— Samo polako. Sada sam ovdje i samo sam radi vas ovdje, pa budite sigurni, da ću urediti sve, što je potrebno — — A, što mislite, da li tu koji liječnik ipak štogod zna?

— Bradica! — usklikne on. — Bradica vam je ispao nečastivome iz torbe! On zna mnogo, mnogo i do Boga mnogo, kad hoće. Svi gledaju u njega kao u kakva čarobnjaka.

— Jeste li sigurni, da je tako spreman? — pitao je Janko lagano i nenapadno. — Možda se vi varate i pretjerujete?

— Kad vam velim! Ja ga nemam zašto hvaliti, što se mene tiče, ali sam vidio kod drugih. Kada on dođe i veli:

to i to, onda budite sigurni, da je to i to. Odmah i liječnici i bolničari i sestre — samo dušu u se i gotovo! Bradica je rekao, i više se ne raspravlja.

— I vi ste tako sigurni, da je on doista vrstan stručnjak?

— Nema mu nadaleko premca! To svi ovdje govore. I, vjerujte mi, mnogi bolesnici dolaze izdaleka samo radi njega. Prođu kroz mnogo ruku, i sve bez koristi, dok ne dođu k njemu. Kad ih on pregleda, on odmah oko svakoga — nekakvi svoj hokus pokus preparatus i — jali čudo, jali čarolija, jali baš pravo znanje, ako ga ima na svijetu! Što bilo da bilo, on uspijeva i liječi. Eto, takav je on sa svakim, samo se je sa mnom prevrnuo! E — — pas mu se mesa napotezao — — —

— Ali vi se niste posvadili, što on ne bi znao — — —

— Valaj, da vam pravo kažem, ni ja sam ne znam, zašto se posvadismo. Ali — išlo je na noževe, samo da sam imao nož — — —

— Što će biti, ako on sada reče, da vas više ne će liječiti? — upita Janko nenadano kao iz puške.

— Valaj — — Ne će biti dobro. Boljega ne možemo naći — govorio je Skijaš posve mirno i očito nesvijesno, bez razmišljanja. — Udešavajte vi to s njime, pa da se pomirimo — — — Samo da me valjano liječi — —

— Vi budite strpljivi i čekajte, a ja odoh k njemu na razgovor — reče mu Janko i otide.

— Zdrav je kao drenovina! — tvrdio je profesor. — Odnosno, dopustite mi, da se popravim i da budem potpuno točan: teško je naći zdravijega čovjeka od njega, no iz toga nipošto ne slijedi, da on nema baš nikakove trice, koja nije kao u djeteta, kada se rodi. Ima nekih trica, ali vam naglasujem: trica! One ne znače upravo ništa u životu normalna čovjeka, no njemu ih je netko spomenuo, a morale su doći i povoljne druge prilike, koje su mu pomogle, da je on svojom maštom učinio od trica — svoju gotovu i skoro neizbježivu propast, vjerujući, da je teško i opasno bolestan. On boluje od umišljanja, da je bolestan, i to je njegova glavna bolest. Drugo je sve u mnogo boljem stanju negoli kod mene, a — smio bih ustvrditi i bez pregledbe — i negoli kod vas.

— Ja nisam ni jednog časa bio u sumnji, da vi ne biste odmah otkrili njegove prave bolesti. I sada se ne radi ni o čemu drugome nego o tome, da ga izliječite od toga, što ste ustanovili.

— Hvala na povjerenju, ali ćete mi dopustiti, da i ja sebe smijem zaštititi barem od umišljenih budala, kada to već redovno nije moguće s pravim ludama.

— Oprostite, profesore — reče Janko, smiješeći se — smijem li vas moliti, da mi rečete, kakva je razlika između umišljenih i neumišljenih luđaka?

Razi ga malko pogleda, čas se zamisli, a onda se glasno nasmije, udari ga prijateljski po ramenu i skoro vikne:

— Hvala na lekciji! Imate pravo! On je lud, pa je posve sporedno sve drugo. Treba s time računati i tako ga liječiti. U redu. Nego — ja bih ga ipak premjestio u odio za promatranje.

— Za duševne bolesti? — — Tako se naime pogrješno zove taj vaš odio, pa ga moram i ja tako zvati.

— Da. U njega — odgovori profesor, ne ustavljajući se na Jankovoj primjedbi o imenu.

— Oprostite! Nemojte to načiniti. Ne, nipošto. Molim vas — meni za volju ne.

— Poslije onoga, što je bilo među nama, ne mogu s njim drugačije raditi. Ne mogu se izlagati, ne smijem postati smiješan pred pomoćnim osobljem. Ne mogu — —

— Ali, molim vas, tko može prosuđivati vaš postupak, pa da bi se onda usudio, da ga ocjenjuje i čak i osuđuje? Vaše osoblje gleda u vas kao u proroka, pa što god vi učinite, njima je svima — svetinja, pa sve kad biste vi i pogriješili.

Profesor se zamisli, nasmiješi se i reče:

— I tu imate pravo! Meni dođe misao: Što bi bilo, da ja poludim, posve nenadano, razumije se, i da počinim koju ludoriju?

— Svi bi se divili vašemu djelu — odgovori Janko.

— To je sigurno bar dotle, dok ne bi ludost bila preočita.

— I ako bi se uopće našao junak, koji bi se usudio ustvrditi, da je veliki Razi mogao poludjeti!

— I to je istina. Koliko luda drži u svojim šakama najodgovornija mjesta samo stoga, što se ne može naći junak

i za njih, da im reče i da onda i dokaže i uvjeri ostale, da su to pogibeljni luđaci? Koliko luđačkih »istina« i »misli« živi samo — od našeg kukavičluka i ludosti! I ja bih mogao dosta dugo nesmetano ludovati — — —

— Zaključak je, profesore, da ćete se vi žrtvovati i mojega dobrog prijatelja izliječiti! On nije kriv, što je onakav, kakav jest.

— Znate, tu ćemo se nagoditi ovako: neka ostane još koji dan, a zatim ću ga poslati k vama sa svim potrebnim propisima i uputama, da se tamo liječi. Uspjeh će biti potpuno isti.

— Hvala vam. Ja ću ga na to pripremiti i svakako udesiti, da vam se ispriča.

— Molim vas, pustite to s mirom. Tko zna, koji je od nas krivlji i koji je od nas luđi? Ja sam njega htio strpati u luđačku košulju, a on je bio spreman da mene uredi stolicom. Koji nas je postupao gore i neodgovornije?! Istina je, da me je i vrijeđao i izazivao i da je sve osoblje vrijeđao i tjerao iz sobe, da sam ja najmirnije savjesti mogao — propisati lijek s košuljom, no ipak je istina i to, da je on u nekim časovima posve neubrojiv — — Da. A za neubrojive i jest luđačka košulja. Međutim, ja sam svakako morao imati s njime više strpljivosti. Kako bilo da bilo — jedan drugome moramo oprostiti i nastaviti posao.

Janko je otišao prije profesora, da razgovara sa Skijašem. Našao ga je, kako nestrpljivo hoda po sobi kao po krletci.

— Što veli? — upita, čim opazi Janka na vratima.

Janko se je smiješio i pustio ga, da malko razmišlja, no on ne izdrža dugo, već navali pitanjima:

— Je li bijesan na mene? Što veli? Kaže li, da sam lud? Bradicu mu njegovu, njemu i luđačkoj košulji, u koju me je htio strpati!

Janko je još uvijek šutio, no njegov je veseli smiješak dobro djelovao i umirivao Skijaševu radoznalost.

— Dobro je, kad se tako smijete! — reče veselo. — Samo, brate, nemojte me ostaviti ovim hajducima! Upropastit će me.

— Imate li u mene povjerenje ili ga nemate? — reče Janko vrlo odmjereno i značajno. — To je pitanje.

— Imam, valaj! — odgovori Skijaš odrješito, kao što je već toliko puta odrješito psovao i Janka kao i mnoge druge, s kojima je imao posla.

— Onda me slušajte, pa se ne bojte. Sve će biti dobro.

— Slušat ću, što god rečete, pa taman da je skakati naglavce u maglu. Eto, kako god rečete.

— Onda slušajte! Kada dođe profesor, budite s njim ljubazni i recite mu koju lijepu i pristojnu riječ. Da znate: on se više ne srdi, no vaša je dužnost, da ga ipak tako dočekate poslije svega onoga, što ste mu izgovorili.

— Zdravlja vam, je li vam se tužio?

— Ne, ne. On je velik čovjek, pa sve razumije i sve prašta. Vi ste mi sami pripovijedali, kako ste ga prali.

— E, jesam ga, valaj, majka te rodila, kao da sam ga zatekao u kupusu ili kao da mi je oca ubio! Kada bi meni netko onako, kao što sam ja njemu, e — valaj ga ne bih nikad više ni pogledao! Ne bih, vjerujte mi. A on, velite — — kao da nije ništa ni bilo?

— Nije baš posve tako, ali što se tiče liječenja — baš kao da nije ništa ni bilo. Budite bez ikakve brige, i što vam on reče — kao da je Sveto Pismo.

— Dobro, kad vi tako velite. A što će sada sa mnom?

— To ne znam točno i nije moja stvar, da ja propisujem. To on mora reći i odrediti, a mi ćemo ga slušati.

— Ali, valaj, ne bih želio, da još dugo budem ovdje.

— Kako god on odredi.

Vrata su širom zijevnula, a na pragu se pokazao profesor Razi, u svoj svojoj veličini i dostojanstvu. Na licu mu je lebdio veseo smiješak. Još je sa vrata upitao:

— Hoćemo li, prijatelju, sklopiti mir ili samo primirje?

— Mir, mir! — poviče Skijaš, pođe mu žurno ususret i pruži mu ruku. — Evo vam ruke, pa zapovijedajte!

Janko je stajao postrance i zadovoljno se smiješio.

— I, znate, profesore: ne ljutite se. Jesam ja lud na svoju ruku, ali ste, valaj, i vi, što niste odmah vidjeli, kako je sa mnom, pa mi i oprostili i zaboravili.

Profesor se je nadušio smijati slušajući njegovu ispriku, te ga prijateljski potapše po ramenu i reče:

— Oba smo krivi. Imate vi pravo, no budući da sam ja ipak stariji od vas, u redu je, da ste se vi ispričali meni, a ne ja vama, pa sada možemo početi tamo, gdje smo prestali.

— Evo mene, evo gospodina Janka, pa kako god rečete, tako će biti! —odgovori Skijaš.

— Ja točno poznam vašu bolest, vidim cijelu vašu nutrinu kao na dlanu, pa budite bez ikakve brige. Vi morate ozdraviti u najkraćem vremenu, ako me budete točno slušali.

— Taman, valaj, ako rečete, da stojim na glavi!

— To još zasad nije predviđeno kao lijek! Ja ću vama propisati mnogo jednostavnije i ugodnije ljekove, koje ćete uzimati točno prema mojoj uputi.

— Kako god rečete, pa o ponoći, pa o podne!

— I ovdje ćete ostati još samo nekoliko dana, da se točno naučite na točno održavanje mojih uputa, a onda ćete natrag kući i tamo se liječiti. Sve skupa ne će trajati ni mjesec dana — ako se budete strogo držali mojih uputa. Zapamtite: ako se budete strogo držali uputa, jer u protivnom slučaju ne samo da može trajati veoma dugo, nego se može desiti, da se i ne izliječite, jer priroda nikom ne narivava zdravlja. Svatko ga mora sam htjeti i tražiti, ako ga je izgubio, odnosno čuvati, dok ga ima.

— Ja ga, valaj, kukavac, izgubih ludo!

— Onda ga sada morate pametno opet steći, a to možete, samo ako hoćete.

— E, divna čovjeka, Bože moj! — usklikne Skijaš oduševljeno, kada je opet ostao sa samim Jankom. — Nema mu premca po znanju, a po dobroti je svakome kao rođena majka!

Janko je šutio i pustio ga, da se oduševljava i da oduši.

— Ako je sto puta izgubio dušu i ako je već mnogoga spremio prije reda na drugi svijet, na meni će zaraditi kraljevstvo nebesko. Molitve će ga moje stare majke spasiti. Hoće, valaj — — — A i vi — eto: Bog vam platio. Da nema vas, ja ne znam, što bih. Svršio bih sigurno u ludnici ili u tamnici, jer bih umlatio ovo koje kukavče, ako ne bih i samoga Bradicu. Vjerujte mi, da mi pane magla na oči, pa

onda ne znam, ni što radim ni što mislim, a i ne vidim pravo oko sebe, pa bih mogao u onom času počiniti najveću nesreću, a da pravo ne bih ni znao, što sam učinio. Tako mi gdjekad dođe.

— Sada morate paziti na sebe, morate se držati svega, što vam Bradica odredi, pa se onda ne bojte ni zla ni bilo kakvih posljedica bolesti. Kad dođete natrag k nama, nastavit ćete onako, kako vam on odredi, pa će opet biti sve u redu.

— Vidim ja to, kad nisam ljut!

24.

Marialba je stajala pred prozorom, naslonila čelo na hladno staklo i nepomično zurila na ulicu, dok su joj misli letjele munjevito i nepravilno s jednoga predmeta na drugi.

— — Filipin ide i nosi razvijenu zastavu, na kojoj vijore plamene riječi »bez stida i poštenja«, i ustavlja se baš kod nje, udara koplje sa zastavom u zemlju, a nju promatra i ljubazno joj se smije — — Bila bi veoma nepravedna, kad bi rekla, da nije pristao i mio čovjek, a istom način, na koji znade sa ženama razgovarati i zabavljati ih — — — On je veoma dobar čovjek — — Dobar?! Tko je dobar? Da li postoji tezulja za taj pojam? Može li se bilo koji pojam odrediti nepristrano i sigurno? Dobar, Filipin dobar?! — — — I jest i nije. I dobar i zao — prema tome, tko prosuđuje i s kojega stanovišta prosuđuje. Propalica i protuha, ženskar i pijanica?! Tko to smije ustvrditi? Upravo je sve obratno. On je samo veseljak, a to je daleko od propalice i protuhe. Samo se rado zabavlja sa ženama, a to još ne znači, da je ženskar, ukoliko svaki muškarac nije ženskar već stoga, što je muško — — — Može biti i sve obratno — — —

— — — Strahovito je drzak — — Najzad, to nije neugodno ženama, jer svaka drskost znači događaj u njihovu životu, osobito, kada svrši — lijepo, bez zlih posljedica, razumije se: vanjskih posljedica, jer se radi samo o tima. Koliko je žena, koliko je ljudi uopće, koji misle i na one druge, zapravo: glavne posljedice? Strahovito je drzak — — Nije

se branila, jer joj je godila toplina muškoga daha. Zaboravila je bila na sve, sve, i osjećala samo ugodno strujanje pod magnetizmom njegove snage i strasti — —

Stresla se je pod tim uspomenama kao u groznici, ili kao da ih se želi tim vanjskim pokretima riješiti, metnula ruku između čela i stakla pa se opet zagledala van kao i prije. Mislima je stigla Janka na brodu, koji je nečujno razmicao vodu i jurio naprijed.

— — — Voda — — — Kada imaš na noktu jednu kapljicu vode, onda je to kapljica, a kada je spustiš u more, onda više nema kapljice, a ona je ipak tu, ona ista, u moru. I sada se zove more, a ne više kapljica. Duh — — — i Duh je Duh i može se zvati Marialba, dok preda pred Demensom i svim drugim čudovištima, a onda poslije, kada otide u vječnost? — — I onda je Duh — — — Svakako, svakako! Nije More — — — A Kapljica jest — — — i suza je voda. Kapljica. Kada pane u more, onda je i ona More. Nije više suza. Je li voda živa? — — —

— — Janko je njezin prijatelj, kojeg ne bi dala ni za cijeli svijet. Ona s njime sjedi i pripovijeda kao sama sa sobom i — — ne osjeti nikada onoga strujanja, kakovo joj je nagnao Filipin u žile. Ne. Kraj njega može sjediti kao kraj žrtvenika u crkvi i gledati u njegove oči i u njegovo lice kao u preobraženo svetačko lice. A ona ipak osjeća, da je on živ i da nije svetac i da ga voli, jer je muškarac — — Možda baš i ne stoga, no — — da je žensko, ne bi bili takovi prijatelji, kao što su sada. Ona to svijesno i jasno osjeća. Ipak, ona sjedi kraj njega, kao da je sama — — — I on tako osjeća prema njoj. To joj je rekao i ona zna, da je tako, jer to sve čita u njegovim divnim očima, koje su toliko žive i toliko prebogate izražajima, da su za nju knjiga sa neiscrpljivim sadržajem. Može ga vječno čitati i nikada mu ne vidi svršetka — — — Sada i on misli na nju. Sjedi na palubi, gleda, kako se galeb zalijeće na mali val, ali on ne gleda galeba, nego gleda nju — — — i Marka — —

Brzo povuče ruku sa stakla, spoji dlanove pred sobom i počne ih trljati, skupivši se gornjim dijelom tijela, kao da želi nešto pokriti i zakloniti.

— — — I na Marka — — — Bili bi lijep par — — —

Stožina?! To je samo ružan san, Filin san. On niti ne misli na Marialbu, već misli na nešto drugo — — — »Janko često mijenja svoje izjave« — — Stožina?! I Janko mora nešto znati, dok ju je pitao za njega! On mora mnogo znati — — — Samo ne govori, jer ne govori ni o kome — — — Stožina?! Kada spomene njegovo ime, ne osjeti upravo ništa. Ne osjeti ni sadržaja toga imena, a kamoli da bi osjetila i što više. Fila sanja, a ako joj je i on sam što rekao, onda joj je to podmetnuo sa nekom posebnom svrhom — — —

— — — Marko je — — — Marko je Marko. I Janku se sviđa. Sada Janko, misleći na nju, misli i na njega. On očito želi, da se njih dvoje uzmu — — — a sam ljubi Marialbu. Kako on nju ljubi? Kakva je to duhovna ljubav? — — I Marko — — —

Njezina joj je duša neumorno šaputala, da Marko sve više i više, sve jasnije i jasnije postaje glavnom sadržinom njezinih misli o ovome svijetu. Bez njega se više nije dalo ništa zamisliti, što bi ona radila i kako bi provodila dane, a s njime — — —

Iz snatrenja je trže škripa kola. Uspravi se, žurno poravna haljine, bez promišljanja se zagleda u staklo, da vidi, da li joj kosa dobro stoji, maši se rukom, poravna nekoliko čuperaka, a onda se opet nasilu smiri i kao nehajno zagleda na ulicu, pritisnuvši čelo na staklo tolikom snagom, te joj se pričinilo, da će puknuti ili čelo ili staklo.

Škripa i zveket kola sve su se više i više približavali, a ona sve jače osjećala, da podrhtava i da u groznici očekuje — njega. Njega?! A ako je to tko drugi? Nisu u mjestu samo njegova kola — — —

Odjeknuše i prvi udarci bičem, miješajući svoje oštre fijuke s cviljenjem i udaranjem kola, a malo poslije zacilikaše i praporci i zvonca.

— — On je! Ona pozna njegovu pjesmu neobičnih zvukova i čudesne skladnosti — — —

Odluči da ga gleda, da mu zaviri u oči, pa stoga poželi, da i on nju gleda — — — No on redovno gleda preda se, pa ni ona ni oni, koji ga promatraju sa strana, ne mogu ni po čemu zaključivati, da je njegova pjesma namijenjena njoj — — —

Konji su stupali dosta lagano. Opazila je najprije glave, pa polako iza njih trupove i početak kola, prvi kraj, na kome je stajao on, sav divan, velik, zanesen, užarena pogleda, koji je uperio ravno preda se kao naperenu pušku. Ona je ukotvila svoje zjenice na njegovim očima i osjećala, da je on mora pogledati, da se mora vladati drugačije, nego to inače vazda čini — — Sad će joj dobaciti svoj vatreni pogled — — mislila je svakoga trena, no on je već došao skoro spram nje, a da se nije ni ganuo. Ona osjeti udarac u srce i maši se lijevom rukom ispod grudi, kao da će olakšati, ublažiti taj udarac. U tome istome času — on baci pogled na nju i udari bičem neobičnom snagom, omahne malko i glavom, pa se njoj pričini, da je tim pogledom, udarcem i švijukom biča i zamahom glave postavio pitanje, na koje ona mora, mora odgovoriti — — — I lagano kimne glavom i spusti lice, ne dižući pogleda s njegovih očiju. On je vidio taj pokret i očito ga protumačio baš onako, kako je ona željela, pa još jače zamahne bičem, malko podvije glavu i lagacko se, jedva primjetljivo osmjehne tako, da je to mogla primijetiti samo ona ili još najviše i onaj, koji bi stajao prema njemu na istoj visini kao i ona. Činilo mu se je, kad je odmah na to pomislio, da blizu nema nikoga. Marialba se je malko uspravila, podigla glavu i gledala ga tako, da je mogao pročitati iz toga pogleda, da u njezinoj duši nema ništa, što bi ga sprečavalo, da joj — progovori i drugim jezikom.

»— — — Moram joj se približiti. Ona me ne će odbiti« — — pomisli Marko i usitni pucketanje, trzajući konje, da su praporci i zvonca sve veselije i veselije kuckali svoju bogatu glazbu, prateći visoke zvukove bičeva švikanja — — —

Klonula je kao pijana na divan i pokrila rukama oči, pa se sva zanijela u čarobne sanje — — — On je nešto mlađi, no samo malo, neznatno, posve, posve malo — — — mislila je i prenosila se u mislima u one dane, koji će slijediti, ako se uopće pojave kao zbilja u njezinu životu — — On je divna duša, pa će biti s njom zadovoljan onakvom, kakva mu ona može biti, a bit će uzorna, savršena žena, koliko čovjek uopće može biti i uzoran, a kamoli čak i savršen!

— — Što ću biti uzorna, uzorna, savršena majčica! — —

šaptala je u zanosu, metnula ruke iza potiljka, ukrstila prste i zagledala se nekuda daleko — prodirući i kroz čvrste predmete — — —

Djevojka je najavila Filipina. Ona skoči na noge, kao da ju je netko polio vrelom vodom, stade nasred sobe i počne se obzirati, kao da nešto traži.

— Sestre su izišle u grad? — upita kao stroj, ne gledajući u djevojku, da ne bi primijetila njezine velike zabune i smetnje.

— Jesu.

— Recite gospodinu, da mi je veoma žao, no da ga ne mogu primiti, jer me strahovito boli glava.

Djevojka to javi Filipinu, koji je odmah shvatio priliku, pa pošalje djevojku s porukom, da bi joj imao reći samo dvije riječi s nogu i da je tako važno, da se ne smije odgađati. Marialba je također shvatila — priliku i vidjela, da bi je Filipin htio iskoristiti, no učini joj se, da bi bilo pred djevojkom nezgodno, da ga ne primi na dvije riječi, kada je na nogama.

— Strašno me boli glava, a ne mogu ga odbiti! — reče i zagleda se u djevojku, kao da želi čuti njezino mišljenje.

— Reći ću, da ste u krevetu — predloži ona.

— Ne. Neka uđe samo na čas, no pazite dobro, Lucija, što ću vam reći: Ako čujete, da zvonim, doletite trkom ovamo. Trkom! A sada neka uđe — reče Marialba i priđe k vratima, da ga dočeka.

— Oprostite mi, što sam bio toliko nasrtljiv! — reče, da ga čuje i djevojka. — Oprostite, no morao sam s vama govoriti samo dvije riječi.

Čim je pritvorio vrata, šutke prileti, da će je ogrliti, no ona se izmakne i pruži ruku, da ga odbije. On joj primi ruku i stane je cjelivati pomamno i strastveno, no ona je trgne natrag i otme mu se.

— Nemoj tako, ljubavi moja! — šaptao je on i opet pokušao da joj se približi.

— Molim vas, poštivajte moju volju i ne približujte mi se! — reče ona vrlo ozbiljno i odlučno.

— Ali, Marialbo?! — reče on, kao da vapi za spasenjem svoje jedine duše. — Što vam je? Nemoj biti takva!

Opet pokuša, da je uhvati za ruku, no uspije joj i ovaj put da se izmakne, te mu reče:

— Budite tako ljubezni, pa otiđite odmah, jer ne želim, da tu ostanete, kad nema sestara.

— One su mi rekle, da ih čekam s vama, dok dođu!

— Ne! Ja toga ne dopuštam! Izvolite otići.

— Nemojte me, molim vas, tjerati! Molim vas kao Boga. Sramota mi je pred gospođicama sestrama, da me niste htjeli primiti.

— Ja ću ispričati i vas i sebe. Reći ću i njima, da me boli glava. Budite bez brige.

— Smilujte mi se! — govorio je on naoko posve ozbiljno, dok se je u sebi i sam smijao svojemu prenemaganju, odlučivši, da će je moliti i zaklinjati, dok ne uspije, jer mu se nije dalo propustiti tako lijepu priliku. Ako već i ne bude ništa s Marialbom, pozabavit će se s Filom, no za to je nužno, da je dočeka, da bude tu, a za taj uspjeh mu nije nikakva cijena bila prevelika, napose ne riječi. Sipao ih je kao za okladu. — Ne budite srca nemilostiva. Što će reći djevojka, kad vidi, da me na nozi bacate iz kuće kao tata i protuhu? Već iz obzira prema sebi ne smijete toga učiniti. Zaklinjem vas, Marialbo! Smilujte mi se — — —

— Oprostite mi, ali s vama nije moguće razgovarati, kad ste tako strahovito bezobzirni i nasrtljivi.

— Smilujte mi se. Bit ću miran kao janje. Ne ću se više ni pomaknuti s mjesta, na koje mi rečete da sjednem.

— Ne vjerujem vam! —reče ona posve sigurno i odlučno.

— Dajem vam svoju riječ!

— Oprostite mi, no ne vjerujem vam ni sada, jer je vaše geslo: »Bez stida i poštenja!«

— Jest. To je istina, ali vrijedi samo s onim ženama, kojima je ugodno takvo moje vladanje, no čim ja vidim, da imam posla sa ženom drugoga kova, onda i ja znam biti i gospodin i vitez! Evo vam moje riječi.

— Ne vjerujem, no ipak — izvolite sjesti!

— Živjela! Eto, tako se ljudski govori! — usklikne on i

opet se nagne prema njoj, da će je uzeti za ruku, no u zadnji se čas trgne, nasmiješi se i reče, kao da se sam sebi ruga:

— Oprostite! Tako je neprirodno, što sam vam dao riječ, da ću se glupo vladati, no kada sam dao — moram i držati i održat ću! Oprostite mi, pa ćete vidjeti, kako znam biti uzoran dečko!

— Dopustit ćete mi, da nešto radim, jer mi je hitan posao — reče ona i pozvoni, a Lucija uleti kao na krilima. — Donesite mi one raščiće vunice — reče djevojci i pođe s njom prema vratima. — Oprostite mi, ja ću se odmah povratiti — ispriča se Filipinu.

On se zavali u naslonjač.

— Smijem li, gospođo, pušiti? — vikne za njom.

— Izvolite se služiti — odgovori ona. — Cigarete su pred vama.

Zapalio je i kroz guste oblake dima pleo i kopao, e da bi dokučio razlog takva njezina vladanja. Prošli je put pala kao ranjena ptičica na njegove grudi i upravo je osjetio, kako se je rastapala pod njegovim rukama. Poslije jest iščezla, ali nije primijetio ništa, po čemu bi morao zaključiti, da se je išta promijenilo na onim njezinim prvim osjećajima i raspoloženju. I sada nenadano ovako?! — Možda joj je Fila što pripovijedala? Ne! To ipak nije moguće — — —

— Oprostite! — ponovi Marialba, ulazeći i noseći u rukama veliku količinu raščića vunice, dok je Lucija išla za njom tako, kao da se krije.

— Izvrsno! — reče on. — Vi ćete motati u klupko, a ja ću vam držati raščiće! Izvrsno. Vidjet ćete, što sam tome poslu vješt, jer sam svojoj mamici morao neprestano držati, kad god je namatala.

— Hvala na dobroj volji, no to ja vazda radim samo s mojom Lucijom — odgovori ona, metne vunicu na stolac kraj naslonjača, sjedne, što je dalje mogla od Filipina, i ujedno ponuka Luciju, da sjedne naspram nje. Filipin je žurno ustao i htio je pretećі, no zakasnio je, pa mu se njih obje nasmijaše.

— Dopustite mi, gospođo, molim vas, da vam ja to držim — molio je on kao dijete i nakrivljivao lice, kao da će zaplakati.

— Nipošto! — odgovori ona. — Izvolite vi samo sjesti na svoje mjesto i mirno pušiti. — Sada ujedno vidite, što je bila moja glavobolja: to sam trebala raditi, a činilo mi se nepristojnim da radim, dok imam gosta, pa sam stoga bila rekla, da me glava boli. Kad ste već međutim pod svaku cijenu htjeli da tu ostanete, dok se sestre ne povrate, onda ne smijete zamjeriti, što radim. Možemo i ovako pripovijedati, a bude li vam dosadno, ja vam dopuštam, da uzmete koju knjigu i čitate.

— Ne, hvala! — odgovori on. — Mene veoma zanima taj vaš posao, pa mi ne će biti dosadno, da i ne govorimo. Dosta mi je, što gledam, kako vi radite.

Časak je šutio, odbijao dimove, podsmjehivao se i gledao, kako mijenja boje u licu, a onda počeo polako i sve gledajući oblake dima:

— Ja znam divno držati — — Kada uhvatim pa držim, niti mi se kada izmakne niti se zamrsi, a vi biste samo motali, motali i uživali — — — Uživali biste gledajući i osjećajući, kako ja radim i radim i radim kao crv neumorno i nečujno, a tako sigurno — — — A vi niti ne vjerujete, gospođo, da sam ja uopće za bilo kakav posao! Mislite: probisvijet i besposličar — — A kad tamo, da znate, divna li radnika, što se u meni krije! Ne biste vjerovali — — —

Marialba je pognula glavu, gledajući ispod oka sad Filipina, sad Luciju, pa kada uhvati čas, kako on gleda u oblake dima, pokaza Luciji prstom, da Filipinu nije sve u redu u glavi, pa se obje glasno nasmijaše.

— Vi se smijete mojem pripovijedanju i hvastanju, ali vam je sve ovo istina, kao da se ispovijedam — reče on, ne spuštajući pogleda s oblaka dima. — Još se ni jedna nije na mene tužila, kojoj sam pomagao namatati ili koji drugi kućni posao. Ne biste vjerovali, ali sam doista vješt i mnogim drugim poslovima. Na primjer: da znadete, što razvaljam i razvijem tijesto, pa možete iz njega praviti kakav god hoćete kolač! Ja ga lijepo uvaljuškam, umeram, rastegnem, pomilujem sa sviju strana, pa da vidite, što je tijesto, što li je valjanje i posao — — —

Marialbi se učini, da mota prebrzo, pa pruži klupko Luciji i ustane.

Odmah ću se povratiti — reče — moram samo nešto pogledati. Ne zamjerite, što vas ostavljam s Lucijom.

— Molim, molim! — odgovori on i baci pogled na djevojku, koja je pocrvenila do navrh ušiju i u neprilici se počela ogledavati, kao da traži, kuda bi s pogledom. — Ne boj se, mala — reče joj on, oprezno pruži prema njoj ruku i lagano je uštine za lice. — Imaš oči ljepše nego ijedna djevojka na otoku. Slična si jednoj velikoj filmskoj glumici, pa ako mi se svratiš u stan, kad te pošalju u grad, pokazat ću ti njezinu sliku. Vidjet ćeš istom onda, kako si divna i neodoljiva. Je li me razumiješ?

Lucija je šutjela i trzala rukama raščić, koji ih je stezao.

— Znaš li, gdje stanujem? Vidjela si me već toliko puta na prozoru, pa možeš skoknuti kao srna. Ne će te nitko ni vidjeti, a da te i vidi, mislit će, da mi nosiš kakvu poruku od gospođica ili od gospođe.

— Hvala — odgovori ona. — Mene te glumice ne zanimaju.

— Vidjet ćeš i drugih lijepih stvari. Samo ćeš zinuti od pusta čuda — govorio je on, sve se više k njoj naginjao i dirao je rukom.

Ona ustane i odmakne se. Ustane i on, nasmiješi se, uštine je i onda sjedne na njezino mjesto, a u tome trenu se otvore vrata i Marialba uđe.

— Sve je gotovo, gospođo! — reče on smijući se. — Kako vidite, ja smo i Lucija zamijenili mjesta i sada ću vam ja držati raščiće!

— Ne, ne — usprotivi se djevojka. — Nije tako, gospođo. Ja sam se samo digla, da — — samo sam se digla — —

Zape joj riječ u grlu, a krv udari u lice. Marialba baci pogled na Filipina, koji je gledao djevojku veoma razjapljenim očima i jedva susprezao smijeh, i bi joj odmah jasno, što se je odigralo.

— Htjela je ići piti vode — rastumači Filipin.

— Ne! Nisam htjela ići piti vode! — oprovrgne Lucija tu tvrdnju posve nepromišljeno i opet zastane, ne znajući ni kuda bi ni što bi. — Htjela sam samo nešto pogledati kroz prozor, jer mi se je učinilo, da sam čula gospođice, kako

razgovaraju pred kućom — govorila je ona. Kad je svršila, odahnula je, kao da se je riješila strahovito velikog i teškog bremena.

— Meni ste rekli, da idete piti vode.

— Nije istina! — branila se je ona s najvećom žestinom, kao da je to veoma važno. — Vi izmišljate, da me ocrnite pred gospođom.

— Gospodin se samo šali! — reče Marialba i ljubazno joj se nasmiješi. — Nemojte se obazirati na njegove riječi. On se vazda šali.

— Baš i ne vazda! — reče Filipin i značajno je pogleda. — Gdjekad sam i veoma ozbiljan.

— Sada sam se ja šalila — reče Marialba — a sada se opet ne šalim, pa vas molim, da idete na svoje mjesto.

— Dopustite, da vam u šali rečem, da ne idem.

— Dopuštam, ako u šali i otidete.

— Zašto mi ne priuštite toga veselja — molio je on — da vam ja malko držim vunicu? Da vidite, što znadem divno i meko držati.

— Ne, ne. Hvala! Ne ćete mi je vi držati! — odgovori ona i reče Luciji, da prođe na drugu stranu i sjedne prema njoj.

— Sada ste me poslije sve moje mudrolije i udešavanja posve izlučili iz društva!

— Tako se uvijek događa onima, koji previše mudruju. Prevelika je pamet veoma težak teret — odgovori Marialba, promatrajući ispod oka Luciju, koja se još uvijek nije bila smirila, pa je zvjerala oko sebe kao uplašeno jelenče. Na licu su joj se poznali Filipinovi prsti, što je Marialbino vješto oko odmah opazilo i valjano ocijenilo, čiji je to otisak.

— Ja nikada ne mudrujem previše, nego upravo do granice tako, da još izmaknem glavu — odgovori on, smijući se veoma izazovno.

— Glavu možda i izmaknete, ali vam se prsti poznaju! — odgovori Marialba, pogleda ga i nasmije mu se u lice. — Mislim, da ćete mi ovo priznati.

On se malko nagne naprijed, da je mimo Marialbu mogao promatrati Luciju, nasmije se i reče:

— Niste, gospođo, vješti tragovima! Varate se.

— Ne varam se — utvrdi ona veoma odlučno — pa mi je samo žao, što nije bilo vremena, da i druga zvjerka ostavi trag na drugoj njivi. Sigurna sam, da bi ti bili mnogo dublji, negoli ste ih nedavno vidjeli!

On je razumio, stegao usne, značajno je pogledao i rekao dosta i drsko i izazovno:

— Primio bih okladu za sve, što je žensko!

— Mislite: da ćete dobiti otiske prstiju? — upita ona i glasno se nasmije, osjetivši neopisivo zadovoljstvo, što može tako mirno i ravnodušno razgovarati s njime o tome pitanju, dok je prošloga puta bila ljubomorna već stoga, što je rekao nekolike laske Fili. Danas je ne smeta, naprotiv: zabavlja se, što se je upustio čak i s njezinom djevojkom!

— Da, da, gospođo Marialbo. Kladim se za otiske — reče on posve mirno, zagleda se u nju i značajno joj se nasmije. — Možda bi koji bio i neizbrisiv — — —

Ona nije više htjela o tome govoriti. Šutjela je i motala dosta lagano, samo da posao što dulje traje, i svaki čas zastajkivala i tobože razmrsivala nit, iako se nije bila zamrsila. Lucija je gledala u svoje krilo, pa nije ni opažala, što gospođa radi, dok je Filipin već prvog časa bio na čistu, da je to motanje samo izlika, da Luciju drži s njima u sobi. To ga je ljutilo, jer mu je najbolje pokazivalo, da će naći otpor, kakav nije predviđao, a napose mu se nije nadao poslije prvog pokusa, što ga je učinio prošlog puta.

Razmišljao je, kako bi i što bi, kojim li bi putom udario, pa da dođe do cilja najbrže i najsigurnije. Da će do njega doći — bio je siguran, jer je polazio sa stanovišta, da je svaka žena tvrđava, koja vesela srca čeka svoga osvajača! Ona se brani, ona se bori, ona će i oči iskopati, ako bude napadnuta na nespretan način, ali će najzad ipak pasti, kao što padaju i sve ostale tvrđave, i — pomirit će se s pobjednikom. Kakav način borbe mora tu upotrijebiti, kad ga ovako sreta?

Najzad: zašto je njemu toliko stalo do te pobjede? Kako je uopće došlo do toga, da se on istakne i hoće da je osvoji? U prvi čas se i ne sjeti, no onda mu dođe jasno pred oči:

Govorili su o Janku i neki je spomenuo — spomenuo je Stožina — da je on dobar čovjek , da se znade svladavati, no da se veoma grize u sebi baš stoga, što ne će da se pokaže. Osobito je, rekoše, osjetljiv, kad vidi, da netko djevojku prevari i onda ostavi. Bilo je nekoliko takvih slučajeva, o kojima je i on morao reći koju, pa je u tim zgodama pokazao svoju pravu narav: nagao je, strahovito nagao i ljutit, no ipak se u zadnji čas još svlada i prenese, mijenjajući boje od najcrvenije pa do modre. Iza toga ga spopane neki grč ili — tako nešto kao grč, pa misliš, da će ga prekinuti.

U daljnjem razgovoru neki je spomenuo, da je vrlo dobar s Filom i njezinim sestrama.

— Da je tu poškakljati Janka, kad već nema bližih rođakinja — rekao je Filipin, ne misleći na Janka, nego na rođakinje.

— Najljepša je među njima udovica! — složiše se svi nazočni.

— Ali se do te ne dolazi tako šale!

— Evo da je moja, ako se ja sticam! — istrča se Filipin, jer je već po svojoj naravi vazda spreman na takove grožnje.

Tako je to počelo, a da prije nije nikada ni u snu na to pomislio, iako se već poznaju — ni sam ne zna, otkad! Sada je samo lijepa udovica na mezevu, koja mu je počela tako neobično prkositi, kao da joj uopće nije stalo do muškog stvorenja.

Sjeti se, da se nije ni s kim okladio, jer nije nitko prihvatio njegove ponude, i upravo mu bi drago, jer iako ne kani odustati i pokoriti se njezinu otporu, ipak mu je mnogo lagodnije i milije, kada nije vezan ni na rok ni na tuđu radoznalost. Može raditi polagano, oprezno i pažljivo tako, da mu sama, jedne nenadane zgode, naleti u klopku, a on će joj se samo malo smijuljiti — — —

Čim je došla Fila, Marialba se udalji s Lucijom.

— Oprostite — rekla je — sada ne moram ovdje raditi, ali raditi moram, jer mi se žuri s tim poslom.

Njemu nije bilo krivo, što je ostao sa samom Filom, no ipak se je tobože jadao, što ga ostavlja.

— Više me ne ćete vidjeti pod svojim krovom! — zagrozi se on.

— Šalite se vi! — odgovori Marialba i uperi mu skoro podrugljiv i izazovan pogled, no odmah to požali i pokuša da popravi. — Morate me razumjeti — rekla mu je — pa ćete mi onda sve oprostiti. Ne smijete se na mene srditi niti mi suditi mjerilom, kojim ste naučeni krojiti svoju pravdu ostalim ženama. Morate biti milosrdni s mojom tugom — reče ona i zamakne u drugu sobu, osjetivši, da joj je glas veoma zadrhtao i da se je raznježila, kao da govori čovjeku, od kojega očekuje razumijevanje i poštovanja — — —

KRAJ PRVOG DIJELA